

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
Навчально-науковий інститут економіки і права
Кафедра державно-правових дисциплін**

**Європейський Союз:
загальна інформація,
організаційна структура,
правова система**

Черкаси 2019

УДК 0.61.1.ЄС : 341(038)
Є24

Рекомендовано до друку вченою радою
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № від червня 2019 р.)

Рецензенти:

Корновенко С. В., доктор історичних наук, професор, проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Сухицька Н. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри соціальної політики Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Є24 Європейський Союз: загальна інформація, організаційна структура, правова система : словник-довідник / уклад. Кононенко Ю. С., Лубко І. М. – Черкаси, 2019. – 290 с.

У словнику-довіднику подано інформацію про Європейський Союз як особливе міждержавне інтеграційне утворення сучасності. Змістом видання охоплюються поняття й терміни, що стосуються передумов створення ЄС, процесу його розширення, поглиблення співпраці держав-членів, еволюції інституційного устрою, характерних рис правової системи.

Структура викладеного матеріалу узгоджується зі змістом навчальної дисципліни «Право Європейського Союзу», яка орієнтована на підготовку фахівців за спеціальністю 081 – Право.

Видання призначене для студентів, викладачів та всіх, хто цікавиться процесами європейської інтеграції.

УДК 0.61.1.ЄС : 341(038)
Є24

© Кононенко Ю. С., Лубко І. М.
© Черкаський національний університет

ПЕРЕДМОВА

Зовнішньополітичний курс сучасної України, спрямований на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО, знайшов правове закріплення у відповідних нормах Конституції України. Саме європейські гуманістичні цінності стали підвалинами формування справжнього громадянського суспільства, паростки якого з певними потугами народжуються як з царин пострадянської минувшини, так і гартуються в сучасних реаліях. Тому й виникає потреба загального розуміння сутності процесів, які відбуваються в Європейському Союзі на певних етапах його формування та в різних сферах міждержавних відносин.

Досвід європейської інтеграції, набутий упродовж майже 70 років, переконливо доводить свою унікальність та успішність. Головним підсумком євроінтеграції є системна політика, спрямована на благо людини, на її прагнення жити в умовах економічно стабільного та соціально орієнтованого суспільства. Європейський досвід також свідчить, що ефективність демократичних перетворень насамперед залежить від розвинутих інституцій громадянського суспільства, що взаємодіють за принципом соціального діалогу і формують таким чином необхідний консенсус між соціумом та владними структурами.

Становлення та функціонування Європейського Союзу як інтеграційного міждержавного утворення – це поетапний, складний і багато в чому суперечливий процес, який повсякчас ставив перед його учасниками нові цілі та завдання, залежно від викликів економічного та соціального характеру. Формування сучасної моделі «нової Європи» супроводжується тенденцією до створення різних форм інтеграційних утворень, діяльність яких орієнтована як на найближчу, так і на довгострокову перспективу.

Європейський Союз відбувся завдяки потужним зусиллям євроінтеграторів в особі «батьків-засновників», Європейських спільнот, держав-членів, інституцій і установ, які плідно працювали над створенням та реалізацією євроінтеграційного проекту.

ЄС став реальним втіленням ідеї інтеграції європейських народів. На кожному етапі свого розвитку європейська ідея збагачувалася новим політико-правовим змістом. Європейські спільноти 1950–1960-х рр., які небезпідставно називають «двигуном європейської інтеграції», відчутно відрізнялися від тих же Спільнот зразка 1970–1980-х рр. Закономірно, що ЄС початку 90-х рр. виглядав інакшим, порівняно з ЄС, видозміненим новелами Лісабонського договору (2007 р.).

Спільні зусилля 28 держав-членів ЄС стали конкретним прикладом того, якого результату можна досягти, дотримуючись проголошених цінностей (людська гідність, свобода, рівність, правова держава, права людини),

інституційної виваженості при узгодженні міждержавних (союзних) та національних інтересів, принципу економічної, соціальної та регіональної збалансованості.

Особлива юридична природа права ЄС має внутрішню логіку реалізації та специфіку взаємодії й співвідношення з правовими системами держав-членів. Верховенство права ЄС над внутрішньодержавним правом держав-членів є основою усього правопорядку Європейського Союзу. Принцип верховенства права ЄС передбачає пріоритет норм права ЄС над нормами національного законодавства держав-членів, причому норми національного права не повинні суперечити нормам права ЄС. Інший важливий принцип – принцип прямої дії права ЄС – полягає в тому, що національні суди та органи державної влади, юридичні та фізичні особи держав-членів ЄС зобов'язані застосовувати нормативно-правові акти без додаткової ратифікації їх у національні правові системи та інших способів визнання з боку держав-членів ЄС. Зазначені принципи права ЄС гарантують підтримання правопорядку, що ґрунтується на основі міжнародного та національного права, і є результатом інтеграційного впливу права ЄС на правові системи держав-членів. Це не лише створює особливе правове поле, але й сприяє поглибленню інтеграційних процесів як всередині ЄС, так і за його межами.

Європейський Союз є особливим суб'єктом міжнародного права – міжнародною організацією інтеграційного типу, наділеною державами-членами відповідною компетенцією і повноваженнями. Міжнародної правосуб'єктності Європейський Союз набув після його реформування Лісабонськими угодами. Підтвердженням цьому слід уважати наявність договірної практики, договірної та позадоговірної відповідальності, участь у міжнародних організаціях, здійснення спільної зовнішньої та оборонної політики тощо. Під міжнародною правосуб'єктністю Європейського Союзу слід розуміти юридичну властивість, якою він наділений відповідно до установчих договорів – Договору про Європейський Союз (ДЄС) та Договору про функціонування ЄС (ДФЄС). Її оформлення *de jure* обумовлено поглибленням інтеграційних процесів у Європі і висловленою згодою держав-членів ЄС. ЄС має власну, відмінну від держав-членів «волю», яка дозволяє йому, відповідно до визначених в установчих договорах цілей, самостійно діяти на міжнародній арені, реалізуючи власні права й обов'язки, створювати правові норми та забезпечувати їх виконання.

Обраний Україною курс на європейську інтеграцію став можливим завдяки проголошенню незалежності України. І це не тільки історичний вибір народу та його прагнення жити в демократичній, економічно розвиненій, соціально орієнтованій країні. Це ще й цивілізаційний вибір Української держави, який базується на фундаментальних цінностях – свободі, демократії, верховенстві права, поваги та захисту прав людини.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що формування подальшої стратегії розвитку України, має ґрунтуватися на гармонійному поєднанні загальносвітових тенденцій, європейських цінностей та національних інтересів. Конкретні кроки, інституційні механізми й тактичні підходи досягнення євроінтеграційних цілей, мають бути гнучкими, чутливими до змін, що відбуваються як всередині держави, так і в ЄС. Тому в цьому контексті актуальною залишається реалізації принципу правової визначеності в процесі правотворення, адже Угода про асоціацію між Україною та ЄС визначила напрями, стратегічні цілі та завдання, а інструменти їх досягнення мають пропонуватися українськими законодавцями.

Рух визначеним курсом дасть очікувані результати передусім тоді, коли ефективно взаємодіятимуть між собою політичні, правові та інституційні механізми європейської інтеграції України. «Шлях до Європи» для України пролягає через внутрішні реформи, викорінення корупції, правову адаптацію до законодавства ЄС, економічну інтеграцію та політичну асоціацію з ЄС. Досягнення стратегічної, довгострокової мети України, що полягає в отриманні членства в ЄС, залежатиме також і від того, як швидко змінюватиметься країна і яке майбутнє чекає на Європейський Союз.

З повагою,
к. ю. н, доцент, завідувач кафедри
державно-правових дисциплін Ю. С. Кононенко,
к. і. н., доцент кафедри
державно-правових дисциплін І. М. Лубко

**ЗАГАЛЬНІ
ПОЛОЖЕННЯ
ПРО
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
СОЮЗ**

Альчіде де Гаспері

Альчіде де Гаспері (1881–1954) – італійський політичний діяч, лідер Християнсько-демократичної партії, один із фундаторів ЄС.

Вищу освіту здобув у Віденському університеті, а після його закінчення (1905 р.) працював журналістом, а невдовзі – головним редактором опозиційного видання. З 1911 р. – член австрійського рейхсрату. Після Першої світової війни територія, де він проживав (область Трентіно), увійшла до складу Італії. Альчіде де Гаспері стає одним із засновників Італійської народної партії (1919 р.), а згодом її лідером та генеральним секретарем. З 1921 по 1924 рр. – депутат італійського парламенту.

Політик спочатку підтримав ідеолога фашизму Беніто Муссоліні, але згодом став його відвертим опонентом. Опозиційна діяльність його партії закінчилася її розпуском (1926 р.) та його арештом (1927 р.). Ватикану вдалося домовитися про його звільнення від 4-річного ув'язнення. З 1931 по 1943 рр. він працював у Ватиканській бібліотеці.

У 1944 році Альчіде де Гаспері став першим генеральним секретарем християнських демократів, нової партії, яка домінувала в парламенті протягом найближчих десятиліть. Як лідер найбільшої політичної партії парламентської більшості в Італії, сформував 8 коаліційних і однопартійних урядів поспіль, займаючи посаду прем'єр-міністра найтриваліший термін у повоєнній історії Італії. За цей час Італія проголошувалася республікою, підписала мирний договір із союзниками, стала членом НАТО (НАТО) і союзницею США, що допомогло відродженню італійської економіки (план Маршалла), стала однією з шести держав-засновниць Європейської спільноти з вугілля та сталі. Він вважається одним із «батьків-засновників» європейської інтеграції та прихильником федералістської концепції її реалізації.

Асоціація

У праві ЄС під асоціацією розуміють:

1) специфічний правовий зв'язок неєвропейських країн і територій (напр. Гренландія, Нова Каледонія, Бермудські острови), залежних від окремих держав-членів ЄС (Великої Британії, Данії, Нідерландів, Франції) із Європейським Союзом. Завданням цього виду асоціації є підтримка економічного і соціального розвитку цих територій, встановлення тісних економічних зв'язків між ними та Союзом в цілому;

2) правовий режим відносин між ЄС та третіми державами або міжнародними організаціями, що передбачає посилене співробітництво у багатьох сферах предметної компетенції Союзу шляхом укладання міжнародного договору про асоціацію (напр. Угода про асоціацію ЄС з

Україною) без членства у ЄС.

«Батьки-засновники» ЄС

«Батьками-засновниками» Єврейського Союзу вважають групу політичних діячів – Жана Моне (Франція), Робера Шумана (Франція), Конрада Аденауера (Німеччина), Альчіде де Гаспері (Італія), які очолили процес європейської інтеграції і запропонували конкретний проект європейського будівництва.

Барр Раймон

Барр Раймон (1924–2007) – французький політик, міністр зовнішньої торгівлі, прем'єр-міністр Франції. Перебуваючи на посаді віце-президента Єврокомісії (1967–1972), керував підготуванням так званого «Меморандуму Барра» (1969) – плану монетарної стабільності в Європі. Головними засадами цього документа стали: співпраця держав-членів у валютній сфері; фінансова допомога країнам з валютними проблемами; економічне зближення як база для подальшої фінансової інтеграції. Р. Барра відносять до фундаторів європейського валютно-економічного союзу.

Brexit

Brexit – це референдум у Великобританії про вихід з ЄС, який відбувся 23 червня 2016 р. Питання про можливий вихід з Європейського Союзу піднімалося неодноразово. Практично відразу після вступу держави в європейське співтовариство в 1973 р. з'явилися противники цього рішення. У 1975 р. у Великобританії відбувся перший референдум про вихід з ЄС. Перемогу здобули прихильники об'єднаної Європи.

Як держава-член ЄС, країна мала низку суттєвих преференцій: Великобританія не увійшла в зону євро і не брала участі в підписанні Шенгенських угод. Але при цьому її бюджетний внесок був одним з найбільших серед країн Євросоюзу і становив близько 11 млрд. євро на рік. Це і стало однією з головних причин невдоволення британців. Прихильники виходу з ЄС вважали, що членство в спільноті обходиться досить дорого для економіки Британії. Друга причина проведення Brexit – соціальне питання і міграційна криза. Адже завдяки існуючій системі соціального захисту, вона є досить привабливою для біженців.

Перед референдумом прем'єр-міністр Девід Кемерон провів переговори з лідерами ЄС, заручившись підтримкою щодо реалізації урядових ініціатив. У Брюсселі домовилися провести реформи в сфері економіки, в питаннях

імміграції та зміцнення суверенітету Великобританії. Однак, незважаючи на це, результати голосування показали, що більшість британців хоче піти незалежним від ЄС шляхом. Статистика показала мінімальний розрив між прихильниками і противниками членства в Євросоюзі (51,9% британців проголосували за вихід з ЄС). Таким чином, згідно з результатами Brexit, Великобританія має вийти з ЄС.

Королева Великобританії Єлизавета II 16 березня 2017 р. підписала закон про початок процедури виходу країни зі складу Європейського Союзу після того, як 13 березня його затвердили обидві палати парламенту. Отже, закон про початок процедури Brexit набув чинності.

Прем'єр-міністр Великобританії Тереза Мей застосувала ст. 50 Договору про ЄС, чим розпочала процедуру виходу країни з Євросоюзу. Офіційне повідомлення про вихід Великобританії з ЄС 29 березня 2019 р. було відправлене голові Європейської ради Дональду Туску. Отже, процедура виходу Британії зі складу ЄС розпочалася.

Вихід Великобританії зі складу ЄС, згідно з планами уряду, мав відбутися 29 березня 2019 р. Проте, ситуація довкола Brexit набула затяжного характеру через відхилення парламентом проекту договору, узгодженого між представниками ЄС та урядом Терези Мей. Нижня палата британського парламенту – Палата громад – уже втретє відхиляє урядову угоду (15 січня, 12 і 29 березня). Про свої подальші кроки Лондон має повідомити Брюссель до 12 квітня, бо інакше Велика Британія має вийти з ЄС без угоди («жорсткий сценарій»). У свою чергу, позиція ЄС носить виважений характер, тому, швидше за все, дату виходу Сполученого Королівства буде перенесено на січень-квітень 2020 р. Цей час буде відведений для остаточного узгодження «м'якого виходу» Сполученого Королівства з ЄС.

Бріан Арістід

Бріан Арістід (1862–1932) – французький політик, який неодноразово перебував на посадах прем'єр-міністра та міністра закордонних справ Франції. Разом з Ж. Жоресом заснував газету «Юманіте». Лауреат Нобелівської премії миру (1926 р.). Один із «батьків-фундаторів» європейської інтеграції. Був прихильником «Федеративної Європи», концепцію якої подав Лізі Націй у 1929 р. У документі, відомому як «Меморандум Бріана», пропонувалося створити «тривалі уряди солідарності на базі міжнародних угод». Він стверджував, що у федеративній Європі держави-члени мають зберігати свій суверенітет і цілковиту політичну незалежність. Проте А. Бріан був прихильником створення території з вільним переміщенням товарів, капіталів та осіб. Тому 20 тис. км нових кордонів, що виникли в Європі внаслідок Версальського миру, вважав негативним явищем. Ліга Націй відхилила

пропозицію Бріана.

Бюджет ЄС

Бюджет ЄС – централізований фонд грошових коштів держав-членів та план формування та використання фінансових ресурсів Європейського Союзу. Специфікою бюджету ЄС є те, що він не може виконувати роль інструменту макроекономічної політики, тобто впливати на стабілізацію економіки держав-членів. Його прибутки та видатки мають збалансовуватися, тобто не можна використовувати бюджетний дефіцит як інструмент поживлення сукупного попиту й інвестицій або зменшення безробіття.

Бюджет ЄС базується на дотриманні таких принципів: єдності та бюджетної точності, щорічності, рівноваги, єдиної одиниці обліку, універсальності, цільового характеру видатків, ефективного фінансового управління, прозорості.

Бюджет Європейського Союзу є певною мірою відображенням як завдань ЄС, так і можливостей щодо формування прибутків. З огляду на це, бюджет покликаний, перш за все, сприяти реалізації політики й стратегії розвитку ЄС у таких ключових напрямках як: забезпечення високих темпів економічного зростання; вирівнювання рівнів соціального й культурного розвитку різних регіонів; підтримка валютної стабільності; стимулювання розробці та впровадженню нових технологій.

Щорічний бюджетний процес у Європейському Союзі включає певні етапи. Відповідно до Маастрихтської угоди він проходить за участю Європейської комісії, Ради ЄС і Європарламенту. Функції та повноваження інститутів ЄС у рамках бюджетного процесу розподілені таким чином: Європейська комісія пропонує проект бюджету, Європарламент здійснює його розгляд, вносить поправки та спільно з Радою ЄС виносить остаточне рішення.

Проект бюджету розробляє Європейська комісія відповідно до економічних реалій та затвердженої бюджетної стратегії ЄС. Рішення Європейської комісії приймається більшістю голосів, а її члени голосують персонально. Після цього проект бюджету ЄС подається в Раду ЄС для розгляду й затвердження. Рада ЄС з питання бюджету збирається, як правило, двічі на рік, щоб розглянути проект бюджету, представлений Європейською Комісією, у частині обов'язкових видатків і після затвердження направляє його в Європейський Парламент.

Європарламент розглядає проект протягом 45 днів. Повноваження щодо ухвалення остаточного рішення спільно розподіляються між Радою ЄС і Європарламентом, оскільки всі видатки поділяються на обов'язкові й необов'язкові. Якщо Європейський Парламент схвалює проект бюджету або не вносить жодних виправлень, то бюджет вважається остаточно прийнятим.

Якщо протягом цього строку Європарламент внесе виправлення, то змінений проект бюджету передається Раді ЄС для здійснення досить складної процедури узгодження позицій.

Бюджет проходить у Європейському Парламенті два читання. Проект розглядається не тільки в бюджетному комітеті, а й в інших комітетах. На першій стадії кожний депутат може висунути пропозиції щодо внесення змін до проекту бюджету. Для цього потрібно отримати підтримку більшості голосів. Особливість полягає у тому, що поправки, які передбачають перевищення видатків, приймаються кваліфікованою більшістю (3/5 голосів).

Європейський Парламент має вирішальний голос при розгляді необов'язкових видатків, які прямо не затверджені законодавством ЄС. Він може не тільки перерозподіляти фінансові ресурси, а й у певних межах збільшувати їхній загальний обсяг. Максимальна норма збільшення розраховується Європейською Комісією на основі різних макроекономічних показників і може бути перевищена, тільки якщо з цією пропозицією погоджується Рада ЄС.

Обов'язкові видатки становлять основну частину бюджету. Європейський Парламент може пропонувати зміни до цієї категорії видатків без збільшення загальної суми видатків. Вони приймаються, якщо Рада ЄС не відхиляє їх кваліфікованою більшістю голосів.

Друга стадія розгляду бюджету в Європейському Парламенті розпочинається тоді, коли Рада ЄС протягом 15 днів змінює яку-небудь позицію. Проект бюджету знову направляється у відповідний комітет. І кожен депутат, і кожен комітет також можуть пропонувати виправлення до проекту бюджету, представленого Радою ЄС. Як і на першій стадії, загальна доповідь готується відповідним спеціалізованим комітетом, а Європейський Парламент приймає рішення кваліфікованою більшістю. Якщо виправлення Ради ЄС приймаються, то відповідна частина бюджету в редакції Ради ЄС вважається прийнятою, в іншому випадку – відхиленою. Європейський Парламент кваліфікованою більшістю може відхилити проект бюджету в цілому. Парламент скористався цим правом уже декілька раз.

Бюджетний рік у Європейському Союзі розпочинається 1 січня і закінчується 31 грудня, тобто збігається із календарним роком. Безпосереднім виконанням бюджету займається Європейська комісія. Контрольна функція Європейської комісії полягає в тому, що вона аналізує стан справ у ЄС, для чого збирає інформацію та проводить перевірки, у тому числі перевірки виконання бюджету. Огляди й доповіді, систематизовані у звіті про виконання бюджету, направляються до Європейського Парламенту, Ради ЄС, інших інститутів ЄС і урядів держав-членів ЄС.

Рада ЄС також наділена важливими контрольними функціями, які виконує як самостійно, так і співпрацюючи з іншими інститутами. Вона

направляє Європарламенту свої рекомендації щодо виконання бюджету й разом із цим перевіряє рахунки й фінансові декларації, щорічний звіт і будь-які інші спеціальні доповіді Палати аудиторів.

За пропозицією Європейської комісії, після консультацій з Європарламентом та одержання висновку Палати аудиторів Рада ЄС займається: 1) розробкою фінансових регламентів, визначаючи процедури складання й виконання бюджету, а також подання й перевірки звітності; 2) визначенням методів і процедур надання доходів бюджету (передбачених домовленостями про власні ресурси ЄС) у розпорядження Європейської комісії й визначає заходи, необхідні для задоволення її потреб в наявних коштах; 3) встановленням правил стосовно відповідальності фінансових контролерів, розпорядників кредитів, бухгалтерів та належної організації інспекцій.

Європейський Парламент контролює і розглядає проблеми, що виникають у процесі виконання бюджету. За його дорученням цим займається Комітет з контролю за бюджетом, а в окремих випадках й інші комітети. Зовнішні ревізії використання ресурсів бюджету ЄС проводяться Палатою аудиторів і Європейським Парламентом. Палата аудиторів перевіряє дотримання порядку одержання бюджетних ресурсів і їхнього використання, дає висновки про стан управління фінансовими ресурсами.

Європейський Парламент контролює реалізацію політики ЄС Європейською Комісією, орієнтуючись у питаннях виконання бюджету на доповіді, підготовлені Палатою аудиторів. Після вивчення доповідей Палати аудиторів Європейський Парламент, керуючись рекомендаціями Ради ЄС, робить висновок про роботу Європейської комісії щодо реалізації бюджету.

Європейський Парламент використовує можливості Палати аудиторів проводити розслідування, робити висновки й готувати щорічні доповіді для посилення парламентського контролю над видатками ЄС, приділяючи особливу увагу щорічно прийнятому рішенню про виконання бюджету.

Принагідно зазначимо, що до бюджету ЄС у 2016 р. були закладені витрати в розмірі € 144 млрд при дохідній частині бюджету € 155 млрд. У бюджеті на 2017 р. закладено витрат у розмірі € 134,5 млрд, що на 6,5% менше, ніж бюджет ЄС 2016 р., на 2018 р. – € 145,4 млрд.

Статті доходів бюджету ЄС на 2019 р. складуть € 165,8 млрд, а витрат – € 148,2 млрд. Зокрема, на програми з підтримки економічного зростання, економіки і зайнятості з бюджету ЄС буде виділено € 80,5 млрд, на підтримку фермерів – € 59 млрд, на програму НДДКР Horizon 2020 р. – € 12,2 млрд і на освітню програму Erasmus – € 2,8 млрд. Бюджетом також передбачається виділення € 1,45 млрд на програми з підтримки сирійських біженців в Туреччині. Значна частина бюджету буде спрямована на зміцнення економічної і політичної єдності між державами-членами ЄС.

Виборчий процес в ЄС

У всіх державах-членах ЄС основні засади підготовки та проведення виборів закріплено на конституційному рівні. При цьому обсяг відповідного конституційного регулювання є неоднаковим і визначається декількома чинниками, і, перш за все, – внутрішньополітичною ситуацією в державі, яка існувала на момент прийняття відповідних основних законів, та демократичними процесами, які відбувалися в Європі після Другої світової війни.

Аналіз конституційних положень держав-членів Європейського Союзу дозволяє виявити певні закономірності. Практично в усіх Конституціях: а) закріплено принципи загального, рівного, прямого виборчого права та таємного голосування; б) вказано вік, з якого виникає право обирати та бути обраним до органів державної влади; в) зазначено коло суб'єктів активного та пасивного виборчого права на загальнодержавних виборах, загальні підстави обмеження виборчих прав; г) визначено виборчу систему, за якою обирається глава держави і, у більшості випадків, загальні риси виборчої системи, за якою формується парламент (конституціями 18 з 27 держав-членів передбачається формування парламенту за пропорційною виборчою системою).

У ряді країн на конституційному рівні визначається перелік суб'єктів висування кандидатів на парламентських та президентських виборах, дати проведення загальнодержавних виборів, засади територіальної організації загальнодержавних виборів (кількість округів, періодичність перегляду їхніх меж, кількості мандатів, що розподіляються в округах), уточнюються «параметри» пропорційної виборчої системи для парламентських виборів; порядок формування вищих органів управління виборчим процесом; коло суб'єктів, уповноважених переглядати (затверджувати) результати парламентських виборів (спеціальні комітети парламенту (Німеччина), або, у більшості випадків, конституційні чи інші суди). Основними законами більшості держав ЄС прямо (Ірландія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словенія, Угорщина, Фінляндія) або опосередковано передбачена можливість участі у місцевих виборах іноземців, насамперед – громадян інших держав ЄС.

В окремих конституціях містяться специфічні норми, які є нетиповими для конституційного регулювання засад виборчого процесу в інших державах-членах Європейського Союзу. Зокрема, Конституція Ірландії передбачає, що формування верхньої палати парламенту здійснюється шляхом таємного голосування поштою; основним законом Португалії закріплено принцип прозорості витрат на виборчу кампанію; конституціями Данії, Італії та Кіпру можливість реалізації громадянами пасивного виборчого права поставлена у залежність від їх попередньої репутації (поведінки).

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють порядок підготовки та проведення виборів в країнах ЄС, є спеціальні закони про вибори. В окремих державах такими актами регламентується порядок підготовки та проведення всіх виборів – від мерів і представницьких органів самоврядування до загальнодержавних виборів. Загалом, таких країн в усьому ЄС лише 6 – Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Франція і Швеція.

У деяких країнах кодифікація законодавства є неможливою в принципі. До них слід віднести держави ЄС з федеративним державним устроєм, в яких регулювання процедури підготовки і проведення місцевих виборів віднесено до компетенції представницьких органів суб'єктів федерації (наприклад, Австрія і Німеччина).

У певних державах кодифікація не проводиться у зв'язку із загальною несистематизованістю законодавства. Зокрема, в Бельгії порядок проведення місцевих виборів регулюється відповідним Законом від 19 жовтня 1921 р., який з моменту набуття чинності хоч і зазнавав суттєвих змін, однак жодного разу не був викладений в новій редакції. Аналогічний підхід застосовується в Мальті, де окремі засади підготовки і проведення всіх видів виборів визначено Виборчим ордонансом 1939 р., більшість положень якого була скасована у 1991 р., а відносини, пов'язані з підготовкою та проведенням виборів, врегульовано Законом про загальні вибори 1991 р. та Законом про місцеві ради 1993 р.

У більшості країн Центральної і Східної Європи проведення кодифікації є недоцільним з огляду або ж на нестабільність правової системи в цілому (необхідність внесення постійних змін до чинних законів або прийняття нових), або ж з огляду на невизначеність певних питань, які мають концептуальне значення (наприклад, про доцільність розширення прав національних меншин, надання можливості участі у виборах).

Зазначене, однак, ніяк не говорить про те, що процедура підготовки та проведення виборів у тій чи іншій країні ЄС по-різному регулюється залежно від виду виборів. Загальний аналіз виборчих законів країн Європи дозволяє дійти висновку, що практично в кожній з них однаковими як для місцевих, так і для загальнодержавних виборів є процедура реєстрації виборців, регулювання передвиборної агітації, засад адміністрування виборчого процесу, підходи до визначення суб'єктів активного і пасивного виборчого права, технології підрахунку голосів і встановлення результатів виборів тощо.

Крім внутрішніх чинників, на розвиток виборчого законодавства країн ЄС впливає і ряд зовнішньополітичних факторів та норми міжнародного права. Наприклад, вимоги статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод є однією з причин рамкового регулювання питань, пов'язаних з передвиборною агітацією: як правило, зусилля держав, що приєдналися до Конвенції (у тому числі і всіх держав-членів ЄС), спрямовані в

основному на запобігання незаконному фінансуванню передвиборної агітації, а не на встановлення обмежень щодо висловлювання громадянами своїх політичних поглядів і переконань як в національних, так і в іноземних засобах масової інформації.

Набуття членства в Європейському Союзі вимагає, по-перше, визначення процедури обрання депутатів Європейського Парламенту від кожної країни члена, по-друге, – надання права обирати і бути обраним до Європейського Парламенту та органів місцевого самоврядування громадянам інших держав-членів ЄС. Відповідні норми до 2002 року були закріплені законодавством 15 країн «нерозширеного» Європейського Союзу, а з набуттям членства в ЄС 12 новими державами – отримали відображення і у виборчому законодавстві нових країн-членів.

Значний вплив на розвиток виборчого законодавства має Кодекс Венеціанської комісії про кращу практику з виборчих питань, який хоча і є рекомендаційним документом, все ж окреслює певні орієнтири розвитку законодавства про вибори. Аналіз регулювання процедури прийняття та внесення змін до виборчих законів дає підстави стверджувати, що у більшості країн Європейського Союзу відповідні закони не посідають якогось особливого місця в системі нормативно-правових актів порівняно з іншими законами. Лише в деяких країнах вони віднесені до конституційних (органічних) законів, і мають прийматися не простою, а кваліфікованою більшістю голосів членів парламентів (Іспанія, Кіпр, Словенія, Угорщина, Франція).

Отже, практично в усіх державах, які мають писані Конституції, на конституційному рівні закріплено принципи загального, рівного, прямого виборчого права та таємного голосування; визначено вік, з якого виникає право обирати та бути обраним до органів державної влади; визначено коло суб'єктів активного та пасивного виборчого права на загальнодержавних виборах, загальні підстави обмеження виборчих прав. Виборче законодавство держав-членів ЄС загалом залишається некодифікованим. Загалом це пояснюється особливостями правової системи, законодавчого процесу і нормотворчої техніки, постійним ускладненням суспільних відносин, які потребують правового регулювання; в окремих країнах – також загальною нестабільністю правової системи. Проте в тих державах, де кодифікація виборчого законодавства з певних причин не відбулася, принципових розбіжностей у регулюванні підготовки як загальнодержавних, так і місцевих виборів немає – правове регулювання є уніфікованим і його особливості зумовлюються виключно специфікою відповідних виборів. У більшості країн ЄС виборчі закони не потребують особливої процедури прийняття, однак у 5 країнах внесення змін до виборчих законів потребує схвалення кваліфікованою більшістю голосів (2/3 від складу парламенту або кожної його

палати).

Основними тенденціями розвитку виборчого законодавства держав-членів ЄС є: 1) створення можливості реалізувати активне виборче право незалежно від місця перебування виборця; 2) збільшення представництва жінок і національних меншин в процесі формування виборчих органів; 3) забезпечення прозорості фінансування виборчих кампаній і діяльності партій в цілому; 4) надання активного і пасивного виборчого права на місцевих виборах всім іноземним громадянам.

Герман ван Ромпей

Герман ван Ромпей (нар. 31 жовтня 1947 р.) – бельгійський політик, голова Європейської ради (2010–2014 рр.), 28-й прем'єр-міністр Бельгії (з грудня 2008 р. по листопад 2009 р.).

З 1972 р. розпочав стажування при Національному банку Бельгії і паралельно в 1973 р. очолив молодіжну партію CVP-Jongeren. Після роботи в Національному банку в 1975 р. він став членом кабінету прем'єр-міністра Бельгії Лео Тіндеманса. З 1978–1980 рр. входить до кабінету міністра фінансів Гастона Геенса, який згодом очолить уряд Фландрії.

Ван Ромпей тривалий час займається політичними й економічними дослідженнями та викладає у вищих навчальних закладах Бельгії. Паралельно ван Ромпей робить політичну кар'єру. У 1978 р. він увійшов до бюро партії CVP, яку очолював з 1988–1993 рр. Сьогодні партія носить назву CD & V (фламандські християнські демократи). У 1993 р. він стає міністром фінансів, і цю посаду ван Ромпей обійматиме аж до 1999 р. Будучи міністром, політикові вдалося істотно скоротити державний борг Бельгії.

Гімн ЄС

У широкому значенні – це гімн не лише Європейського Союзу, але й усїєї Європи. Ним стала музика фіналу Дев'ятої симфонії Людвіга ван Бетховена та вірші Фрідріха фон Шіллера «Ода до радості». Цей вірш виражав ідеалістичні погляди Шіллера на братерські стосунки між усіма представниками людської раси – погляди, які поділяв і Бетховен.

У 1972 р. Рада Європи схвалила тему «Оди до радості» Бетховена у якості свого гімну. Відомому диригенту Герберту фон Караяну було доручено написати три інструментальні аранжування – із соло для фортепіано, для духових інструментів і для симфонічного оркестру. Без слів, універсальною мовою музики, гімн виражає ідеали свободи, миру та солідарності, на яких тримається Європа.

У 1985 р. гімн було схвалено президентами та главами урядів держав-

членів ЄС як офіційний гімн Європейського Союзу. Цей гімн не має на меті замінити існуючі національні гімни держав-членів ЄС, скоріше, він є утвердженням спільних цінностей та їх єднання в усьому розмаїтті національних відмінностей.

Громадянство ЄС

Наявність інституту громадянства є однією з особливостей ЄС як особливого інтеграційного утворення, що відрізняє його від міжнародних організацій. Громадянство ЄС визначається наявністю громадянства однієї з його держав-членів. Іншими словами, будь-який громадянин держави-члена ЄС вважається громадянином Союзу. Запровадження поняття «громадянин ЄС», звісно, не означає скасування національного громадянства. Воно доповнює його, розширюючи новим змістом і правами.

Першу за часом використання сучасної концепції громадянства відносять до заслуг Європейського Парламенту. Пропозицію заснувати громадянство Союзу було включено в ст. 3 проекту Договору про Європейський Союз, прийнятого Європейським Парламентом у лютому 1984 р. («проект Спінеллі»), хоча цей проект не був прийнятий державами-членами.

Початок поступового прийняття концепції союзного громадянства було покладено рішенням Європейської ради, що зібралася у Фонтенбло в 1984 р. Одне з положень його підсумкового документу було присвячено «Європі громадян», що продемонструвало стурбованість Ради з приводу посилення і сприяння ідентичності та образу Співтовариств перед «його громадянами» та рештою світу. На виконання рішення саміту Європейського Співтовариства у Фонтенбло комітет *ad hoc* «Європа громадян» підготував і представив дві доповіді. У своїй другій доповіді він рекомендував підтримувати участь громадян в політичному процесі як в самих Співтовариствах, так і в їх державах-членах. Однак про громадянство Співтовариств ще не йшлося.

Проте в Маастрихтському договорі (1992 р.) інституту громадянства Союзу відводиться важливе місце. Зокрема, у преамбулі зазначається, що держави-члени демонструють «рішучість створити громадянство, загальне для громадян своїх країн», а в ст. 2 пропонується «посилити захист прав та інтересів громадян держав-членів за допомогою введення громадянства Союзу».

Важливо зазначити, що Маастрихтським договором глава про громадянство Союзу включалася в текст Договору про Європейське Співтовариство (ст. 17–22). Зміст даного розділу не піддавався змінам упродовж двох останніх десятиліть реформ установчих договорів. У ст. 17 Договору проголошувалося, що «встановлюється громадянство Союзу. Кожна особа, яка має громадянство держави-члена, є громадянином Союзу». Таким

чином, всі громадяни держав-членів стали користуватися спільним політико-правовим зв'язком, який об'єднував їх з ЄС. Стаття 17 в реформі Амстердамського договору (1997 р.) повторюється знову, але із вказівкою, що воно «буде доповнювати, але не замінювати громадянства держав-членів».

На відміну від попередніх редакцій, Договір про функціонування ЄС посилив положення про громадянство шляхом включення заборони на дискримінацію за ознакою громадянства. Ця зміна відтворена і в самій назві частини II Договору, яка називалася «Заборона дискримінації і громадянство Союзу». У ст. 18 чітко встановлюється, що в сфері застосування установчих договорів і без шкоди передбаченим в них спеціальними положеннями забороняється будь-яка дискримінація за ознакою громадянства окремих держав. На Європейський Парламент і Раду ЄС покладається обов'язок прийняття будь-яких правил з метою заборони подібної дискримінації.

В ст. 19 Договору передбачено, що без шкоди іншим положенням установчих договорів і в межах компетенції, яку вони надають Союзу, Рада після схвалення Європейського Парламенту може вживати заходів, необхідних для боротьби з будь-якою дискримінацією за ознаками статі, раси або етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації. Як відступ від зазначеного, Європейський парламент і Рада можуть встановлювати принципи, що лежать в основі заохочувальних заходів Союзу – виключаючи при цьому будь-яку гармонізацію законодавчих та адміністративних положень держав-членів – з тим, щоб підтримати дії держав-членів, покликані сприяти досягненню зазначених вище цілей.

Статтею 20 засновується громадянство Союзу. Громадянином Союзу є кожна особа, яка має громадянство держави-члена. Громадянство Союзу доповнює собою національне громадянство, а не підміняє його. Громадяни Союзу користуються правами і мають обов'язки, які передбачені установчими договорами. Вони, зокрема, мають право: а) вільно пересуватися і проживати на території держав-членів; б) обирати і бути обраними на виборах до Європейського Парламенту, а також на муніципальних виборах в державі-члені, де вони проживають, на тих же умовах, що і громадяни цієї держави; в) користуватися захистом з боку дипломатичних і консульських установ будь-якої держави-члена на тих же умовах, що і громадяни цієї держави на території третьої країни, де не представлена держава-член, громадянами якої вони є; г) направляти петиції до Європейського Парламенту, подавати скарги до Європейського омбудсмена, а також право звертатися до інститутів і консультативних органів Союзу будь-якою мовою Договорів та отримувати відповідь тією ж мовою.

У наступних статтях (ст. 21–24) розкривається зміст кожного з чотирьох прав, перелічених у ст. 20, а також заходи, які інститути ЄС можуть застосовувати з метою їхньої реалізації. У ст. 25 передбачається можливість

прийняття Радою, після схвалення Європейським Парламентом, положень, спрямованих на доповнення перерахованих прав, які наберуть чинності після схвалення їх державами-членами відповідно до конституційної процедури кожної з них.

Амстердамський (1997 р.) та Ніццький (2001 р.) договори, не внесли жодних змін в зміст інституту громадянства ЄС. Однак Хартія основних прав ЄС (2000 р.) визнає і регулює права громадян ЄС, окрім того, вона має переслідувати вищу мету – врегулювати сукупність прав і свобод кожної людини в ЄС. Права громадянина, що захищаються Хартією, не вплинули будь-яким серйозним чином на правовий режим громадянства, встановлений установчими договорами, а Хартія, в свою чергу, не створила жодних істотно нових прав у сфері громадянства. Однак слід зауважити, що права громадян, проголошені в Хартії, не обмежуються тільки главою V, яка присвячена громадянству (ст. 39–46). Протягом усього тексту Хартії йдеться про всі інші права громадян. Так, право на працю, свободу здійснювати пошук роботи, вільно займатися підприємництвом або пропонувати послуги у всіх державах-членах (п. 2 ст. 15), рівність в доступі до допомоги по соціальному забезпеченню і соціальної допомоги в іншій державі-члені (п. 2 ст. 34) стосується прав, якими можуть користуватися як громадяни, так і проживаючі в ЄС особи з інших держав. Крім того, Хартія передбачає можливе поширення певних прав громадян ЄС на громадян третіх країн, які законно проживають на території держави-члена, наприклад, вільне пересування, передбачене в ст. 45.2 Хартії.

Лісабонський договір (2007 р.) визнає права, свободи та принципи, викладені в Хартії ЄС про основні права, встановлюючи, що Хартія має таку ж юридичну силу, як і установчі договори ЄС (п. 1 ст. 6 Лісабонського договору про ЄС).

Отже, Лісабонський договір зберігає і підтверджує вищевказані положення в повному обсязі. На додаток громадяни отримали закріплення норми про реалізацію нового права громадян Союзу – «громадянської ініціативи». Громадяни ЄС можуть розробити та надіслати на адресу Європейської комісії законопроект з метою прийняття на рівні ЄС нових правових актів. Таку ініціативу мають підтримати не менше 1 мільйона громадян ЄС.

Громадянська ініціатива

З метою активізації участі громадян в демократичному житті Європейського Союзу ст. 11 Договору про ЄС встановлює право громадянської ініціативи. З квітня 2012 р. громадяни ЄС отримують змогу пропонувати Єврокомісії ті чи інші зміни у законодавстві щодо, приміром,

екології, транспорту чи охорони здоров'я. Для цього в рамках Європейської громадянської ініціативи слід назбирати щонайменше 1 мільйон підписів громадян із 7 або більше держав-членів ЄС. Практичні процедури та умови здійснення цього права на ініціативу встановлюються Регламентом Парламенту і Ради в рамках звичайного законодавчого процесу. Один із прикладів громадянської ініціативи – передана до Європарламенту петиція проти угоди АСТА (багатостороння міжнародна угода, що встановлює міжнародні стандарти у боротьбі з порушеннями в сфері інтелектуальної власності). Майже 2,5 мільйони людей з усього світу поставили підписи під петицією, побоюючись запровадження цензури у світовій мережі.

Девіз ЄС

Девіз ЄС – «Єдність у різноманітті» – означає, що громадяни європейських країн поєднуються у співпраці заради миру й добробуту, а численні культури, традиції та мови держав Європи є безцінним активом цього континенту.

День Європи

9 травня 1950 р. Робер Шуман вніс пропозицію створити об'єднану Європу для налагодження мирних взаємовідносин на континенті. Ця пропозиція, що отримала назву «декларація Шумана», започаткувала процес європейської інтеграції, який завершився утворенням Європейського Союзу.

9 травня стало ще одним європейським символом (Днем Європи), який разом із прапором, гімном, девізом і європейською валютою (євро) виражає політичну сутність Європейського Союзу. На день Європи проводяться заходи, що зміцнюють єдність Європи та її громадян, зближують народи держав-членів ЄС.

Держави-члени ЄС

Склад Європейського Союзу, як і його організаційний устрій, формувався поетапно. Першими його членами стали шість країн Західної Європи: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, ФРН, Франція. У такому складі три Європейські співтовариства функціонували упродовж 50–60–х рр. ХХ ст.

Перше розширення Європейського Співтовариства відбулося в 1970–ті рр.: у 1973 р. до «великої шістки» приєдналися Великобританія, Данія і Ірландія.

У 1980–ті рр. кількісний склад держав-членів зріс з 9 до 12: у 1981 р.

вступила Греція, а в 1986 р. – Іспанія і Португалія.

Представники цих держав у 1992 р. підписали Договір про Європейський Союз, який вступив в дію в наступному році (1 листопада 1993 р.). З цього часу нові держави вступають в ЄС за правилами, викладеними в ДЄС.

Вперше подібна процедура була використана в 1995 р., коли членами Союзу і Співтовариств стали Австрія, Фінляндія та Швеція.

Всього на початок ХХІ ст. ЄС включав в себе 15 держав-членів.

У 2004 р. відбулося масштабне розширення Європейського Союзу на Схід. Членами Союзу стали одразу 10 держав, серед них три республіки колишнього Радянського Союзу (Латвія, Литва, Естонія), п'ять східноєвропейських країн з колишнього соціалістичного табору (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія) і дві острівні держави в Середземному морі (Кіпр і Мальта).

У 2005 р. була підписана угода про приєднання до Союзу ще двох східноєвропейських держав – Болгарії та Румунії. Цей документ набув чинності 1 січня 2007 р.

Розширення ЄС у 2013 р. обмежилось лише однією державою – Хорватією.

Таким чином, до ЄС входять 28 держав-членів. Наразі проходить складний і болісний процес виходу Великобританії зі складу ЄС, обумовлений результатами голосування на референдумі. Вихід мав відбутися в кінці квітня 2019 р., але через блокування урядової угоди про вихід нижньою палатою парламенту його перенесено на невизначений час.

«Дефіцит демократії» в ЄС

Термін використовується для констатації факту про те, що Європейський Союз і його органи є недостатньо демократичними і не повною мірою враховують інтереси громадян. Для всезагального сприйняття система управління в ЄС виглядає наступним чином: домінуючу роль, з одного боку, відіграє орган, який одночасно має законодавчі та виконавчі повноваження (Рада Європейського Союзу), а, з іншого – орган, якому бракує справжньої демократичної легітимності (Європейська комісія).

У процесі європейської інтеграції все гостріше поставало питання про демократичну легітимацію. Маастрихтський, Амстердамський і Ніццький договори поклали початок включенню до інституційного устрою ЄС принципу демократичної легітимності. У цих договорах було розширено повноваження Парламенту при призначенні складу і контролю за діяльністю Комісії, передбачалися можливості для поступового розширення сфери застосування Процедури спільного прийняття рішень. Засідання Європейської ради в Ніцці (грудень 2000 г.) стало приводом для відкриття широкої публічної дискусії про

майбутнє ЄС. Крім того, був скликаний Європейський конвент, покликаний серед іншого посилити демократичну легітимність ЄС та його органів.

Дональд Францішек Туск

Дональд Францішек Туск – польський політик, Голова Європейської ради (з 1 грудня 2014 р.), колишній прем'єр-міністр Польщі, співзасновник та голова партії «Громадянська платформа» (пол. Platforma Obywatelska), колишній заступник голови Сенату. Був заступником голови партії «Союз Свободи», у 1980–х рр. брав участь у діяльності руху «Солідарність».

ЕКЮ

Європейську грошову одиницю (ЕКЮ) запроваджено у 1979 р. як центральний елемент Європейської монетарної системи задля підтримки механізму обмінних курсів. Вартість ЕКЮ розраховувалася як середньозважена величина кошика валют держав-членів Європейського Співтовариства (ЄС) (European Community (EC)); її курс періодично переглядався у міру зміни значення європейських валют і розширення ЄС за рахунок нових членів. ЕКЮ була розрахунковою одиницею у всіх операціях ЄС. Вона володіла деякими подібними рисами зі спеціальними правами запозичення (Special Drawing Rights) Міжнародного валютного фонду (International Monetary Fund), проте резерви ЕКЮ не розподілялися між окремими країнами, а накопичувалися в Європейському фонді валютного співробітництва (European Monetary Cooperation Fund). Приватні операції з використанням ЕКЮ як номіналу позик і кредитів набули популярності. Було висловлено припущення, що ЕКЮ стане основою майбутньої європейської валюти, яка прийде на зміну всім національним валютам.

Етапи європейської інтеграції

Створення та розвиток Європейського Союзу (ЄС) – це інтеграція західноєвропейських держав в спільний політичний, економічний, культурний простір. Основною метою утворення ЄС стало створення єдиного європейського простору, що забезпечить свободу переміщення людей, товарів, послуг і капіталу.

Основними етапами європейської інтеграції вважаються:

1 етап – 1947–1957 рр. – початок європейської економічної інтеграції, утворення Європейського платіжного союзу. У 1950 р. був створений Європейський платіжний союз, до якого увійшли ФРН, Франція, Великобританія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Данія, Швеція, Норвегія,

Ісландія, Швейцарія, Австрія, Італія, Греція, Португалія і Туреччина (згодом він був перетворений в Європейську валютну угоду (1958 р.). У 1951 р. був підписаний Паризький договір про створення Європейського об'єднання з вугілля та сталі, що поклав початок європейській економічній інтеграції.

2 етап – 1957–1974 рр. – створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), план «Вернера». 25 березня 1957 р. шістькою держав – ФРН, Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом – був підписаний Римський договір про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). У 1959 р. членами ЄЕС був створений Європейський Парламент – представницький, консультативний, а пізніше і законодавчий орган. У 1967 р. три європейські співтовариства (Європейське об'єднання вугілля і сталі, Європейське економічне співтовариство і Європейське співтовариство з атомної енергії) об'єдналися в Європейські співтовариства.

У 1973 р. в ЄЕС увійшли Великобританія, Ірландія, Данія, в 1981 р. – Греція; у 1986 р. – Португалія та Іспанія, потім Австрія, Швеція, Фінляндія. У жовтні 1970 р. пропонується так званий «план Вернера»: заміни національних валют єдиною європейською валютою до 1980 р. Однак він виявився передчасним. У 1979 р. були проведені перші прямі вибори до Європейського Парламенту.

3 етап – 1974–1985 рр. – у квітні 1975 р. введена перша європейська розрахункова одиниця – ЕРЕ (European unit of account – EUA), курс якої залежав вже не від долара, а від ринкової вартості складових її європейських валют. 13 березня 1979 р. з'явилася європейська валютна одиниця – «екю» (European currency unit – ECU) і заснована на ній Європейська валютна система (ЄВС). Важливою особливістю ЄВС було те, що вона включала до свого складу всі держави ЄЕС.

4 етап – 1985–1992 рр. – у лютому 1988 р. розпочалася розробка та затвердження меморандуму міністра закордонних справ ФРН Геншера «Про створення європейського валютного простору і Європейського центрального банку» («план Делора»). Він передбачав здійснення скоординованої економічної і валютної політики держав ЄС, створення Європейського центрального банку і перехід на єдину європейську валюту.

5 етап – 1992–1999 рр. – підписання державами, що входили в Європейське Співтовариство, 7 лютого 1992 р. у м. Маастрихт (Нідерланди) договору про Європейський економічний і валютний союз, розробка та реалізація плану введення євро. Маастрихтським договором, що набув чинності 1 листопада 1993 р., засновувалися три опори ЄС (pillars): Європейські співтовариства (ЄС), Спільна зовнішня політика та політика безпеки (ОВПБ), Спільна політика в галузі внутрішніх справ і юстиції.

Труднощі реалізації Маастрихтського договору були пов'язані з Європейською валютною кризою 1992–1993 рр., внаслідок якої національні

валюти Іспанії, Португалії та Ірландії були значно девальвовані, а Великобританія і Італія взагалі вийшли зі складу ЄВС. Наслідки кризи вдалося подолати лише в кінці 90-х рр. (нині Європейська валютна система включає всі держави ЄС, крім Великобританії, Швеції та Данії). У 1994 р. у Франкфурті-на-Майні було створено Європейський валютний інститут, який в 1998 р. перетворювався на Європейський центральний банк.

У 1997 р. членами Європейського співтовариства був підписаний Амстердамський договір (набув чинності в 1999 р.). Основні зміни згідно Амстердамського договору стосувалися: спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗПБ), створення «простору свободи, безпеки та правопорядку», координації в галузі правосуддя, боротьби з тероризмом і організованою злочинністю.

6 етап – 1999–2001 рр. – введення євро в безготівковий обіг. На позачерговому саміті ЄС у Брюсселі 2 травня 1998 р. була проведена необоротна фіксація обмінних курсів валют держав-учасниць, затверджені керівники Європейського центрального банку та визначено учасників валютного союзу, до складу якого з 1 січня 1999 р. увійшли одинадцять держав Європейського Союзу: Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Австрія, Ірландія, Італія, Іспанія, Португалія, Фінляндія. Крім зазначених держав, зона євро, за згодою офіційної влади, поширювалася на низку автономних заморських департаментів (для Франції) – це острови Мартініка і Гваделупа, Реюньйон, Сен-П'єр і Мікелон; до євро прив'язали валюти Коморських островів і Нової Каледонії, а також таких держав, як Монако, Андорра, Сан-Марино і Ватикан. З політичних мотивів утрималися від участі у валютному союзі з 1999 р. три держави ЄС – Великобританія, Данія і Швеція. Греція довго не могла виконати критерії конвергенції, але все ж увійшла в ЄВС в січні 2001 р.

7 етап – з 2002 р. по теперішній час – введення євро в готівковий обіг, розробка та реалізація плану приєднання до валютного союзу нових держав. У 2004 р. до Євросоюзу були прийняті 10 нових членів – Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія та Естонія. Це розширення ЄС можна назвати одним із амбітних проектів ЄС на даний час. План їх прийняття передбачав перехід деяких з них на євро вже з 1 січня 2007 р., а інших – не пізніше 2010 р.

1 січня 2007 р. відбулося чергове розширення Євросоюзу – входження в нього Болгарії та Румунії. 17 грудня 2005 р. офіційний статус кандидата на вступ до ЄС був наданий Македонії.

13 грудня 2007 р. у Лісабоні на саміті ЄС був підписаний Лісабонський договір, покликаний замінити собою Конституцію ЄС, яка не вступила в силу, і внести зміни в чинні угоди про Європейський Союз із метою реформування інституційної системи ЄС.

1 липня 2013 р. 28 державою-членом ЄС стала Хорватія.

23 червня 2016 р. у Великій Британії відбувся референдум на якому було винесене питання щодо доцільності її членства в ЄС. Результат Brexit: 51,9% за вихід з ЄС та 48,1% прагне залишитися з ЄС (явка склала 72,2%). Остаточна дата виходу залишається не визначеною.

Євро

Євро – грошова одиниця ЄС, введена до готівкового обігу 1 січня 2002 р., яка замінила одиницю, що використовувалася в безготівкових розрахунках «ЕКЮ». Наразі євро перебуває в обігу на території 19 держав-членів ЄС.

Рішення про створення єдиної валюти для держав, що входять до Європейського Співтовариства, було прийнято в 1979 р. Спочатку вона отримала назву європейської валютної одиниці (ЕКЮ), але з 1999 р. назва була змінена на євро. З 1996 р. єдина європейська валюта була введена в безготівковий обіг як паралельна валюта в рамках валютного союзу ЄС. На початку 1999 р. всі розрахунки між державами ЄС стали проводитися в євро, ця одиниця також почала використовуватися для визначення роздрібних та оптових цін. У готівковий обіг євро вводилися з 1 січня 2002 р., повністю замінивши національні валюти дванадцяти держав, які увійшли до єврозони, – Австрії, Бельгії, Німеччини, Греції, Ірландії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Португалії, Фінляндії, Франції.

Функції управління євро здійснюються Європейським центральним банком (ЄЦБ) у Франкфурті-на-Майні і Європейською системою центральних банків (ЄСЦБ), яка складається з центральних банків держав-членів єврозони. ЄЦБ є незалежним центральним банком, йому належить виключне право визначати монетарну політику в євроні. ЄСЦБ займається випуском готівки, забезпечує функціонування платіжних систем. Всі члени Європейського Союзу мають право увійти до єврозони, якщо вони відповідають певним вимогам до кредитно-грошової політики. Для всіх нових членів ЄС зобов'язання перейти на євро є обов'язковою умовою вступу в Союз.

Із січня 2007 р. на євро перейшла Словенія, із січня 2008 р. – Кіпр і Мальта, із січня 2009 р. – Словаччина, Естонія – 1 січня 2011 р., Латвія – 1 січня 2014 р., Литва – 1 січня 2015 р. Офіційно, за угодою з ЄЦБ, євро використовують Ватикан, Монако, Сан-Марино, неофіційно – Андорра, Чорногорія, Косово.

Європейська інтеграція

Європейська інтеграція – складний і тривалий процес налагодження тісного співробітництва держав, які повністю або частково розташовані в

Європі, в політичній, економічній, правовій та соціокультурній сферах. Європейська інтеграція здійснюється за безпосередньої участі Європейського Союзу та Ради Європи.

Політичний аспект євроінтеграції передбачає створення спільного політичного простору Євросоюзу, основою якого є розбудова колективної системи прийняття рішень. Початком концептуалізації політичних аспектів євроінтеграції можна вважати доктрину «солідарної Європи», яка передбачала інтеграцію економічних політик, а не лише ринку, координацію національних політик та передачу частини функцій національних держав інститутам Спільноти.

Економічний аспект євроінтеграції пов'язаний із формуванням однорідного європейського простору з усталеною економічною системою та єдиною валютою. Спочатку він був представлений Європейськими спільнотами – Європейською спільнотою вугілля і сталі (1951 р.), Європейською економічною спільнотою (1957 р.) та Європейською спільнотою з атомної енергії (1957 р.), а наразі – Економічним і валютним союзом (ЕВС), що уособлює тісне переплетіння грошово-кредитної політики з економічною політикою і передбачає гармонізацію (конвергенцію) економічної та монетарної політики держав-членів з метою запровадження єдиної валюти – євро. ЄС також отримує право визначати моделі координації економічної політики держав-членів зони євро.

Правовий аспект євроінтеграції полягає в тому, що правова система Євросоюзу має свої специфічні риси, які відрізняють її, як від права міжнародного, так і від права національного. У той же час вона тісно пов'язано з обома системами права, оскільки установчі договори, угоди з третіми країнами та міжнародними організаціями складають частину міжнародного права, а певні акти інститутів європейських співтовариств регулюють відносини між суб'єктами національного права країн-членів і діють поряд з актами національного права цих країн, маючи при цьому пріоритет по відношенню до таких актів.

Соціокультурний фактор має безпосередній вплив на розвиток процесу інтеграції, оскільки виконує свою основну мету – сформувати соціально та ціннісно орієнтований загальноєвропейський простір на основі вироблення високих стандартів соціального забезпечення і захисту громадян ЄС та збереження культурного розмаїття європейських народів.

Сучасні дослідники, аналізуючи цей процес, обґрунтували декілька основних концепцій європейської інтеграції (федералізму, функціоналізму, неофункціоналізму, інституціоналізму), які по-різному визначають момент її початку, географію, етапи, перебіг, кінцеву мету. Кожен із теоретичних підходів ґрунтується на певному аспекті інтеграції (переважають економічний та політичний), тому жоден із них не може претендувати на універсальність та

достовірність.

Динамічна еволюція якісних характеристик ЄС вимагає застосування комплексного підходу до вивчення євроінтеграційного процесу, який поєднуватиме в собі глибокий аналіз історичних передумов, що лежать в його основі; осмислення євроінтеграції як спільної стратегії розвитку із притаманною їй комплексністю, послідовністю та внутрішньою логікою; виявлення специфіки окремо взятих та взаємопов'язаних завдань, інтересів, цілей, що мали безпосередній вплив на корекцію інтеграційного курсу.

Не применшуючи значення культурно-асиміляційних тенденцій та невпинної глобалізації світу, варто визнати, що саме європейська інтеграція вважається найяскравішим прикладом глибинності інтеграційних процесів у сучасному світі. Попри періодичну появу кризових періодів чи ситуацій, які пригальмовують інтеграційні процеси, євроінтеграційний вектор жодного разу не змінив свого напрямку, що підтверджує ефективність та перспективність інтеграційної співпраці.

Європейська політика сусідства

Європейська політика сусідства – програма ЄС, представлена Європейською комісією в 2004 р. як стратегічний документ, яким державам-сусідам Південного Середземномор'я, Південного Кавказу, Східної Європи пропонувалося економічне та політичне співробітництво з метою налагодження більш тісного партнерства. Ініційована ЄС співпраця мала базуватися на планах дій з відповідними державами, інструментом імплементації якої вважалася європейська політика сусідства. Цією політикою також визначалися рамки співробітництва між ЄС і Україною. Європейську політику сусідства (ЄПС) було розроблено з метою запобігання появі нових меж між розширеним ЄС та державами, що є його сусідами. Крім того, метою ЄПС стало зміцнення добробуту, стабільності й безпеки усіх зацікавлених сторін. Політика також виражає стратегічні завдання, які були визначені в грудні 2003 р. в рамках European Security Strategy (Європейської стратегії безпеки).

Європейську політику сусідства (ЄПС) було вперше означено Комісією в її Комюніке про Wider Europe (Ширшу Європу) у березні 2003 р., після чого послідував детальніше опрацьований Стратегічний документ з питань European Neighbourhood Policy (Європейської політики сусідства), опублікований у травні 2004 р. Цей документ викладає конкретні положення щодо пропонованої ЄС тіснішої співпраці з цими державами. У грудні 2006 р., а згодом і в грудні 2007 р., у звіті про хід реалізації ЄПС Комісія внесла пропозиції щодо подальшого її зміцнення.

ЄС пропонує державам-сусідам привілейовані стосунки, побудовані на

взаємному прагненні до спільних цінностей (демократія і права людини, ефективне управління, принципи ринкової економіки та сталий розвиток). ЄПС виходить за рамки існуючих стосунків та пропонує поглибити політичні відносини і економічну інтеграцію. Рівень інтенсивності цих стосунків мав залежати від готовності держав-сусідів поділяти європейські цінності. Згідно до положень договору, ЄПС лишається відокремленою від процесу розширення, і, стосовно держав, що є сусідами держав ЄС, не робить попередніх оцінок щодо майбутнього розвитку їхніх стосунків із ЄС.

Європейська політика сусідства застосовується до найближчих сусідів ЄС на суші або біля морських шляхів. Цими державами є Азербайджан, Алжир, Білорусь, Вірменія, Грузія, Єгипет, Йорданія, Ізраїль, Ліван, Лівія, Марокко, Молдова, окуповані палестинські території, Сирія, Туніс та Україна.

Європейські політичні партії

Договірні засади європейських партій регулюються ст. 191 Договору про Європейські Спільноти. Основою діяльності європейських партій є ухвалені ними статuti. Сформовані відповідними європейськими партіями фракції діють на основі Розділу V Регламенту Європейського Парламенту, положення якого є обов'язковими нормами внутрішньої організації діяльності цього органу. Основними цілями європейських партій є насамперед втілення волі громадян Союзу, а в ідеалі – це формування європейської свідомості (ст. 191 Договору про Європейські Спільноти), ухвалення у виборчих програмах спільних дій, а також взаємодія з національними партіями держав-членів та партіями зі статусом спостерігача з інших європейських країн.

Європейська партія має бути представлена в парламентських асамблеях щонайменше 1/4 держав-членів, отримати в цих країнах щонайменше 3% голосів виборців і дотримуватись у своїх програмах базових принципів ЄС. У 2004 р. вступило в силу розпорядження про Статут і фінансування політичних партій на європейському рівні, яким визначалися умови визнання європейського статусу тієї чи іншої політичної партії, що давало їй право на отримання фінансування з коштів ЄС.

Партійну систему Європарламенту часто визначають як «дво+кілька» партійну, де домінують дві найбільші політичні групи (Європейська народна партія та Партія європейських соціалістів), що представляють найвпливовіші ідеології – консервативну та соціал-демократичну. Кожна з цих груп завжди контролювала не менш, ніж 30–35% місць у Європарламенті, водночас як інші, менші за чисельністю політичні групи, – від 3 до 10%. Таким чином, групи ліво- та правоцентристів найбільше впливають на формування політики у Європарламенті, проте кількість місць, що вони контролюють, не дає можливості жодній з них домінувати над іншою.

Наразі в Європарламенті представлено понад 70 національних політичних партій, об'єднаних у вісім багатонаціональних політичних фракцій і група депутатів поза фракціями:

1) ЄНП (ХД/ЄД) – Європейська народна партія (215); 2) С&Д – Прогресивний альянс соціалістів і демократів (190); 3) ЄКР – Європейська група консерваторів і реформістів (74); 4) АЛДЄ – Альянс лібералів та демократів за Європу (70); 5) ЄОЛ/ЛЗП – група «Європейські Об'єднані Ліві – Ліві-Зелені Півночі» (52); 6) Зелені – ЄВА – група «Зелені/Європейський вільний Альянс» (50); 7) ЄСД – група «Європа за свободу і демократію» (46); 8) ЄНС – «Європа націй і свободи» (39) та група незалежних депутатів (15).

Європейські партії не лише формують політику Європарламенту, але й здійснюють непрямий вплив на прийняття рішень в інших інституціях ЄС. Так, провідні європартії (Європейська народна партія, Партія європейських соціалістів та Європейська ліберально-демократична та реформістська партія) регулярно проводять координаційні наради керівників партій із головами держав з метою узгодження їх позицій напередодні засідань Європейської ради. З метою вироблення членами однієї партії спільної лінії у певних сферах політики ЄС, європартії також організують зустрічі із міністрами в окремих галузях напередодні засідань Ради Міністрів ЄС. Окрім цього, європартії підтримують тісні зв'язки із єврокомісарами, які представляють політичні партії, що входять до складу їх політичних груп в Європарламенті.

Формами організації європейських партій є з'їзд, правління або рада партії, президія та генеральний секретаріат. Сюди ж слід додати конференції партійних лідерів та голів урядів, а також положення, що стосуються діяльності фракцій в Європейському Парламенті. Практична діяльність європейських партій зосереджується на розробці виборчих програм, основних напрямів у роботі фракцій у складі Європейського Парламенту, узгодженні позицій між керівниками партій та лідерами урядів напередодні засідань Європейської ради, а також на інформуванні засобів масової інформації про свою діяльність та позицію в органах ЄС.

Таким чином, європейські політичні партії (групи) – це організації, які об'єднують національні партії відповідного спрямування і стають ключовим елементом у прийнятті політичних рішень в Європарламенті.

Європейське економічне співтовариство

На конференції у Мессіні (1955 р.) міністри закордонних справ шести держав: Бельгії, Франції, Нідерландів, Люксембургу, Німеччини та Італії прийняли рішення про початок підготовки плану економічної інтеграції європейських держав. У результаті подальших переговорів, 25 березня 1957 р. ці держави підписали в Римі договір про заснування Європейського

Економічного Співтовариства (Римський договір).

Згідно з положеннями Договору мета створення Співтовариства полягала в підтримці сталого і рівномірного економічного розвитку держав-членів на території всього Співтовариства, зростання соціального рівня життя та умов праці, зміцнення стосунків між державами, що входять до Співтовариства.

Для досягнення цих цілей, діяльність Спільноти повинна включати: ліквідацію митних та кількісних обмежень на ввіз і вивіз товарів та всіх інших подібних засобів у торгівлі між державами-членами, встановлення спільного митного тарифу і проведення спільної торговельної політики щодо третіх держав.

Римський договір не містив положень про валютну інтеграцію. Його положення стосувалися лише реалізації цілей держав-членів, а не цілей Співтовариства. Тому кожен член Співтовариства мав проводити таку економічну політику, яка була необхідною для забезпечення рівноваги його платіжного балансу. Кожен член Співтовариства зобов'язувався також дозволяти здійснювати платежі, пов'язані з обміном товарів та послуг, рухом капіталів та платежів, у валюті тієї держави, у якій мешкає платник чи одержувач, до тієї міри, до якої Договором є лібералізований рух товарів, послуг, капіталів та осіб між державами-членами Співтовариства. Отже, Римський договір передбачав лише такий рівень лібералізації руху капіталів, який був необхідний для функціонування спільного ринку. Щодо валютної політики, то Договір зобов'язував держав-членів трактувати політику валютних курсів як справу, що цікавить всіх членів Співтовариства.

Європейське співтовариство з атомної енергетики

У 1955 р. на конференції у Мессіні держави «європейської шістки» домовились про заснування Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратому), що завершилося підписанням 23 березня 1957 р. у Римі Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики.

На відміну від організаційної структури, яка функціонувала в ЄСВС, структура керівних органів ЄЕС та Євратому мала інший вигляд. У ній, зокрема, домінуюча роль відводилася Раді міністрів, яка отримала законодавчі повноваження. У свою чергу, Комісія виконувала наглядові повноваження з правом подання законодавчих ініціатив на розгляд Ради. Слід зазначити, що одразу після підписання Римських договорів була підготовлена й того ж дня підписана Конвенція про деякі майбутні інститути, спільні для Співтовариств, згідно з якою засновувалися Суд справедливості (єдиний для всіх трьох Співтовариств) та Асамблея.

За задумом засновників, Євратом мав «створити умови для потужної

атомної індустрії» (ст. 1) з метою посилення європейського енергетичного потенціалу. Співтовариство, згідно з Договором, виконує наступні функції: розвиває наукові дослідження і забезпечує розповсюдження технічної інформації у сфері ядерної енергетики; розробляє заходи безпеки для захисту здоров'я людей, що працюють в ядерній галузі, і всього населення, забезпечує їх застосування; залучає капіталовкладення і забезпечує, особливо шляхом заохочення приватного підприємництва, будівництво установок, необхідних для розвитку робіт у сфері ядерної енергії; забезпечує регулярність і рівноправність у поставках руди та ядерного палива всім, хто використовує їх у рамках співтовариства; забезпечує шляхом відповідного нагляду використання ядерних матеріалів лише в цілях, для яких вони призначені; здійснює право власності на розщеплювальні матеріали; забезпечує корисну віддачу технічних об'єктів та доступ до кращих з них шляхом створення загального ринку для спеціальних матеріалів і устаткування, вільного обігу капіталу для вкладення в роботи у сфері ядерної енергії та вільного найму фахівців у країнах співтовариства; встановлює з іншими країнами та міжнародними організаціями будь-які зв'язки, що можуть розглядатися як корисні з погляду прискорення прогресу у сфері мирного використання ядерної енергії (ст. 2).

Угода між Урядом України та Європейським співтовариством з атомної енергії про наукову і технологічну співпрацю та асоційовану участь України у Програмі наукових досліджень та навчання Євроатом (2014–2018) була підписана 27 червня 2016 р. в Брюсселі.

Європейське співтовариство з вугілля та сталі

Європейське співтовариство з вугілля та сталі було створено на підставі Паризького договору (1951 р.) Бельгією, Західною Німеччиною, Італією, Люксембургом, Нідерландами та Францією. Мета його створення – об'єднання вугільних та сталеливарних ресурсів держав-учасниць та запобігання новій війні в Європі. Ідея створення наднаціонального органу управлінням життєво важливими галузями промисловості, який мав зв'язати потенційних суперників економічно, належала Жану Моне. Уперше її офіційно озвучив міністр закордонних справ Франції Робер Шуман.

Метою підписання Договору вважалось: досягнення економічного зростання; підвищення рівня зайнятості та рівня життя; забезпечення упорядкованого постачання спільного ринку; створення найнижчих цін та поліпшення умов праці. Усе це мало супроводжуватися зростанням міжнародної торгівлі та модернізацією виробничих потужностей. Досягнути поставлених цілей можна було через створення спільного ринку вугілля і сталі та рівний доступ до джерел виробництва. Майбутнє утворення спільного

ринку передбачало вільне переміщення продукції без сплати митних зборів і податків, вводило заборону на дискримінаційні заходи або практики.

Згідно Паризького договору засновувалися наступні керівні органи Співтовариства: Вище правління (незалежний колегіальний виконавчий орган, на який покладалися завдання діяти в спільних інтересах Спільноти; досягати цілей, викладених у Договорі); Консультативний комітет; Асамблею; Раду міністрів (схвалення Ради міністрів було необхідно для прийняття важливих рішень Вищим правлінням) та Суд (складався з семи суддів, призначених на 6 років за взаємною згодою урядами держав-членів і забезпечував правильне тлумачення й застосування Договору.)

Загальні досягнення ЄСВС були позитивними. Спільнота справлялася з кризами, забезпечувала збалансований розвиток виробництва і розподіл ресурсів та сприяла необхідній структурній перебудові та реконструкції промисловості. Європейська спільнота з вугілля та сталі завершила своє існування в 2002 р., коли втратив чинність відповідний договір.

Європейський економічний простір

Європейський економічний простір (ЄЕП) – інтеграційне економічне об'єднання, створене на підставі угоди, підписаної державами-членами Європейського Союзу і Європейською асоціацією вільної торгівлі (Ісландія, Ліхтенштейн і Норвегія), яка набрала чинності 1 січня 1994 р. Мета цієї угоди полягає у створенні динамічного й однорідного європейського економічного простору, що базується на загальних правилах і справедливих конкурентних умовах. Формально в ЄЕП співіснують дві окремі правові системи: Угода про ЄЕП застосовується до торгівлі між членами ЄАВТ і ЄС або між державами ЄАВТ, а право ЄС – до торгівлі між державами-членами ЄС. Угода про ЄЕП використовується як Європейською Комісією, так і Наглядним органом ЄАВТ. Угода встановлює розподіл компетенції та основи співпраці між Комісією і Наглядним Органом.

Європейський Конвент

У грудні 2000 р. у Ніцці Європейська рада ухвалила декларацію про майбутнє Європейського Союзу – Ніццьку декларацію. В ній засвідчувався намір проводити подальшу інституційну реформу, не зупиняючись на результатах міжурядової конференції 2000 р. Декларація визначила три кроки цієї реформи: відкриття дебатів про майбутнє ЄС; Конвент для підготовки інституційної реформи; скликання міжурядової конференції 2004 р.

На Лаакенському саміті (Брюссель) в грудні 2001 р. глави держав та урядів ухвалили рішення про створення Конвенту за майбутнє Європи. Згідно

з Лаакенською декларацією на Конвенті мали розглядатися чотири ключові питання щодо майбутнього Союзу: розподіл повноважень, спрощення договорів, роль національних парламентів та статус Хартії основних прав. До складу Конвенту увійшли представники всіх інституцій ЄС, а також члени національних парламентів і представники урядів держав-членів. Очолював його колишній президент Франції Валері Жискар д'Естен. Інавгураційне засідання Конвенту відбулося 28 лютого 2002 р., а завершив він свою роботу в липні 2003 р.

Європейський Союз

Європейський Союз – міждержавне наднаціональне утворення 28 європейських країн, що об'єдналися в процесі економічної, політичної та правової інтеграції. Політико-правова природа утворення є унікальною і не має прецедентів у міжнародному праві та міждержавних відносинах. У доктрині сучасного міжнародного права Європейський Союз розглядається як міждержавне утворення особливого типу, як розмита конфедерація з тенденцією до переходу в унітарну державу нової формації.

ЄС виступає як самостійний суб'єкт міжнародного права і має розгалужену мережу представництв у понад 100 державах світу. ЄС є найпотужнішим міждержавним об'єднанням: він займає перше місце у світі за розмірами ВВП, третє місце за чисельністю населення, сьоме місце за площею, найвищі показники у світі за рівнем якості життя та доходами населення.

Офіційною датою створення ЄС вважається 1 листопада 1993 р. Площа ЄС – 3 892 685 км², населення – близько 500 млн, девіз: *In varietate concordia* (Єдність у різноманітті), гімн: *An die Freude* (мелодія Л. Бетховена на вірші Ф. Шилера «Ода до радості»). Неофіційною столицею ЄС є місто Брюссель. ЄС використовує 24 офіційні та робочі мови. Офіційна валюта в 19 державах «єврозони» – євро (використовується ще в 9 державах, 7 із яких європейські).

Основні цілі ЄС закріплені в ст. 3 ДЄС:

1) сприяти економічному й соціальному поступові та високому рівневі зайнятості, досягти збалансованого стабільного розвитку, зокрема, згідно з положеннями Договору, створюючи простір без внутрішніх кордонів, зміцнюючи економічну та соціальну згуртованість і засновуючи економічний та валютний союз, що його кінцевою метою є єдина валюта;

2) стверджувати свою ідентичність на міжнародному рівні, зокрема, провадячи спільну зовнішню та безпекову політику та поступово формуючи спільну оборонну політику, що, можливо, приведе до спільної оборони згідно з положеннями статті 17;

3) зміцнювати захист прав та інтересів громадян держав-членів через упровадження громадянства Союзу;

4) берегти й розвивати Союз як простір свободи, безпеки та справедливості, де забезпечено вільне пересування осіб і водночас належні заходи щодо контролю на зовнішніх кордонах, притулку, імміграції, запобігання злочинності та боротьби проти неї;

5) цілковито зберігати *acquis communautaire* та доповнювати його з огляду на те, якою мірою започатковані цим Договором політики та форми співпраці потребуватимуть перегляду, щоб забезпечити ефективність механізмів та інституцій Спільноти.

Держави-члени ЄС утворили сім основних інституцій, яким делегували частину своїх суверенних прав для узгодження та прийняття спільних рішень (Європейська рада, Європейський Парламент, Рада Європейського Союзу, Європейська комісія, Суд Європейського Союзу, Європейський центральний банк та Суд аудиторів).

Створення Європейського Союзу як унікального міждержавного і наднаціонального утворення є однією з найголовніших подій міжнародного масштабу кінця ХХ ст. Євросоюз виступає яскравим прикладом безконфліктного, суто добровільного міждержавного об'єднання незалежних держав. ЄС не тільки намагається створювати безпечніші й сприятливіші умови життя для своїх громадян, але й завжди готовий поділитися своїми здобутками та цінностями з країнами та людьми, що знаходяться поза його межами.

Європейський спільний ринок

Європейський спільний ринок – форма європейської економічної інтеграції, закладена в основу діяльності Європейської економічної спільноти (ЄЕС) Римським договором 1957 р. Вона передбачала реалізацію спільних політик щодо регулювання виробництва та поступового усунення тарифних і нетарифних торговельних обмежень, досягнення свободи переміщення товарів, людей, послуг та капіталів у межах держав-членів ЄС. На сьогодні в термінології ЄС поняття «спільний ринок» та «внутрішній ринок» вживаються синонімічно, але перше – вже в історичному контексті, а друге – в тексті Лісабонського договору.

Жак Делор

Жак Делор (нар. 1925 р.) – французький економіст і політик, видатний європейський діяч, президент Європейської комісії (1985–1995). З 1981 по 1984 рр. був міністром економіки й фінансів Франції, допомагав відродити французьку економіку після економічної кризи. На посаді президента Європейської комісії підготував Єдиний Європейський Акт (1986 р.), який

проклав шлях до завершення формування єдиного ринку (програма «1992»). Він сприяв трансформації Європейської спільноти в Європейський Союз. Своїм «планом Делора II» (попередній «план Делора I» забезпечив успіх Єдиного Європейського Акту) заклав підґрунтя економічного й монетарного союзу.

Жак Сантер

Жак Сантер (нар. 18 травня 1937 р.) – люксембурзький державний і політичний діяч, прем'єр-міністр Люксембургу (1984–1995). Почав свою політичну кар'єру в лавах Християнсько-соціальної народної партії, в 1966–1972 рр. був секретарем її фракції, а в 1972 р. став державним секретарем з питань соціальної та культурної політики. В 1974 р. став депутатом Європейського Парламенту, а упродовж 1975–1977 рр. займав посаду його віце-голови. У 1974–1982 рр. був головою ХСНП, ставши в 1979 р. міністром фінансів. У 1984 р. з відставкою П'єра Вернера став новим прем'єр-міністром країни, залишаючись до 1989 р. міністром фінансів. У 1995 р. залишив пост прем'єр-міністра, щоб стати головою Європейської комісії. На цій посаді здійснював підготовку до введення євро. В 1999 р. пішов у відставку і до 2004 р. був депутатом Європейського Парламенту.

Жан Моне

Жан Моне (1888–1979 рр.) вважається одним із «батьків-засновників» Європейських Спільнот, першим президентом Вищого органу Європейської спільноти з вугілля та сталі. Жан Моне почав свою кар'єру на чолі родинного кон'ячного виробництва в містечку Коньяк. У 1930-х роках він обіймав посаду заступника Генерального секретаря Ліги націй, а в 1940 р. подав Черчиллю ідею про франко-британський союз.

У 1947-1949 рр. Ж. Моне очолював французький Національний економічний план і брав участь у подальшому плануванні кількох різних кабінетів міністрів. Він палко вірив у повномасштабне європейське об'єднання – політичне, військове та економічне. До цієї мети, на його думку, треба йти крок за кроком, дотримуючись так званого функціоналізму, тобто поступово передаючи дедалі більшу кількість сфер діяльності органам наднаціонального контролю.

Моне був автором вислову: «Європи ніколи не було, Європу ще треба створити». Як прагматичний прихильник функціоналістської концепції інтеграції, Моне наполягав в умовах післявоєнної дестабілізації європейської економіки на пріоритетності європейського єднання шляхом економічної інтеграції. Спільно з Робером Шуманом Моне ініціював утворення

Європейського співтовариства вугілля і сталі, став першим головою Правління зазначеної спільноти (1952–1955), яка стала прообразом Європейської комісії. Ж. Моне був задоволений тим, що в березні 1957 р. асамблея Європейського співтовариства вугілля і сталі була перетворена на Європейську парламентську асамблею.

У 1956 р. Моне створив та очолив «Комітет за створення Сполучених Штатів Європи», який діяв до 1975 р. У своїх мемуарах Моне стверджував, що заради інтеграції мають сенс лише спільні інститути, а не звичайна міжнародна співпраця, тобто з погляду теорії європейської інтеграції він був послідовним федералістом. Під керівництвом Ж. Моне Комітет став двигуном формування союзу європейських держав, зокрема спільного ринку, загальноєвропейської грошово-кредитної системи, Ради Європи, британського членства у Спільноті, виборів до Європарламенту на основі загального виборчого права.

У листопаді 1961 р. Ж. Моне підтримав пропозиції комісії К. Фуше, яка запропонувала створити політичний європейський союз за типом класичних міжнародних організацій. Його метою мала бути координація зовнішньої і оборонної політики.

У 1968 р. завершилося формування зони вільної торгівлі та митного союзу (перших двох етапів інтеграції) Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Наприкінці 1969 р. сформувався спільний ринок (третій етап інтеграції) ЄЕС. Первісні цілі ЄЕС, визначені Римським договором 1957 р., виявились досягнутими.

У 1975 р. 87-річний Жан Моне розпустив «Комітет дій за Сполучені Штати Європи». На той час ідея європейського єднання вже стала невід'ємним атрибутом політичної реальності.

Жан-Клод Юнкер

Жан-Клод Юнкер (нар. у 1954 р.) – європейський і люксембурзький політик, прем'єр-міністр Люксембургу з 20 січня 1995 р. по 4 грудня 2013 р., міністр фінансів (1989–2009), колишній голова Єврогрупи (клуб міністрів фінансів країн єврозони). 7 березня 2014 р. був обраний головним кандидатом на виборах у Європарламент від Європейської народної партії (ЄНП). 15 липня 2014 р. обирається Президентом Європейської комісії. Його кандидатуру підтримали 422 депутати Європейського Парламенту.

Жана-Клода Юнкера можна назвати одним із найвпливовіших політиків Європейського Союзу. Він веде активну роботу для його подальшого розвитку. Юнкер є одним з ініціаторів підписання Маастрихтського договору (1992 р.) і введення єдиної європейської валюти (1999 р.). Юнкер був одним з розробників Пакту стабільності і зростання ЄС (1997 р.), що обмежував

граничний рівень бюджетного дефіциту держав ЄС (3% ВВП) і рівень держборгу (60% ВВП). Прихильник інтеграції всередині Євросоюзу і посилення інститутів ЄС.

Саме Юнкер став ініціатором проведення 5 вересня 1997 р. першого саміту Україна-ЄС. Він називає себе головним лобістом України в ЄС. Підтримує європейську інтеграцію України.

Західноєвропейський Союз

Західноєвропейський Союз (ЗЄС) – європейський військово-політичний союз, заснований у 1948 р. Брюссельським договором, який підписали Бельгія, Великобританія, Люксембург, Нідерланди та Франція. Він включав в себе 28 держав з чотирма різними статусами: держави-члени, асоційовані члени, спостерігачі та асоційовані партнери. Всі держави Європейського Союзу були повноправними державами-членами, за винятком Данії, Ірландії, Австрії, Фінляндії та Швеції, які мали статус спостерігача. Асоційованими членами стали шість держав: Чеська Республіка, Угорщина, Ісландія, Норвегія, Польща і Туреччина, а асоційованими партнерами – сім держав: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина і Словенія.

З підписанням Північноатлантичного договору (1949 р.) відповідальність за військові справи Організації Брюссельського договору, або Західного Союзу, перейшла до Північноатлантичного альянсу (НАТО). За Паризькими домовленостями 1954 р. Федеративна Республіка Німеччина й Італія приєдналися до Брюссельського договору і організацію перейменували на Західноєвропейський Союз. Останній продовжував існувати задля виконання умов і завдань, закладених Паризькими домовленостями. Після закінчення «холодної війни» відкрилася можливість для «другого народження» ЗЄС, але вже у новій якості. На засіданні Європейської ради, яке відбулося 9–10 грудня 1991 р. в Маастрихті, було ухвалено низку рішень щодо спільної зовнішньої політики і політики в сфері безпеки Європейського Союзу. Було задекларовано, що Західноєвропейський союз розвиватиметься як оборонний компонент Європейського Союзу і водночас як європейська опора НАТО.

ЗЄС мав свою Раду та Секретаріат, які в січні 1993 р. були переведені з Лондона до Брюсселя, а також Парламентську асамблею, що розташовувалася в Парижі.

Щодо розвитку відносин з ЄС передбачено узгодження місць і строків зустрічей, організаційних та процедурних питань; забезпечення тісного співробітництва між Радою ЄС та його секретаріатом, з одного боку, і секретаріатом ЗЄС – з іншого; вивчення можливості узгодження послідовності та строків головування в ЄС і ЗЄС; інформування Європейської комісії про діяльність ЗЄС у зв'язку зі СЗППБ ЄС; поглиблення співробітництва між

асамблеєю ЗЄС та Європейським Парламентом.

У руслі розвитку відносин з НАТО проголошено політику поглиблення координації в питаннях, що становлять спільний інтерес; узгодження місць і строків зустрічей, організаційних та процедурних питань; забезпечення тісного співробітництва між секретаріатами ЗЄС і НАТО.

Петерсбергською декларацією держав-членів ЗЄС передбачалося наступне: надання військових підрозділів усіх родів звичайних озброєнь держав-членів для вирішення завдань під егідою ЗЄС (гуманітарні й рятувальні операції, операції щодо підтримки миру); використання військових частин, підлеглих ЗЄС, за рішенням ради, узгодження планів та їх здійснення; створення багатонаціональних військових з'єднань із ЗС держав-членів ЗЄС, зокрема й призначених для виконання завдань НАТО (після консультації з НАТО).

Важливими етапами діяльності в цьому напрямі стало включення Петерсбергських завдань ЗЄС у Договір про ЄС і розвиток тісніших інституційних зв'язків із ЄС. У 1992 р. міністри закордонних справ та оборони європейських держав ухвалили рішення про поглиблення багатосторонніх відносин шляхом проведення щорічних зустрічей міністрів закордонних справ і міністрів оборони; створення консультативного форуму з постійної ради ЗЄС і послів інших держав (зустрічі двічі на рік); організацію можливих зустрічей «спеціальної трійки» на рівні найвищих посадових осіб; обмін документами та інформацією; співробітництво між Інститутом проблем безпеки ЗЄС та аналогічними інститутами інших країн. Посилення ролі ЗЄС, пов'язане із концепцією взяття європейськими союзниками по НАТО більшої відповідальності при вирішенні існуючих та майбутніх завдань у сфері безпеки, що передбачено «Стратегічною концепцією Альянсу», затвердженою главами держав та урядів на засіданні Північно-атлантичної ради (Вашингтон, 1999).

Під час кризи в Югославії ЗЄС відіграв вагому роль у забезпеченні (разом із НАТО) виконання санкцій Ради Безпеки ООН та створенні в липні 1991 р. спільної адміністрації ЄС-ЗЄС у м. Мостар (Боснія). У 1997 р. він також керував місією навчання поліцейських в Албанії та брав участь в операціях з розмінування у Хорватії.

У зв'язку з прийняттям Лісабонського договору 2007 р. із Договору про ЄС вилучено положення про зв'язок із ЗЄС і встановлено, що політика ЄС не зачіпає особливого характеру політики безпеки та оборони деяких держав-членів (під ними розуміють, зокрема, держави-члени ЗЄС). 1 січня 2002 р. до ЄС відійшли такі установи ЗЄС, як Інститут безпеки та супутниковий центр. У березні 2010 р. було оголошено про плани припинення діяльності ЗЄС до 2011 р., а 30 червня 2011 р. ЗЄС офіційно припинив своє існування. Його функції повністю перейшли до ЄС.

Інституційний (Мадридський) критерій членства

Рішеннями Мадридського саміту ЄС (грудень 1995 р.) передбачалося, що критерії членства вимагають обов'язкового створення державою-кандидатом умов для інтеграції шляхом пристосування національних адміністративних структур до європейських. Тому виконання Копенгагенських критеріїв членства на пряму узалежнювалося від інституційної та адміністративної спроможності країн, що прагнули до членства в ЄС. Отже, Копенгагенські критерії було доповнено і поглиблено ще одним критерієм – інституційним.

Інституційний (Мадридський) критерій членства в ЄС вимагає від країн-кандидатів створення управлінських інституцій та судових органів, підсилення їх дієздатності, забезпечення їх належними кадрами, що має не тільки прискорити адаптацію національного законодавства до норм і правил ЄС, але й гарантуватиме впровадження і дотримання законів. Це дозволить новим членам ЄС скористатися перевагами членства: наприклад, захиститися від нечесної конкуренції, повною мірою реалізувати чотири свободи, отримати фінансову допомогу від структурних фондів; за рахунок численних європейських програм активізувати інноваційну діяльність, підняти зайнятість, збільшити інвестиційну привабливість регіону тощо. Такі інституції необхідні для реалізації громадянами, підприємствами, громадами та регіонами набутих Спільнотою прав.

Кетрін Ештон

Кетрін Маргарет Ештон, баронеса Ештон оф Апхолланд – британська і європейська політична і громадська діячка, перший Верховний представник Європейського Союзу у закордонних справах і безпековій політиці.

У середині 1970-х рр. активно брала участь в русі за заборону ядерної зброї. У 1977 р. закінчила Лондонський університет, де вивчала економіку. У знак визнання її заслуг перед державою в 1999 р. отримала титул пера. У 2001 р. перейшла на роботу в британський уряд. Працювала в міністерстві освіти (2001–2002 рр.). Була відповідальна за реалізацію програми розвитку системи дошкільної освіти Sure Start в 2002–2004 рр. Парламентський секретар в міністерстві конституційних справ в 2004–2007 рр. Парламентський секретар нового, реформованого міністерства юстиції в останньому кабінеті Тоні Блера. У новому кабінеті Гордона Брауна в червні 2007 р. зайняла посади лідера Палати лордів і лорда-голови Таємної ради. У жовтні 2008 р. стала новим представником Великобританії в Європейській комісії, зайнявши пост комісара з торгівлі. 19 листопада 2009 р. на засіданні Європейської ради її було обрано першим Верховним представником із закордонних справ і політики безпеки. Перебувала на цій посаді з 1 грудня 2009 р. по 1 листопада

2014 р.

Компетенція ЄС

Компетенція ЄС – сукупність прав і повноважень, необхідних для діяльності Союзу. Вони стосуються питань, що знаходяться у віданні ЄС (предметна компетенція) та здатності Союзу впливати на вирішення питань предметної компетенції (регулююча компетенція). Різновидом регулюючої компетенції є юрисдикційна компетенція.

Компетенція Євросоюзу базується на праві ЄС і, як у більшості міжнародних міжурядових організацій, носить функціональний характер, оскільки спрямована на реалізацію функцій Союзу. Однак на відміну від класичних міжнародних організацій Союз не має загальної або притаманної йому компетенції, яка охоплює усі сфери діяльності організації.

Правові акти ЄС мають власну правову основу (*bases juridique*), визначену установчими договорами. Звідси слідує, що компетенція ЄС може набувати різних форм, у зв'язку з чим її доцільно класифікувати за декількома критеріями на окремі види:

1. За сферою поширення повноважень ЄС: внутрішня і зовнішня компетенція. Внутрішня компетенція ЄС поширюється на правовідносини, що виникають виключно на внутрішньому ринку ЄС та в державах-членах ЄС. Зовнішня – стосується питань, пов'язаних зі співробітництвом з третіми країнами та міжнародними організаціями, та правовідносин, що виникають у зв'язку з таким співробітництвом. При цьому, внутрішня компетенція реалізується шляхом винесення постанов, ухвалення яких передбачено в ст. 288 Договору про функціонування ЄС, а зовнішня – через укладення міжнародних угод.

2. За обсягом повноважень ЄС у певній сфері. У ЄС розрізняються такі види компетенції: «принципова компетенція» держав-членів; виключна компетенція Союзу; «сумісна (або спільна) компетенція Союзу і держав-членів»; «негативна компетенція», тобто певні дії, які є юридично забороненими і для держав-членів, і для Союзу. Фактично за цим критерієм можна виділити два види компетенції ЄС – виключна та спільна. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Договору про функціонування ЄС, Союз має виключні повноваження в таких сферах: митний союз; встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; монетарна політика – для держав-членів, валютою яких є євро; збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики в сфері рибальства; спільна торгівельна політика. Спільні для Союзу та держав-членів повноваження стосуються таких головних сфер: внутрішній ринок; соціальна політика в аспектах, визначених у Договорі; економічна, соціальна та територіальна єдність; сільське

господарство та рибальство, за винятком збереження морських біологічних ресурсів; довкілля; захист прав споживачів; транспорт; транс'європейські мережі; енергетика; простір свободи, безпеки та справедливості; спільні проблеми безпеки у сфері охорони здоров'я в аспектах, визначених Договором. Виключна та спільна компетенції можуть розповсюджуватися як на внутрішній ринок ЄС, так і на міжнародні правовідносини з третіми країнами та міжнародними організаціями у випадку, якщо це прямо передбачено відповідними міжнародними договорами.

3. За напрямками міжнародної діяльності ЄС можна виділити компетенцію у сфері: охорони та зміцнення здоров'я людини; промисловості; культури; туризму; освіти, професійного навчання, молоді та спорту; цивільного захисту; адміністративного співробітництва.

ЄС володіє компетенцією щодо вирішення широкого кола питань, що виникають в міжнародній практиці, а також у різних сферах міжнародної діяльності. Постійний розвиток компетенції ЄС потребує удосконалення інститутів, через які, власне, і реалізується його компетенція. Тому необхідно зазначити та розглянути особливий вид компетенції ЄС – юрисдикційну компетенцію. Під нею розуміється система повноважень та відповідних гарантій для її реалізації, наданих установам та інститутам ЄС відповідно до міжнародних договорів та інших актів.

Межі та сфера компетенції інститутів ЄС визначається Договором про Європейський Союз та Договором про функціонування Європейського Союзу. Наприклад, відповідно до ст. 14 Консолідованого договору про Європейський Союз, Європейський Парламент разом з Радою виконує законодавчу та бюджетну функції, а консультативну функцію та функцію політичного контролю він здійснює персонально.

Конрад Аденауер

Конрад Аденауер (1876–1967) – німецький державний діяч, канцлер Федеративної Республіки Німеччини. Аденауер відіграв важливу роль в загальнонімецькій національній політиці як член католицької партії «Центр» (з 1906 р.). Як депутат від цієї партії упродовж 1917–1933 рр. брав участь у роботі ландтагу Рейнської області і пруської Державної ради, ставши згодом її головою. Політик став одним із засновників Християнсько-демократичного союзу (ХДС) – партії «середнього шляху», метою якої стало відновлення Німеччини в дусі християнства.

У 1933 р. Аденауер був зміщений з усіх своїх постів гітлерівським режимом, майже 12 років перебував на становищі політичного емігранта в Рендорфі поблизу Бонна, в 1944 р. був заарештований нацистами в концентраційний табір.

Аденауер був одним із підписантів Паризького мирного договору 1947 р., яким поглиблювалася європейська рівновага та створювалися політичні передумови для об'єднання Європи. Він безпосередньо сприяв зміцненню партнерських відносин із Францією, що слугувало гарантією стабільного розвитку Європи та руху в напрямку європейської інтеграції.

У 1948 р. Аденауер став головою парламентської ради, завданням якої була підготовка Основного закону Західної Німеччини. З 1949 по 1963 рр. – канцлер Федеративної Республіки Німеччини (ФРН). Доклав багато зусиль для створення ФРН як незалежної держави та її входження до Ради Європи (1950) і НАТО (1955). За час перебування Аденауера на посаді міністра закордонних справ (1951–1955 рр.), ФРН стала країною-засновницею Європейських Спільнот. У 1963 р. Аденауер виходить у відставку.

Німецький політик уважав, що в зосередженні політичної та економічної влади в руках держави (на чому наполягали соціалісти) полягає небезпека для індивідуальної свободи; більші можливості для збереження свобод особистості створює розподіл сфер економіки і держави, при якому державі відводиться обмежена, чисто контролююча функція.

У зовнішній політиці Аденауер ставив перед собою головне завдання – вирішення проблеми збалансованого політичного становища Німеччини між Сходом і Заходом. Зокрема, Аденауер сприяв усвідомленню німецьким народом почуття провини за нацистські злочини.

Вольовий, енергійний та прагматичний політик К. Аденауер користувався значною популярністю серед німців, які зверталися до нього «Der Alte» («Господар»). Його основними ідеями стали – соціальна ринкова економіка та «нова Німеччина у новій Європі». Політик дотримувався федералістських поглядів на майбутній устрій інтегрованої Європи.

Країни Вишеградської угоди

До країн Вишеградської угоди належать Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина (до 1993 р. – Чехословаччина). У лютому 1991 р. президенти Польщі, Угорщини та Чехословаччини зустрілися в угорському місті Вишеграді, аби домовитися про співпрацю в процесі європейської інтеграції. Вони оголосили, що країни «вишеградської четвірки» ставлять за мету повну господарську, політичну й юридичну інтеграцію до Європейського Союзу і вступ до НАТО. У 1999 р. до НАТО вступили Польща, Угорщина і Чехія, а в 2003 р. – Словаччина. 1 травня 2004 р. всі чотири «Вишеградські країни» увійшли до ЄС разом із шістьма іншими європейськими державами.

Країни-кандидати на вступ в ЄС

Станом на 2019 рік, офіційними кандидатами на вступ до ЄС є п'ять країн: Албанія, Північна Македонія, Чорногорія, Сербія та Туреччина. Боснія, Герцеговина та Косово (відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН 1244/99) наразі є потенційними кандидатами на вступ до Євросоюзу.

З метою активізації переговорного процесу та поживлення відносин з Туреччиною, ЄС у 2012 р. ухвалив новий Позитивний порядок денний (Positive EU-Turkey Agenda). Ця ініціатива покликана сприяти реформам у Туреччині у сферах, що становлять спільний інтерес з ЄС. Прогрес у переговорах щодо членства в ЄС для Косово (відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН 1244/99) та Сербії залежить від поступу у так званому Діалозі Приштина-Белград. Перемовини ведуться обома країнами за посередництва ЄС та зачіпають питання регіональної співпраці, вільного пересування осіб та верховенства права.

«Криза порожнього крісла»

Причиною кризи стали пропозиції голови Комісії д-ра Хальштейна, які передбачали розширення повноважень Комісії та Асамблеї в рамках Співтовариства за рахунок Ради Міністрів. Він запропонував, по-перше, прискорити перехід Ради при прийнятті рішень від принципу одностайності до принципу більшості голосів і, по-друге, направляти суми сільськогосподарських зборів безпосередньо Комісії, а не національним урядам для передачі Комісії. Ці пропозиції йшли врозріз з поглядами Шарля де Голля, а тому колеги Хальштейна попереджали його про необачну покvapливість. Адже він уніс свої пропозиції спочатку в Асамблею, а не в Раду, як того вимагали правила. Представник Франції був відкликаний зі Співтовариства, і протягом шести місяців Франція не брала участі в засіданнях Ради. Така тактика виявилася успішною.

Криза «порожнього крісла» була дозволена на початку 1966 р. під час ряду зустрічей в Люксембурзі, які фактично були урядовими перемовинами між Францією і п'ятьма її партнерами. Згідно з люксембурзьким компромісом члени Співтовариства неофіційно погодилися з тим, що будь-який член може наполягати на подальшому обговоренні будь-якої конкретної пропозиції, яка становить особливий інтерес, поки не буде досягнуто одностайності.

Таким чином, Франція домоглася права вето за тих обставин, які в кожному конкретному випадку вимагали її участі. Пішовши на цей компроміс, партнери Франції не зробили великих поступок на папері, але визнали, що членство й повна співпраця з Францією є істотною необхідною умовою для функціонування Співтовариства.

Критерії конвергенції

Критерії конвергенції (зближення) – умови, виконання яких дає право державам-членам ЄС приєднатися до третього етапу Економічного й монетарного союзу (ЕМС). Договір про ЄС визначає п'ять критеріїв конвергенції, які стосуються цінової стабільності, дефіциту бюджету, державного боргу, стабільності національної валюти та відсоткових ставок. До них, зокрема, належать: відношення державного дефіциту до валового внутрішнього продукту не повинно перевищувати 3%; відношення державного боргу до валового внутрішнього продукту не повинно перевищувати 60%; стабільність цін і сталість середніх темпів інфляції протягом одного року до проведення оцінювання; показник росту інфляції не може більш ніж на 1,5% перевищувати відповідні показники трьох найкращих (з погляду цінової стабільності) держав-членів; довгострокова номінальна відсоткова ставка не повинна перевищувати більш, ніж на 2% відповідні показники трьох найкращих (з погляду цінової стабільності) держав-членів; протягом щонайменше двох років і без значного напруження з боку відповідної країни, нормальне відхилення величини обмінного курсу не повинно виходити за граничні значення, передбачені механізмом обмінного курсу держав-членів.

Отже, критерії конвергенції покликані забезпечити збалансованість економічного розвитку в Економічному та монетарному союзі та запобігти виникненню напруги між державами-членами. Виконання критеріїв, пов'язаних з державними дефіцитом та боргом, було важливим і після початку третього етапу економічного та монетарного союзу (1 січня 1999 р.). Ці вимоги були закріплені Пактом про стабільність і зростання (1997 р.).

Критерії членства в ЄС (скорочена версія)

У Договорі про заснування Європейського Союзу зазначається, що кожна європейська країна має право подати заявку на членство у ЄС, якщо вона поважає демократичні цінності та сприяє їхньому поширенню. Конкретніші вимоги щодо членства в ЄС визначаються так званими «Копенгагенськими критеріями». Згідно з ними, країна може приєднатися до ЄС після виконання низки вимог за такими критеріями:

Політичні критерії – країна має стабільні інститути, які гарантують демократичний порядок, верховенство права і повагу до прав людини.

Економічні критерії – країна має дієву ринкову економіку, а також здатна протистояти тиску, що виникає внаслідок конкуренції та тривалих ринкових процесів всередині ЄС.

Критерій членства – країна приймає встановлене право ЄС та його практику, зокрема, головні принципи політичного, економічного та валютного

союзів.

Мадридський або інституційний критерій членства в ЄС – у країні має бути створений адміністративний механізм застосування *acquis communautaire* для адаптації національного права до права ЄС.

Процес вступу до ЄС складається з багатьох етапів і всі вони мають бути погоджені з державами-членами ЄС перед тим, як держава-прохач стане його членом. Спочатку країна отримує перспективу членства. Пізніше вона, після серії перемовин, стає кандидатом на вступ до ЄС. Коли переговори й відповідні реформи завершено, країна може вступати до ЄС.

Критерії членства в ЄС (розширена версія)

Критерії, яким мають відповідати держави-кандидати на вступ до Європейського Союзу (Копенгагенські критерії), були схвалені на засіданні Європейської ради у Копенгагені у червні 1993 р. і включають в себе: I) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії); II) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії); III) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії).

Політичні критерії вступу. Членство в ЄС під кутом зору політичних стандартів вимагає від держави-кандидата стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу і захист меншин. Статтею 6 Договору про Європейський Союз закріплено, що «Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини і основних свобод та верховенства права».

Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії і верховенства права у своїх конституціях, але й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції держав-заявників мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм, свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути, незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті.

З метою оцінки виконання державами-кандидати умов членства Європейська комісія (ЄК) у кожному своєму Висновку виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. На основі ряду детальних критеріїв вона оцінює, чи має демократія реальний характер. При

цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації.

Економічні критерії. Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вимоги до членства у сфері економіки полягають «у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС».

Наявність дієвої ринкової економіки характеризується наступними елементами: рівновага між попитом і пропозицією як результат вільної взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі; відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього; наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів; досягнення макроекономічної стабільності, включаючи цінову рівновагу, стабільність державного фінансування та платіжного балансу; суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики; достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва.

Критерій здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС передбачає: наявність дієвої ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам ринку приймати рішення в атмосфері стабільності й передбачуваності; достатня кількість людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), рівень освіти і дослідницької діяльності; ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги; рівень і темпи інтеграції держави в ЄС перед його розширенням; достатня частка малих фірм у структурі економіки, оскільки малі фірми отримують вигоду від спрощеного доступу на ринок.

Членські критерії вступу. Копенгагенська Європейська рада дійшла висновку, що держави-кандидати мають бути здатними взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про Європейський Союз, включаючи політичний, економічний і валютний Союз.

Важливим сегментом ЄС також є Європейський економічний і валютний союз (ЕВС). Однак, слід розрізняти участь у валютному союзі, обов'язковому для усіх членів ЄС, і прийняття євро як єдиної валюти. Від нових членів не вимагається прийняття євро як єдиної валюти, навіть якщо вони беруть участь у ЕВС. Участь у ньому сприятиме розвитку держав-кандидатів, прийняттю у перспективі євро як єдиної валюти для усіх членів ЄС.

Входження у ЕВС передбачає три стадії:

1) Стадія підготовки до приєднання – в цей період держави-кандидати

реформують свою економіку з метою її приведення у відповідність до Копенгагенських економічних критеріїв щодо дієвої ринкової економіки, здатності витримати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС. Окрім вищезгаданого, на цій стадії повинна бути адаптована спеціальна частина права ЄС (*acquis*), що стосується ЕВС, а саме: завершення лібералізації руху капіталів; заборона будь-якого прямого фінансування державного сектору через центральний банк чи шляхом надання привілейованого доступу державного сектору до фінансових інститутів; відповідність статуту центрального національного банку держави-кандидата Договору про ЄС, включаючи положення про незалежність органів валютного контролю і підтримання стабільності цін. Виконання цих вимог разом із постійним здійсненням належної економічної політики і проведення економічних реформ дасть змогу державам-кандидатам брати участь у ЕВС без запровадження євро.

2) Стадія приєднання – період від приєднання до прийняття єдиної валюти. На момент приєднання нові держави-члени будуть учасниками ЕВС і повинні діяти відповідно до Розділу VII Договору про заснування Європейського Співтовариства. Ці зобов'язання полягають у суворому дотриманні цілей ЕВС; проведенні політики контролю курсів валют, враховуючи, що вона належить до сфери спільних інтересів, і подальша участь у механізмі контролю за курсом валют ЄС; проведенні економічної політики, враховуючи, що вона належить до сфери спільних інтересів і координації економічної політики між державами-членами через участь в процедурах Співтовариства; уникненні високого бюджетного дефіциту і суворому дотриманні відповідних положень Пакту про стабільність і зростання (ухвалений Європейською Радою у червні 1997 р.); подальшій адаптації статутів національних центральних банків з метою їхньої інтеграції в європейську систему центральних банків; прогресі у виконанні маастрихтських критеріїв зближення (конвергенції).

Виконавши Маастрихтські критерії зближення (конвергенції), які стосуються цінової стабільності, дефіциту бюджету, державного боргу, стабільності національної валюти та відсоткових ставок, держави-кандидати можуть вважатись повноцінними учасниками ЕВС. Критерії зближення полягають в тому, що: відношення державного дефіциту до ВВП не повинне перевищувати 3%; відношення державного боргу до ВВП не повинне перевищувати 60%; достатній рівень стабільності цін і сталість середніх темпів інфляції (цей показник не повинен перевищувати три кращі показники держав-членів більше, ніж на 1,5%); довгострокова номінальна відсоткова ставка не повинна перевищувати три кращі показники стабільності цін держав-членів більше, ніж на 2%; протягом щонайменше двох років і без значного напруження з боку відповідної держави нормальне відхилення величини

обмінного курсу національної валюти не повинне виходити за граничні значення, передбачені механізмом обмінного курсу держав-членів.

3) Остання стадія – впровадження євро. Участь держав у зоні євро вирішується у світлі виконання державами необхідних умов для прийняття єдиної валюти після перевірки досягнення високого рівня зближення. Комісія у своїй Доповіді за 2001 р. дійшла висновку, що держави-кандидати можуть виконати свої зобов'язання у цій сфері. Але щодо цілей економічного валютного союзу, Комісія вважає, що входження нових держав-членів у зону євро одразу після приєднання є передчасним. Головна причина полягає в тому, що необхідне подальше розгортання структурних реформ перед тим, як держави будуть здатні підтримувати стійку макроекономічну стабільність. Держави-кандидати повинні будуть адаптувати *acquis* на стадії приєднання до ЄВС. Це означатиме встановлення незалежності центрального банку, координацію економічної політики, суворе дотримання відповідних положень Пакту про стабільність і зростання. Нові держави-члени повинні лібералізувати рух капіталів. Передбачається, що вони братимуть участь у механізмі контролю за курсом валют в ЄС й уникатимуть різких коливань курсів валют.

Ці критерії вступу були підтверджені в грудні 1995 р. на засіданні Європейської ради в Мадриді, де, крім того, підкреслювалася важливість перебудови адміністративних структур держави-заявника і створення умов для поступової гармонійної інтеграції в ЄС.

Контроль за виконанням державами-кандидатами Копенгагенських критеріїв згідно з рішенням Європейської ради у Люксембурзі в 1997 р., ЄК було запропоновано подавати щорічні звіти про досягнутий прогрес держав-кандидатів у процесі приєднання з відповідними висновками. У них Комісія аналізує відповідність реформ, що проводяться у державах-кандидатах з 1997 р., Копенгагенським критеріям. При цьому ЄК бере до уваги лише вжиті заходи, а не ті, що готуються. Це є універсальним методом, який дає можливість на основі об'єктивного підходу порівняти й оцінити реальний прогрес країн на шляху вступу до ЄС.

Оцінка реального прогресу проводиться на підставі різних джерел інформації: інформації, наданої державами-кандидатами з метою внесення коректив до Висновків Комісії; інформації, отриманої під час зустрічей у рамках Європейських угод і перевірки адаптації законодавства; звітів Європейського Парламенту, оцінках держав-членів, роботі міжнародних організацій, зокрема Ради Європи і ОБСЄ, міжнародних фінансових інститутів і неурядових організацій. Перед державами-кандидатами стоять досить складні завдання, швидкість вирішення яких залежить від ефективності засобів їх розв'язання. Центральні органи ЄС не тільки контролюють процес досягнення відповідності критеріям вступу, але й намагаються розробляти

ефективні програми для цих цілей. Підготовлені на основі згаданого аналізу Висновки щодо поданих державами-кандидатами заяв на членство в ЄС відображають їх прогрес у досягненні відповідності Копенгагенським критеріям.

Копенгагенські критерії незмінні для кожної з держав-кандидатів на вступ до ЄС. Перелік основних критеріїв може доповнюватись у ході переговорів із державами-кандидатами. Крім того, ЄС залишає за собою право вирішувати питання про те, коли він буде готовий прийняти нову державу-члена.

Люксембурзький компроміс

Люксембурзький компроміс, який був досягнутий в січні 1966 р., поклав край так званій кризі «порожнього крісла», коли Франція відмовлялася брати участь у роботі Раді з липня 1965 р. Компроміс став визнанням існуючої незгоди між тими, хто хотів, щоб члени Ради зробили все від них залежне протягом розумного проміжку часу, щоб знайти рішення, яке прийняли б усі сторони, тоді, коли на карту ставилися значні національні інтереси. Франція ж виступала з пропозицією про продовження переговорів до того часу, поки не досягалася однастайність рішення. Згодом інші держави-члени стали на бік Франції. Компроміс не перешкодив Раді ухвалювати рішення відповідно до Договору про заснування Європейського Співтовариства, який у багатьох випадках передбачає голосування кваліфікованою більшістю.

Мартін Шульц

Мартін Шульц (нар. 1955 р.) – німецький політик, депутат Європейського Парламенту від Соціал-демократичної партії Німеччини.

З 1994 р. постійно обирається депутатом до Європейського Парламенту. У 1994–1996 рр. працював в якості координатора в підкомісії з прав людини в Партії європейських соціалістів. Потім, у 1996–2000 рр., виконував ті ж функції в Комітеті по громадянським свободам, юстиції і внутрішніх справах. У 2000–2004 рр. Мартін Шульц був головою групи німецьких соціал-демократів в Європейському Парламенті. З 2002 р. став першим заступником голови парламентської групи соціалістів. Після виборів 2004 р. він очолює групу соціалістів, змінивши іспанця Енріке Барон Креспо. З 2009 р. очолює Партію європейських соціалістів, а пізніше Прогресивний альянс соціалістів і демократів.

15 вересня 2011 р. члени Прогресивного альянсу соціалістів і демократів в Європейському Парламенті висунули Шульца своїм кандидатом на посаду Президента Європейського Парламенту. 17 січня 2012 р. Мартін Шульц змінив

Єжи Бузека на посаді Президента Європейського Парламенту. 1 липня 2014 р. Мартін Шульц повторно обирається на посаду Президента Європарламенту. Термін його повноважень закінчився на початку 2017 р.

Мессінська конференція

Мессінська конференція – конференція шести країн Європейської спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС) у червні 1955 р., яка стала поворотним моментом в історії європейської інтеграції. Невдачі, які передували їй, – провал ідеї про європейську оборонну спільноту, незадоволення діяльністю ЄСВС і несподівана відставка Жана Моне з посади голови Вищого органу ЄСВС спонукали міністрів закордонних справ «шістки» (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція) замислитись над майбутнім європейської інтеграції. Вони доручили Полю-Анрі Спааку, міністру закордонних справ Бельгії, створити комітет і підготувати пропозиції щодо створення спільного ринку і поширення інтеграції на атомну енергетику. Пропозиції звіту комітету Спаака (звіт Спаака) лягли в основу Римських договорів про Європейську економічну спільноту та Європейську спільноту з атомної енергії, підписаних у 1957 р. Відтоді в європейській лексикон увійшов вираз «нова Мессінська конференція» як позначення очікуваного прориву в поглибленні європейської інтеграції.

Міжнародна правосуб'єктність ЄС

Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняється як від міжнародної організації, так і держави. За звичай міжнародні договори передбачають створення органів організації для виконання передбачених договором цілей (наприклад, органи ООН, Ради Європи). При цьому створені органи здійснюють лише загальну координацію діяльності держав-учасниць договору, а їхні рішення в основному мають рекомендаційний характер. На відміну від них, інститути ЄС можуть видавати різного роду владні приписи, адресовані не лише державам-членам, але й підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам) і фізичним особам, що знаходяться під юрисдикцією ЄС.

Визнавши повноваження Союзу видавати владні приписи, що мають обов'язкову силу, укладати міжнародні договори, представляти народи ЄС у взаєминах із третіми країнами, держави-члени передали Союзу частину свого державного суверенітету. У свою чергу, держави-члени мають право укладати будь-який міжнародний договір за умови, що він не суперечить угодам, підписаним ЄС, або не належить до сфери компетенції Союзу.

До підписання Лісабонських договорів про Євросоюз і функціонування

Євросоюзу питання міжнародної правосуб'єктності ЄС не були врегульовані. Міжнародну правосуб'єктність мали тільки Європейські співтовариства. Відповідні повноваження були визначені в установчих документах та розвинуті практикою Суду ЄС. Завдяки судовій практиці мало місце розширення повноважень Співтовариства у цій сфері шляхом закріплення в судових рішеннях концепції паралельної компетенції.

Основоположне значення має рішення Суду ЄС від 31 березня 1971 р. У ньому Суд ЄС тлумачить положення установчих документів щодо компетенції органів Співтовариства та зазначає, що правосуб'єктність Європейського співтовариства не обмежується лише його правоздатністю з питань його діяльності у внутрішній сфері, а включає також правоздатність встановлювати договірні відносини з третіми країнами стосовно всіх цілей, зафіксованих у першій частині установчого договору. У такий спосіб Суд ЄС, спираючись на концепцію дорозумілої компетенції, визначив зовнішню компетенцію Співтовариства як природне поширення впливу внутрішніх відносин на міжнародні зв'язки. Це рішення Суду ЄС має значення й для ЄС як правонаступника Європейського співтовариства.

Проблема міжнародної правосуб'єктності ЄС набула остаточного вирішення лише з набуттям чинності Лісабонських договорів. Передусім потрібно підкреслити, що згідно з положеннями Лісабонського договору про ЄС це об'єднання є суб'єктом міжнародного права. Зокрема, у ст. 47 ДЄС зазначено, що «Союз є юридичною особою». Тобто тут прямо не вказується на міжнародну правосуб'єктність ЄС. Однак вона впливає з інших положень установчих договорів, в яких закріплені конкретні повноваження ЄС у сфері зовнішніх зносин. Зокрема, Договір про функціонування ЄС побудований на визнанні функціональної правоздатності Союзу у сфері зовнішніх зносин.

Наявність у Євросоюзу міжнародної правосуб'єктності створює можливості для нормального функціонування об'єднання в політичному та правовому сенсах. Насамперед, Євросоюз в змозі реалізовувати закріплені у Лісабонському договорі положення стосовно цілей та завдань об'єднання, зокрема, утвердження своєї ідентичності на міжнародній арені, запровадження громадянства Союзу, забезпечення дотримання «*acquis communautaire*» тощо (статті 3, 21 ДЄС). Він може укладати від свого імені адміністративні чи приватно-правові угоди, не говорячи вже про міжнародні договори. Євросоюз спроможний належним чином представляти об'єднану Європу в рамках міжнародних організацій і конференцій.

На сучасному етапі це здійснюється за допомогою Голови Європейської ради, Високого представника Союзу із зовнішніх справ і політики безпеки та Комісії, а також шляхом співпраці між дипломатичними і консульськими місіями держав-членів, з одного боку, та Європейської служби зовнішньополітичної діяльності і представництвами Комісії в третіх країнах та

міжнародних організаціях – з іншого (статті 24, 27 ДЄС).

Особливості структури ЄС, його юридичної природи та права відображені у правових формах його участі у міжнародних відносинах. Оскільки ЄС є суб'єктом міжнародного права, то його завдання полягає у забезпеченні узгодженості всіх напрямів співпраці держав-членів. Використання конкретної правової форми участі Євросоюзу у міжнародних відносинах багато в чому залежить від того, в рамках якого з цих компонентів здійснюється така діяльність. Так, проведення спільної зовнішньої політики та політики безпеки, хоча й реалізується з використанням інститутів Союзу, певною мірою перебуває поза межами компетенції об'єднання, і способом її реалізації є колективні дії держав-членів. Це знаходить своє відображення, наприклад, у колективних зовнішньополітичних заявах держав-членів ЄС.

Разом із тим, на практиці не завжди буває досить легко чітко розподілити сфери компетенції, що належать державам-членам чи ЄС. Згідно з установчими договорами, Європейський Союз має правоздатність у сферах, які охоплюють підтримку відносин з міжнародними організаціями (ООН, ОЕСР, ГАТТ/СОР та іншими), укладання міжнародних угод, встановлення та розвиток дипломатичних відносин з третіми країнами тощо.

У відносинах з міжнародними організаціями ЄС використовує як традиційні форми, притаманні практиці інших міждержавних об'єднань, так і ті, що характерніші для відносин держав з міжнародними організаціями. Прикладом останнього є членство ЄС у деяких впливових міжнародних організаціях, таких як ГАТТ/СОР, ФАО, ЄБРР.

Інша особливість, яка стосується форм реалізації з боку ЄС своєї міжнародної правосуб'єктності, пов'язана з правом зовнішніх зносин. На відміну від інших міжнародних організацій, ЄС заснував у багатьох країнах світу, включаючи Україну, свої дипломатичні представництва, які мають назву «делегатії Комісії ЄС». Водночас багато країн мають свої дипломатичні місії при Євросоюзі. Таку місію має й Україна. Створення Європейської служби зовнішньополітичної діяльності сприяє формуванню в межах Союзу власного дипломатичного відомства, яке діє паралельно з дипломатичними відомствами держав-членів.

Досить змістовною є договірна практика ЄС. Через міжнародні угоди, укладені з іншими країнами, здійснюється розширення дії права ЄС на відносини з іншими суб'єктами міжнародного права, оскільки такі угоди можуть включати правові положення, запозичені з первинного та вторинного права ЄС, або мати посилання на необхідність приведення внутрішнього права третіх країн у відповідність до положень окремих галузей права ЄС.

Надання правосуб'єктності Європейському Союзу є вкрай важливим не лише для самого інтеграційного об'єднання, але й для світової спільноти загалом. Віднині ЄС є повноправним суб'єктом міжнародного публічного

права та набув повноважень підписувати міжнародні угоди. Наразі Європейський Союз має подвійну природу: з одного боку, він являє собою результат скоординованої діяльності різних держав і тому вважається міжнародним утворенням, з іншого – багато особливостей Союзу роблять його схожим на федерацію, оскільки ЄС рухається в напрямку ключових сфер державного суверенітету.

Міжурядова конференція

Міжурядова конференція – переговори між урядами держав-членів з метою внесення змін і доповнень до договорів. Конференції мають особливе значення для процесу європейської інтеграції, тому що на них розробляють і ухвалюють рішення про потребу внесення інституційних змін. Міжурядову конференцію скликає Рада (із загальних питань) за ініціативи держави-члена або Комісії. Підготовчу роботу виконує група з представників урядів держав-членів, куди традиційно входить і представник Комісії. Європейський Парламент також бере активну участь у роботі конференції через своїх спостерігачів та президента Парламенту.

Найважливіші міжурядові конференції завершилися ухваленням таких важливих документів: Єдиний Європейський Акт (1986 р.) – запровадив зміни, потрібні для ефективного функціонування спільного ринку з 1 січня 1993 р.; Маастрихтський договір (1992 р.) – Договір про Європейський Союз готували дві окремі міжурядові конференції: на першій йшлося про економічний та монетарний союз, на другій – про політичний; Амстердамський договір (1997 р.) – завданням відповідної міжурядової конференції був перегляд деяких проблемних положень Маастрихтського договору та підготовка до майбутнього розширення; Ніццький договір (2000 р.) – розпланував інституційні зміни після вступу до ЄС нових членів. Останній набрав чинності 1 лютого 2003 р., а вже 4 жовтня того ж року нова міжурядова конференція розпочала роботу над Конституційним договором ЄС, що мав замінити всі попередні. 18 червня 2004 р. глави держав та урядів дійшли остаточної згоди щодо тексту Конституції для Європи, а 29 жовтня 2004 р. в Римі відбулася церемонія урочистого підписання договору.

Міжурядова конференція Євросоюзу, що відкрилась 23 липня 2007 р. в Брюсселі, головною метою своєї роботи визначила розробку тексту нового основоположного договору ЄС. Цей договір мав замінити відхилену Францією та Нідерландами європейську конституцію.

Місцезнаходження інститутів, органів і установ ЄС

Особливістю ЄС, що відрізняє його від більшості держав і міжнародних

організацій, є відсутність єдиної столиці (штаб-квартири), де розміщувалися б всі інститути, органи, установи ЄС.

Дана ситуація зумовлена тим, що вибір місцезнаходжень інститутів, а так само інших елементів інституційного механізму ЄС, є прерогативою держав-членів, які реалізують її на основі взаємної згоди: «Місцезнаходження інститутів Союзу встановлюється за спільною згодою урядів держав-членів» (ст. 341 ДФЄС).

На практиці між державами-членами існує своєрідне змагання в тому, щоб «забрати» на свою територію різні інститути, органи, установи та служби ЄС. Тому деякі інститути працюють на території відразу двох і більше країн. Так, Європейський Парламент, хоча і має офіційне місцезнаходження в Страсбурзі (Франція), проте засідання депутатських комісій та частина пленарних засідань проводяться в Брюсселі (Бельгія). Генеральний секретаріат (апарат) Європейського Парламенту знаходиться в місті Люксембурзі (столиці однойменної держави).

Відповідно до рішення представників урядів держав-членів від 8 квітня 1965 р. в якості тимчасових місць роботи інститутів ЄС (на той час Європейських співтовариств) були зафіксовані міста Люксембург, Брюссель і Страсбург. Згодом, у 1997 р. (при підписанні Амстердамського договору), державами-членами були узгоджені постійні правила, які стали предметом спеціального протоколу, що додається до установчих документів ЄС і є їх складовою частиною, – Протокол про встановлення місцезнаходжень інститутів, деяких органів, установ і служб Європейського Союзу.

Відповідно до Протоколу і доповнюючих його положень найбільша кількість інститутів ЄС знаходиться в столиці Бельгії, місті Брюсселі, який тому й вважається неофіційною столицею ЄС. Зокрема, в Брюсселі сьогодні розташовані Європейська рада, Рада ЄС, Європейська комісія. Частину своєї діяльності проводить Європейський Парламент. У Брюсселі також розміщується більшість допоміжних і консультативних органів ЄС, зокрема Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів, Європейська служба зовнішньополітичної діяльності. Статус Брюсселя як неофіційної столиці ЄС підкріплюється тим, що саме тут знаходяться представництва при ЄС як держав-членів ЄС, так і третіх країн.

Місто Люксембург є офіційним місцезнаходженням судових і контрольних інститутів ЄС – Суду ЄС та Рахункової палати, а також фінансової установи ЄС – Європейського інвестиційного банку. Відповідно до вищезгаданого Протоколу, в Люксембурзі також розміщені деякі структурні підрозділи Європейської комісії (наприклад, Відомство офіційних публікацій ЄС), Генеральний секретаріат Європейського Парламенту. Три місяці на рік (квітень, червень, жовтень) тут проводить свої сесії Рада ЄС.

Місто Страсбург (Франція), згідно з Протоколом, є офіційним

місцезнаходженням Європейського Парламенту, а місто Франкфурт-на-Майні (Німеччина) – Європейського центрального банку.

При створенні нових установ ЄС як додаткових елементів інституційного механізму ЄС, що володіють спеціальними повноваженнями і статусом юридичної особи, держави-члени прагнуть розміщувати їх по всій території ЄС. Подібна децентралізація місцезнаходжень не тільки є результатом зазначеної вище конкуренції держав-членів, а й, як вважають деякі європейські експерти, «має на меті взаємно зблизити Європейський Союз і його громадян».

Наприклад, місто Гаага (Нідерланди) було обрано в якості місцезнаходження правоохоронних установ ЄС, які координують роботу поліцій і прокуратур держав-членів (Європол і Євроюст). У свою чергу, освітній заклад ЄС у правоохоронній сфері – Європейський поліцейський коледж – розташований в Лондоні (Великобританія).

У різних містах Іспанії розміщені такі установи ЄС як Супутниковий центр (Торрехон), Відомство по гармонізації на внутрішньому ринку (Аліканте), Агентство по здоров'ю і безпеці на робочому місці (Більбао).

Як інші приклади децентралізованого розміщення установ ЄС можна вказати столицю Польщі Варшаву (Європейське агентство з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу), столицю Данії Копенгаген (Європейське агентство з навколишнього середовища), столицю Австрії Відень (Агентство Європейського Союзу з основних прав), столицю Португалії Лісабон (Європейське агентство з морської безпеки), столицю Великобританії Лондон (Європейське агентство по медикаментах), столицю Франції Париж (Інститут з досліджень безпеки Європейського Союзу) і французьке місто Анже (Відомство ЄС по рослинним сортам), грецькі міста Салоніки (Європейський центр з розвитку професійної освіти) і Іракліон, розташований на острові Крит (Європейське агентство з безпеки мереж та інформації), німецьке місто Кельн (Європейське агентство по повітряній безпеці) тощо.

Опори Європейського Союзу

В офіційних документах Співтовариства часто вживається термін «опори Договору про Європейський Союз». Маастрихтський договір (1992 р.) засвідчив створення Європейського Союзу (ЄС), що став своєрідною «парасолею» над Європейськими Співтовариствами і спирався на три опори:

І опора – її становлять сфери, врегульовані договорами Євроатому та Європейського співтовариства (нова назва Європейського економічного співтовариства), це – митний союз та єдиний ринок, торговельна політика, сільськогосподарська політика та рибальство, транспортна політика, правила конкуренції, економічний і валютний союз, суспільна політика, суспільно-

економічна єдність, захист середовища, науково-дослідна політика, конкурентоспроможність промисловості, транс'європейські мережі, захист споживача та здоров'я, освіта і культура, громадянство ЄС, імміграційна, візова та політика стосовно біженців, судова співпраця в цивільних справах.

II опора – спільна закордонна політика та політика безпеки, а також підтримка демократії і захист прав людини, миротворчі місії, допомога третім країнам, фінансування безпеки держав ЄС, роззброєння та забезпечення миру, співпраця в межах Західноєвропейського Союзу та НАТО.

III опора – поліційна та судова співпраця в кримінальних справах, зокрема боротьба з організованою злочинністю, боротьба із расизмом і ксенофобією, співпраця в межах Європолу.

Офіційний вісник ЄС

Офіційний вісник ЄС – назва офіційного друкованого органу ЄС, в якому розміщуються закони та інші офіційні акти ЄС. Друкується кожного робочого дня 24 офіційними мовами ЄС. Він вважається основним з усіх документів Європейського Союзу. Всі видання послідовно пронумеровані, починаючи з першого.

«Офіційний вісник» включає в себе: а) всі положення прийнятого законодавства, публікація яких є обов'язковою; б) фактично всі положення прийнятого законодавства, публікація яких не є обов'язковою; в) положення запропонованого законодавства; г) політичні документи; д) важливі повідомлення.

«Офіційний вісник» (зазвичай позначається аббревіатурою OJ) поділяється на три розділи: серії «L» (the L series), серії «C» (the C series) та серії «S» (the S series).

У серіях «L» міститься прийняте законодавство. Деякі з положень законодавства повинні бути опубліковані, а деякі – можуть бути опубліковані в «Офіційному віснику». Які саме положення законодавства належать до кожної з категорій, можна дізнатися зі ст. 191 Договору. Ця стаття охоплює найбільш важливі рекомендації (наприклад, Рекомендацію про догляд за дитиною). У серіях «L» також публікуються рішення Комісії щодо права конкуренції, хоча це й не зазначено в ст. 191.

Розділ «C» містить значну кількість документів, які майже не мають нічого спільного. Однак, у більшості випадків, вони можуть вплинути прямо чи опосередковано на законодавство ЄС. Відповідно, він охоплює проекти найважливіших директив та регламентів, висновків Економічного та соціального комітету, «спільні позиції» Ради. Більшість висновків Комісії також включені в цей розділ (наприклад, Висновок про рівну оплату 1993 р.). До того ж, у цьому розділі розміщують різного роду повідомлення. Стосовно

Європейського Парламенту в серіях «С» публікуються резолюції та поправки, а також запитання, що ставляться перед комісарами і членами Ради, і відповіді, які ті на запитання надають. Існує також електронний розділ частини «С» – «OJ S E», документи цього розділу друкуються тільки в електронному вигляді.

Серії «S» включають у себе деталі різних контрактів, що укладаються державними організаціями щодо роботи та оплати згідно з директивами Європейського Союзу в цій сфері. Додаток до «Офіційного вісника» містить систематичні доповіді відносно дебатів на сесіях Європейського Парламенту.

Офіційні мови ЄС

Офіційні мови Євросоюзу – мови, що рівноправно використовуються в діяльності Європейського Союзу (ЄС). У європейських інститутах офіційно використовується 24 мови: англійська, болгарська, угорська, грецька, датська, ірландська, іспанська, італійська, латиська, литовська, мальтійська, німецька, нідерландська, польська, португальська, румунська, словацька, словенська, фінська, французька, хорватська, чеська, шведська, естонська. Всі рішення, прийняті офіційними органами ЄС, переводяться офіційними мовами, і громадяни ЄС мають право звертатися до органів ЄС та отримувати відповідь на свої запити будь-якою з офіційних мов. На зустрічах високого рівня вживаються заходи щодо здійснення перекладу виступів учасників всіма офіційними мовами (за потребою). Синхронний переклад на всі офіційні мови завжди здійснюється на сесіях Європарламенту і Ради Євросоюзу.

Переговори про вступ

Переговори про вступ – заяви 10 країн Центральної та Східної Європи, які отримали схвальну оцінку на люксембурзькій Європейській раді (грудень 1997 р.). Офіційні переговори про вступ склалися з двох етапів: 30 березня 1998 р. розпочалися переговори із шістьма країнами «першої хвилі» (Кіпром, Чеською Республікою, Естонією, Угорщиною, Польщею і Словенією). З країнами-кандидатами «другої хвилі» (Болгарія, Латвія, Литва, Мальта, Румунія і Словаччина) переговори розпочалися в лютому 2000 р., коли стало зрозуміло, що їх реформи досягли достатньо швидкого поступу.

До початку переговорів було проведено дослідження законодавства кожної країни-заявника з метою подальшої розробки робочої програми і визначення переговорних позицій. На переговорах про вступ досліджується здатність заявників виконувати зобов'язання держави-члена та застосовувати *acquis* Співтовариства на момент їх вступу, зокрема, негайно здійснювати заходи, необхідні для розширення єдиного ринку. На переговорах також розглядається питання про допомогу, яку Європейський Союз може надати

заявникові до набуття ним членства з метою полегшення інкорпорації *acquis*. Переговори могли завершитися, навіть якщо *acquis* не було повністю інкорпоровано до правової системи заявника, оскільки після приєднання щодо останнього можуть застосовуватися перехідні положення. Переговори відбуваються у формі двосторонніх міжурядових конференцій між Європейським Союзом та країною-заявником.

«План Шумана»

«Планом Шумана» або «Декларацією Шумана» називають пропозицію міністра закордонних справ Франції Робера Шумана, оприлюднену 9 травня 1950 р., щодо об'єднання під спільним управлінням вугільних і сталеливарних ресурсів, передовсім Франції та Німеччини, та інших європейських країн, і створення Європейської спільноти з вугілля та сталі. Його учасниками стали шість держав: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. За договором про створення ЄОВС держави-учасниці зобов'язалися поставити виробництво вугілля і сталі під контроль міжнародного верховного органу, рішення якого ставали для них обов'язковими; мита на товари, вироблені вугледобувною та металургійною промисловістю шести країн, повинні були бути ліквідовані в цілях об'єднання економічних ресурсів учасників ЄОВС. Договір був підписаний строком на 50 років.

Основа плану Монне-Шумана складає «комунітарний метод», розроблений Ж. Монне. Він включає в себе наступні положення:

1. Для збереження та зміцнення миру повинна бути створена об'єднана федеративна Європа.

2. На думку Ж. Монне, необхідно послідовно створювати між європейцями широкі зони спільних інтересів, які керуються за допомогою демократичних інститутів.

3. Європейське будівництво повинно починатися з економіки. Економічна інтеграція найбільше відповідає нагальним, практичним потребам держав, сприяє росту добробуту населення та має більше шансів на реалізацію, оскільки не зачіпає, принаймні спочатку, такі виключно чутливі сфери національного суверенітету як захист національної безпеки, оборона, зовнішня політика тощо.

4. Економічна інтеграція, яка слугує основою для європейського будівництва, повинна пройти певні етапи розвитку своїх форм: зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; єдиний внутрішній ринок; економічний та валютний союз; політичний союз.

5. Ключовим положенням концепції європейського будівництва вважається питання про суверенітет держав-учасників, точніше питання про передачу цими державами частини своїх суверенних повноважень

наднаціональним владним структурам. У рамках об'єднаної Європи повинна бути створена структура наддержавних, наднаціональних органів влади, які піклувалися б про «спільне благо» всього об'єднання, а не окремих держав, що дозволило б об'єднанню діяти ефективніше, порівняно з існуючими міжнародними організаціями. Таким чином, запропонований Ж. Монне метод передбачав об'єднання народів Європи в рамках єдиної організації, причому самі держави не зникають, але передають в інтересах досягнення спільних цілей певну (з часом зростаючу) частину своїх суверенних прав наддержавним інститутам, які наділені всіма функціями публічної влади: законодавчими, виконавчими та судовими.

6. Важливою умовою успішного просування в напрямку єдиної Європи є створення політико-правової бази інтеграції: створення системи європейського права та механізму спільних інститутів, які мають право приймати рішення, які обов'язкові до виконання всіма державами, без необхідності проходження додаткових імплементаційних процедур.

Політика «східного партнерства»

Ініціатором політики «східного партнерства» вважається Польща. Ця ініціатива була започаткована 7 травня 2009 р. і передбачала участь 6 країн Східної Європи – України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану у співпраці з ЄС. ЄС у рамках Програми пропонує своїм партнерам нові угоди щодо асоціації, що можуть включати договори про зону вільної торгівлі для тих країн, які здатні й прагнуть до цього; поступову інтеграцію в економіку ЄС; полегшення подорожування до ЄС шляхом послідовної лібералізації візового режиму, що буде супроводжуватися заходами боротьби з нелегальною імміграцією. «Східне партнерство» сприяє підтримці демократії та належного врядування, посиленню енергетичної безпеки, стимулюванню економічного і соціального розвитку, проведенню секторальних реформ, захисту навколишнього середовища і заохоченню міжкультурного діалогу. Крім цього, «східне партнерство» пропонує додаткове фінансування для проектів, спрямованих на усунення соціоекономічних дисбалансів і підвищення стабільності в країнах-партнерах. «Східне партнерство» надає як двосторонні, так і багатосторонні можливості посиленої кооперації.

Політика розширення ЄС

Політика розширення ЄС продовжує традиції «плану Шумана» щодо створення єдиної Європи. Кожна європейська країна може подати заявку на вступ до ЄС, і Рада може надати відповідній країні статус кандидата. Країна-

кандидат має виконати умови Копенгагенських критеріїв. Від початку свого створення у 1957 р. ключовою ідеєю Євросоюзу було об'єднати якомога більшу кількість країн. У період між 1973 та 2013 рр. у Євросоюзі відбулося сім розширень, що збільшило кількість держав-членів об'єднання до 28. Протягом зазначеного періоду до ЄС приєдналися такі країни: 1973 р. – Данія, Ірландія, Велика Британія; 1981 р. – Греція; 1986 р. – Португалія, Іспанія; 1995 р. – Австрія, Фінляндія, Швеція; 2004 р. – Чеська Республіка, Кіпр, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія; 2007 р. – Болгарія, Румунія, 2013 р. – Хорватія.

Прапор ЄС

Історія створення прапора Європейського Союзу починається з 1955 року. Тоді ЄС існував лише у вигляді Європейського об'єднання вугілля та сталі, до якого входило шість країн. Однак існувала окрема організація з ширшим представництвом – Рада Європи, яка була заснована на кілька років раніше з метою захисту прав людини та пропагування європейської культури. У той час Рада Європи підбирала собі емблему. Після активних обговорень було прийнято нинішній варіант прапора – коло з 12 золотих зірок на блакитному тлі. Автором концепції прапора є Арсен Гейтц, а деталі структури, пропорцій і кольорів були опрацьовані Полем М. Г. Леві. Число зірок не має нічого спільного з кількістю держав-членів організації. В різних традиціях «12» є символічним числом, що означає абсолютну досконалість. Це також і кількість місяців у році, і кількість цифр на циферблаті годинника, тоді як коло є ще й символом єдності.

Пізніше Рада Європи закликала інші європейські установи прийняти той самий прапор, і в 1983 р. його затвердив Європейський Парламент. Усі європейські інституції використовують його з початку 1986 р.

Європейський прапор – єдина емблема Європейської комісії, виконавчого органу ЄС. Інші європейські установи та органи додають до прапора свою власну емблему.

Європейський прапор являє собою ідеал об'єднання народів Європи. Прапор залишається незмінним протягом багатьох років, незважаючи на розширення ЄС.

Призупинення членства в ЄС

Призупинення членства розглядається як вид відповідальності держави-члена за несумлінну поведінку в ЄС. Європейська рада, діючи одностайно на пропозицію 1/3 держав-членів або Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту, може встановити існування постійного та

істотного порушення однією з держав-членів цінностей, зазначених у ст. 2, запропонувавши відповідній державі-члену подати свої пояснення (ч. 2 ст. 7 ДЄС).

У разі прийняття відповідно до ч. 2 ст. 7 рішення, Рада може кваліфікованою більшістю голосів призупинити певні права відповідної держави-члена, що випливають із застосування Договорів, включаючи право голосу представника уряду держави-члена в Раді. Вживаючи таких заходів, Рада враховує можливі наслідки такого призупинення для прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб. У будь-якому разі ця держава-член повинна і надалі виконувати свої зобов'язання за цим Договором. Рада, діючи кваліфікованою більшістю, може в подальшому прийняти рішення змінити або скасувати заходи, вжиті відповідно до ч. 3 ст. 7, у відповідь на зміну ситуації, що спричинила вжиття таких заходів.

Положення щодо держави, стосовно якої прийнято рішення про припинення права голосу у Європейському Парламенті, Європейській раді та Раді для цілей цієї статті встановлені в ст. 354 ДФЄС. Так, члени Європейської ради або Ради, які представляють відповідну державу-члена, не беруть участі у голосуванні, а відповідна держава-член не враховується під час обрахунку 1/3 або 4/5 держав-членів, зазначених у ч. 1 та 2 ст. 7. Утримання членів, які присутні особисто, або представлених членів не перешкоджає ухваленню рішень, зазначених у ч. 2 зазначеної статті.

Принципи діяльності ЄС

Принципи діяльності ЄС – базові положення, що визначають засади функціонування інтеграційного об'єднання. Найбільш важливі з них закріплені в Договорі про заснування Європейського співтовариства (ст. 5): принцип законності, принцип субсидіарності, принцип пропорційності. Детальні умови реалізації двох останніх принципів закріплені в спеціальному протоколі до Договору про ЄС «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності».

Лісабонський договір 2007 р. підсилює гарантії принципу субсидіарності, який служить бар'єром проти «гіперцентралізації» сучасної Європи. Згідно нової редакції згаданого Протоколу, національні парламенти уповноважуються клопотати про перегляд законопроектів Союзу, коли, на їх думку, останні порушують принцип субсидіарності. Від імені свого парламенту (або навіть однієї з його палат) будь-яка держава-член повинна отримати можливість оскаржувати в судах Союзу європейські правові акти, видані всупереч принципу субсидіарності.

Всі три принципи визнані Лісабонським договором як основоположні принципи компетенції Європейського Союзу. При цьому принцип законності

отримав нову офіційну назву – принцип наділення компетенцією.

Згідно з параграфом 1 ст. 5 Договору про Європейський Союз «принцип наділення компетенцією регулює межі компетенції Союзу. Принципи субсидіарності та пропорційності регулюють здійснення даної компетенції».

Принципи функціонування ЄС спираються на європейські цінності, стрижнем яких виступають ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою, правова та соціальна держава.

Основою принципів функціонування ЄС також стали принципи європейського врядування та принципи адміністративного права європейських держав, принцип єдиної правосуб'єктності, принцип наділення повноваженнями, принцип поділу компетенції, принцип сумлінної співпраці, принцип інституційної рівноваги. Всі перелічені вище принципи, як функціонування, так і європейського врядування, відображені в установчих договорах та інших актах ЄС. Дотримання цих принципів покликане сприяти стабільному розвитку ЄС та вирішенню питання ефективної взаємодії ЄС та держав-членів ЄС.

Принцип ефективності в діяльності ЄС

У преамбулі до Договору про Європейський Союз однією з цілей утворення ЄС визначається ефективність функціонування інституцій шляхом посилення ефективності «функціонування інституцій, аби успроможнити їх краще виконувати доручені завдання у межах єдиної інституційної структури». Інституційна структура ЄС спрямована на гарантування узгодженості, ефективності та послідовності політик та дій ЄС.

Принцип ефективності в діяльності ЄС, як правило, пов'язують із виконанням належним чином актів ЄС, тобто із застосуванням права ЄС. Він використовувався при формуванні права ЄС, зокрема концепції прямої дії права ЄС та верховенства права ЄС. Принцип ефективності передбачає однаковий підхід до виконання актів ЄС, прийнятих відповідними інституціями ЄС. Ця вимога тісно пов'язана з координацією діяльності урядів держав-членів Європейською Комісією, ефективності комунікації та якістю діяльності держав-членів на національному, регіональному та місцевому рівнях. Ст. 12 Договору про Європейський Союз передбачає активне сприяння національних парламентів належному функціонуванню ЄС.

Принципи європейського врядування в діяльності ЄС

Тісно пов'язаними із принципами функціонування ЄС є принципи європейського врядування. У Білій книзі Європейського врядування,

прийнятій Європейською Комісією у 2001 р., поняття врядування визначалось як «правила, процеси і поведінка, що впливають на те, яким чином застосовується влада на європейському рівні, особливо у питаннях відкритості, участі, підзвітності, ефективності та злагодженості».

«Біла книга» визначає п'ять принципів європейського врядування, які за своїм змістом тісно пов'язані із принципами функціонування ЄС:

1. Відкритість. Інституції повинні працювати відкритіше. Вони мають активно обмінюватись інформацією з державами-членами ЄС стосовно того, що робить ЄС та які рішення ним приймаються.

2. Участь. Якість, релевантність та ефективність політики ЄС залежить від участі широкого кола осіб та організацій на всьому шляху творення політики – від її планування до впровадження.

3. Підзвітність. Ролі у законодавчому та виконавчому процесах повинні бути зрозумілішими. Кожна з інституцій ЄС повинна пояснювати і брати відповідальність за те, що вона робить для Європи.

4. Ефективність. Політика повинна бути ефективною і своєчасною, тобто такою, що забезпечує все на підставі чітких завдань, оцінки майбутнього впливу з використанням попереднього досвіду.

5. Узгодженість. Політика та всі рішення повинні бути легкодоступними. Потреба в узгодженості постійно зростає внаслідок присутньої в ЄС різноманітності. Регіональна та місцева влада все частіше бере участь у реалізації політики ЄС, що посилює важливість узгоджених дій.

Принцип єдиної правосуб'єктності в діяльності ЄС

Відповідно до ст. 47 Договору про Європейський Союз, «Союз має правосуб'єктність». Це положення визначає принцип єдиної правосуб'єктності – основний принцип функціонування ЄС, відповідно до якого у правовідносинах ЄС виступає як єдине ціле.

Сутність та зміст правосуб'єктності Європейського Союзу проявляються у наступному: визнання ЄС єдиним суб'єктом компетенції, наданої державами-членами і реалізованої ним через власні інститути, органи та установи; єдиною системою правових актів ЄС (регламентів, директив тощо), які видаються у всіх сферах його компетенції; правом ЄС укладати міжнародні угоди з іноземними державами та міжнародними організаціями; наявністю у ЄС «максимально широкої правоздатності» юридичних осіб на території всіх його держав-членів, враховуючи можливість набуття у власність рухомого та нерухомого майна; визнанням деліктоздатності ЄС, тобто його здатністю відповідати за укладені ним договори, за нанесену шкоду іншим особам і за інших обставин; існуванням в ЄС привілеїв та імунітетів на території держав-членів, які гарантовані спеціальним протоколом до установчих документів;

можливістю створення дипломатичних місій ЄС в іноземних державах і при міжнародних організаціях; фінансовою автономією ЄС, яка передбачає наявність власного бюджету, фінансованого з «власних ресурсів», але без права самостійно визначати їх систему та величину.

Із принципу єдиної правосуб'єктності існують два винятки. Перший – пов'язаний із поширенням у механізмі управління ЄС «децентралізованих установ», за якими визнається право власної правосуб'єктності, формально відокремленої від ЄС. Ці установи мають назву агентств, центрів, бюро, фондів, фондів, фондів тощо. До установ ЄС належать: Європейський інвестиційний банк, установи в соціально-трудої сфері (Європейський центр розвитку професійної освіти (CEDEFOR), Європейська фундація з покращення умов життя та праці (EUROFOUND), установи в медичній, санітарній та продовольчій сферах (Європейське агентство з лікарських засобів (EMA), Європейський центр з профілактики та контролю захворюваності (ECDC), установи у сфері промисловості, транспорту та телекомунікацій (Європейське агентство з морської безпеки (EMSA), Європейське агентство з авіаційної безпеки (EASA), установи в природоохоронній сфері (Європейське агентство з охорони довкілля (EEA), установи в межах простору свободи, безпеки і правосуддя Європейського Союзу (Європейське поліцейське управління (EUROPOL), Європейський підрозділ співпраці у галузі юстиції (EUROJUST), установи в межах спільної зовнішньої політики і політики безпеки (Європейське оборонне агентство (EDA), Інститут Європейського Союзу досліджень безпеки (ISS), Супутниковий центр Європейського Союзу (EUSC) тощо. Самостійна правосуб'єктність також надана Європейському центральному банку, відповідно до ч. 3 ст. 282 Договору про функціонування Європейського Союзу.

Другий виняток стосується долі Європейського співтовариства з атомної енергії, утвореного Римськими договорами 1957 р., установчий договір якого залишається в силі, що було підтверджено при укладенні Лісабонського договору 2007 р.

Принцип інституційної рівноваги в діяльності ЄС

Принцип інституційної рівноваги в ЄС відіграє ту ж роль, що і принцип поділу влад у демократичних країнах. Відповідно до ст. 13 Договору про Європейський Союз, інституційний механізм ЄС включає в себе 7 інституцій: Європейський Парламент, Європейську Раду, Раду ЄС, Європейську Комісію, Суд ЄС, Європейський центральний банк, Рахункову палату.

Суд ЄС у справі С – 70/88 визначив, що «встановлюючи систему поділу компетенції між інституціями, визначаючи власну роль інституцій в інституційній структурі, Договори створили інституційну рівновагу».

Європейський Парламент, Європейська рада, Рада ЄС та Європейська комісія певною мірою виконують функції як законодавчої, так і виконавчої влади.

Функціонування інституційної системи ЄС характеризується такими особливостями: 1) відсутністю поділу на законодавчу та виконавчу влади (у законодавчому процесі беруть участь Європейський Парламент, Європейська рада, Рада ЄС та Європейська комісія); 2) на відміну від національних парламентів, Європейський Парламент не має права законодавчої ініціативи (це повноваження Європейської комісії) і не може самостійно приймати правові акти; 3) Європейська комісія, яка номінально є виконавчим органом ЄС, водночас володіє правом законодавчої ініціативи та може самостійно видавати правові акти (регламенти, директиви, рішення, рекомендації, думки); 4) юрисдикція Суду ЄС як судової гілки влади охоплює всі сфери компетенції ЄС, за винятками, прямо передбаченими у Договорах (зокрема, питання зовнішньої політики та політики безпеки).

Принцип інституційної рівноваги, окрім того, базується на таких положеннях: 1) кожна інституція може діяти лише на підставі повноважень, які визначені в Договорах; 2) жодна інституція не може підмінити іншу інституцію у виконанні її повноважень; 3) всі інституції зобов'язані дотримуватись визначених правом процедур; 4) кожна інституція сама приймає свій внутрішній регламент і жоден інший орган не має впливу на зміст цього регламенту; 5) всі інституції зобов'язані співпрацювати з метою реалізації цілей ЄС.

Важливим елементом інституційної рівноваги інституцій ЄС є їх відкритість та взаємодія з громадянським суспільством. Ст. 15 Договору про функціонування Європейського Союзу ставить завдання перед інституціями, органами, службами та агенціями ЄС працювати у найвідкритіший спосіб для сприяння доброму врядуванню та забезпеченню участі громадянського суспільства.

Принцип наділення повноваженнями в діяльності ЄС

Принцип наділення повноваженнями є основоположним структурним принципом, який є основою існування ЄС. Він вказує на договірний тип утворення Європейського Союзу і визначає межі його компетенцій. Цей принцип означає, що ЄС має стільки компетенції, скільки йому передали держави-члени.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Договору про Європейський Союз «Союз діє виключно в межах компетенцій, що їх надали йому держави-члени у Договорах заради досягнення окреслених в них цілей. Компетенції, що їх не надано Союзу у Договорах, залишаються за державами-членами».

З одного боку, принцип наділення повноваженнями означає, що держави-

члени ЄС обмежували свої суверенні права, частину з яких передавали ЄС. З іншого боку, принцип наділення повноваженнями обмежує свободу дій ЄС. ЄС не може самостійно змінювати свою компетенцію, це можуть робити лише держави-члени.

Різні сфери суспільного життя передано до відання ЄС не загалом, а лише в окремих аспектах, які безпосередньо передбачені уповноважувачими статтями установчих договорів. У процесі європейської інтеграції виникає багато питань, які потребують врегулювання на рівні установчих Договорів, що призводить до постійного внесення до них нових доповнень.

Щоб у подальшому уникнути подібних ситуацій, в Договорах присутні статті, які закріплюють додаткові повноваження ЄС і якими можна скористатись, якщо відсутня уповноважувача стаття. Ці статті виражають дорозумілу компетенцію, тобто таку, яка не є явно вираженою, але наявність якої припускається для виконання цілей установчих договорів. Це також означає, що через такі статті Договорів вдається обійти заборону ч. 2 ст. 5 Договору про Європейський Союз: «Компетенції, що їх не надано Союзові у Договорах, залишаються за державами-членами».

Найбільш широкі повноваження ЄС, які формально не передані ЄС державами-членами і не містяться в установчих договорах, тобто дорозуміла компетенція, закріплені в ст. 352 Договору про функціонування Європейського Союзу. Відповідно до цієї статті, ЄС може приймати в контексті різних напрямків його політики будь-які законодавчі акти й інші заходи, якщо вони визнані необхідними для досягнення цілей ЄС (окрім цілей, пов'язаних із спільною зовнішньою та безпековою політикою): «Якщо діяльність Союзу в межах політик, визначених у договорах, визнано потрібною для досягнення однієї з цілей, визначених у Договорах, а в Договорах не передбачено потрібних повноважень, Раді, діючи одностайно на пропозицію Європейської комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту, належить ухвалити відповідні заходи».

Принцип поділу компетенції в діяльності ЄС

При підготовці та прийнятті Лісабонського договору ставилось завдання розділити компетенцію ЄС та держав-членів. Відповідно до принципу поділу компетенції, в Договорі про Європейський Союз та Договорі про функціонування Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) компетенція поділяється на виключну, спільну, доповнюючу та спеціальну.

Відповідно до ст. 2 Договору про функціонування Європейського Союзу, виключна компетенція означає, що у випадках, коли установчі договори надають ЄС компетенцію у визначеній сфері, то тільки ЄС може займатися законотворенням і ухвалювати юридично зобов'язуючі акти; держави-члени не

можуть самостійно здійснювати подібні дії, окрім як у випадку, якщо вони уповноважені на це ЄС, або з метою втілення у життя актів ЄС. Союзу належить виключна компетенція у таких сферах: 1) митний союз; 2) встановлення правил конкуренції, потрібних для функціонування внутрішнього ринку; 3) монетарна політика для держав-членів, валютою яких є євро; 4) збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики рибальства; 5) спільна торгівельна політика. До виключної компетенції ЄС також віднесено укладення міжнародних угод з питань, що є наслідком з реалізації його внутрішньополітичної компетенції.

Спільна компетенція ЄС та держав-членів означає, що у визначених установчими договорами сферах як ЄС, так і держави-члени можуть ухвалювати обов'язкові акти. Спільною вважається компетенція, яку не можна віднести до виключної та доповнюючої компетенції. Відповідно до ст. 4 Договору про функціонування Європейського Союзу спільна компетенція Союзу та держав-членів охоплює такі головні сфери: 1) внутрішній ринок; 2) аспекти соціальної політики, визначені в Договорі про функціонування Європейського Союзу; 3) економічне, соціальне та територіальне гуртування; 4) сільське господарство та рибальство, за винятком збереження морських біологічних ресурсів; довкілля; захист споживачів; транспорт; транс'європейські мережі; енергетика; простір свободи, безпеки та правосуддя; спільні проблеми безпеки у сфері охорони здоров'я – в аспектах, визначених у Договорі про функціонування Європейського Союзу. До цього переліку також включають сферу досліджень, технологічного розвитку та космосу і сферу співпраці з питань розвитку та гуманітарної допомоги, якщо здійснення цієї компетенції ЄС не перешкоджає державам-членам здійснювати їхні компетенції.

Доповнююча компетенція визначається ст. 6 Договору про функціонування Європейського Союзу як «компетенція вживати дії, що підтримують, координують чи доповнюють дії держав-членів». Доповнююча компетенція охоплює такі сфери: 1) охорона та зміцнення здоров'я людини; 2) промисловість; 3) культура; 4) туризм; 5) освіта, професійне навчання, молодь та спорт; 6) цивільний захист; 7) адміністративна співпраця.

Спеціальна компетенція не належать до тих видів, назви яких спеціально згадуються в установчих договорах. Вона стосується сфер, які визначені в установчих договорах, але не належать до виключної, спільної та доповнюючої компетенцій. Відповідно до ч. 3 та ч. 4 ст. 2 Договору про функціонування Європейського Союзу, спеціальною компетенцією ЄС наділений у сферах: 1) координація економічної політики держав-членів; 2) координація політики зайнятості; 3) визначення та здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Принцип пропорційності в діяльності ЄС

Відповідно до ст. 5 Договору про Європейський Союз, «згідно з принципом пропорційності, заходи Союзу за змістом та формою не виходять за межі того, чого потребує досягнення цілей Договорів». Принцип пропорційності щодо реалізації компетенції ЄС вимагає, щоб дії ЄС за змістом, формою та інтенсивністю застосовуваних заходів не виходили за межі того, що є необхідним (співмірним) для досягнення цілей ЄС. Мається на увазі таке співвідношення цілей та засобів, у межах якого обрані заходи повинні відповідати або бути пропорційними закріпленим у Договорі про Європейський Союз та Договорі про функціонування Європейського Союзу цілям.

Аналогічно до принципу субсидіарності, контроль за дотриманням принципу пропорційності при реалізації компетенції інституцій ЄС здійснюють національні парламенти. Законодавчі акти повинні мотивуватись і обґрунтовуватись на відповідність принципу пропорційності відповідно до Протоколу № 2 «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності».

Принцип пропорційності стосується усіх сфер компетенції ЄС (не тільки спільної компетенції ЄС та держав-членів, але й виключної компетенції ЄС), а також більше стосується конкретних заходів, тобто вимагає, щоб заходи ЄС не створювали надмірних проблем для держав-членів.

Принцип субсидіарності в діяльності ЄС

Принцип субсидіарності визначає правові межі для реалізації компетенції ЄС. Згідно з принципом субсидіарності, у сферах, що не належать до виключної компетенції ЄС, він діє лише у такому обсязі й тоді, коли держави-члени не можуть належним чином досягти цілей запропонованого заходу на центральному, регіональному чи місцевому рівнях, натомість це краще здійснити на рівні ЄС з огляду на масштаби чи результати запропонованих заходів. Отже, субсидіарність обмежується випадками, коли компетенція ЄС доповнює компетенцію держав-членів.

Принцип субсидіарності також означає постійне оцінювання обґрунтованості дій ЄС з погляду наявних можливостей на національному, регіональному та місцевому рівнях. Зміст принципу розкриває Протокол № 2 «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності» до установчих договорів. Протокол передбачає низку вимог щодо дотримання принципу субсидіарності: 1) відповідно до ст. 2 Протоколу Комісії належить провести широкі консультації при пропонуванні законодавчого акту щодо врахування регіонального та місцевого виміру планованих дій; 2) проект

законодавчого акту повинен містити пояснення, наскільки він згідний із принципом субсидіарності; 3) пояснення до проекту законодавчого акту має містити обґрунтування фінансових і юридичних наслідків ухвалення акту Союзу; 4) пояснення про те, що мети ЄС можна досягнути на рівні ЄС, необхідно підкріплювати кількісними та якісними показниками; 5) наділення національних парламентів держав-членів правом контролювати законопроекти ЄС на їх відповідність принципу субсидіарності і скеровувати відповідно до затверджених процедур свої мотивовані висновки для врахування; 6) надання державам-членам і національним парламентам права на звернення з позовом до Суду ЄС стосовно порушення принципу субсидіарності.

Відповідно до ст. 9 Протоколу № 2 «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності», Європейська комісія повинна щороку подавати Європейській раді, Європейському Парламентові, Раді ЄС та національним парламентам звіт щодо застосування ст. 5 Договору про Європейський Союз.

Принцип сумлінної співпраці в діяльності ЄС

Фундаментальним принципом, на якому ґрунтується ЄС, є принцип сумлінної співпраці, виражений в ч. 3 ст. 4 Договору про Європейський Союз: «Згідно із принципом сумлінної співпраці, Союз та держави-члени з цілковитим взаємним шануванням допомагають один одному виконувати завдання, що випливають з Договорів. Держави-члени вживають усіх належних заходів, загальних чи спеціальних, щоб забезпечити виконання зобов'язань, що випливають з Договорів чи актів інституцій Союзу. Держави-члени сприяють виконанню завдань Союзу й утримуються від будь-яких дій, що можуть загрожувати досягненню цілей Союзу».

Принцип сумлінної співпраці стосується не лише співпраці між ЄС та державами-членами, між самими державами-членами, але й інституцій ЄС. Зокрема, ч. 2 ст. 13 Договору про Європейський Союз передбачає, що інституції взаємодіють на засадах сумлінної співпраці. До головних обов'язків, які випливають з принципу сумлінної співпраці, належить обов'язок забезпечення примату права ЄС щодо права національного, заборона прийняття норм національного права, які суперечать праву ЄС, відповідальності держав-членів за порушення норм права ЄС тощо.

Прикладом сумлінної співпраці є обов'язок держав-членів надавати допомогу і сприяти державі-члену, яка піддалась збройній агресії з-за кордону відповідно до принципу колективної самооборони, визначеному в ч. 7 ст. 42 Договору про Європейський Союз: «Якщо держава-член зазнає збройної агресії на її території, інші держави-члени мають щодо неї обов'язок усіма доступними для них засобами допомагати їй та підтримувати її».

Припинення членства в ЄС

Припинення членства в ЄС відбувається на добровільній основі. Порядок виходу держави-члена з ЄС регламентований ст. 50 ДЄС. Згідно з цією статтею, будь-яка держава-член як суверенний суб'єкт може прийняти рішення про вихід із Союзу згідно зі своїми конституційними вимогами. Однак зробити це в односторонньому порядку, проголосивши лише односторонню заяву, вона не може.

Держава-член, що вирішила вийти з Союзу, повідомляє про свій намір Європейську Раду. З огляду на настанови Європейської ради, Союз проводить переговори з цією державою та укладає угоду, в якій формулюються положення про її вихід з урахуванням меж майбутніх відносин з Союзом. Переговори щодо цієї угоди проводяться відповідно до ч. 3 ст. 218 ДФЄС. Цю угоду укладає Рада від імені Союзу, діючи кваліфікованою більшістю, після отримання згоди Європейського Парламенту.

Застосування установчих договорів ЄС до держави припиняється від дати набуття чинності угоди про вихід або, в разі відсутності такої, через 2 роки після повідомлення, зазначеного в ч. 2, якщо Європейська рада за згодою з цією державою-членом не вирішить одностайно продовжити цей термін.

Цілком логічно, що член Європейської ради або Ради, що представляє державу-члена, що виходить із Союзу, не бере участі у дискусіях Європейської ради або Ради або в прийнятті рішень стосовно неї.

При цьому можливе повторне набуття державою членства в ЄС. Та якщо держава, яка вийшла із Союзу, звертається з проханням про повторне приєднання, її запит розглядається згідно з загальною процедурою, зазначеною у статті 49 ДЄС.

Програма TACIS

Однією з найбільш відомих програм ЄС, створених для надання допомоги країнам колишнього Радянського Союзу, включаючи Україну, є програма технічної допомоги TACIS. Програма була започаткована Європейським Союзом у 1991 р. для надання технічної допомоги 12 країнам Східної Європи та Центральної Азії (Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Туркменістану, Киргизстану, Молдові, Росії, Таджикистану, Узбекистану та Україні). Основною метою програми було прискорення процесу економічних та політичних змін у цих країнах.

Основну увагу програми TACIS було зосереджено на достатньо масштабних проектах, що сприяли досягненню цілей Угод про партнерство та співробітництво між ЄС та країнами-партнерами.

TACIS надавала фінансову підтримку для реалізації програм у різних

сферах: інституціональних, правових та адміністративних реформ; приватного сектору та економічного розвитку; подолання соціальних наслідків перехідного періоду; розвитку інфраструктурних мереж; сприяння захисту навколишнього середовища та управління природними ресурсами; економічного розвитку сільських районів; ядерної безпеки.

Напрямки, на які було спрямовано фінансування TACIS, обиралися таким чином, аби вони доповнювали один одного, і кожна програма, що діяла в одній або декількох країнах, була спрямована не більше ніж на три з вищезгаданих сфер.

Із самого початку завданням TACIS було визначено «підтримку процесу переходу до ринкової економіки та демократичного суспільства у країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії». Протягом 15 років, у період з 1991 по 2006 рр., до концепції та механізму реалізації програми вносились суттєві зміни, аби забезпечити її гнучку адаптацію до нового середовища та відповідність новим потребам.

Програма TACIS мала два основних етапи. Протягом перших восьми років діяльність програми TACIS була переважно організована відповідно до потреб країн: на запит від міністерств країн СНД виділялись кошти, головним чином, у вигляді одноразових маломасштабних проектів. І хоча ця початкова концепція була здебільшого орієнтована на підтримку проектів, вже тоді до неї завжди входили різноманітні секторні компоненти. Одним із найважливіших, наприклад, є розвиток приватного сектору, що залишається одним із пріоритетів співпраці й нині.

Починаючи з 2000 р., розпочався новий етап співпраці між Європейським Союзом та країнами-партнерами. Він базувався на розумінні того, що співпраця є двостороннім процесом, і включав перехід від підходу, здебільшого «керованого потребами», до підходу, що більше базується на діалозі. Саме в ході реалізації цього етапу програми виник принцип «національної відповідальності». Без врахування цього принципу результати програм ЄС мали б набагато обмеженіший вплив. Перехід до підтримки секторних програм також означав збільшення використання ресурсів та систем партнерських країн: допомога почала надходити через державні скарбниці, у такий спосіб збільшуючи «національне володіння та відповідальність».

Євросоюз також розширив повноваження представництв Єврокомісії у країнах-партнерах, що сприяло кращому розумінню ситуації на місцях та потреб кожної країни. Загальний бюджет програми TACIS у 7,3 млрд євро за 15 років є значною сумою, яка все ж може вважатися обмеженою з огляду на серйозність тих проблем, що потребували вирішення. Але за допомогою TACIS було досягнуто докорінних змін та відчутного розвитку. За 15 років свого існування програма TACIS стала брандом дієвої допомоги та співпраці з Європейським Союзом. Програма TACIS ініціювала процеси, які в більшості

випадків обумовили сталі зміни в суспільстві, економіці та інших пріоритетних галузях країн-партнерів ЄС.

Програма допомоги Співтовариства країнам Центральної і Східної Європи

Програма PHARE CBC (транскордонне співробітництво) була ініційована у 1994 р. з метою сприяння розвитку транскордонного співробітництва між регіонами країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) і ЄС. Передусім, це були прикордонні регіони країн ЦСЄ, які межують з прикордонними регіонами держав-членів ЄС. Упродовж 1994–1999 рр. програмою PHARE CBC було охоплено 15 національних кордонів і освоєно 1 млрд євро, додатково до коштів, що передбачалися на програму INTERREG ІА. Програма PHARE CBC підтримувала переважно проекти в сфері розвитку інфраструктури (транспорт і охорона довкілля) і розвиток економіки. Декілька програм були розраховані на підтримку малих, «людина-людина», проектів та інших мікропроектів.

Пріоритети PHARE CBC:

1. Послаблення адміністративних та інституціональних перепон для вільного перетину кордону особами, товарами та послугами, дотримуючись при цьому відповідних заходів безпеки.

2. Підвищення якості інфраструктури в забезпеченні індивідуальних комунікаційних послуг і запасів місцевих вод, газу, електропостачання, забезпечення постачання через кордон, досягнення загального ефекту енергозабезпечення в прикордонному просторі сусідніх держав.

3. Охорона довкілля і, як приклад, – управління відходами, прийняття дій щодо запобігання забрудненню, можливість якого посилюється близькістю зовнішніх кордонів.

4. Заходи щодо розвитку сільського простору та аграрного сектора, особлива увага до проектів з можливостями використання транскордонної кооперації.

5. Заходи в сфері енергетики та транспорту, призначення яких доповнювати транс'європейські мережі, відповідно з орієнтацією на адаптацію, визначеною Комісією.

6. Дії, пов'язані з правосуддям, домашніми справами, соціальною політикою.

7. Сприяння розвитку виробничої кооперації, підприємництва, фінансових зв'язків, і кооперації між інституціями, що представляють бізнесові кола, (ТПП, виставкові центри тощо).

8. Підтримка підприємств малого та середнього бізнесу, трансферт технологій, формування сервісної інфраструктури.

9. Заходи, спрямовані на підвищення рівня зайнятості, перекваліфікацію кадрів.

10. Розвиток місцевої економіки, включаючи туризм.

11. Підтримка в сфері охорони здоров'я, особливо, використання ресурсів і потенціалу прикордонних територій.

12. Розвиток потужностей та ресурсів для інформаційного та комунікаційного забезпечення між прикордонними регіонами, включаючи підтримку прикордонних радіо- та телевізійного мовлень, газет та інших засобів масової інформації.

13. Культурний обмін.

14. Місцева зайнятість, освіта і тренінг-програми.

Програма PHARE – один із найбільш успішних інструментів, створений Євросоюзом для сприяння трансформації та реалізації реформаторських проектів своїх східних сусідів.

«Просунуте співробітництво»

Інтеграційні процеси в різних державах мають різну динаміку. Між окремими країнами та групами країн встановлюються тісніші зв'язки в певних сферах і тому збільшується обсяг відносин, урегульованих вже на наднаціональному рівні. Це явище отримало назву «просунутого співробітництва». Практика просунутого співробітництва розпочалася в 90–ті роки. Прикладами цього був перехід до економічного і валютного союзу (зона євро в 2007 р. і включала тільки 13 з 27 держав, у 2009 р. – 16 з 27 держав), а також Шенгенський процес (скасування перевірок на внутрішніх кордонах).

У 1997 р. до Договору про Європейський Союз був включений спеціальний розділ 7: «Положення про посилену співпрацю», відповідно до якого допускалося делегування окремими державами-членами додаткових повноважень органам Європейського Союзу.

У нових Консолідованих версіях договорів «просунуте співробітництво» отримало досить широку характеристику: закріплено положення про його відкритий характер, про порядок прийняття рішення щодо посиленої співпраці (Договір про Європейський Союз – розділ 4, стаття 20; Договір про функціонування ЄС – частина 6, розділ 3). Із появою «просунутого співробітництва» рішення Євросоюзу щодо низки питань мають силу тільки для цієї групи країн.

Процедура отримання згоди

Процедура отримання згоди була введена Єдиним Європейським Актом. Вона передбачає, що Рада повинна отримати згоду Парламенту перед

прийняттям певних важливих рішень. До них належать: розробка заходів з координації та співробітництва з метою забезпечення захисту громадян Союзу з боку дипломатичних і консульських установ держав-членів, розташованих на території третіх країн (ст. 23 ДФЄС), застосування принципів стосовно протидії зловживанню домінуючим становищем на внутрішньому ринку (ст. 103.1 ДФЄС), встановлення лінгвістичних режимів європейських правовстановлюючих документів (ст. 118 ДФЄС), заснування Комітету з питань зайнятості (ст. 150 ДФЄС) тощо.

Європейський Парламент може прийняти або відхилити пропозицію, але не може внести до неї зміни. Якщо Європейський Парламент не дає своєї згоди, то акт, що розглядається, не може бути прийнятий.

Існують також сфери ухвалення постанов Європарламентом за згодою Ради або Радою за згодою Європарламенту. Йдеться про ширше застосування процедури отримання згоди. До сфер компетенції, в яких постанови ухвалюються Європарламентом за згодою Ради, належать: встановлення статусу і загальних умов здійснення функцій депутатами (ст. 223.2 ДФЄС), встановлення порядку здійснення права на розслідування (ст. 226 ДФЄС) тощо. Випадками застосування процедури ухвалення постанов Радою за згодою Європарламенту є заснування Європейської прокуратури (ст. 86.1 ДФЄС), затвердження багаторічного фінансового плану (ст. 312.2 ДФЄС). Сюди також треба додати сферу укладання певних видів міжнародних договорів ЄС з третіми країнами (ст. 218.6 ДФЄС).

Процедура прийняття до ЄС нових членів

Для набуття членства в ЄС існує певна процедура, яка виділяє наступні етапи включення:

1. Консультативний етап передбачає подання заяви на вступ та укладання угоди про асоціацію (Європейської угоди, угоди про асоціацію, або угоди про стабілізацію та асоціацію).

2. Оцінюючий етап передбачає оцінку відповідності критеріям членства та офіційне набуття статусу країни-кандидата на вступ.

3. Переговорний етап передбачає проведення двосторонніх конференцій з питань відповідності країни-претендента 31 розділу вимог відповідності та підготовку проекту угоди про вступ.

4. Ратифікаційний етап передбачає узгодження угоди з Європейським Парламентом та ухвалення Європейською Радою, ратифікацію державами-членами ЄС та країнами-кандидатами на вступ (за необхідністю на референдумі).

5. Імплементативний етап передбачає набуття угодою чинності.

Можливість прийняття певної країни до складу ЄС передбачена ст. 49

Договору про ЄС. Теоретично кожна країна може подати заявку на вступ до ЄС. Практика показує, що зацікавлена сторона робить це після того, як Європейська рада дає цій країні «політичний імпульс». Однак, кандидат повинен виконати для цього низку вимог. На зустрічі Європейської ради 1993 р. у Копенгагені були визначені чіткі критерії членства.

Країна-кандидат подає до Ради ЄС заявку про членство, відтак починається процедура її розгляду. Рада звертається до Європейської комісії за наданням думки (*avis*) щодо заявки про членство. Після розгляду Комісія готує документ про ступінь готовності країни-кандидата до вступу в ЄС і передає його Раді. Після розгляду документа Рада приймає рішення про початок переговорів із кандидатом. Важливо зазначити, що думка Комісії не має зобов'язального характеру для Ради; саме Раді належить рішення і, якщо Комісія висловить негативну думку щодо вступу країни-кандидата, Рада все ж може прийняти рішення про початок переговорів. Така ситуація мала місце з Грецією.

Формальні переговори веде головуєча в Раді ЄС держава. В переговорах беруть участь представники трійки ЄС, Комісії та країни-кандидата. Результати переговорів формулюються в проекті Договору про приєднання. Після завершення переговорів проект Договору передається Раді та Європейському Парламенту для затвердження. З цього питання Рада приймає рішення одностайно, а Парламент – абсолютною більшістю голосів. Далі країни-члени та країна-кандидат підписують та ратифікують Договір згідно з їх власними внутрішніми процедурами, після цього країна-кандидат стає повноправним членом ЄС.

Вступною фазою перед переговорами є перегляд права (*screening*). Вона не зараховується до частини переговорів, але відіграє досить важливу роль із організаційно-технічного боку. Для того, щоб жодне правове положення не залишилося без розгляду, під час перегляду право ЄС ділиться на 31 тематичну сферу. Принаймні за 15 днів перед його початком Європейська комісія пересилає кандидатам два переліки правових актів.

У переліку А перераховуються правові акти, які потрібно узгодити з національним законодавством якнайшвидше. Це, як правило, положення установчих договорів та директив (*hard law*). Перелік Б – акти вторинного права ЄС (*soft law*), які не обов'язково повинні бути впроваджені, але надають цілісне бачення необхідного пристосовування законодавства в даній сфері. Однак, Комісія не надає кандидатам рішень Європейського Суду, хоча вони є складовою частиною права ЄС.

Після цих приготувань починається *screening*, тобто безпосередній перегляд права. Цей етап починається в конкретних сферах від багатостороннього перегляду, який відбувається під час т. зв. сесії перегляду і полягає у представленні одночасно всім кандидатам права ЄС в певній

тематичній сфері, яку проводять працівники Комісії. ЄС представляють працівники Генеральної дирекції Європейської комісії зі справ розширення. Це досить довгий процес, під час якого обговорюються усі правові акти ЄС.

Після закінчення багатостороннього перегляду починається наступний етап – етап двостороннього перегляду. Його суттю є представлення кандидатами ступеня відповідності національного права праву ЄС. Ця фаза має на меті донесення до кандидатів усього доробку Співтовариства, представлення застосовуваних правових рішень, як нормативних, так і інституційних, у певних сферах. Після перегляду даної сфери кожному правовому акту Співтовариства надається три види висновків:

по-перше, є правові акти, які вже існують в законодавстві кандидата і, відповідно, однозначно будуть частиною законодавства кандидата ще перед вступом. У такому разі, Європейська комісія перевіряє можливість їх застосування кандидатом на практиці. Водночас, кандидат подає графік та інституції, відповідальні за імплементацію даного акту;

по-друге, кандидат очікує, що під час пристосування даного правового акту з'являться труднощі чи процедурні проблеми (наприклад, кандидат має сумніви щодо використання визначеного в ЄС певного типу медичного обладнання). Однак, тут важливим є те, що кандидат виражає бажання прийняття даного акту. У такому разі, кандидат погоджується на вирішення цих труднощів на експертному рівні без участі політичного чинника;

по-третє, деякі правові акти кандидат не може впровадити як до, так і після вступу. Сюди слід зарахувати всякого роду імплементаційні та політичні проблеми. Усі ці питання слід урегулювати під час переговорів.

Приступаючи до переговорів, кандидат висловлює бажання прийняти цілісний правовий доробок ЄС (*acquis communautaire*). Однак, у разі виникнення раніше описаних проблем, ЄС дає можливість конкретним кандидатам вирішити їх упродовж перехідного періоду, хоча це ще потрібно обґрунтувати та обумовити під час переговорів.

Результатом перегляду права є перелік розбіжностей між правом ЄС та національним правом кандидата, що є вихідним пунктом для напрацювання країною-кандидатом переговорної позиції (*position paper*), яка є пропозицією вирішення цих розбіжностей. Ця позиція містить також пропонований календар імплементації права Співтовариств. Пропозиція передається головному, після чого ЄС готує відповідь у формі спільної позиції (*common position*). Однак існує поділ повноважень у ЄС щодо підготовки проектів спільних позицій. Проекти позицій у справах, які є в компетенції ЄС, готує Генеральна дирекція зі справ розширення Європейської комісії. Спільні позиції у таких сферах, як Спільна зовнішня політика та політика безпеки, сфера юстиції та внутрішніх справ готує трійка ЄС за допомогою держав-членів та Комісії.

Офіційне передання спільної позиції кандидатові є початком переговорів у даній сфері. Після початку переговорів кандидат представляє раніше підготовлене пояснення стосовно проблем, які згадувалися у спільній позиції ЄС, а також представляє дії, які країна-кандидат робить у напрямку пристосування внутрішнього законодавства до законодавства ЄС і створення інституційних рамок членства. У відповідь, сторона ЄС переглядає спільну позицію (*revised common position*) і представляє її. Переглядає її Комісія, а затверджує – Рада, після чого з'являється нова актуальна спільна позиція.

Коли сторони досягають згоди щодо даної сфери, настає тимчасове закриття переговорів по даній сфері. Це означає, що позиції є узгоджені, хоча вони можуть бути змінені. Як виняток, позиції кандидатів можуть містити вимоги про перехідний період. Пропозиції про перехідний період можуть бути викладені також Європейським Союзом.

З точки зору ЄС, перехідні періоди повинні бути якнайкоротшими. Для його впровадження опрацьовується графік досягнення повного узгодження з *acquis*, а його реалізація підлягає контролю. З іншого боку, країни-кандидати є зацікавленими у якнайдовшому перехідному періоді, щоб зменшити витрати на вступ до ЄС. Сторони погоджуються на перехідний період з різних причин. Це насамперед:

1) технічні причини – бувають ситуації, коли з технічної точки зору неможливо запровадити *acquis* до моменту членства. Прикладом тут є ситуація, коли впровадження правового доробку вимагає імплементації міжнародного договору, що є неможливим до вступу кандидата до ЄС. Іншим прикладом є неможливість впровадження права з огляду на брак якогось обладнання, яке вимагають норми ЄС,

2) необхідність дотримання високих стандартів у країнах-кандидатах, наприклад, країни ЕФТА домагалися перехідних періодів з метою пристосування до високих стандартів в охороні навколишнього середовища,

3) необхідність підтримки держав-членів у їх діяльності, пов'язаній із закінченням суспільних чи економічних реформ,

4) принципові фінансові питання як, наприклад, у ситуації, коли швидке впровадження *acquis* може дестабілізувати бюджет країни або становити велике навантаження для бюджету Союзу.

Переговори – довготривалий процес. Їх тривалість та перебіг залежать від ступеня готовності країни-кандидата до членства, що, своєю чергою, залежить від багатьох чинників, найважливішими з яких є наступні: прогрес кандидата в імплементації права ЄС у національне законодавство; можливості для інституційного пристосування; пристосування національних структур кандидата до функціонування на єдиному європейському ринку. Зі сторони ЄС, переговори мають міжурядовий характер, головну роль у цьому процесі відіграють країни-члени, а не Європейська комісія, як прийнято вважати.

Учасниками спеціально скликаної для переговорів Міжнародної конференції є всі країни-члени (колективний неогоціатор).

У 1998 р. Рада ЄС прийняла формулу розширення, в якій йдеться про те, що зустрічі тієї спеціально скликаної Міжнародної Конференції відбуваються на рівні голів делегацій (міністрів закордонних справ) або на рівні заступників голів делегацій (головних неогоціаторів країн-кандидатів та членів Комітету Постійних Представників КОРЕПЕР у ранзі послів – з боку держав-членів). Кожна з Конференцій відбувається у визначений час. Переговори, які відбуваються на рівні неогоціаторів та послів, формально затверджуються міністрами закордонних справ.

Роль Комісії полягає в підготовці та перекладі проектів переговорних позицій ЄС, які стосуються конкретних сфер діяльності. Загальний проект спільної переговорної позиції має бути поданий на розгляд групи зі справ розширення в Раді ЄС, після чого він передається всім країнам-членам. Країни-члени затверджують проект і, після цього, він стає офіційною позицією ЄС під час переговорів.

На відкритті переговорів з «люксембурзькою групою» ЄС представив кандидатам позицію, де, окрім вищезгаданих правил, кандидати прочитали два принципи:

- 1) позиції сторін щодо якоїсь проблеми в одній сфері не впливають на позиції сторін в інших сферах;
- 2) часткові досягнення під час переговорів не є остаточними, поки не буде затверджено текст Договору про вступ або поки цей Договір не буде погоджений загалом.

Завданням переговорів є якнайбільше зміцнення кандидата, аби він якнайлегше міг виконувати обов'язки та користуватися привілеями, які виникають із членства в ЄС. По-друге, країна-кандидат веде переговори про членство в ЄС з державами-членами, а інституції ЄС є посередниками. Тому надзвичайно важливим є лобювання, яке ведеться кандидатами в столицях держав-членів, завдяки дипломатичним ходам. По-третє, впровадження стандартів ЄС може бути тісно пов'язане з великим фінансовим навантаженням. Тому деяким кандидатам вдається домогтися поетапного впровадження цих стандартів упродовж перехідного етапу. Поняття «перехідний етап» означає «етап, під час якого новий член ЄС тимчасово не набуває обов'язків із деяких елементів законодавства ЄС. Після цього етапу всі правові положення Співтовариств починають зобов'язувати загалом».

Етап ратифікації триває між підписанням угоди про вступ та її ратифікацією. Перед підписанням угоди про вступ вона має бути подана до Ради ЄС для схвалення та до Європейського Парламенту для отримання згоди. Після підписання угода про вступ спрямовується до держав-членів ЄС і країн-кандидатів для ратифікації та прийняття країнами-кандидатами рішення щодо

вступу, за необхідності – через процедуру референдуму. Саме тому успішний перебіг переговорів не є гарантією вступу країни до ЄС. Так, наприклад, Норвегія, уряд якої двічі (у 1972 та 1994 р.) вдало завершив перемовини й навіть підписав угоду про вступ, так і не стала членом ЄС, оскільки питання вступу до ЄС двічі не знайшло належної підтримки населення. У 1972 р. у референдумі брали участь 78% населення, 53,5% з яких проголосували проти вступу до ЄС. У 1994 р. противники членства в ЄС знову перемогли, отримавши 52,3% голосів. За вступ висловились лише 47,7% тих, хто прийшов на референдум. Швейцарія також подавала заяву на вступ, але процес не було завершено, оскільки на референдумі в грудні 1992 р. швейцарці висловились проти ратифікації угоди про Європейську економічну зону.

Після виконання всіх ратифікаційних процедур та набуття угодою чинності започатковується імплементаційний етап. Лише після цього країна стає повноправним членом ЄС.

Ріхард Ніколас Куденгофе-Калергі

Граф Ріхард Ніколас Куденгофе-Калергі засновник Пан'європейського руху (1923 р.), генеральний секретар Європейського парламентського союзу (1947), перший лауреат премії Карла Великого за видатний внесок в європейську інтеграцію. Автор ідеї, яку пізніше розвинув Ж. Моне і оприлюднив Р. Шуман, про об'єднання вугільних і сталеливарних ресурсів Франції та Німеччини. Завдяки його зусиллям у 1926 р. перший конгрес Пан'європейського руху у Відні зібрав 2000 учасників з 24 країн. У своїй промові на конгресі Куденгофе-Калергі вперше висловив ідею «Сполучених Штатів Європи», підхоплену після Другої світової війни В. Черчиллем. 1947 р. в місті Гштаді (Швейцарія) заснував Європейський парламентський союз з метою розробки європейської Конституції. Європейський конгрес 1948 р. в Гаазі об'єднав різні організації, зокрема і Європейський парламентський союз, у «Європейський рух». З 1952 по 1965 рр. Куденгофе-Калергі був його почесним президентом.

Робер Шуман

Робер Шуман – міністр закордонних справ Франції, один з фундаторів концепції європейської інтеграції.

Шуман народився 1886 р. в Лотарингії (в люксембурзькій частині) на франко-німецько-люксембурзькому кордоні, який неодноразово зсувався в той чи інший бік внаслідок війн і конфліктів. Громадянин Німеччини до Першої світової війни (за війни був залучений до роботи в німецькій адміністрації як юрист), після війни формально стає французом внаслідок повернення

Лотарингії з Ельзасом до складу Франції. Після Другої світової війни брав участь в організації Народного республіканського руху. У 1946–1947 рр. був міністром фінансів в урядах Бідо і Рамадье. Перебував на посаді прем'єр-міністра з листопада 1947 р. по липень 1948 р. і в серпні–вересні 1948 р. У 1948–1952 рр. обіймав посаду міністра закордонних справ, в 1955–1956 рр. – міністра юстиції, з 1958 по 1960 рр. – голова консультативної асамблеї Європейської ради. Промова Шумана, що прозвучала 9 травня 1950 р., в якій міністр закордонних справ Франції оголосив проєкт створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, поклала початок процесу створення Європейського Союзу. Рішенням конституційного Конвенту 9 травня тепер відзначається як День Європи.

Саміти ЄС

Саміти ЄС – зустрічі та переговори на високому рівні глав держав та урядів держав-членів Європейського Союзу. Політичний діалог у форматі самітів ЄС проводиться декілька разів на рік. Перші неофіційні саміти (європейські конференції) відбулися в період з 1961 по 1974 рр. Офіційними вважаються ті, які почали проводитися після створення Європейської ради в 1975 р., тобто її перше засідання і вважається першим самітом ЄС. За типами саміти бувають: неофіційними, офіційними, звичайними та надзвичайними. З 2010 р. саміти постійно проводяться у Брюсселі.

Спільна дія

Спільна дія – термін, який є назвою юридичного акту у рамках Глави V Договору про Європейський Союз, означає скоординовану діяльність держав-членів, при якій всі види ресурсів (людські ресурси, ноу-хау, фінансування, обладнання тощо) мобілізуються для досягнення певних цілей, встановлених Радою на підставі загальних керівних актів Європейської ради.

Спільна стратегія

Спільна стратегія – новий акт, уведений Амстердамським договором в контексті спільної закордонної політики і політики безпеки. Згідно зі статтею 13 Договору про Європейський Союз, Європейська рада визначає принципи і загальні напрями для СЗПБ і приймає рішення про втілення спільних стратегій ЄС у сферах, де держави-члени мають важливі спільні інтереси. Так, спільна стратегія встановлює зміст, цілі та тривалість заходів, які застосовуватимуться ЄС і державами-членами. Спільні стратегії вводяться Радою, зокрема, шляхом ухвалення спільних дій і спільних позицій.

Територія Європейського Союзу

У правових актах ЄС та науковій літературі поняття «територія» використовується для позначення тієї частини географічного простору, в межах якого мають обов'язкову силу установчі документи і засновані на них інші джерела права ЄС. Юридично межі території ЄС визначаються в його установчих документах – ст. 52 ДЕС, положення якої уточнює ст. 355 ДФЕС. За загальним правилом, територія ЄС являє собою сукупну територію держав-членів разом узятих. У зв'язку з цим ст. 52 ДЕС обмежується простим перерахуванням назв 28 країн, що входять сьогодні до складу Союзу.

У ДФЕС додатково вказується, що дія установчих документів поширюється і на такі європейські території, за міжнародні відносини яких несе відповідальність будь-яка держава-член (§ 3 ст. 355 ДФЕС). Останні формально можуть і не входити до складу державної території відповідної країни (зокрема, Гібралтар – залежна територія Великобританії).

Слід мати на увазі, що не дивлячись на свою назву, Європейський Союз географічно охоплює територію не тільки Європи. Оскільки деякі держави-члени донині мають територіальні володіння в інших регіонах світу, на ці володіння теж поширюється дія установчих документів і заснованих на них інших джерел права ЄС.

На даний час до неєвропейських частин території Союзу відносяться (§ 1 ст. 355 ДФЕС): в Африці – Азорські острови і Мадейра (Португалія), Канарські острови (Іспанія), Реюньйон (Франція); в Америці – Гвіана, Гваделупа, Мартініка, Сен-Мартен (Франція).

Деякі території і володіння держав-членів (зокрема й розташовані в Європі) тією чи іншою мірою вилучені з-під дії права ЄС (§ 4 і 5 ст. 355 ДФЕС). Джерела і норми права ЄС на них поширюються або частково (наприклад, Аландські острови – Фінляндія, Нормандські острови і острів Мен – Великобританія), або не поширюються взагалі (наприклад, Фарерські острови – Данія).

Особливим статусом наділені також деякі розташовані за межами Європи володіння низки держав-членів, які отримали назву «заморські країни і території» (§ 2 ст. 355 ДФЕС). Термін «заморські країни і території» був винайдений у Франції в 1935 р. в якості заміни слова «колонії» і в цьому значенні в 1950-і рр. був включений до установчих документів Європейських співтовариств, потім ЄС.

Таким чином, заморські країни і території – це не суверенні держави, а саме адміністративно-територіальні утворення (колоніальні володіння), що знаходяться під юрисдикцією окремих держав-членів (колишніх колоніальних імперій), але не входять разом з ними в територію ЄС. В цьому останньому аспекті «заморські країни і території» відрізняються від інших придбаних в

колоніальну епоху володінь, які разом зі своїми метрополіями стали частиною ЄС (вищевказані Азорські острови, Гвіана, Реюньон і т.д.).

Перелік заморських країн і територій зафіксований в додатку II до установчих документів ЄС. Сьогодні він охоплює виключно острівні утворення (всього 21 острів або груп островів). Найбільший – острів Гренландія, до 1985 р. був частиною ЄС (автономна територія Данії). Решта – вкрай незначні за площею і кількістю жителів острови, що належать Франції (наприклад, Французька Полінезія, Нова Каледонія), Нідерландам (Нідерландські Антильські острови) і Великобританії (наприклад, Бермудські або Фолклендські острови).

Незважаючи на те, що заморські країни і території не є частиною території ЄС, вони не повністю вилучені з-під дії права ЄС. Установчі документи Союзу передбачили для них спеціальний правовий режим асоціації з ЄС, закріплений у ч. 4 ДФЄС під назвою «Асоціація з заморськими країнами і територіями». Асоціація поширюється (з рядом обмежень) на заморські країни і території з дотриманням принципів єдиного внутрішнього ринку ЄС, а також надання їм фінансової допомоги з метою підйому економіки і рівня життя місцевого населення.

Тісніша співпраця

З метою заохочення більш тісної співпраці між країнами Європейського Союзу, які бажають просуватися далі, ніж це передбачено тим ступенем інтеграції, який встановлений Договорами (у сферах соціальної політики, усунення прикордонного контролю тощо), були прийняті такі документи, як, наприклад, Угода про соціальну політику та Шенгенські домовленості. Це дозволило державам-членам, які того бажають, в інтеграційному процесі просуватися далі на іншій швидкості та з іншою метою за межами інституційної основи Європейського Союзу. Після набрання чинності Амстердамським договором використання цих інструментів було поставлено на формальнішу основу із введенням концепції «більш тісної співпраці» у Договір про Європейський Союз і Договір про заснування Європейського Співтовариства. Більш тісна співпраця повинна відповідати ряду умов. Так, вона має: охоплювати сферу, яка не підпадає під виключну компетенцію ЄС; спрямовуватися на подальший розвиток цілей Союзу; поважати принципи Договорів та *acquis* Співтовариства; використовуватися як останній засіб; включати мінімальну кількість держав-членів; дозволяти поступову інтеграцію інших держав-членів. Дозвіл на більш тісну співпрацю за Договором про функціонування ЄС дає Рада, що приймає рішення кваліфікованою більшістю на пропозицію Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом.

Зокрема, переважна більшість німців та французів виступають за тіснішу

співпрацю в межах Євросоюзу. Про це свідчать результати опитування, проведеного Інститутом Infratest-Dimap та компанією TNS-Sofres на замовлення телерадіокомпанії федеральної землі Саарланд та Німецько-французької журналістської премії, які були опубліковані 29 червня 2016 р. Ідею про більш тісну співпрацю підтримують 83% німців і 77% французів. 70% опитаних в обох країнах виступають за спільну економічну та фінансову політику країн ЄС.

Федеріка Могеріні

Федеріка Могеріні – італійський політик, міністр закордонних справ в уряді Маттео Ренці (з 22 лютого 2014 р.), член Демократичної партії. 30 серпня 2014 р. призначена Верховним представником Європейського Союзу із питань зовнішньої та безпекової політики.

Її політична кар'єра розвивалася досить стрімко. У 1996 р. Федеріка Могеріні вступила в ліву молодіжну організацію Sinistra giovanile, а в 2001 р. – увійшла до Національної ради Лівих демократів, а пізніше – в їх Національне правління і Політичний комітет. У 2003 р. почала працювати в партійному Департаменті зовнішніх зв'язків, де відповідала за зв'язки з різними рухами, а пізніше стала координатором департаменту, займаючись проблемами Іраку і Афганістану, мирним процесом на Близькому Сході, відносинами з Партією європейських соціалістів, Соцінтерном, а також з Демократичною партією США. У 2007 р. вона вступила в Демократичну партію, а з 2009 р. відповідала в її Секретаріаті за напрямок політики забезпечення рівних можливостей.

У 2008 р. Федеріка Могеріні обирається до Палати депутатів XVI скликання.

З 2008 р. по 2013 р. вона була секретарем IV комісії (оборона), брала участь у Парламентській делегації Парламентської асамблеї Західноєвропейського союзу, а також у Парламентській делегації Парламентської асамблеї Ради Європи, увійшла в Національний секретаріат Демократичної партії, в Інститут міжнародних відносин, Раду по зв'язках між Італією і США, Європейську мережу за роззброєння і нерозповсюдження ядерної зброї.

У 2013 р. Федеріка Могеріні знову обирається депутатом парламенту XVII скликання і стає членом III комісії (закордонні справи зв'язку з Євросоюзом), а згодом членом IV комісії (оборона), входить до Парламентської делегації Парламентської асамблеї НАТО (з 1 серпня 2013 р. її очолює).

В лютому 2014 р. Федеріка Могеріні прийняла присягу в якості міністра закордонних справ Італії в уряді Маттео Ренці, а вже в липні цього ж року з'явилися повідомлення, що кандидатура Федеріки Могеріні на пост

Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки, яка була заблокована представниками Східної Європи (насамперед Польщі, Естонії та Латвії), стурбованими надмірно проросійською позицією Федеріки Могеріні і самого Ренці (зокрема, їх підтримкою проекту «Південний потік»). Проте призначення на дану посаду входить в квоту соціалістичної фракції Європарламенту, яка повністю підтримує кандидатуру Федеріки Могеріні. В липні 2014 р. не вдалося подолати суперечності щодо призначення Федеріки Могеріні, і рішення про формування нової Єврокомісії було перенесено на наступну зустріч.

30 серпня 2014 р. в Брюсселі на зустрічі лідерів країн Євросоюзу Федеріка Могеріні все ж затверджується на посаді Верховного представника у закордонних справах і заступником нового голови Європейської ради Дональда Туска.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ УСТРІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Агенції ЄС

Агенції ЄС – установи ЄС, які є суб'єктами публічного права, мають власний юридичний статус і створюються відповідно до актів вторинного права для виконання вузькоорієнтованих (технічних, наукових або адміністративних) завдань.

Перші агенції виникли у 1970–х роках, але більшість із них почали роботу впродовж 1994–1995 рр. після того, коли було вирішено питання щодо розташування їхніх штаб-квартир. Нині налічується понад 30 агенцій, які мають відповідний статус, хоча й називаються по-різному: центр, фонд, бюро, фундація тощо. Їхня кількість постійно збільшується.

Залежно від повноважень і партнерів або клієнтів усі агенції за видом діяльності умовно можна розділити на чотири групи:

1) Агенції Союзу:

- ОНІМ (Служба по гармонізації внутрішнього ринку (торговельні марки і промислові зразки) з головним управлінням в Аліканте, (Іспанія);

- CPVO (Служба Європейського Співтовариства з питань різноманіття рослин) з головним управлінням у Ангерс (Франція);

- EAR (Європейська агенція з реконструкції) з головним управлінням у Салоніках (Греція);

- EMEA (Європейська агенція з оцінки лікарських засобів) з головним управлінням у Лондоні (Великобританія), яка після Brexit змінила своє місцезнаходження на Амстердам (Нідерланди);

- EFSA (Європейська агенція з питань безпеки продуктів харчування) з головним управлінням у Пармі (Італія);

- EMSA (Європейська агенція безпеки морського сполучення) з головним управлінням у Лісабоні (Португалія);

- EASA (Європейська агенція авіаційної безпеки) з головним управлінням у Кельні (Німеччина);

- ENISA (Європейська агенція мережевої та інформаційної безпеки) з головним управлінням у Іракліоні (Греція);

- EU-OSHA (Європейська агенція безпеки та охорони здоров'я на роботі) з головним управлінням у Більбао (Іспанія);

- ЕВА (Європейська банківська організація) з головним управлінням в Лондоні (Великобританія). Після Brexit – зі штаб-квартирою в Парижі (Франція).

- ECDC (Європейський центр профілактики та контролю захворювань) з головним управлінням у Стокгольмі (Швеція);

- CEDEFOP (Європейський центр розвитку професійної освіти) з головним управлінням у Салоніках (Греція);

- ЕЕА (Європейська агенція з охорони навколишнього середовища) з

головним управлінням у Копенгагені (Данія);

- EUROFOUND (Європейський фонд за поліпшення умов життя і праці) з головним управлінням у Дубліні (Ірландія);

i- EMCDDA (Європейський центр моніторингу наркотиків і наркоманії) з головним управлінням у Лісабоні (Португалія);

- EFRA (Європейська агенція із захисту основних прав) з головним управлінням у Відні (Австрія);

- ERA (Європейська залізнична агенція) з головним управлінням у Валансьєні та Ліллі (Франція);

- ETF (Європейський фонд з фахової освіти) з головним управлінням у Турині (Італія);

- CDT (Центр перекладів для установ Європейського Союзу) з головним управлінням у Люксембурзі (Люксембург);

- CFCA (Європейська агенція з контролю над рибальством) з головним управлінням у Віго (Іспанія);

- FRONTEX (Європейська агенція з оперативного співробітництва на зовнішніх кордонах країн-учасниць ЄС) з головним управлінням у Варшаві (Польща);

- ECHA (Європейська хімічна агенція) з головним управлінням у Гельсінкі (Фінляндія);

- GNSS (Європейська служба управління глобальною навігаційною супутниковою системою) з головним управлінням у Брюсселі (Бельгія).

2) Агенція в сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки:

- EDA (Європейська оборонна агенція) з головним управлінням у Брюсселі (Бельгія);

- EUISS (Інститут Європейського Союзу з дослідження безпеки) з головним управлінням у Парижі (Франція);

- EUSC (Супутниковий центр Європейського Союзу) з головним управлінням у Мадриді (Іспанія).

3) Агенція в сфері поліцейського і судового співробітництва у кримінальних справах:

- EUROJUST (Європейський пункт судової співпраці) з головним управлінням у Гаазі (Нідерланди);

- EUROPOL (Європейське поліцейське відомство) з головним управлінням у Гаазі (Нідерланди);

- CEPOL (Європейський поліцейський коледж) з головним управлінням у Брамсхіллі (Великобританія).

4) Виконавчі агенції:

- Виконавча агенція з освіти, аудіовізуальних засобів та культури з головним управлінням у Брюсселі (Бельгія);

- Виконавча агенція з охорони здоров'я з головним управлінням у

Люксембурзі (Люксембург);

- Виконавча агенція з розумної енергії з головним управлінням у Брюсселі (Бельгія).

За пропозицією Комісії в Євросоюзі планують створити Агенцію ЄС з кібербезпеки і ввести нову європейську систему сертифікації, яка забезпечить безпеку цифрових продуктів і послуг. Агенцію створять на основі існуючої Європейської агенції з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA). Також вона буде мати постійний мандат і можливість надавати державам-членам ефективну допомогу і реагувати на кібератаки.

Агенція ЄС з фундаментальних прав людини

Агенція Європейського Союзу з фундаментальних прав людини (FRA) – орган ЄС, якому доручено консультування у сприянні реалізації загальноєвропейського принципу поваги прав і свобод людини на території держав-членів ЄС (Директива Ради ЄС №168/2007 від 15 лютого 2007 р.). Вона розпочала свою роботу 1 березня 2007 р. відповідно до Регламенту Ради № 168/2007 і є правонаступницею Європейського центру моніторингу расизму та ксенофобії. Агенція відкрита для участі країн-кандидатів як спостерігачів. Рада також може запрошувати Західно-Балканські країни, які уклали Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС, брати участь у роботі агенції в якості спостерігачів. Штаб-квартирою Агенції є м. Відень.

Метою діяльності Агенції є надання інститутам Євросоюзу та державам-членам допомоги та експертизи з питань основних прав людини, коли вони виконують положення права ЄС у межах своєї компетенції за повного дотримання принципу поваги прав людини.

Організаційна структура Агенції з основних прав складається з Правління, Виконавчої ради, Наукового комітету та Директора. Правління об'єднує осіб, які мають відповідний досвід в управлінні установами державного або приватного сектора і знання у галузі основних прав людини, є представниками від держав-членів, Європейської комісії та Ради Європи. У Правлінні представлено по одному незалежному представнику від 28 держав-членів ЄС, одному незалежному представнику від Ради Європи, два представники Комісії. Кожному члену Правління надає допомогу заступник, який обирається за відповідною процедурою. Правління обирає свого Голову, заступника голови та двох членів Виконавчої ради на період 2,5 роки із правом переобрання.

Аграрний фонд

Аграрний фонд (Європейський фонд орієнтації й гарантій в галузі

сільського господарства (EAGGF) підтримує як реорганізацію сільського господарства загалом, так і сільського життя зокрема. Ресурси ЄС в рамках фонду використовуються для регулювання цін і підтримки рівня фермерських доходів. Основною метою його створення було проведення реструктуризації сільського господарства, підтримка розвитку сільських районів і допомога фермерам, особливо в регіонах, які відстають у розвитку.

Фонд включає в себе дві секції: секцію орієнтації і секцію гарантій. Секція орієнтації має на меті підтримувати процеси перетворення в сільському господарстві в окремих країнах ЄС. В її рамках виконуються наступні дії: розвиток і модернізація сільських районів; підтримка ініціатив зі зміни професійної структури сільського населення (зокрема, пов'язаних із професійною підготовкою і перепідготовкою фермерів, навчанням іншим професіям); підтримка заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; реструктуризація та адаптація виробничого потенціалу фермерських господарств до вимог ринку; допомога молодим фермерам у переселенні в сільську місцевість; підтримка розвитку туризму і ремесел; розвиток і експлуатація лісових районів; інвестиції в охорону навколишнього середовища; забезпечення рівних можливостей для господарств, що знаходяться в гірських районах і районах, які постраждали від стихійних лих.

Секція гарантій фінансує єдину сільськогосподарську політику, підтримуючи плани розвитку сільських районів, інтервенційні закупівлі сільськогосподарської продукції, прямі субсидії для фермерів та інші заходи.

Бюро ЄС з прав на різновиди рослин

Бюро ЄС з прав на різновиди рослин було засноване в 1994 р. зі штаб-квартирою в м. Анжер (Франція). Бюро опікується справами захисту прав у системі різноманіття рослин – форми виробничої власності, пов'язаної з рослинами. Бюро скоріше працює як структура по гармонізації внутрішнього ринку: воно надає право захисту виробничої власності на нові види рослин, термін чинності яких становить 25 або 30 років. Бюро також розглядає заявки на отримання прав кандидатом сорту на основі формальної та технічної експертизи.

Виконавча агенція з питань громадської програми охорони здоров'я

Виконавча агенція з питань громадської програми охорони здоров'я (РНЕА) (Люксембург) була створена в 2005 р. з метою ефективнішого здійснення громадської програми охорони здоров'я. На Агенцію покладені нові завдання в галузі захисту прав споживачів, а її мандат був продовжений

до кінця 2015 р.

Виконавча агенція освіти і культури

Виконавча агенція освіти і культури (ЕАСЕА) (Брюссель, Бельгія) відповідає за управління певних частин програми ЄС в галузі освіти, культури та аудіовізуальних засобів навчання. Її завдання полягає в реалізації ряду програм та заходів, що фінансується Європейським Союзом, у галузі освіти та професійної підготовки, активної громадянської позиції, молоді. Агенція має власну правову ідентичність та відповідає за більшість аспектів управління програмами, включаючи розробку конкурсів, відбору проектів і підписання угод з проектів, фінансове управління, моніторинг проектів (проміжних доповідей, остаточних звітів).

Виконавча агенція Транс'європейської транспортної мережі

Виконавча агенція Транс'європейської транспортної мережі (TEN-TEA) заснована Комісією та відповідальна за управління технічним та фінансовим забезпеченням програми Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), однієї з найбільш важливих засобів фінансування інфраструктури.

Високий (Верховний) представник ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки

Заснування посади Високого (Верховного) представника ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки передбачалося Амстердамським договором (1997 р.), який наділив Генерального секретаря Ради ЄС функціями Верховного представника зі спільної зовнішньої та безпекової політики та зобов'язав його допомагати головуючій державі-члену під час виконання нею функцій, визначених установчими договорами.

Під час переговорів щодо укладення Лісабонського договору 2007 р. було визначено три основні цілі, досягнення яких сприятиме посиленню ролі Верховного представника ЄС зі СЗППБ: 1) посилення його незалежності від Ради ЄС та головуючої держави-члена; 2) підвищення авторитету цієї посади та особи, яка її обіймає, на міжнародній арені; 3) усунення фрагментованості, властивої зовнішній діяльності ЄС, та формування єдиної узгодженої системи зовнішнього представництва ЄС. Високий представник є одним із семи віце-президентів Європейської комісії та головує в Раді закордонних справ. Він бере участь в розробці Спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Відповідальний за зовнішні відносини та координацію інших аспектів зовнішньополітичної діяльності ЄС, а також за Спільну політику безпеки та

оборони. За погодження Голови Комісії, Високий представник призначається на 5-річний термін кваліфікованою більшістю від складу Європейської ради, за погодженням з Президентом Європейської комісії та Європейським Парламентом. За цією ж процедурою Рада може припинити дію його мандату. На вимогу Голови Європейської комісії Високий представник зобов'язаний подати у відставку.

Головний дипломатичний орган ЄС складається з центральної адміністрації та 136 представництв ЄС за кордоном. Для виконання своєї місії з Високим представником співпрацює Європейська служба зовнішньої дії.

Першою на посаду Високого представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики, яка одночасно є Віце-президентом Європейської комісії, було призначено баронесу Кетрін Ештон, яка раніше працювала Комісаром ЄС з питань торгівлі. 30 серпня 2014 р. Верховним представником ЄС із питань закордонних справ призначена Федеріка Могеріні.

Генеральна дирекція зовнішніх відносин і європейської політики сусідства

Територіальні програми розвитку ЄС розроблені з метою розвитку регіональних і територіальних програм співробітництва практично в усіх регіонах, що розвиваються, та багатьох країнах світу. Програми утворюють основні рамки взаємовигідного співробітництва між ЄС та країною (регіоном), аналіз вихідного стану, визначення цілей та пріоритетних галузей співпраці.

Територіальні компетенції в сфері зовнішніх зв'язків ЄС з країнами, що розвиваються, розділені між двома управліннями Європейської комісії (DG): Генеральний директорат з розвитку несе відповідальність за країни Африки на південь від Сахари, Карибського басейну і Тихого океану (AKT), а Генеральний директорат із зовнішніх відносин (RELEX) є компетентним у всіх інших державах Європи, Азії та Південної і Центральної Америки, що розвиваються. RELEX опікується як двосторонніми зв'язками ЄС із третіми країнами в Європі та всього світу, так і Європейською політикою сусідства, куди входять і відносини Євросоюзу з Україною.

Генеральний секретаріат Ради ЄС

Генеральний секретаріат є підрозділом Ради ЄС, який забезпечує організаційну та технічну сторону роботи інституту. Генеральний секретаріат здійснює підготовку рішень Ради і контролює їх виконання. Він також може представляти Раду перед іншими органами Європейського Союзу.

Генеральний секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем Ради ЄС, виконує організаційну роботу та забезпечує її повноцінне функціонування на

всіх рівнях. За управлінську сферу Генерального секретаріату відповідає його заступник. Генеральний секретаріат Ради ЄС складається з юридичної служби та 8 Генеральних дирекцій: 1) персонал та адміністрація; 2) сільське господарство та рибальство; 3) конкурентоспроможність, інновації та дослідження, промисловість та інформаційне суспільство, внутрішній ринок, мита, транспорт, енергетика; 4) зовнішні та політично-військові справи; 5) преса, обмін інформацією; 6) економічні та соціальні справи; 7) юстиція та внутрішні справи; 8) зміни клімату, охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, безпека споживачів, продовольство, освіта, молодь, культура, аудіовізуальні послуги.

Генеральні адвокати Суду ЄС

Генеральні адвокати Суду ЄС призначаються одночасно з суддями за такою ж процедурою. Згідно з положеннями статутів Суду ЄС, до компетенції Генеральних адвокатів належить надання допомоги суддям щодо найважливіших питань їх діяльності. На даний момент загальна кількість Генеральних адвокатів – 11 осіб. Вони повинні відповідати тим же вимогам та мати таку ж кваліфікацію, що й судді. Генеральні адвокати призначаються строком на шість років на підставі одноголосного рішення Ради. Можливе повторне їх призначення. П'ять Генеральних адвокатів завжди є представниками найбільших країн Євросоюзу. Інші посади займають представники інших країн на засадах ротації. З числа Генеральних адвокатів Суд щорічно призначає Першого Генерального адвоката, тобто особу, яка виконує функції формального голови Генеральних адвокатів.

Адвокати на відкритому судовому засіданні з повною об'єктивністю і незалежністю представляють вмотивований висновок у справах, які розглядає Суд. Цей висновок є суб'єктивною точкою зору Генерального адвоката щодо сутності справи та можливих варіантів її вирішення. Суд не зобов'язаний діяти згідно з такими рекомендаціями, але, як свідчить практика, висновки Генеральних адвокатів мають істотний вплив на рішення Суду. Вони публікуються разом із рішеннями Суду та дозволяють проаналізувати винесене рішення.

Генеральні адвокати не є представниками ані основних інститутів Євросоюзу, ані суспільства. Вони є лише об'єктивними представниками закону та справедливості в контексті установчих договорів ЄС. Генеральні адвокати мають ті ж привілеї та імунітети, що й судді, і складають повноваження на тих же підставах та в такому ж порядку.

Генеральні директорати

Генеральні директорати – головні адміністративні підрозділи Європейської комісії. Службовці Комісії розподілені в генеральні директорати (ГД) та служби (наприклад, юридична служба). Кожний генеральний директорат відповідає за певний напрямок політики Союзу. Генеральні директорати нагадують міністерства, поділяючись на відділи. Кількість директоратів періодично змінюється, наразі їх понад 30. Компетенції, кількість працівників та організаційна структура окремих директоратів теж відрізняються.

Очолює Генеральний директорат Генеральний директор, який підпорядкований відповідному члену Комісії. Однак кількість і коло повноважень Генеральних директоратів не обов'язково збігаються з кількістю та повноваженнями членів Комісії. Один член Комісії може мати у своєму підпорядкуванні декілька Генеральних директоратів, а коло обов'язків одного з них може поширюватись на декількох членів Комісії. Член Комісії може взагалі не мати Генерального директорату. Генеральні директорати готують проекти законодавчих пропозицій Комісії.

Варто зазначити, що Генеральні директорати уповноважені займатися внутрішніми або зовнішніми справами ЄС. Внутрішня компетенція поширюється на територію Союзу, а зовнішня – на території, що не входять в ЄС. Також існують директорати зі спільною компетенцією.

До директоратів зі внутрішньою компетенцією належать:

1) Економічні та фінансові справи (ECFIN) – метою діяльності директорату є поліпшення економічного добробуту жителів ЄС завдяки політиці, націленій на заохочення сталого економічного зростання, високого рівня зайнятості і фінансової стабільності.

2) Морські справи і рибальство (MARE) – цей директорат займається розвитком економічного потенціалу європейського морського господарства і забезпечує безпеку та стабільність постачання рибальської продукції. Також директорат відстоює принципи сталого рибальства, збереження морського середовища і процвітання прибережних жителів.

3) Сільське господарство і розвиток села (AGRI) – мета директорату сприяти сталому розвитку європейського сільського господарства.

4) Об'єднаний дослідницький центр (JRC) – внутрішня наукова служба Комісії, мета якої надання незалежної технічної підтримки для розробки європейської політики.

5) Комунікація (COMM) – Генеральний директорат з комунікації займається налагодженням зв'язків з широкою громадськістю та інформуванням її про політику Євросоюзу, а також інформуванням Комісії про зміни в громадській думці.

6) Конкуренція (COMP) – Генеральний директорат з питань конкуренції стежить за безпосереднім застосуванням європейських норм у сфері конкуренції та співпраці з місцевою владою.

7) Освіта та культура (EAC) – цей директорат займається виробленням політики в сфері освіти, культури, молоді, мов і спорту.

8) Зайнятість, соціальні питання і інклюзивність (EMPL) – директорат по зайнятості, соціальним питанням та інклюзивності координує і відстежує проведення політики держав-членів ЄС; заохочує обмін належної практики в таких сферах, як зайнятість, бідність і соціальна виключеність або пенсії.

9) Енергетика (ENER) – увагу Генерального директорату з енергетики зосереджено на розвитку і проведенні європейської політики в сфері енергетики.

10) Євростат (ESTAT) – завдання Євростату полягає в наданні Євросоюзу європейської статистики для здійснення порівняльного аналізу по країнах і регіонах.

11) Оподаткування та митний союз (TAXUD) – Генеральному директорату з оподаткування і митного союзу доручено керувати митним союзом.

12) Інформатика (DIGIT) – директорат працює над ефективним використанням інформаційних і комунікаційних технологій для досягнення поставлених цілей.

13) Усний переклад (SCIC) – Генеральний директорат з усного перекладу відповідає за службу усного перекладу та організацію конференцій Єврокомісії.

14) Правосуддя і споживачі (JUST) – цей директорат займається політикою в сфері правосуддя, захисту споживачів і гендерної рівності. Він складається з п'яти відділів: громадянська юстиція, кримінальна юстиція, основні права і громадянство ЄС, рівність і споживча політика.

15) Мобільність і транспорт (MOVE) – мета директорату заохочувати ефективну мобільність і дбайливе ставлення до навколишнього середовища.

16) Регіональна і містобудівна політика (REGIO) – директорат підтримує створення робочих місць, конкуренцію серед підприємств, сталий розвиток і поліпшення якості життя у всіх містах і регіонах ЄС.

17) Наукові дослідження та інновації (RTD) – директорат визначає і здійснює європейську політику в сфері наукових досліджень та інновацій, аналізуючи політику держав-членів ЄС і формулюючи для них конкретні рекомендації.

18) Комунікаційні мережі, контент і технології (CNECT) – директорат заохочує інновації, креативність, культуру, якісні дослідження і конкурентоспроможні ринки.

19) Управління персоналом і безпека (HR) – директорат забезпечує

необхідні умови для нормального функціонування європейської адміністрації.

20) Охорона здоров'я та продовольча безпека (SANTE) – завдання директорату полягає в забезпеченні охорони й поліпшенні громадського здоров'я. Директорат також компетентний в питаннях благополуччя тварин, культури і лісів.

21) Генеральний секретаріат (SG) – секретаріат слідкує за загальною узгодженістю роботи Єврокомісії в тому, що стосується вироблення нової політики та її узгодженні з іншими інститутами Євросоюзу.

22) Фінансова стабільність, фінансові послуги та об'єднання ринків капіталів (FISMA) – завдання директорату полягає в ініціюванні й втіленні в життя політики ЄС у банківській та фінансовій сфері.

23) Письмовий переклад (DGT) – Генеральний директорат з письмового перекладу відповідає за переклад письмових документів Єврокомісії на 24 мови Союзу.

До директоратів зовнішньої компетенції відносяться:

1) Гуманітарна допомога і цивільний захист (ECHO) – мета директорату в забезпеченні порятунку й збереженні життя, запобіганню і полегшенню людських страждань, збереженні цілісності й гідності населення, потерпілого від стихійних або антропогенних катастроф.

2) Міжнародне співробітництво та розвиток (DEVCO) – директорат уповноважений розробляти європейську політику в сфері розвитку та міжнародного співробітництва, а також пропонувати тематичні заходи для зниження бідності в світі, для стимуляції економічного і соціального розвитку, дбайливого ставлення до навколишнього середовища й для заохочення демократії, верховенства права, належного управління та дотримання прав людини.

3) Інструменти зовнішньої політики (FPI) – ця служба Єврокомісії тісно співпрацює з Європейською службою зовнішньої дії (ЄСВД) і керує операціями, пов'язаними із зовнішньою політикою ЄС.

До директоратів зі спільною (внутрішня/зовнішня) компетенцією відносять:

1) Проблеми клімату (CLIMA) – директорат сприяє вирішенню проблем, пов'язаних з кліматичними змінами на європейському та міжнародному рівнях.

2) Бюджет (BUDG) – Генеральний директорат по бюджету управляє бюджетами, зарезервованими для проведення політики ЄС, він заохочує належне управління загальними фондами союзу і відстежує використання кредитів.

3) Торгівля (TRADE) – завдання директорату розвивати і здійснювати європейську політику в галузі торгівлі та інвестицій. Директорат з торгівлі займається широким спектром питань (виробничі товари, послуги,

інтелектуальна власність і інвестиції) і координує торговельні відносини між ЄС і іншим світом.

4) Навколишнє середовище (ENV) – в завдання директорату входить захист, збереження і поліпшення стану навколишнього середовища завдяки проведенню політики, що забезпечує високий рівень охорони навколишнього середовища в ЄС.

5) Внутрішній ринок, промисловість, підприємництво та МСП (GROW) – директорат продовжує втілювати в життя принципи внутрішнього ринку товарів і послуг; сприяє підприємництву і зростанню; підтримує доступ європейських компаній до глобальних ринків; продумує політику захисту і застосування прав промислової власності; координує позицію ЄС і переговори в межах міжнародної системи інтелектуальної власності.

6) Міграція і внутрішні справи (HOME) – увагу директорату зосереджено на впровадженні спільної європейської політики в питаннях надання притулку та імміграції, безпеки ЄС, а також зовнішнього масштабу і фінансування внутрішньої політики Союзу.

7) Переговори щодо розширення і добросусідство (NEAR) – директорат працює над політикою добросусідства і розширення ЄС. Він також координує відносини з країнами Європейської економічної зони і Європейської асоціації вільної торгівлі та співпрацює з ЄСВД і генеральними директоратами, компетентними по тематичним пріоритетам.

Голова Європейського Парламенту

Голова Європейського Парламенту – посадова особа, яка керує діяльністю Парламенту і його структур, здійснює адміністративні та дисциплінарні функції, бере спільно з Головою Комісії та особою, яка головує в Раді ЄС, участь у роботі Європейської ради.

Голова Європейського Парламенту наділений такими повноваженнями: 1) представляє Європейський Парламент у зовнішніх відносинах, а також у відносинах з іншими інституціями; 2) здійснює керівництво роботою Європейського Парламенту та його органів; 3) відкриває, зупиняє та закриває засідання; 4) стежить за дотриманням Регламенту, забезпечує порядок, надає слово, оголошує голосування, повідомляє про його результати; 5) передає в комітети інформацію, яка належить до їх компетенції.

Голові допомагають 14 заступників та 5 квесторів, які обираються одночасно і входять під керівництвом Голови до складу Бюро Парламенту. Питаннями порядку денного займається конференція голів, до якої входять керівники парламентських груп (фракцій) та комітетів.

Голова Парламенту обирається на два з половиною роки шляхом таємного голосування. Він також може бути переобраний повторно.

Кандидатура висувається політичними групами або не менше, ніж 32 депутатами. Голову обирають абсолютною більшістю голосів (не менше як половина загального складу). Якщо упродовж трьох турів жоден кандидат не набере абсолютної більшості голосів, то на голосування висуваються дві кандидатури, які у третьому турі набрали найбільше голосів. Якщо в четвертому турі кандидати набирають рівну кількість голосів, то мандат на головування отримує старший з них. При формуванні органів та призначенні посадових осіб Парламенту (Голови, віце-голів, квесторів) необхідно враховувати інтереси справедливого представництва держав-членів та політичних груп.

Упродовж 1952–2017 рр. змінилося 30 голів, із них 2 жінки. Із січня 2017 р. головою Європарламенту є італійський політичний діяч Антоніо Таяні.

Голова Європейської комісії

На початку створення Європейської комісії посада її Голови (Президента) не досить відрізнялася від посад решти членів Європейської комісії, але згідно з Амстердамським договором її роль значно зросла. Ця посада набула більшого впливу на формування політики ЄС.

Кандидатура Президента Комісії пропонується Радою ЄС і обирається Європарламентом на 2,5 роки з правом подальшого переобрання. Президент ЄК пропонує список країн-членів Комісії. Рада Європейського Союзу голосує за твердженням цього списку за принципом кваліфікованої більшості, керуючись тільки своєю думкою про «спільні компетентності» та «європейську відданість» осіб, запропонованих до складу Комісії.

Чинний Голова Комісії – Жан-Клод Юнкер – був обраний Європейським Парламентом у 2014 р. на підставі його політичних принципів, зокрема, зростання інвестицій та робочих місць, розвиток електронного уряду, розвиток альтернативної енергії, поглиблення вільної торгівлі з США.

Призначення набирає чинності після вотуму довіри Європейського Парламенту. При цьому Парламент не може відвести якусь одну кандидатуру із запропонованого складу Комісії. Якщо комісія не отримує вотум довіри, формується її новий склад. Надалі при винесенні Європейським Парламентом вотуму недовіри («резолуції осуду») Комісія також йде у відставку в повному складі.

Відповідно до законодавства, Голова Комісії визначає порядок денний на щотижневих засіданнях і встановлює свою політичну програму, захищаючи загальний європейський інтерес. Він представляє Комісію у засіданнях Європейської ради, на дебатах в Європейському Парламенті, на самітах G7 і G20, на двосторонніх зустрічах із третіми країнами. Голова Комісії призначає віце-президентів і затверджує список комісарів на основі пропозицій, що

надійшли від країн ЄС. Кандидатури комісарів схвалюються всіма главами держав і урядів ЄС на основній зустрічі в Європейській раді.

Отже, Лісабонським договором посилюється значимість посади Голови Європейської комісії. Отримали закріплення деякі важливі повноваження, якими він фактично вже користувався, і додано нові. Зокрема, § 6 ст. 17 ДЄС встановлено, що він: а) визначає орієнтири, у межах яких Комісія здійснює свої завдання; б) встановлює внутрішню організацію Комісії з метою забезпечити послідовний, ефективний і колегіальний характер її діяльності; в) призначає із членів Комісії інших віце-голів, окрім Верховного представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки.

Роль Голови Комісії щодо внутрішньої організації її роботи, формування персонального складу та консультування окремих єврокомісарів суттєво зросла. Наразі Головою Європейської комісії є Жан-Клод Юнкер, якого висунула на високу посаду Європейська народна партія, що перемогла на виборах до Європейського Парламенту. 15 липня 2014 р. Європарламент таємним голосуванням обрав Юнкера Предидентом Комісії на період 2014–2019 рр. (приступив до виконання обов'язків 1 листопада 2014 р.). Його кандидатуру підтримали 422 депутати Європейського Парламенту.

Голова Європейської ради

Європейську Раду як найвищий політичний інститут ЄС, який надає необхідні імпульси подальшим інтеграційним процесам та суттєво впливає на перебіг рішень щодо напрямів його реформування, очолює її Голова (Президент). Він наділений правом голосу з усіх питань, що вирішуються Європейською радою, окрім тих, які належать до компетенції глав держав та урядів ЄС. Посада постійного Голови Європейської ради була вперше введена Лісабонським договором (2007 р.) (до цього в Європейській раді по чергово головували глави держав та урядів держав-членів ЄС, змінюючи один одного кожні півроку).

Голова Європейської ради обирається на основі кваліфікованої більшості голосів її членів терміном на 2,5 роки, який може бути продовжений лише один раз. Рада може достроково припинити повноваження свого Голови «у разі виникнення перешкод до виконання обов'язків або серйозного проступку» (§ 4 ст. 15 ДЄС). На відміну від інших членів Європейської ради, які планово (іноді позачергово) беруть участь в його роботі, Голова Європейської ради виконує свої обов'язки на постійній основі, отримуючи за їх виконання платню з бюджету ЄС.

Президент Європейської ради не може водночас займати державні посади в національній системі органів. Проте немає жодних подібних заборон стосовно європейських органів. Зокрема, особа, яка займає посаду глави

Європейської ради, може водночас бути членом Європейського Парламенту, а також Президентом Європейської комісії, який і так бере участь у засіданнях Європейської ради. Це дає змогу водночас призначати на різні посади одну і ту ж особу, створюючи спільну президентську позицію Союзу.

На відміну від Президентів інших інститутів ЄС, Президент Європейської ради не має заступників. Тому у разі, якщо чинний Президент Європейської ради за певних обставин не може виконувати свої обов'язки, то на період його відсутності чи до моменту обрання на цю посаду іншої особи, Європейську Раду очолює той її член, який представляє головуєчу на той час у Раді ЄС державу. Мета цього логічного тимчасового заміщення посади глави Європейської ради полягає у забезпеченні узгодженості дій між «урядом» та вищим політичним органом ЄС.

Посада Голови Європейської ради об'єднує як адміністративні, так і зовнішньо- та внутрішньополітичні функції. Адміністративна роль Голови полягає в тому, що він скликає засідання, бере активну участь у підготовці порядку денного, головує на засіданнях Європейської ради, підписує ухвалені нею акти тощо. У Голови є свій апарат (понад 20 осіб), який допомагає йому в реалізації покладених завдань. Усіх членів апарату поділяють залежно від сфери діяльності на групи (відділ зовнішніх відносин, відділ із соціальних та економічних питань, відділ зв'язків з пресою тощо). Голову Європейської ради можна назвати своєрідним «лобістом», який усіма можливими «легітимними» засобами намагається забезпечити консенсус в очолюваному ним інституті.

Європейську раду зазвичай скликають двічі на півроку з ініціативи її Президента. За необхідності глава органу може ініціювати спеціальне засідання Європейської ради, і в цьому випадку він не повинен ні з ким узгоджувати необхідність та мету такого засідання. Якщо ж Президент вважає за доцільне проводити сесії не в Брюсселі, а в іншому місці, то на це потрібна згода Ради з загальних питань чи Комітету постійних представників. Рада з загальних питань допомагає Президентові у формуванні порядку денного засідання та в підготовці до його проведення.

Сесія Європейської ради передбачає декілька засідань і зазвичай триває два дні. Рішення ухвалюють на засадах консенсусу, якщо інакше не передбачено договорами. У деяких випадках рішення ухвалюють одностайно або кваліфікованою більшістю, залежно від того, що передбачає договір. Президент в голосуванні участі не бере, тобто не має права голосу (аналогічно Голові Єврокомісії), його присутність на засіданнях не враховують під час визначення кворуму.

Після кожного засідання Європейської ради її Президент зобов'язаний надати звіт проведеного засідання Європейському парламенту. Ще один звіт (піврічний) від Європейської ради до Парламенту подає представник держави, яка головує в Раді Європейського Союзу.

Співпрацю політичних інститутів ЄС, зокрема, Європейської ради, Ради ЄС та Комісії, забезпечують здебільшого шляхом проведення регулярних зустрічей керівників цих органів, які організовує Президент Європейської ради. Після кожного засідання Європейської ради її Президент зобов'язаний надати Європейському Парламенту звіт. Ще один звіт від імені Європейської ради до Парламенту подає представник держави, яка головує в Раді ЄС. Отже, можна стверджувати підзвітність Європейської ради Парламенту, проте жодних санкцій, які б він міг застосовувати щодо неї, нормативною базою не передбачено.

Ще одним напрямом діяльності Президента Європейської ради є представництво ЄС на міжнародній арені. Зокрема, Президент «на своєму рівні та в межах своїх можливостей забезпечує представництво Союзу в питаннях, що стосуються його спільної зовнішньої політики та політики безпеки, без шкоди для повноважень Високого Представника Союзу в питаннях зовнішньої політики і політики безпеки». Отже, можна стверджувати, що Президент Європейської ради обмежений у своїй компетенції повноваженнями Високого Представника. Водночас Президент Комісії також представляє Євросоюз на міжнародному рівні. Такі збіги у визначенні ролі представництва ЄС у зовнішній політиці обох Президентів та Верховного Представника залишають невизначеність меж впливу Президента Європейської ради.

Отже, Договором про реформу ЄС передбачено наступні повноваження Голови Європейської ради: 1) головувати у відповідній Раді та спрямовувати (координувати) її роботу; 2) забезпечувати підготовку і послідовність роботи Європейської ради у співпраці з Президентом Комісії і на засадах роботи Ради зі спільних (загальних) питань; 3) докласти зусиль на досягнення однастайності й консенсусу в рамках Європейської ради; 4) надавати звіт Європейському Парламенту після кожного засідання Європейської ради; 5) представляти ЄС на міжнародній арені.

Першим Президентом Європейської ради у грудні 2009 р. було обрано Генмана Ван Ромпея (колишній прем'єр-міністр Бельгії). Нинішній Президент – колишній прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск – вступив на посаду 1 грудня 2014 р. і був переобраний повторно.

Головування в Раді ЄС

Головування в Раді ЄС здійснюється однією з держав-членів ЄС. Посаду Голови Ради ЄС держави-члени обіймають по черзі упродовж шести місяців (у порядку ротації). Іншими словами, держави по чергово беруть на себе обов'язки по організації роботи Ради, здійснюють контроль за виконанням її завдань, сприяють ухваленню політичних та правових рішень, виконують

посередницьку функцію між державами-членами. Головою Ради ЄС є міністр закордонних справ держави-голови, який головує на засіданнях Ради з загальних питань. Інші конфігурації Ради очолюють профільні міністри уряду держави-голови (наприклад, Раду з сільського господарства та рибальства – міністр сільського господарства, Раду з економічних та фінансових питань – міністр економіки або фінансів).

Система шестимісячної ротації вже давно викликає нарікання, зокрема, через свою короткотерміновість. Свого часу розширення ЄС збільшило кількість держав-членів до 25, тому реформа інституту головування Ради стала нагальною. З 2007 р. систему ротаційного керівництва було трансформовано в нову форму «колективного потрійного президентства». Відепер на півтора року розробляється порядок за певними поточними питаннями, вирішення яких належить трьом державам-головам по черзі. В результаті одна держава розпочинає, а наступні продовжують розпочату попередником роботу.

З січня по червень 2019 р. у Раді головуватиме Румунія, з липня по грудень – Фінляндія, а з січня по червень 2020 р. – Хорватія.

Європейська агенція з авіаційної безпеки

Європейська агенція з авіаційної безпеки є органом ЄС, який наділений конкретними нормативними та виконавчими функціями в галузі забезпечення безпеки польотів. Вона була створена в 2002 р. за ініціативи держав-членів, промислових та інших організацій, що діють в сфері авіації. Агентство є одним з ключових елементів стратегії ЄС щодо створення і підтримки високого єдиного рівня безпеки польотів цивільної авіації в Європі. Місія агентства складається з двох частин: надання технічної допомоги Європейській комісії у складанні правил безпеки польотів та забезпечення технічною підтримкою при укладенні відповідних міжнародних угод. Окрім того, Агенції було надано право сертифікації авіаційної техніки та організацій, що беруть участь в їх розробці, виробництві та обслуговуванні. Ці заходи допомагають забезпечити виконання льотної придатності та охорони навколишнього середовища.

В діяльності EASA передбачено, що рішення з питань безпеки повинні бути вільні від будь-яких політичних впливів. Тому рішення приймає нейтральна і незалежна особа, яка наділена необхідними ресурсами – Виконавчий Директор. Оскільки ці рішення безпосередньо впливають на людей і діяльність організацій, що функціонують у сфері авіації, в структурі EASA створено незалежний орган – Рада Апеляції. Її завдання полягає у здійсненні контролю за правильністю застосування положень Європейського законодавства в діяльності EASA і рішень, прийнятих Виконавчим Директором. Виконавчий Директор призначається Керуючим комітетом EASA, до якого входять представники держав-членів EASA і Єврокомісії.

Керівний комітет відповідає за визначення пріоритетів EASA, формування бюджету та перевірку діяльності EASA. Для забезпечення сприяння Керуючому комітету з усіх аспектів діяльності EASA створено Дорадчий орган, який складається з представників зацікавлених сторін – авіаційного персоналу, виробників, експлуатаційників, авіації загального призначення, індустрії технічного обслуговування, організацій з підготовки авіаційного персоналу і повітряних видів спорту.

Європейська агенція з безпеки й охорони здоров'я на роботі

З метою поширення інформації про охорону праці та сприяння розвитку культури попередження ризиків на роботі було прийнято Регламент Ради ЄС 2062/94, яким засновувалася Європейська агенція з безпеки та охорони здоров'я на роботі (EU-OHSA). Агенція почала функціонувати з 1996 р. в Іспанії (м. Більбао).

Європейська агенція з безпеки й охорони здоров'я на роботі виступає в якості каталізатора для розробки, аналізу та поширення інформації, що підвищує безпеку і охорону здоров'я під час праці в Європі. Поряд з розробкою всеохоплюючої системи безпеки праці на веб-сайтах, Агенція також здійснює кампанії та активні видавничі програми, якими охоплюється широке коло проблем з охорони праці. Національні координаційні центри слідкують за охороною праці в своїх країнах, координують і надають інформацію в Агенцію. Окрім того, Агенція співпрацює з широким колом партнерів, у тому числі з Європейською Комісією, іншими організаціями ЄС та європейськими соціальними партнерами, а також з міжнародними організаціями та медичними організаціями. Агенція очолюється Директором та Правлінням. До складу Правління входять представники урядів, роботодавців і працівників з 28 держав-членів та Європейської комісії.

Одним із досягнень Агенції стало заснування та проведення щорічних Європейських тижнів за безпечні та здорові умови праці. За підтримки держав-членів, Парламенту, Єврокомісії, профспілок, організацій роботодавців теми тижнів присвячуються питанням, які турбують європейське суспільство у сфері охорони праці.

Європейська агенція з безпеки харчових продуктів

З метою вирішення багатьох питань, пов'язаних із забезпеченням безпеки харчових продуктів, у 2002 році було прийнято Регламент Європейського Парламенту та Ради 178/2002. Його основними аспектами стали: створення Європейської агенції безпеки харчової продукції (European Food Safety Authority) та забезпечення більшої прозорості та відслідковування

якості продукції (яка виробляється, імпортується в ЄС, або транспортується через його територію) від її виробництва до кінцевого споживача. Європейська агенція безпеки харчової продукції у своїй діяльності охоплює сфери безпеки харчової продукції та кормів, здоров'я тварин, захисту та здоров'я рослин.

Структура Агенції та її підхід до безпечності харчових продуктів відображає загальний підхід держав ОЕСР до даного питання. В основі підходу лежить: 1) створення єдиного органу, який займається безпечністю харчових продуктів; 2) використання методу аналізу ризиків для розробки регулювання; 3) використання концепції «від фермерського господарства до столу»; 4) впровадження системи ХАССП як основи законодавчого регулювання наявності мікробних патогенів у харчових продуктах; 5) впровадження жорсткіших стандартів безпечності продуктів; 6) оновлення існуючого регулювання у відповідь на появу нових ризиків безпечності харчових продуктів; 7) вдосконалення функціонування ринку шляхом надання інформації.

Європейський Союз запровадив жорстку обов'язкову систему маркування, що базується на процесі виробництва, а не на продукті, та включає широкий спектр продуктів з небагатьма винятками. В ЄС вимоги щодо маркування стосуються продуктів харчування, кормів, харчових добавок, підсилювачів смаку, продуктів, виготовлених на основі ГМО, а також продуктів харчування, що продають торговельні мережі та ресторани.

Законодавство ЄС щодо маркування харчових продуктів включає Регламент 1169/2011/ЄС про надання споживачам інформації про харчові продукти, який інкорпорував положення двох директив: Директиви 2000/13/ЄС – маркування, представлення та рекламування харчових продуктів (застосовувалась до 12 грудня 2014 року); Директиви 90/496/ЄЕС – зазначення харчової цінності продуктів на упаковці.

Основні зміни, внесені до законодавства ЄС Регламентом 1169/2011/ЄС, передбачають впровадження таких вимог: 1) наявність чіткої інформації про наявність алергенів (напр. соя, горіхи, глютен, лактоза, мед) на упаковках фасованої продукції; 2) наявність обов'язкової інформації про наявність алергенів у складі нефасованої продукції, зокрема, у харчових продуктах ресторанів та кафе; 3) наявність інформації про харчову цінність харчової продукції.

Зокрема, в Додатку 2 Регламенту серед речовин та продуктів, які викликають алергію або непереносимість, зазначені злакові культури, які містять глютен (пшениця, жито, ячмінь, овес, пшениця спельта, пшениця туранська або їх гібридизовані сорти) та продукти з них. Відповідно, харчові продукти, які містять серед своїх складових такі культури, підлягають обов'язковому маркуванню про наявність у складі потенційних алергенів.

Європейська агенція з відбудови

Європейська агенція з відбудови несе відповідальність за здійснення політики щодо надання допомоги в Республіці Чорногорії, Республіці Сербії (включаючи Косово, як це визначено резолюцією 1244 Ради Безпеки ООН) та Республіці Македонії.

Місія Європейської агенції з відбудови має наступні завдання: 1) збір, аналіз та надання інформації Комісії щодо збитків, вимоги по реконструкції; 2) підготовка проекту програми з відновлення цих трьох країн, а також повернення біженців; 3) надання допомоги на основі розробки кола повноважень, підготовка тендерів, укладання контрактів та угод про фінансування, оцінка і контроль проектів і платежів.

Європейська агенція з мережевої та інформаційної безпеки

Європейська агенція з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) – спеціалізована агенція ЄС, діяльність якої спрямована на зміцнення можливостей Європейської спільноти, держав-членів ЄС, а також ділових кіл в сфері попередження і реагування на проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою. Офіс агенції знаходиться в Іракліоні (о. Крит, Греція).

Основними напрямками діяльності Агенції є: 1) надання консультацій та допомоги Комісії та державам-членам в сфері інформаційної безпеки; 2) збір та аналіз даних щодо безпекових інцидентів в Європі та ризиків, що виникають; 3) розробка методів оцінки та управління ризиками для підвищення здатності ЄС реагувати на загрози інформаційній безпеці; 4) підвищення обізнаності та розвиток співробітництва в сфері інформаційної безпеки, зокрема шляхом стимулювання взаємодії між державним і приватним секторами. Агенція також допомагає Європейській комісії у попередній технічній роботі з метою оновлення і вдосконалення європейського законодавства в сфері мережевої та інформаційної безпеки.

У своїй діяльності Агенція спирається на щорічні робочі плани/програми, які містять перелік основних пріоритетів і цілей та запланованих заходів для виконання поставлених завдань. Так, наприклад, у робочій програмі Агенції на 2010 р. визначено такі стратегічні пріоритети:

1. Підвищення здатності європейських електронних мереж протистояти зовнішнім впливам.

У рамках цього напрямку діяльність Агенції включає наступні заходи:

1) надання підтримки зусиллям зацікавлених сторін у створенні довідника з практики сповіщення про інциденти;

2) надання допомоги провайдерам у зміцненні стійкості їхніх мереж через проведення аналізу правових і політичних перешкод в обміні

інформацією та визначення критеріїв стійкості систем;

3) створення сприятливих умов для проведення європейських тренінгів з питань інформаційної безпеки тощо.

2. Розвиток співробітництва між державами-членами.

З 2007 року ENISA підтримує проекти співробітництва між країнами-членами ЄС в сфері інформаційної безпеки. Так, ENISA надала підтримку проектам співпраці між Угорщиною та Болгарією щодо створення Болгарської урядової комп'ютерної групи швидкого реагування (CERT), а також співробітництва між CERT-FI (Фінляндія) та CSIR/MERAKA (Південна Африка) щодо обміну досвідом та створення Південно-африканської групи реагування на комп'ютерні інциденти (Computer Security Incident Response Team).

ENISA також сприяла розвитку партнерства між приватними і державними структурами щодо обміну інформацією про кіберзлочини між фінансовим сектором і державними органами через Центри фінансової інформації та аналізу (FI-ISAC).

У 2010 р. проекти співробітництва спрямовувалися, насамперед, на заохочення обміну позитивним досвідом у розвитку безпечної інфраструктури, підвищення ролі національних/урядових комп'ютерних груп швидкого реагування (CERT), зміцнення співробітництва між державним і приватним секторами (зокрема, EISAS, FI-ISAC), розвиток е-ідентичності, автентичності, захисту даних з метою визначення основних заходів для підтримання високого рівня безпеки та довіри у життєво важливих сферах діяльності держав-членів ЄС. Планується створення онлайн-порталу з інформацією про поточні і завершені проекти, реєстром кращої практики в сфері мережевої та інформаційної безпеки, онлайн-публікаціями Доповідей по країнах.

Крім того, Агенцією було проаналізовано практичну діяльність Комп'ютерних груп швидкого реагування і визначено перспективні послуги, які можуть надавати ці групи, зокрема, моніторинг і раннє попередження про інциденти/атаки, дослідження вразливостей, аналіз шкідливого програмного забезпечення тощо.

3. Ідентифікація нових ризиків в сфері інформаційної безпеки і формування довіри.

Основна мета Агенції – розвиток взаємної довіри між зацікавленими особами у реагуванні на нові ризики. У 2008-2009 рр. Агенцією створено структуру/систему, що допомагає зацікавленим сторонам краще ідентифікувати та розуміти поточні та майбутні ризики (Emerging and Future Risks), породжені новітніми інформаційними технологіями. Агенцією започатковано також Форум з безпекових питань та створено експертні групи, які дають оцінку та аналізують відповідні проблеми.

На 2010 р. Агенцією були заплановані такі заходи як публікація

доповідей з оцінки ризиків та аналіз і розробка системи показників, що мають відображати рівень національної підготовки в сфері управління ризиками (National Risk Management Preparedness).

У серпні 2017 р. Єврокомісія заявила про свої плани щодо створення Агенції ЄС із кібербезпеки та запровадження нової європейської системи сертифікації, яка забезпечить безпеку цифрових продуктів та послуг. Агенцію створять на основі існуючої Європейської агенції з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA). Вона матиме постійний мандат та можливість надавати державам-членам ефективну допомогу та реагувати на кібератаки. «Нові європейські сертифікати з кібербезпеки забезпечать надійність мільярдів пристроїв («інтернету речей»), які мають відношення до сьогоденної критичної інфраструктури, такої як енергетичні та транспортні мережі. Сертифікати кібербезпеки будуть визнані державами-членами і, таким чином, знизяться адміністративні витрати та витрати для компаній.

До того ж, у фінській столиці Гельсінкі відкрили Європейський центр з протидії гібридним загрозам, створений 12 країнами Євросоюзу і НАТО. Під гібридними погрозами вбачають поширення неправдивої інформації, атаки проти інформаційних систем, а також інші види атак за допомогою сучасних технологій. Це ворожі дії, спрямовані на дестабілізацію держави без формального оголошення війни. Зараз у діяльності центру бере участь 12 країн: Фінляндія, Швеція, Норвегія, США, Франція, Німеччина, Великобританія, Іспанія, Польща, Естонія, Латвія і Литва. В майбутньому передбачається приєднання до центру й інших країн.

Європейська агенція з морської безпеки

Європейська агенція з морської безпеки (EMSA) знаходиться у Лісабоні (Португалія). Основне її завдання – допомога владним органам країн-членів ЄС у питаннях безпеки на морі. З 2004 р. EMSA також допомагає державам-членам ЄС у боротьбі із забрудненням морського середовища, шляхом фрахтування нафтовіддачі суден, які знаходяться в резерві, щоб допомогти будь-якій країні ЄС, якій загрожує великий розлив нафти. З 2007 р. система спостереження CleanSeaNet забезпечує раннє попередження держав-членів ЄС про будь-яке незаконне або випадкове забруднення прибережних вод.

Основною причиною створення Європейської агенції з безпеки на морі в 2002 р. стали трагічні випадки, що потягли за собою значні наслідки: аварія вантажопасажирського порома типу «ро-ро» Estonia (1994 р.), яка спричинила величезні людські жертви, катастрофи нафтових танкерів Erika (1999 р.), Prestige (2002 р.) в результаті яких розливи нафти завдали серйозної шкоди морському середовищу, прибережним територіям Іспанії. Наслідки аварійних ситуацій підштовхнули керівництво ЄС прийняти низку директив щодо

безпеки на морі та створити спеціалізовану агенцію, що займається реалізацією, контролем законодавства, закріпивши дане рішення в Регламенті Європарламенту і Ради 1406/2002 від 27 червня 2002 р.

Ключова роль Агенції – надання технічної допомоги, підтримка Європейської комісії, держав-членів у розробці, реалізації законодавства ЄС з морської безпеки, особливо, запобігання забрудненню морського середовища з суден.

Функції Агенції полягають у наступному:

1) вирішення оперативних завдань в сфері реагування на випадки забруднення нафтою, здійснення моніторингових спостережень за суднами з можливістю їх ідентифікації на далеких відстанях;

2) надання технічних, наукових рекомендацій Єврокомісії в галузі морської безпеки, запобігання забрудненню морського середовища з суден, здійснюючи безперервний процес оцінки ефективності заходів на місці;

3) надання підтримки, сприяння співробітництву між галузевими партнерами, морськими службами, Комісією, державами-членами, поширюючи передовий досвід;

4) надання допомоги Комісії з контролю за реалізацією законодавства ЄС, що стосується будівництва суден, планового технічного обслуговування, прийому судових відходів в портах країн Євросоюзу, сертифікації морського обладнання, безпеки суден, підготовки моряків з країн, що не входять в ЄС, контроль суден державою порту;

5) керівництво та підтримка систем і служб, що дозволяють отримувати, обробляти, поширювати морську інформацію в звітах на рівні ЄС про рух суден і їх вантажів (SafeSeaNet, LRIT Cooperative Data Centre);

6) здійснення супутникового моніторингу (CleanSeaNet), державного портового контролю (Thetis), сприяння ефективній роботі системи захисту берегів, територіальних вод держав-членів ЄС від забруднення з суден.

До структури ЄАБМ належать Адміністративна рада та виконавчий директор. Адміністративна рада, яка контролює роботу, проведена Агенцією і Виконавчим директором, приймає програму роботи, бюджет, встановлює робочий план у межах своєї компетенції та в рамках бюджетної процедури, річний план кадрової політики, що охоплює трирічний період, відповідно до вимог положення органу фінансового регулювання. Річний звіт детально інформує про досягнення цілей і результати, які відповідають принципам економічної ефективності, раціонального фінансового управління. У Раді присутні представники від усіх держав-членів ЄС, Ісландії, Норвегії (EFTA), 4 представники від Європейської комісії, 4 учасники з різних секторів морської галузі, позбавлених права голосу.

Виконавчий директор здійснює управління EMSA, розробляє робочу програму, надає її для розгляду та затвердження в Адмінраду, готує і надає до

Ради звіт за минулий рік. Директор з п'ятирічним терміном повноважень, призначається Адмінрадою, яка враховує заслуги, досвід управлінської роботи та навички адміністрування. Вибори та звільнення його з посади проводяться відповідно до процедури. Для затвердження запропонованої кандидатури досить 4-5 голосів всіх членів, які мають право голосу. Європейська комісія теж може пропонувати кандидатів на посаду Директора. В Агенції працює близько 200 осіб.

Європейська агенція з охорони довкілля

Головною спеціалізованою установою ЄС у сфері охорони навколишнього середовища є Європейська агенція з навколишнього середовища. Часто зустрічаються інші її назви – Європейська екологічна агенція (ЄАД), Європейська агенція з охорони довкілля. Вона розташована в Копенгагені (Данія). В 1990 р. був прийнятий Регламент Ради ЄС про створення Європейської агенції з навколишнього середовища та Європейської мережі інформації і спостереження за навколишнім середовищем.

Агенція налічує 33 учасники (28 держав-членів ЄС, Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія та Туреччина) і шість країн, що співпрацюють з нею (Албанія, Боснія, Герцеговина, Македонія, Сербія та Чорногорія).

Завдання Агенції полягають у наступному:

- 1) створення спільно з державами-членами і координування мережі, що містить найважливіші складові національних інформаційних мереж, національні опорні пункти та тематичні центри;
- 2) забезпечення ЄС і держав-членів об'єктивною інформацією, необхідною для визначення і проведення правильної й ефективної політики щодо навколишнього середовища, сприяння заходам із моніторингу навколишнього середовища, консультування окремих держав-членів на їх прохання (такі консультації можуть включати детальні огляди експертів);
- 3) реєстрація, порівняння й оцінка даних щодо стану навколишнього середовища, підготовка експертних доповідей про якість, чутливість і навантаження на навколишнє середовище;
- 4) надання допомоги у забезпеченні порівняння даних про навколишнє середовище на європейському рівні;
- 5) сприяння інкорпорації європейської інформації з навколишнього середовища у міжнародні програми моніторингу навколишнього середовища, прийняті ООН і її спеціалізованими установами;
- 6) опублікування доповіді про стан, зміни і дослідження навколишнього середовища кожні п'ять років;
- 7) стимулювання розвитку і застосування техніки передбачення змін

навколишнього середовища;

8) стимулювання розвитку методів оцінки вартості шкоди, заподіяної навколишньому середовищу, і вартості превентивних, захисних і відновлюваних дій щодо навколишнього середовища;

9) стимулювання обміну інформацією щодо найкращих доступних технологій;

10) співпраця з органами і програмами, такими як Об'єднаний дослідний центр, Статистичне бюро і програми досліджень і розвитку в сфері навколишнього середовища, з Європейським космічним агентством, Організацією економічного співробітництва і розвитку, Радою Європи, ООН і її спеціалізованими установами;

11) забезпечення широкого розповсюдження для громадськості достовірної інформації про навколишнє середовище;

12) підтримка Комісії у процесі обміну інформацією про методологію оцінки навколишнього середовища і покращення практики;

13) сприяння Комісії у розповсюдженні інформації про результати відповідних екологічних досліджень.

До керівництва Агенції входить по одному представнику від кожної держави-члена і два представники Комісії. Керівництво приймає довгострокову програму дій, що базується на пріоритетних сферах діяльності Європейського агентства з навколишнього середовища. До програмних завдань належать: якість повітря і викиди в атмосферу; якість води, забруднюючі речовини і водні ресурси; стан ґрунтів, флори і фауни, та біотипів; землекористування і природні ресурси; регулювання відходів; шумові забруднення; хімічні речовини, що отруюють навколишнє середовище; охорона узбережжя та морського середовища.

Європейська екологічна інформаційна та наглядова мережа (Eionet) – мережа співпраці ЄАД та країн-партнерів. Агенція відповідальна за розвиток мережі і координування її дій. Для цього вона тісно співпрацює з національними фокусними групами (focal points), зазвичай, це національні екологічні агентства або міністерства охорони природи. Вони відповідальні за координування національних мереж, що включають багато установ (всього близько 300).

Європейська агенція з охорони зовнішніх кордонів ЄС

Європейська агенція з охорони зовнішніх кордонів держав-членів ЄС (FRONTEX) – агенція ЄС, яка займається охороною зовнішніх кордонів. Вона є відповідальною за координацію діяльності національних прикордонних служб та забезпечує надійність кордонів країн-членів ЄС з іншими країнами. Штаб-квартира агентства знаходиться у Варшаві. FRONTEX була заснована

відповідним розпорядженням Європейської ради.

Європейська агенція з охорони зовнішніх кордонів держав-членів ЄС (FRONTEX) надає допомогу державам-членам у підготовці національних прикордонників, зокрема щодо встановлення єдиних стандартів підготовки, проводить аналіз ризиків; стежить за розвитком досліджень, що мають значення для контролю і спостереження за зовнішніми кордонами, надає допомогу державам-членам в обставинах, які вимагають збільшення технічної та оперативної допомоги на зовнішніх кордонах, а також надає державам-членам необхідну підтримку в організації спільних операцій. FRONTEX тісно співпрацює з іншими організаціями ЄС – партнерами, відповідальними за безпеку зовнішніх кордонів, наприклад, Європол, CEPOL, OLAF, митне співробітництво та співпраця в сфері фітосанітарного та ветеринарного контролю. FRONTEX зміцнює безпеку кордонів, забезпечує координацію діяльності держав-членів у здійсненні заходів ЄС, що стосуються управління зовнішніми кордонами.

Керівний орган – Рада правління, до складу якої входять по одному представнику прикордонної служби держави-члена ЄС (керівник органу прикордонної охорони), а також 2 представники Єврокомісії.

Бюджет агенції складається із загального бюджету ЄС та внесків країн Шенгенського простору. Бюджет Агенції на початку створення (2005 р.) становив 6,3 млн євро, на 2013 р. – 94 млн євро, а на 2017 р., у зв'язку з отриманням нових повноважень, бюджет збільшено до 320 млн євро.

Оскільки Агенція FRONTEX є оперативним органом Євросоюзу щодо забезпечення прикордонної безпеки, то пріоритети її діяльності визначаються на підставі аналізу ризиків у тих напрямках, що потребують найвищої уваги з точки зору незаконної міграції.

В 2016 р. у зв'язку з переформатуванням агенція отримала новий мандат із ширшими повноваженнями для залучення сил та засобів держав-членів ЄС з метою ефективнішого подолання кризи біженців. Пропозиція Європейської комісії щодо створення нового органу була підтримана під час переговорів представників 28 держав-членів ЄС та Європейського Парламенту (ЄП). Кількість постійного персоналу агенції відтепер збільшується вдвічі. Наразі агенція може купувати власне обладнання, яке буде використовуватись під час здійснення прикордонних операцій. Агенція також створює спеціальний підрозділ швидкого реагування, який складатиметься із близько 1,5 тис. прикордонників.

Враховуючи той факт, що ЄС покладає на FRONTEX вагомую роль координатора у створенні ефективного прикордонного менеджменту на зовнішніх кордонах ЄС та впровадженні інтегрованого управління кордоном, то розвиток і поглиблення співпраці Держприкордонслужби України з Агенцією є актуальним і перспективним. Участь у проектах FRONTEX дає

змогу продемонструвати спроможність України охороняти спільний з ЄС кордон, відповідати на сучасні виклики прикордонній безпеці, бути відкритим та рівноправним партнером. У разі подальшого розвитку плідної та результативної співпраці, Агенція FRONTEX може слугувати своєрідним посередником України в ЄС у сфері прикордонної безпеки. Участь у проектах FRONTEX також є частиною існуючого регіонального прикордонного співробітництва із суміжними державами відповідно до чинних міжнародних договорів.

Продовження та посилення співпраці Держприкордонслужби України з Агенцією надасть ширші можливості у сферах оцінки ризиків, перепідготовки фахівців відповідно до загальноєвропейської моделі підготовки персоналу, адаптації системи охорони кордону України та її інтеграції у загальноєвропейську систему інтегрованого управління кордоном, розвитку сучасних технологій та систем спостереження, автоматизованого паспортного контролю, у тому числі з використанням біометрії.

Європейська агенція з оцінювання лікарських засобів

Європейська агенція з оцінювання лікарських препаратів (ЕМЕА) є децентралізованим органом ЄС, який утворено в 1993 р. на підставі розпорядження Ради ЄС № 2309/93 зі штаб-квартирою в Лондоні. Її головним завданням є захист здоров'я людей і тварин шляхом оцінки і контролю лікарських засобів для людської медицини та ветеринарії. ЕМЕА відповідає за наукову оцінку заявок на європейські торгові ліцензії на лікарські препарати.

Агенція розпочала свою діяльність у 1995 р. одночасно із запровадженням загальноєвропейської системи ліцензування лікарських препаратів, яка включає централізовану процедуру реєстрації препаратів та їх взаємне визнання. У рамках централізованої процедури реєстрації фармацевтичні компанії подають до ЄАЛЗ єдину заявку на видачу торговельного патенту на лікарський препарат. Комітет лікарських препаратів для людей або Комітет із ветеринарних препаратів проводить оцінку даного лікарського засобу. Якщо комітет вирішить, що якість, безпека та ефективність даного лікарського засобу є достатньо підтвердженими, то він видає позитивну рекомендацію. Рекомендація передається до агентства з метою підтвердження права видачі торговельної ліцензії на лікарський препарат, яка діє на всій території ЄС.

З 2001 р. при Агентстві діє також Комітет з орфанних препаратів, який розглядає заявки компаній або окремих осіб щодо реєстрації лікарських препаратів для лікування орфанних захворювань. У 2004 р. також створено Комітет із рослинних лікарських препаратів, який видає ліцензії на фітотерапевтичні препарати. У 2007 р. створено Педіатричний комітет, який

оцінює лікарські препарати для дітей до 17 років.

Із 2016 р. ЕМЕА надала відкритий доступ до результатів клінічних досліджень медикаментів, схвалених на території ЄС. ЕМЕА стала першим у світі контрольним органом, що відкрив прямий доступ до результатів клінічних досліджень для широкої громадськості. Всі бажаючі зможуть ознайомитися з документами, надані ЕМЕА фармацевтичними компаніями на підтримку заявки на реєстрацію лікарського препарату з 1 січня 2015 р. На даний момент ЕМЕА опублікувала 260 тис. сторінок інформації про понад 100 клінічних досліджень лікарських препаратів. Поступово в базу даних будуть додаватися звіти за клінічними дослідженнями інших лікарських засобів. Надалі ЕМЕА планує упродовж 60 днів після прийняття рішення про реєстрацію препарату в ЄС завантажувати на онлайн-ресурс інформацію про клінічні дослідження. Прогнозується, що щорічно в базу будуть додаватися звіти близько 4,5 тис. клінічних досліджень.

Європейська агенція оборони

Європейська агенція оборони (EDA) (Брюссель, Бельгія) – створений у липні 2004 р. орган спільної зовнішньої політики і політики безпеки держав-членів ЄС. До її складу входять всі держави-члени, за винятком Данії, яка відмовилася брати участь в Агенції. Норвегії, яка не є членом ЄС, був наданий дозвіл на участь у програмах EDA, але без права голосу. Згідно ч. 3 ст. 42 Договору про ЄС передбачено, що державам-членам для поліпшення своїх військових потенціалів сприяє Агенція, яка з цією метою встановлює оперативні вимоги, сприяє заходам для їхнього задоволення, робить внесок у визначення і реалізацію будь-яких заходів, корисних для посилення промислової і технологічної бази оборонного сектора, бере участь у розробці європейської політики стосовно потенціалів і озброєнь та допомагає Раді ЄС оцінювати ступінь поліпшення цих військових потенціалів.

Відповідно до ст. 45 Договору про ЄС чітко сформульовані завдання Європейської оборонної агенції, зокрема:

- 1) сприяння визначенню цілей військових потенціалів держав-членів, оцінка дотримання зобов'язань, взятих державами-членами щодо потенціалів;
- 2) сприяння гармонізації поточних потреб й ухваленню ефективних, сумісних один з одним методів закупівель;
- 3) пропонування багатосторонніх проектів з метою реалізації цілей у сфері військових потенціалів, забезпечення координації програм, які здійснюються державами-членами, управління, спеціальними програмами співпраці;
- 4) підтримка досліджень з оборонної технології, координація й планування спільної дослідницької діяльності, а також розробка технічних

рішень, що відповідають майбутнім поточним потребам;

5) сприяння визначенню та реалізації будь-яких заходів щодо посилення промислової і технологічної бази оборонного сектора, а також підвищення ефективного використання військових витрат.

Співпраця у сфері безпеки і оборони, а особливо військове співробітництво, є досить чутливою й індивідуальною сферою для держав-членів ЄС, особливо, беручи до уваги їх різні економічні потенціали.

Тому, з метою повнішого врахування інтересів та здатностей різних держав у рамках СПБО передбачена можливість виконання певних місій групами держав. І, навпаки, держави, чий потенціал відповідають вищим критеріям можуть взяти на себе вагоміші зобов'язання і, з метою виконання найбільш складних місій, встановити між собою «Постійне організоване співробітництво» (далі – ПОС), тобто, поглиблену співпрацю у сфері безпеки і оборони. Це передбачено частинами 5 і 6 ст. 42, ст. 46 Договору про Європейський Союз та окремим Протоколом №10 до згаданого Договору.

Так, будь-яка держава-член ЄС, яка в подальшому забажає взяти участь у ПОС, повідомляє про свій намір Раду ЄС і Високого представника Союзу з зовнішніх справ і політики безпеки. Потім Рада ухвалює рішення, в якому підтверджується участь зацікавленої держави-члена в ПОС, але за умови, якщо ця держава відповідає критеріям членства і бере на себе зобов'язання, передбачені статтями 1–2 Протоколу про Постійне організоване співробітництво.

Згідно з цими статтями, ПОС відкрита для всіх держав-членів ЄС, які зобов'язуються з дня набуття чинності Лісабонськими договорами:

1) інтенсивніше розвивати свої оборонні потенціали за рахунок розширення національних внесків і шляхом участі в багатонаціональних силах, в основних європейських програмах із технічного оснащення, в діяльності Європейського агентства у сфері розвитку оборонних потенціалів, наукових досліджень, закупівель і озброєнь (Європейського оборонного агентства);

2) не пізніше 2010 р. надати – як національний контингент або компонент багатонаціональних груп – бойові підрозділи, призначені для планованих місій, які сформовані в тактичному плані як тактична група з елементами підтримки (включаючи транспорт і матеріально-технічне забезпечення). Вони мають бути здатними упродовж 5–30 днів здійснювати місії, зазначені у ст. 43 Договору про Європейський Союз, зокрема у відповідь на прохання з боку ООН, і можуть перебувати в дієздатному стані упродовж початкового періоду в 30 днів із можливістю продовження, як мінімум, до 120 днів.

Відповідно до цих цілей держави-члени, які беруть участь у ПОС, зобов'язуються:

1) співпрацювати заради досягнення узгоджених цілей щодо рівня

інвестиційних витрат на обладнання, призначене для оборони, регулярно переглядати ці цілі, виходячи з ситуації в сфері безпеки та міжнародної відповідальності Союзу;

2) зближувати свої технічні засоби оборони, здійснюючи гармонізацію процесу виявлення військових потреб, об'єднуючи оборонні засоби і потенціали і, в разі доцільності, проводячи їх спеціалізацію, а також розвиваючи співпрацю у сферах навчання та матеріально-технічного забезпечення;

3) вживати конкретних заходів щодо посилення доступності, взаємної сумісності, гнучкості своїх сил та їх здатності до розгортання шляхом визначення загальних цілей у сфері призначення сил, включаючи можливий перегляд своїх національних процедур прийняття рішень;

4) співпрацювати з метою забезпечення прийняття заходів, необхідних для заповнення прогалін у рамках «Механізму розвитку потенціалів» за допомогою багатонаціональних підходів і без шкоди для зобов'язань у рамках НАТО;

5) брати участь у розвитку основних спільних або європейських програм технічного оснащення в рамках Європейського оборонного агентства.

У Договорі про ЄС передбачено, що держави-члени можуть вийти з ПОС, повідомивши про своє бажання Раду ЄС, яка бере до відома припинення участі зацікавленої держави-члена (ч. 5 ст. 46 Договору про ЄС). Рада ЄС також може ухвалити рішення, яким призупиняється участь держави-члена в ПОС (ч. 4 ст. 46 Договору про ЄС), якщо вона перестає відповідати згаданим вище критеріям членства.

Важливим інструментом реалізації цілей СПБО є можливість застосування в рамках ЄС «умови солідарності», яка передбачена Договором про ЄС та Договором про функціонування ЄС. Так, згідно з ч. 7 ст. 42 Договору про ЄС, у разі, якщо держава-член зазнає збройної агресії на власній території, інші держави-члени повинні надати їй допомогу і сприяння всіма можливими засобами згідно зі ст. 51 Статуту ООН. При цьому зобов'язання й співпраця у цій сфері продовжують відповідати зобов'язанням, взятим на себе в межах НАТО, який для держав-членів залишається основою їхньої колективної безпеки й оборони.

Умова солідарності для держав-членів ЄС у випадку терористичної атаки або усунення наслідків катастроф має чіткіший і конкретніший характер та передбачена ст. 222 Договору про функціонування ЄС. Так, якщо одна з держав-членів ЄС зазнає терористичної атаки чи стає жертвою катастрофи, спричиненої природними факторами або людиною, то Союз (в особі держав-членів), діючи в дусі солідарності, мобілізує усі наявні у нього інструменти, зокрема надані в його розпорядження державами-членами військові засоби, з метою:

- 1) запобігти терористичній загрозі на території держав-членів;
- 2) захистити демократичні інститути і цивільне населення від можливої терористичної атаки;
- 3) надати допомогу державі-члену на її території на прохання політичних органів у випадку терористичної атаки;
- 4) надати допомогу державі-члену на її території на прохання політичних органів у випадку катастрофи, спричиненої природними факторами чи людиною.

Важливо підкреслити, що допомога державі-члену ЄС, що зазнала терористичної атаки чи стала жертвою катастрофи, з боку інших держав-членів надається тільки на прохання її політичних органів.

Порядок реалізації Союзом умови солідарності визначається рішенням, ухваленим Радою за спільною пропозицією Комісії й Високого представника Союзу із зовнішньої політики і політики безпеки. Коли ж таке рішення може виходити за межі внутрішніх загроз і матиме наслідки для сфери оборони, то Рада ЄС діє відповідно до норм ДЄС про спільну політику безпеки і оборони.

Для сприяння у реалізації згаданих положень ст. 222 ДФЄС, згідно ч. 3 Раді ЄС допомагає Комітет з питань політики і безпеки, який створюється відповідно до ст. 71 ДФЄС з метою забезпечення сприяння і зміцнення оперативної співпраці з питань внутрішньої безпеки. З метою надання ЄС і його державам-членам можливості діяти ефективним чином, Європейська рада здійснює регулярну оцінку загроз, з якими стикається Союз (ч. 4 ст. 222 ДФЄС).

Таким чином, серед головних новел у сфері СПБО, внесених Лісабонськими договорами, можна виділити розширення змісту і значення «Петерсберзьких місій» у сфері політики безпеки і оборони ЄС та запровадження відповідних положень щодо Постійного організованого співробітництва між державами-членами ЄС та щодо застосування умови солідарності між ними у відповідних ситуаціях. Дана сфера співпраці між державами-членами ЄС продовжує розвиватися відповідно до нових реалій міжнародної ситуації.

Європейська адміністративна школа

Європейська школа управління (EAS) – міжвідомчий орган ЄС, який був заснований 26 січня 2005 р. Його завданням є сприяння співробітництву інститутів у сфері професійної підготовки службовців ЄС, підтримка процесу поширення спільних цінностей та гармонізації професійних навичок, а також створення синергетичного ефекту у використанні людських та фінансових ресурсів.

Європейська школа управління належить до мережі Національних шкіл

та інститутів державного управління ЄС та відіграє в ній активну роль. У штаті школи є два офіси, в яких працюють 18 осіб (3 в офісі Люксембурга, 15 – Брюсселя).

Основна місія Європейської адміністративної школи полягає у забезпеченні підготовки та можливостей для розвитку груп співробітників для роботи в інституціях ЄС. Всі програми цієї школи націлені на формування професійних навичок і поведінки, оскільки вони є якостями, необхідними для здійснення управлінської діяльності. Європейською адміністративною школою пропонуються індивідуальні програми для окремих установ і агентств ЄС. Школа є активним членом мережі директорів інститутів та шкіл державного управління, об'єднаних інноваційним підходом до навчання та розвитку.

Європейська залізнична агенція

Європейську залізничну агенцію (ERA) було засновано в квітні 2004 р., але її активне функціонування розпочалося лише з 2006 р. Мета заснування Агенції – створення Європейської інтегрованої залізниці, зміцнення безпеки і здатності до взаємодії між державами-членами. Її головним завданням став розвиток економічно життєздатних загальних технічних стандартів (включаючи TSI) в тісній співпраці з промисловістю, державною владою і європейськими установами. До завдань ERA також належить розгляд і контроль за виконанням державами-членами директив і повідомлень.

В агенції є два головні центри, які знаходяться в департаменті Нор (північ Франції). Штаб-квартира з усіма її відділеннями знаходиться в м. Валансьєн, а міжнародні конференції та зустрічі проходять в м. Лілль. У штаті Агенції працює понад 120 співробітників, що займаються створенням конкурентоспроможної європейської залізничної галузі, збільшенням міжнародної сумісності національних систем, покликаних гарантувати високий рівень безпеки.

Європейська комісія

Європейська комісія (Комісія) – політично незалежна інституція ЄС, створена в процесі європейської інтеграції, яка не має аналогів у національних системах урядування і представляє та підтримує інтереси ЄС як інтеграційного утворення. Комісія була створена на підставі Римських договорів у 1958 р., а з 1967 р. (після злиття керівних органів ЄОВС, ЄЕС та Євроатому) стала єдиною Європейською Комісією в рамках Співтовариства. Резиденція Європейської комісії – Брюссель, окремі Генеральні дирекції розташовані в Люксембурзі.

Як вищий орган виконавчої влади ЄС, який практично відповідає ролі і функціям уряду у системах національних держав, Комісія наділена функцією

законодавчої ініціативи. Законодавча пропозиція Комісії є результатом багатостороннього процесу консультацій, який може здійснюватись різними шляхами (оцінка впливу, експертні висновки, консультування з національними експертами, міжнародними та/або недержавними організаціями, консультування за допомогою «зелених» та «білих» книг тощо). У передбачених випадках Комісія і Рада обов'язково мають консультуватися з Комітетом регіонів і Соціально-економічним комітетом. Законодавча пропозиція одночасно направляється до Європейського Парламенту та в Раду. Оскільки йдеться про законодавчий процес, відносини між Європейським Парламентом та Комісією визначаються, як правило, «Рамковою угодою щодо відносин між Європейським Парламентом та Комісією», укладеною в 2000 р.

Сферу повноважень Комісії регламентують ст. 17 та ст. 244–250 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС). Вона виступає охоронцем договорів та правового доробку (*acquis communautaire*) й забезпечує належне застосування державами-членами положень первинного та вторинного права ЄС.

Європейська комісія приймає рішення про політику та реалізовує стратегії розвитку ЄС. Основною компетенцією Європейської комісії є розроблення проектів законів та представлення їх Європейському парламенту, підготовка програм фінансування і щорічного бюджету. Європейська комісія підзвітна Європейському парламенту, який може затвердити або розпустити всю Комісію. Комісія також повинна регулярно подавати доповіді до Парламенту, включаючи щорічний зведений звіт і звіт про виконання бюджету.

Основними пріоритетними завданнями Європейської комісії є: 1) стимулювання інвестицій для створення робочих місць; 2) використання повною мірою можливостей для адміністрування, що надаються Інтернетом; 3) упровадження заходів щодо безпечної, доступної та стійкої енергії; 4) розвиток економічного і валютного союзу; 5) підтримка стабільності єдиної валюти, державних фінансів та соціальної справедливості; 6) покращання вільної торгівлі ЄС і США; 7) забезпечення дотримання верховенства закону і встановлення зв'язків між європейськими судовими системами; 8) посилення впливу ЄС на міжнародній арені.

Діяльність Комісії проводиться групою з 28 комісарів (по одному від кожної країни ЄС). Її очолює Голова Комісії – на даний час і до 2019 р. – Жан-Клод Юнкер. Комісари є членами проектних груп на чолі з віце-президентами. Кожна група комісарів відповідає за певну сферу політики. Реалізують функції Європейської комісії департаменти та служби, що відповідають за розроблення політики в конкретних царинах. Кожна служба знаходиться у веденні комісарів.

Основними компетенціями Європейської комісії є:

1) зайнятість, зростання та інвестиції – діяльність щодо стимулювання інвестицій для створення робочих місць. Розробляється інвестиційний план, що включає в себе заходи з мобілізації різних джерел фінансування на суму до 315 млрд євро упродовж наступних трьох років (2015–2017). Реалізація економічних правил ЄС є частиною річного циклу – Європейським семестром. Розробляється план заходів із допомоги європейським представникам бізнесу, який має забезпечити перехід до моделі циркулярної економіки, де ресурси використовуються на стійкішій основі. Цей план заходів включає: надання кредитів або гарантій зі збільшеним обсягом ризику; направлення коштів ЄС до сфер зайнятості, зростання й конкурентоспроможності; заохочення країн ЄС до стимулювання зростання та інвестицій у стабільність і зростання ЄС; зменшення бюрократичної тяганини з метою сприяння розвитку підприємництва та створення нових робочих місць;

2) цифровий єдиний ринок – використання можливостей Інтернет. Ця діяльність включає такі напрями: проведення переговорів щодо загальних європейських правил захисту даних; реформування правил електрозв'язку; змінення, спрощення й уточнення правил, що регулюють авторські права в цілях обліку нових технологій; спрощення правил захисту споживачів для інтернет-магазинів; сприяння створенню бізнесу з метою сприяння інноваційній діяльності; підвищення якості навчання і навичок у сфері цифрової технології; дозвіл на доступ до тих же послуг та інтернет-контенту в усіх країнах ЄС;

3) енергія ЄС і клімат – зробити енергію безпечною, доступною та стійкою. Основною метою цієї діяльності є утвердження ЄС як світового лідера в галузі поновлюваних джерел енергії та боротьба з глобальним потеплінням. Вона заснована на політиці диверсифікації джерел енергії, щоб Європа могла швидко звернутися до інших джерел постачання, якщо політичні або фінансові витрати на імпорту зі Сходу стануть занадто високими. Основними напрямками цієї роботи є: допомога країнам ЄС стати менш залежними від імпорту енергоносіїв; скорочення споживання енергії в Європі, принаймні на 27% до 2030 р.; скорочення викидів парникових газів принаймні на 40% до 2030 р.;

4) внутрішній ринок – більш ретельний і справедливий. Основними завданнями з реалізації цієї компетенції є: стимулювання інвестиції в нові технології, поліпшення бізнес-середовища, полегшення доступу до ринків і джерел фінансування, особливо для малих і середніх підприємств; створення союзу ринків капіталу з метою полегшення доступу до фінансування для малих і середніх підприємств та посилення привабливості Європи для інвестицій; заохочення європейців йти на роботу в інших країнах ЄС для заповнення вакансій і для задоволення конкретних потреб у навичках;

запобігання соціальному демпінгу; посилення адміністративного співробітництва між національними податковими адміністраціями; прийняття на рівні ЄС єдиного консолідованого податку на прибуток та податку на фінансові операції;

5) економічний і валютний союз – економічне співтовариство, у якому кожна країна має свої структурні переваги, що дозволяють їй процвітати. Комісія пропонує систему національної конкурентоспроможності, допомагає проводити реформи на національному та європейському рівні. Основну діяльність сконцентровано на забезпеченні цілісності євро через валютний союз, обмежуючи ризики для фінансової стабільності та зміцнення ризику обміну з приватним сектором. Створення банківського союзу має важливе значення для досягнення цих цілей;

б) розвиток вільної торгівлі між ЄС і США – збільшення впливу ЄС у світі, залучаючи більше інвестицій у встановлення високих стандартів для світової торгівлі та просування цінностей. Основними напрямками реалізації цієї компетенції є допомога європейським компаніям конкурувати за кордоном; розширення торговельних правил у галузі енергетики, конкуренції і сталого розвитку;

7) забезпечення справедливості й основних прав людини – дотримання верховенства закону і встановлення зв'язків між європейськими судовими системами. Впровадження політики, за якою громадяни і компанії ЄС можуть легше захищати свої права за межами своєї країни шляхом поліпшення взаємного визнання судових рішень на всій території ЄС. Основними завданнями є: боротьба з організованою злочинністю, такими її проявами, як торгівля людьми, контрабанда і кіберзлочинність, а також боротьба з корупцією; забезпечення належного захисту персональних даних європейців; реалізація європейського законодавства з боротьби з дискримінацією;

8) міграція – реалізація заходів, які необхідно прийняти для запобігання людським трагедіям і забезпечення порядку в надзвичайних ситуаціях. Основними напрямками реалізації цієї компетенції є: допомога біженцям, забезпечення їх житлом; управління кордонами; боротьба проти незаконного ввезення мігрантів та торгівлі людьми; міжнародний захист осіб, переміщених всередині країни; контроль міграційних процесів робочої сили.

Для виконання вищезазначених компетенцій в Європейській комісії створено організаційну структуру, що представлена департаментами: з питань клімату; з економічних та фінансових питань; з питань морських справ і рибальства; з питань сільського господарства і розвитку сільських районів; з питань бюджету; з питань комерції; з питань конкуренції; з питань міжнародного співробітництва та розвитку; з питань освіти, молоді, спорту і культури; з питань зайнятості та соціальних питань; з питань енергії та

навколишнього середовища; Євростат (Європейська статистика); з питань оподаткування та митного союзу; з питань оброблення даних; з питань правосуддя та у справах споживачів; з питань розвитку внутрішнього ринку, промисловості та підприємництва; з питань внутрішніх справ і міграції; з питань мобільності і транспорту; з питань Європейської політики сусідства та розширення; регіональної та міської політики; з питань Європейського цивільного захисту і надання гуманітарної допомоги; з питань досліджень та інновацій; з питань мереж зв'язку і технологій; з питань людських ресурсів; з питань охорони здоров'я та безпеки продуктів харчування; з питань фінансової стійкості, фінансових послуг і ринків капіталу профспілок.

Європейська комісія – це установа, що налічує, за даними на 2016 р., майже 33 тис. державних службовців та інших співробітників. Близько третини усього персоналу Єврокомісії працює у Брюсселі. Переважно, це бельгійці, які становлять 1/6 частину усієї робочої сили ЄК. Найчисельнішим є відділ міжнародної співпраці і розвитку – 3121 особа – майже 10% від загальної кількості працівників.

Перед державними службовцями Європейської комісії постають завдання та обов'язки, споріднені до службовців уряду і міністерств, адже це виконавчий орган влади. Основними напрямками роботи державних службовців Європейської комісії є: розроблення нових законів і правил, що подаються на розгляд Ради та Парламенту, які буде обговорено та прийнято; щоденне управління всією політикою та діяльністю ЄС (наприклад, сільське господарство і продовольча безпека, захист споживачів, недобросовісна конкуренція); забезпечення у співпраці з Судом правильного і справедливого застосування законодавства усіма державами-членами, прийнятого Радою та Європейським Парламентом; представлення ЄС на міжнародній арені, наприклад шляхом укладення угод між ЄС та іншими країнами.

Європейські чиновники надають адміністративні послуги в структурних підрозділах Європейської комісії – департаментах. Кожен департамент Європейської комісії відповідає за певну сферу політики: сільське господарство, конкуренцію, економічні та фінансові справи тощо, і діє під прямою відповідальністю Комісара Європейської комісії. Посадові особи, які працюють у різних галузях, є відповідальними за фактичну реалізацію політичних рішень. Європейська комісія бере участь у всіх заходах ЄС. Небезпідставно роль Комісії відбиває її неформальна назва – «двигун європейської інтеграції».

Європейська освітня фундація

Європейська освітня фундація є установою ЄС, заснованою в 1990 р., яка фактично функціонує з 1994 р. ЄОФ допомагає поліпшити систему

професійного навчання в країнах що не входять до ЄС, але готуються до вступу. В основному – це сусідні регіони. ЄОФ пропонує цим країнам ноу-хау та досвід у підготовці людей для нових робочих місць, а також у розробці програм продовженого навчання. Освітня фундація тісно співпрацює зі спорідненим агентством, Європейським центром з розвитку професійно-технічної освіти (Cedefop), який має мандат на професійну підготовку в країнах-членах ЄС.

Європейська рада

Європейська рада – важлива інституція ЄС, утворена в процесі європейської інтеграції, до складу якої входять глави держав або урядів усіх держав-членів ЄС, Голова Європейської ради та Голова Комісії. В її роботі також бере участь Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки. Раду було засновано згідно комюніке, прийнятому в грудні 1974 р. на закритті Паризького саміту. Перше її засідання відбулося 10–11 березня 1975 р. в Дубліні. Існування Європейської ради було юридично визнане в Єдиному європейському акті (1996 р.), а офіційний статус підтверджено в Договорі про Європейський Союз (1992 р.). Установчий договір вперше закріпив положення про Європейську Раду, чітко визначивши сфери її відповідальності в рамках ЄС, розкривши характер відносин із Європейським Парламентом та уточнивши порядок роботи. У 2009 р., згідно з Лісабонською угодою, Рада стала однією з офіційних інституцій ЄС.

Договором запроваджувалася посада Голови Європейської ради, який обирається строком на 2,5 роки з можливістю повторного переобрання. Першого Голову Європейської ради було обрано 19 листопада 2009 року. Рішення про призначення Германа Ван Ромпея було прийнято одностайно всіма державами-членами. Обраний на посаду Голови Європейської ради експрем'єр-міністр Бельгії приступив до виконання обов'язків з 1 січня 2010 р. У березні 2012 р. Германа Ван Ромпея було переобрано на цю посаду вдруге. 30 серпня 2014 р. Головою Європейської ради був обраний Дональд Туск, який вступив на посаду 1 грудня 2014 р., і був переобраний повторно.

Європейська рада є найвищим органом, який формує політику ЄС, а тому його засідання називають самітами. Європейська рада надає Союзові необхідні для його розвитку імпульси, визначаючи загальні політичні орієнтири та пріоритети. Рада збирається двічі на рік (кожні шість місяців) і скликається Головою. Якщо того вимагає порядок денний, члени Європейської ради можуть вирішити, що кожному з них мають допомагати в роботі міністри, а Голові Європейської комісії – член Комісії. У разі потреби Голова скликає спеціальне засідання Європейської ради. Засідання проводить лідер держави-члена, яка головує в Раді ЄС.

Порядок денний засідань готується головною державою-членом, а самі засідання Ради зазвичай відбуваються в цій же країні. Порядок денний відбиває найважливіші поточні проблеми Союзу. Після кожного свого засідання Рада має надати Європейському Парламенту звіт своїх слухань і щорічний письмовий звіт щодо прогресу, досягнутого Союзом. У такий спосіб із залученням Європарламенту до систематичного огляду справ Союзу був створений додатковий демократичний елемент дебатів з питань майбутнього європейської інтеграції.

Окрім зазначеного вище, особливості діяльності Ради полягають у тому, що на відміну від інших інституцій, її рішення або резолюції мають особливу природу: вони є політичними і загальними за суттю, не мають юридичної сили і не є предметом судового контролю. Незважаючи на цю особливість, її рішення або резолюції в певних випадках, щоб бути ефективними, можуть бути «трансформовані» в законодавство (постанова, директива чи рішення) відповідно до процедур, передбачених засновницькими договорами. У таких випадках політичні рішення чи декларації Ради «вступають» у законотворчий процес, який має два етапи: політичний та юридичний. Після успішного проходження цих етапів за встановленими процедурами політичні рішення чи декларації Ради можуть набувати форми й змісту вищезгаданих правових актів ЄС, тобто доповнюють вторинне право ЄС.

Стосовно сфери внутрішньої політики і діяльності Союзу передбачено спрощену процедуру її перегляду Європейською Радою, яка шляхом одноголосного голосування може змінити всі або окремі положення III розділу ДФЄС. При цьому з Європарламентом, Комісією і ЄЦБ проводяться лише консультації. Щоправда, таке рішення набуває чинності лише після його схвалення усіма державами-членами, відповідно до конституційних правил кожної з них (ст. 48 ДЄС). Лісабонський договір надав Європейській раді й інші важливі повноваження у законотворчій сфері. Так, вона наділяється правом, у передбачених Договорами випадках, змінити законодавчу процедуру прийняття рішення Радою, а саме: перейти від прийняття рішення одноголосно до його схвалення кваліфікованою більшістю голосів (за винятком рішень, які тягнуть військові наслідки або наслідки у сфері оборони (п. 7 ст. 48 ДЄС); дозволити Раді перейти від прийняття законодавчих актів згідно із спеціальною процедурою до звичайної законодавчої процедури (п. 7 ст. 48 ДЄС). Однак реалізація цього права потребує одноголосного рішення Європейської ради, підтримки таких рішень більшістю Європарламенту і відсутності заперечень від національних парламентів.

Тому, слід визнати, що заборона на участь Європейської ради у законотворчій діяльності не узгоджується з її правом приймати рішення, якими доповнюються або уточнюються установчі договори. Виходячи з цього, вказану заборону необхідно трактувати як недоцільність участі Європейської

ради у законотворчому процесі в сенсі прийняття й оновлення поточного (вторинного) законодавства ЄС, що не виключає її права і навіть обов'язку відігравати ключову роль у прийнятті й оновленні «конституційного» законодавства ЄС.

Окрім нормотворчих, Європейській раді притаманні й інші повноваження, реалізація яких дозволяє інтерпретувати її статус як глави «федерації суверенних держав». Так, Європейській раді, як і главі держави, згідно з п. 7 ст. 17 ДЄС належить прерогатива визначати кандидатуру на посаду Голови Комісії і вносити її на розгляд Європейського Парламенту; відповідно до п. 1 ст. 18 ДЄС Європейська рада за згодою Голови Комісії призначає і звільняє Верховного представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки; на підставі п. 2 ст. 7 ДЄС Європейська рада може констатувати значне і стале порушення певною державою-членом цінностей Союзу, що за певних умов дає підстави Раді на основі п. 3 ст. 3 ДЄС застосувати санкції до такої країни. Як глава Союзу, Європейська рада реалізує арбітражну функцію стосовно Ради ЄС, коли остання виявляється неспроможною прийняти необхідне рішення, що сприяє розблокуванню її роботи.

Аналіз місця Європейської ради в інституційному механізмі Союзу дозволяє погодитися з думкою, що сьогодні її доцільно розглядати як «президентську владу» ЄС, що за статусом і характером здійснюваних функцій є аналогом глави національної держави, в якій залежно від обставин проявляється колегіальна (Європейська рада у повному складі) або індивідуальна (Голова Європейської ради) природа.

Європейська система центральних банків

Європейська система центральних банків (ЄСЦБ) – наднаціональна фінансова система, що включає в себе Європейський центральний банк та центральні банки держав-членів ЄС. Система була створена відповідно до Маастрихтського договору (1992 р.) з метою забезпечення цінової стабільності в ЄС. ЄСЦБ розробляє й узгоджується валютна політика держав-членів та закордонні валютні операції, розрахункові операції в межах платіжного балансу, затверджуються банкноти, надаються відповідні консультації тощо.

Діяльність ЄСЦБ ґрунтується на принципах саморегулювання (співвідношення попиту і пропозиції на валютні ресурси, дотримання вимог вільної конкуренції), державного та наддержавного регулювання економіки. Про результати своєї діяльності ЄСЦБ звітує перед Комісією ЄС, Радою ЄС та Європарламентом.

Процедури ухвалення рішень в Європейській монетарній системі (ЄМС) варіюються залежно від питання:

- 1) карбування монет у державах-членах – процедура співпраці після консультацій з Європейським центральним банком (ЄЦБ);
- 2) формулювання керівних положень щодо політики обмінного курсу – Рада ухвалює рішення кваліфікованою більшістю за рекомендацією ЄЦБ або Комісії після консультації з ЄЦБ;
- 3) застосування заходів, передбачених статутом Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), а також умов, які дозволяють ЄЦБ стягувати штрафи – Рада вирішує кваліфікованою більшістю за рекомендацією ЄЦБ і після консультацій з Європейським Парламентом та Комісією;
- 4) технічні зміни до Статуту ЄСЦБ – Рада вирішує кваліфікованою більшістю за рекомендацією ЄЦБ і після консультацій з Комісією за згоди Європейського Парламенту;
- 5) обмінний курс євро відносно валют третіх країн (за межами ЄС) – Рада ухвалює одностайно за рекомендацією ЄЦБ або Комісії після консультацій з Європейським Парламентом.

Європейська служба зовнішньої діяльності

Згідно з Лісабонською угодою, що набрала чинності в 2009 р., спільна зовнішня і безпекова політика перейшла у відання Високого Представника ЄС зі спільної зовнішньої політики і політики безпеки. При виконанні цих обов'язків Високому Представнику сприятиме Європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД), завданням якої є координація зовнішньополітичних дій, вироблення відповідних пропозицій або позицій та їх реалізація після схвалення Радою. Служба також забезпечує підтримку Голови Європейської ради, голови Ради ЄС і членів Комісії в сфері зовнішніх відносин.

ЄСЗД розпочала виконання своїх обов'язків 1 грудня 2010 р., і дотепер реалізовує функції Міністерства закордонних справ та дипломатичного корпусу на рівні ЄС. Європейська служба зовнішньої діяльності керує зовнішньою політикою ЄС та співпрацює з Європейською комісією з питань, які належать до їхньої спільної компетенції.

Європейська дипломатична служба є унікальною і незалежною від інших інститутів ЄС, утворена шляхом злиття департаментів зовнішніх відносин Європейської ради та Європейської комісії. При цьому ЄСЗД є абсолютно незалежною від цих установ та має власний бюджет. Служба керує зовнішніми зв'язками ЄС, безпекою, оборонною політикою та контролює Об'єднаний аналітичний центр. Однак, незважаючи на рішення Європейського комісара з зовнішніх справ та політики безпеки і Європейської дипломатичної служби, остаточне рішення приймається державами-членами та Європейською комісією.

Правовою основою створення ЄСЗД є ст. 27 Договору про ЄС у редакції

Лісабонського договору 2009 р., яка містить лише загальні положення щодо її складу та діяльності. Структура, функції та повноваження ЄСЗД встановлюються рішенням Ради ЄС, що діє за пропозицією Верховного представника ЄС із СЗППБ після проведення консультацій з Європарламентом та отримання згоди Єврокомісії.

Організаційну структуру ЄСЗД складають центральний апарат, розташований у м. Брюссель (Бельгія), і делегації ЄС у третіх країнах та при міжнародних організаціях. Поточне управління ЄСЗД здійснюється Виконавчим генеральним секретарем, який діє під керівництвом Верховного представника ЄС із СЗППБ, має заступника з політичних відносин та заступника з міжінституційних відносин. Виконавчий генеральний секретар має вживати всіх необхідних заходів для ефективного функціонування ЄСЗД, включаючи адміністративне та фінансове забезпечення. Організаційна структура центрального апарату ЄСЗД поєднує генеральні директорати, що складаються з підрозділів, утворених за географічним принципом, які охоплюють всі держави та регіони світу, підрозділів багатостороннього співробітництва та тематичних підрозділів. За потреби ці підрозділи координують свою діяльність із Генеральним секретаріатом Ради ЄС та відповідними підрозділами Єврокомісії. Виконавчий генеральний секретар безпосередньо керує діяльністю генеральних секретаріатів з адміністративних, кадрових, бюджетних питань і генерального секретаріату з питань безпеки, комунікації та інформаційного забезпечення. Верховний представник ЄС із СЗППБ призначає Генерального директора з бюджетних та адміністративних питань, який несе перед ним персональну відповідальність за адміністративний менеджмент і внутрішнє управління бюджетом ЄСЗД. Директорати, що відповідають за кризове планування та врегулювання, цивільне планування та ресурсне забезпечення, Військовий штаб ЄС та Ситуаційний центр ЄС підпорядковуються безпосередньо Верховному представнику ЄС із СЗППБ. До структури центрального апарату ЄСЗД також входять директорат з стратегічного політичного планування, департаменти з питань міжінституційних відносин, інформації та публічної дипломатії, внутрішнього аудиту та інспекції, із захисту персональних даних та правовий департамент, який діє під керівництвом Виконавчого генерального секретаря, тісно співпрацюючи з юридичними службами Ради ЄС і Єврокомісії.

Згідно з ст. 27(3) ДЄС, ЄСЗД складається зі службовців Єврокомісії та Генерального секретаріату Ради ЄС, а також з представників дипломатичних служб держав-членів. З цією метою відповідні директорати і функції Єврокомісії та Генерального секретаріату Ради ЄС переведено до ЄСЗД, разом зі службовцями та тимчасовим персоналом, який обіймає посади у цих директоратах.

До 1 липня 2013 р. ЄСЗД наймала лише службовців Єврокомісії та

Генерального секретаріату Ради ЄС, представників дипломатичних служб держав-членів, а після цієї дати будь-який посадовець чи службовець ЄС зможе обійняти вакантну посаду в ЄСЗД. У сфері кадрових питань ЄСЗД має розглядатися як орган у значенні Кадрового регламенту службовців ЄС (далі – Кадровий Регламент) та Умов прийняття на роботу інших службовців ЄС (далі – Умови). Верховний представник ЄС із СЗППБ призначає посадовців, які підпадають під дію Кадрового Регламенту та Умов. У разі необхідності, до роботи ЄСЗД може залучатись обмежена кількість національних експертів. Чисельність службовців та посадовців ЄСЗД встановлюється щорічно у рамках бюджетної процедури. Співробітники ЄСЗД діють в особистій якості, керуючись виключно інтересами ЄС, вони не мають права ні звертатися за інструкціями, ні виконувати інструкції будь-якого уряду, органу, організації чи особи поза ЄСЗД або будь-якого іншого органу, чи особи, крім Верховного представника ЄС із СЗППБ. Кадрова політика при формуванні ЄСЗД має враховувати географічний та гендерний баланс, забезпечувати представництво громадян усіх держав-членів ЄС. На співробітників ЄСЗД поширюється дія Протоколу про привілеї та імунітети ЄС, що додається до Лісабонського договору 2009 р.

Отже, ЄСЗД має посилити ЄС у сфері зовнішніх зносин та бути здатною виконати покладені на неї завдання. По-перше, ЄСЗД має ефективно функціонувати як складова організаційного механізму ЄС, мінімізуючи дублювання функцій, забезпечуючи відповідність кадрової політики, професійної підготовки спільній меті, покращення результатів та внутрішньої дієвості. По-друге, організаційна структура ЄСЗД повинна заохочувати тісну координацію зусиль ЄС і держав-членів під час визначення та реалізації зовнішньої політики. По-третє, ЄСЗД повинна покращити узгодженість зовнішньої діяльності: безпекова та оборонна політика ЄС, як і зовнішньоекономічна політика ЄС, мають бути скоординованими між собою або, принаймні, не перешкоджати реалізації одна одній. По-четверте, ЄСЗД повинна довести свій статус легітимного актора у зовнішній політиці ЄС шляхом досягнення консенсусу та забезпечення активної підтримки її діяльності урядами держав-членів ЄС і третіх країн, що має стати запорукою її політичної ваги.

Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці

Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці (EUROFOUND) є установою ЄС, головний офіс якої знаходиться в Дубліні (Ірландія). Вона була створена відповідно до Регламенту Ради ЄС № 1365/75 від 26 травня 1975 р., щоб зробити свій внесок у планування та створення кращих умов для проживання та праці в Європі. Фундація фокусується на забезпеченні

інформаційної підтримки, розробці рекомендацій та проведенні експертизи щодо проживання та умов праці, відносин між працівниками та роботодавцями та створенні можливості управління змінами в Європі в означеній сфері на підставі порівняльної інформації, дослідження та аналізу.

Головними напрямками діяльності Фундації є зайнятість та умови праці, тривалість праці, відносини між працівниками та роботодавцями, а також співробітництво, соціальна єдність. До послуг Фундації звертаються підприємці, вищі чиновники ЄС, уряди та професійні спілки. У деяких країнах ЄС на експериментальних засадах було створено Національні Центри Зв'язку (NLCs) для підвищення рівня комунікації Фундації. Напрямами діяльності Фундації також є дослідження управління людськими ресурсами, експлуатаційних послуг, інформації та технологій комунікації. Близько 100 співробітників з різних держав-членів ЄС залучені до роботи в Фундації, окрім того, за потреби, певна кількість експертів теж залучається від національних адміністрацій.

Європейське відомство по боротьбі з шахрайством

Європейське відомство по боротьбі з шахрайством (ОЛАФ) – управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству, на яке покладена відповідальність у боротьбі з шахрайством та зловживаннями при використанні коштів з бюджету Європейського Союзу. Служба була створена за рішенням Європейської комісії і змінила організований при Комісії в 1988 р. Координаційний центр по боротьбі з шахрайством (UCLAF), діяльність якого обмежувалася питаннями діяльності самої Комісії.

ОЛАФ у своїй діяльності керується правилами, визначеними міжінституційною угодою, що уклали між собою Комісія, Парламент і Рада 25 травня 1999 р. Цією угодою повноваження служби поширюються на складні випадки, що визнаються серйозними порушеннями службових обов'язків посадовими особами та іншими службовцями і тягнуть дисциплінарну або кримінальну відповідальність. Декілька інструкцій регулюють умови повідомлення про недоцільність використання коштів і їх відшкодування. Інші розпорядження стосуються процедури проведення розслідувань і оперативних заходів, а також перевірок на місцях.

ОЛАФ має право вивчати адміністративну діяльність та фінансування будь-якої інституції чи органу ЄС. Гарантами його цілковитої незалежності є директор управління, якого призначає Європейська комісія за згоди Європейського Парламенту та Ради ЄС. Директор ОЛАФу не повинен виконувати вказівки жодного уряду та інституції (включно з Комісією). Якщо він вважає, що Комісія своїми діями зазіхає на його незалежність, директор управління може обстоювати її навіть у Суді ЄС. Директор має право

розпочинати розслідування з власної ініціативи (не лише на вимогу інституції, органу чи держави-члена). В ОЛАФі існує наглядовий комітет, обов'язком якого є контроль за проведенням розслідувань. До складу комітету входять п'ять відомих особистостей, які не працюють у структурах ЄС. Їх призначають спільно Комісія, Парламент і Рада.

Основа діяльності OLAF – інформація з різноманітних структур ЄС. І якщо раніше на перевірку підозр чи прямих звинувачень чиновників Євросоюзу на адресу якихось фірм чи національних органів, котрі користуються коштами ЄС, поліція витратила в середньому півтора року, то тепер справа рухається втричі швидше. Ця поліцейська структура Євросоюзу має право займатися розслідуванням фінансових зловживань в самих державах-членах, обходячи національні компетентні органи. Водночас кожен громадянин ЄС, виявивши в діях своїх чиновників ознаки корупції чи шахрайства з грошима ЄС, може повідомити про це безпосередньо співробітникам OLAF телефоном, поштою, або через Інтернет.

Близько 350 співробітників борються в OLAF з шахрайством та корупцією. Більшу частину розслідувань працівники OLAF проводять в країнах-членах Євросоюзу. Бо саме там витрачається більша частина грошей з загального бюджету ЄС у 100 мільярдів євро – у вигляді сільськогосподарських субсидій або регіональної допомоги. Лише 5% всіх справ, які розслідує OLAF, припадає на корупцію. Решта – випадки халатності та шахрайства, наприклад, завищені розрахунки оплати проїзду. Крім того, OLAF переслідує і випадки передавання внутрішньої інформації знайомим чи друзям. Кожен співробітник OLAF викриває випадки шахрайства та корупції в середньому на 4 мільйони євро щорічно. Загалом співробітникам вдається відстежити для ЄС близько 1,5 млрд євро на рік. При річному бюджеті в 40 млн євро, OLAF є досить ефективним інструментом діяльності ЄС.

Європейське поліцейське відомство

Європейське поліцейське управління (Європол) – європейське правоохоронне агентство, створене для підвищення ефективності та співпраці компетентних органів держав-членів у справі запобігання та боротьбі з тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими серйозними формами організованої злочинності.

Офіційне заснування Європейського поліцейського відомства (Європолу) відбулося 26 липня 1995 р., коли на виконання ст. 29 Маастрихтського договору Радою ЄС було схвалено Конвенцію про створення Європейського поліцейського відомства (далі – Конвенція про Європол). Угоду 1995 р. у 2009 р. було замінено Рішенням Ради ЄС від 2009/371/ПВД «Про створення Європейського поліцейського відомства (Європол)». Радою ЄС Європолу

також надавалися повноваження укласти договори про співробітництво з третіми державами.

Основна мета діяльності Європолу – підвищення ефективності в діяльності компетентних органів держав-членів ЄС та їх взаємодії у сфері боротьби з тероризмом, нелегальної торгівлі наркотиками та іншими тяжкими формами міжнародної злочинності: нелегальною торгівлею радіоактивними речовинами, контрабандою, торгівлею людьми та злочинами, пов'язаними з автомобілями. З 1997 р. Європол також займається злочинами, які були здійснені або могли бути вчинені в рамках терористичних діянь проти життя, фізичної недоторканності і особистої свободи, а також майновими злочинами. Надалі Європолу доручається зайнятися формами злочинності або специфічними проявами цих злочинних форм, внесеними у Додаток до Угоди (у Додатку вказаний список інших тяжких форм міжнародної злочинності).

Після реформи 2009 р. Європол здійснює низку найважливіших з точки зору забезпечення правопорядку в ЄС напрямів діяльності:

1) протидія організованій злочинності, тероризму та іншим тяжким формам злочинності, що зачіпають дві або більше держав-членів таким чином, що, зважаючи на масштаби та тяжкість наслідків відповідних злочинів, виникає нагальна необхідність у спільних діях держав-членів;

2) оцінка загроз злочинності, що загрожують існуванню ЄС, і проведення стратегічних аналізів;

3) протидія злочинності, пов'язаної з: а) метою придбання засобів вчинення діянь, що знаходяться у сфері компетенції Європолу; б) злочинами, вчиненими з метою полегшення або доведення до кінця вчинення діянь, що знаходяться у сфері компетенції Європолу; в) злочинами, вчиненими з метою забезпечення безкарності діянь, що знаходяться у сфері компетенції Європолу.

Основними функціями Європолу є:

1) збір, зберігання, обробка, аналіз інформації та відомостей, обмін інформацією та відомостями;

2) невідкладне повідомлення компетентним органам держав-членів за допомогою національного відділу про факти, які їх стосуються, і негайне інформування про встановлені між злочинами зв'язки;

3) сприяння розслідуванням у державах-членах, особливо шляхом передачі національним відділам всієї доречної інформації з цього приводу;

4) звернення до компетентних органів відповідних держав-членів із запитами про порушення, проведення та координацію розслідувань, висунення пропозицій про заснування спільних слідчих бригад у певних категоріях справ;

5) надання державам-членам ЄС відомостей і допомоги в аналізі, коли проходять масштабні міжнародні заходи;

6) підготовка оцінок загрози, стратегічних аналізів і спільних доповідей, пов'язаних з його цілями, зокрема оцінок загрози, яку породжує організована

злочинність;

7) розвиток експертних знань щодо застосовуваних компетентними органами держав-членів процедур розслідування і надання порад з проведення розслідувань;

8) надання стратегічних відомостей з метою створення сприятливих умов та сприяння ефективному та раціональному використанню ресурсів, наявних на національному рівні та на рівні Союзу для оперативної діяльності, та надання підтримки цій діяльності.

Європол також виступає в якості центрального відомства по боротьбі з підробками євро відповідно до Рішення 2005/511/ПВД Ради від 12.07.2005 р. про захист євро від фальшивомонетництва. Європол також може сприяти координації заходів, що вживаються компетентними органами держав-членів або в рамках спільних слідчих бригад, коли доречно, у взаємозв'язку з установами Союзу або третіх держав, з метою боротьби з підробками євро. За відповідним клопотанням Європол може надавати фінансову підтримку розслідуванням, що стосуються підробок єдиної європейської валюти.

Держави-члени формують національну службу, якій доручається дотримання завдань Європолу. Національна служба поставляє Європолу необхідну інформацію та відомості, відповідає на запити Європолу, передає інформацію для відображення в автоматизованій інформаційній системі Європолу, виконує інші функції. Кожна національна служба направляє в Європол, як мінімум, одного координатора, якому доручається представляти національну службу в Європолі. Він передає інформацію, що надсилається національними Службами у Європол, і навпаки.

Для виконання своїх завдань Європол створив діючу автоматизовано-інформаційну систему. У систему закладаються дані держав-членів, що надаються національними Службами. Йдеться про осіб, які відповідно до національного права певної держави підозрюються у вчиненні злочину, щодо якого компетентний Європол, або які були засуджені за такий злочин. Право безпосередньо вводити та виводити дані в інформаційну систему відводиться національним службам, координаторам, Директору, його заступникам, а також уповноваженим Європолу. Відповідальність за захист даних, що зберігаються в Європолі, зокрема за правомірність їх передачі Європолу та введення в банк даних, а також за правильність даних і контроль за терміном їх зберігання несуть держави-члени, які передали ці дані.

Кожна особа, яка бажає скористатися своїм правом на інформацію про дані, що зберігаються в Європолі, які стосуються її особисто, або бажає перевірити ці дані, може з цією метою направити заяву в компетентний національний орган будь-якої держави-члена за своїм вибором. Заява має бути розглянута Європолом упродовж трьох місяців після надходження у відповідну національну службу держави-члена.

Держави несуть відповідальність за шкоду, завдану будь-якою особою, яка може бути заподіяна в результаті помилкових даних, зібраних або оброблених Європолем. Потерпілий може подати скаргу про відшкодування збитку по відношенню до тієї держави-члена, в якій стався цей випадок, і звертатися до суду, який відповідно до національного права цієї держави-члена є підвідомчим.

Органами Європолу є Адміністративна рада, Директор, Фінансовий контролер, Бюджетна комісія. Адміністративна рада складається з представника від кожної держави-члена. Рада сприяє досягненню цілей Європолу; встановлює права та обов'язки осіб по відношенню до Європолу; приймає рішення про кількість посадових осіб, яких держави-члени можуть направляти в Європол; бере участь у призначенні та звільненні Директора та його заступників; призначає Фінансового контролера і стежить за виконанням його службових обов'язків; виконує інші функції. Адміністративна рада збирається не менше двох разів на рік. Європолем керує Директор, який після того, як Адміністративна рада висловить свою думку, одноголосно призначається Радою ЄС на чотири роки. Директор відповідає за виконання завдань, покладених на Європол; поточне управління; управління штатами; інші завдання, які покладаються на нього Угодою або Адміністративною радою. Директор, його заступники і службовці Європолу керуються у своїй діяльності цілями і завданнями Європолу і не мають права брати або вимагати розпоряджень від уряду, органу влади, організації або від осіб, котрі належать Європолу. Директор приймає службовців на роботу та звільняє їх.

Резиденція Європолу знаходиться в Гаазі (Нідерланди). В 2009 р. директором Європолу став Роб Уейнрайт. За його активної участі було проведено реформу правової бази Європолу, яка стала офіційною агенцією ЄС з 1 січня 2010 р. Завдяки цьому процесу структура отримала потужніший мандат та нові можливості. У березні 2012 р. Рада юстиції та внутрішніх справ продовжила термін повноважень Уейнрайта на посаді директора Європолу до 1 травня 2018 р. Змінила його на цій високій посаді Кетрін де Болле, юрист за освітою, колишній офіцер жандармерії, а потім кримінальної поліції. В 2012 р. вона стала генеральним комісаром Федеральної поліції Бельгії (першою жінкою на цій посаді). Вона ж стала й першою жінкою на посаді виконачого директора Європейської поліційної агенції.

Отже, діяльність Європолу, орієнтована на більш тісне співробітництво з правоохоронними органами держав-членів та третіх держав, з якими була налагоджена співпраця у сфері протидії міжнародним злочинам. Зокрема, між Україною та Європолем була підписана Угода про стратегічне співробітництво, яка покликана поглибити співробітництво держав-членів ЄС, які діють через Європол, в запобіганні серйозним формам міжнародної злочинності, їх виявленні, припиненні та розслідуванні. Після низки

функціональних перетворень та лібералізації механізму реалізації правового забезпечення діяльності Європолу міждержавна поліцейська структура ЄС стала ефективнішим зняряддям протидії транснаціональній злочинності.

Європейське управління відбору персоналу

Європейське управління відбору персоналу (EPSO) відповідає за підбір персоналу для роботи в інституціях й установах Європейського Союзу (Європейський Парламент, Рада ЄС, Європейська комісія, Європейський суд, Рахункова палата, Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів, Європейський омбудсмен). Кожна установа отримує повний доступ до набору співробітників з резерву кандидатів, відібраних EPSO. Більшість співробітників ЄС складається з постійних службовців, які обираються за допомогою конкурсних іспитів, широко відомих як відкритий конкурс, який організовує EPSO. Установи ЄС набирають співробітників і на тимчасовій основі, що обираються за допомогою тестів EPSO.

Європейське хімічне агентство

Європейське хімічне агентство керує процесом реєстрації, оцінки, дозволу і обмеження хімічних речовин з метою забезпечення узгодженості в рамках Європейського Союзу. Ці процеси призначені для надання додаткової інформації про хімічні речовини, для їх безпечного використання та забезпечення конкурентоспроможності європейської промисловості.

Європейські угруповання з територіальної співпраці

Європейські угруповання з територіальної співпраці (ЄУТС) – новий інструмент, покликаний просувати транскордонне (прикордонне), транснаціональне та міжрегіональне співробітництво. На відміну від структур, які регулювали це співробітництво до 2007 р., даний інструмент є правовим феноменом, оскільки дає право регіональним і місцевим органам влади, а також і іншим державним інституціям держав-членів ЄС створювати групи для співпраці з отриманням відповідного правового статусу.

Для створення «угруповання» необхідно об'єднати партнерів принаймні двох держав-членів ЄС. В рамках ЄУТС можуть взаємодіяти регіональні або місцеві влади, центральні органи влади, органи, що керуються публічним правом, асоціації.

ЄУТС є унікальним інструментом в тому сенсі, що він дозволяє публічним органам з різних держав-членів працювати спільно і надавати взаємні послуги, без вимоги підписання і ратифікації національними

парламентами попередніх міжнародних договорів.

Регіональні та місцеві органи влади з різних держав-членів можуть співпрацювати в рамках ЄУТС на тіснішій основі, наприклад, безпосередньо подавати заявку на отримання коштів з Європейських фондів і управляти ними.

У сферу компетенції ЄУТС входять:

- 1) надання прикордонних транспортних і медичних послуг;
- 2) управління транскордонними і міжрегіональними проектами в галузі сталого розвитку (інновації і технології, охорона навколишнього середовища тощо);
- 3) зміцнення економічної та соціальної згуртованості через кордони.

ЄУТС сприяють реалізації тематичних програм ЄС у сферах транспорту, енергетики, наукових досліджень, інновацій, освіти і навчання, охорони довкілля.

Європейський банк реконструкції та розвитку

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) – міжнародна фінансова організація, що працює в понад 30 країнах Східної Європи, Центральної Азії, Південного та Східного Середземномор'я. Акціонерами ЄБРР є 65 країн світу, а також Європейський Союз та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). Через фінансові інвестиції, бізнес-послуги та участь у політичному діалозі ЄБРР сприяє розвитку підприємництва та переходу до відкритої ринкової економіки.

ЄБРР був заснований у 1991 р. з метою сприяння переходу до відкритої ринкової економіки, а також розвитку приватної та підприємницької діяльності. Президентом ЄБРР на даний час є Сума Чакрабарті, що обійняв посаду в 2012 р. Під керівництвом Ради директорів Президент керує роботою Банку. Структуру управління Банку становлять: Рада керуючих, Президент, Рада директорів, Консультативна рада з питань навколишнього середовища.

Рада керуючих, у якій кожен член ЄБРР представлений одним керівником і одним його заступником, є найвищим органом, що визначає основні напрями діяльності Банку. Збори проводяться один раз на рік, додаткові збори можуть скликатися Радою керуючих або Директоратом. Рада може повністю або частково передавати свої повноваження Директорату, за винятком, прийому і визначення умов прийому нових членів; зміни розмірів статутного фонду; припинення членства; обрання директорів і президента; визначення заробітної плати директорів і заступників директорів; затвердження загального балансу; внесення поправок до Статуту; припинень операцій Банку. При цьому Рада керуючих зберігає усю повноту влади відносно всіх завдань, виконання яких доручене Директорату. Кількість

голосів, якими володіє кожен член, рівна кількості голосів його підписних акцій в акціонерному капіталі Банку.

Президент ЄБРР обирається на 4 роки (можливе переобрання) Радою керуючих простою більшістю голосів від загальної кількості керівників. Президент керує поточними справами згідно вказівок Директорату. Він головує на засіданнях Директорату і може брати участь у зборах Ради керівників. Є повноважним представником Банку. Очолюючи штатний персонал Банку, Президент, згідно зі встановленими Директоратом правилами, відповідає за організацію роботи ЄБРР, а також за прийом і звільнення штатних співробітників. Віце-президенти призначаються за рекомендаціями президента Директоратом, який визначає терміни перебування на цій посаді, а також їх повноваження і функції.

Рада керуючих делегує ряд своїх повноважень Раді директорів, яка відповідає за поточну діяльність Банку. До Ради директорів входять Президент, три віце-президенти і 23 директори. Кожен віце-президент координує діяльність тієї чи іншої територіальної групи. Україна, разом із Румунією, Боснією і Герцеговиною та Хорватією, входить до складу групи Південної і Східної Європи (BGCEE). Діяльністю територіальних груп керує Банківський департамент.

Консультативна рада з питань навколишнього середовища складається з експертів-екологів з Центрально-Східної Європи та з країн ОЕСР, а також з консультантів з питань екологічної політики й стратегії щодо «екологічного мандату» Банку.

Свою діяльність Банк будує за стратегією керованого зростання, на основі жорсткого дотримання здорових банківських принципів. ЄБРР працює лише на комерційних засадах. На відміну від МВФ, він надає тільки цільові кредити під конкретні проекти приватним і державним структурам на потреби розвитку економіки. Орієнтовно 60% позичкових засобів спрямовуються у приватний і 40% – у державний сектори. Окрім цільових кредитів, ЄБРР здійснює прямі інвестиції, а також надає технічну допомогу (консультації, курси навчання банкірів та менеджерів, допомога в організації систем розподілу продовольства). Не маючи спеціальних коштів для надання технічної допомоги ЄБРР, він залучає інші ресурси, зокрема зі створених у країнах ЄС спеціальних фондів, міжнародних організацій.

Європейський банк реконструкції та розвитку є найбільшим міжнародним інвестором в Україні. ЄБРР надає всебічний пакет підтримки для України та допомагає стабілізації та реформаційним процесам, а сільське господарство є однією із пріоритетних галузей. У липні 2018 р. ЄБРР затвердив нову програму USELF-III на 250 млн євро для підтримки приватних проектів у відновлюваній енергетиці України.

Європейський валютний інститут

Європейський валютний інститут (ЄВІ) – міжнародна банківська установа в складі керуючих центральними банками держав-членів ЄС, наднаціональний орган їх співпраці.

Рішення про створення ЄВІ набуло чинності 1 листопада 1993 р. згідно Маастрихтського договору про поетапне створення Європейського економічного, валютного і політичного союзу (ЄС). Замінивши Європейський фонд валютного співробітництва, інститут розпочав свою діяльність 1 січня 1994 р. у Франкфурті-на-Майні (ФРН).

Головними завданнями Європейського валютного інституту були:

- 1) координація грошово-кредитної і валютної політики центральних банків держав-членів ЄС;
- 2) контроль за функціонуванням Європейської валютної системи;
- 3) підготовка до організації Європейської системи центральних банків та переходу до єдиної валюти – євро;
- 4) підвищення ефективності загальноєвропейської системи розрахунків;
- 5) уніфікація статистики центральних банків;
- 6) управління офіційними валютними резервами за бажанням банків.

Адміністративними органами ЄВІ були Президент, Генеральний директор, Рада у складі Президента та керуючих центральними банками держав-членів ЄС, яка розробляла рекомендації та пропозиції Раді Міністрів ЄС і національним урядам.

Після створення в 1998 р. Європейського центрального банку Європейський валютний інститут, відповідно до положень Маастрихтського договору, був ліквідований, а всі його активи й зобов'язання автоматично перейшли до Європейського центрального банку.

Європейський інвестиційний банк

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – державна фінансово-кредитна установа ЄС, створена в 1958 р. з метою надання кредитів для спорудження та реконструкції об'єктів, які становлять інтерес для держав-членів та держав, з якими підписані договори про асоціацію. Основне завдання банку – сприяти економічній, соціальній й територіальній єдності ЄС шляхом сбалансованого розвитку регіонів ЄС. Штаб-квартира банку розташована в Люксембурзі.

Статутний капітал ЄІБ формується із внесків держав-учасниць і на кінець 2012 р. був збільшений до 245 млрд євро. За рахунок випуску облігаційних позик на міжнародному грошовому ринку та на національних грошових ринках країн Європейського інвестиційного банку формуються залучені кошти

банку. На рентабельні проекти надають звичайні кредити, на малорентабельні – пільгові. До 70% припадає на кредити для регіонального розвитку менш розвинутих районів. Загальна сума наданих кредитів – понад 47 млрд. євро. Позики банку покривають частину вартості проекту, доповнюючи власні капітали позичальника (зазвичай менше 50%). Сфери використання кредитів – енергетика, транспорт і телекомунікації.

Європейський інвестиційний банк як технічний розпорядник надає також пільгові кредити за рахунок засобів ЄС. Кредити банку надаються в декількох валютах. Відсоткова ставка по «змішаних» кредитах визначається на базі середньозваженої вартості в залучених коштах у даних валютах на міжнародних або національних ринках капіталів.

За межами ЄС ЄІБ підтримує стратегії держав-кандидатів на вступ, а також західнобалканських країн, за умови, що такі стратегії узгоджуються з основними вимогами вступу в ЄС. Більше того, банк здійснює управління фінансовими ресурсами ЄС, які спрямовуються в якості допомоги країнам, що розвиваються, а також угод, укладених відповідно до стратегій співробітництва. ЄІБ активно взаємодіє з країнами Середземноморського басейна, а також з країнами Африки, Карибського басейну й Тихоокеанського регіону.

Керівні органи Європейського інвестиційного банку – Рада керуючих, Директорат і Правління. До Ради керуючих входять міністри фінансів держав-членів ЄС. Вона визначає загальну кредитну політику, розглядає і затверджує річні баланси, вносить зміни до статутного капіталу. Директорат приймає рішення про надання кредитів та гарантій при залученні коштів, встановлення відсоткових ставок. Оперативне керівництво здійснюють президент і п'ять його заступників.

Європейський інвестиційний фонд

Європейський інвестиційний фонд (ЄІФ) створений у 1994 р. для фінансування інвестицій у малі й середні підприємства. Головний акціонер ЄІФ – Європейський інвестиційний банк. Європейський інвестиційний фонд працює з малими й середніми підприємствами не безпосередньо, а через фінансових посередників, його діяльність зосереджена в галузі ризикового капіталу та надання гарантій. Європейський інвестиційний фонд інвестує малі та середні підприємства в межах ЄС та у країнах-кандидатах.

Європейський інвестиційний фонд реалізує в Україні програму гарантування кредитів для малого та середнього бізнесу. Обсяг програми – 50 млн. євро. Пільгові умови надаються лише тим, хто впроваджує інноваційні проекти.

Європейський інститут гендерної рівності

Європейський інститут гендерної рівності – автономний орган Європейського Союзу, створений з метою сприяння та посилення заохочення гендерної рівності, включаючи врахування гендерних аспектів в політиці ЄС та національних політиках, боротьби з дискримінацією за ознакою статі, підвищення проінформованості громадян ЄС про стан гендерної рівності. Як автономний орган, Європейський Інститут з питань гендерної рівності (EIGE), був створений в грудні 2006 р. Офісне приміщення розташоване у Вільнюсі (Литва).

Інститут відіграє важливу роль у забезпеченні спеціальних знань, необхідних для розробки політики гендерної рівності в країнах ЄС, є відповідальним за збір, аналіз та поширення інформації, що стосується розвитку та укріплення гендерної рівності, боротьби з дискримінацією за ознакою статі тощо. Він діє виключно в рамках політик та ініціатив ЄС.

Європейський Парламент та Рада ЄС визначили основні цілі та завдання Інституту в своєму Регламенті про заснування та надали йому центральної ролі у вирішенні завдань та заохоченні рівності між жінками та чоловіками в Євросоюзі. В Регламенті (ЄС) № 1922/2006 Європейського Парламенту та Ради зокрема зазначається, що Інститут наділяється юридичною правосуб'єктністю. Вона включає можливість придбати або розпорядження рухомим або нерухомим майном та право бути стороною в судовому процесі.

EIGE, як і будь-який орган, має свою внутрішню структуру, яка складається з Правління, Експертного форуму, Директора Експертного форуму та співробітників. Роль Правління як органу Інституту полягає в прийнятті річної та середньострокової програми роботи та його бюджету. Правління складається з 18-ти представників держав-членів, які працюють на ротацийній основі, що гарантує тотальне представництво в поєднанні з оперативною ефективністю. Один член Інституту представляє Європейську Комісію. Тривалість мандату її представників становить 3 роки. Правління обирає свого голову та заступника строком на 3 роки. Експертний форум є консультативним органом Інституту. Його основна функція полягає в тому, щоб надати експертні знання в галузі гендерної рівності. Він складається з членів компетентних органів, які спеціалізуються на питаннях гендерної рівності від кожної держави-члена ЄС. Директор Експертного форуму є виконавчим органом Інституту.

Для досягнення поставленої мети діяльність Інституту спрямована на виконання наступних завдань:

- 1) збирати, аналізувати та поширювати достовірну інформацію стосовно гендерної рівності, включаючи результати досліджень держав-членів ЄС;

- 2) розробляти методи підвищення об'єктивності, порівнянності і надійності даних на європейському рівні шляхом створення критеріїв, які підвищать узгодженість інформації та врахування гендерних питань при зборі даних;
- 3) розробляти, аналізувати, оцінювати та поширювати методологічні інструменти для підтримки інтеграції гендерної рівності у політику ЄС та відповідні національні політики, підтримувати гендерну інтеграцію в ЄС;
- 4) проводити опитування стосовно ситуації з гендерною рівністю в Європі;
- 5) створювати та координувати Європейську мережу гендерних питань Рівності шляхом залучення центрів, органів, організацій та експертів, що займаються проблемами гендерної рівності та гендерної інтеграції з метою підтримки та заохочення досліджень, оптимізації використання наявних ресурсів та сприяння обміну та розповсюдження інформації;
- 6) організовувати спеціальні зустрічі експертів для підтримки науково-дослідної роботи Інституту, заохочення обміну інформацією серед дослідників та сприяти включенню гендеру у перспективу їх досліджень;
- 7) для підвищення обізнаності громадян ЄС щодо гендерної рівності, організувати з відповідними зацікавленими сторонами конференції та зустрічі.

Інститут має певні сфери діяльності, такі як: Пекінська Платформа дій (Beijing Platform for Action), Індекс гендерної рівності (Gender Equality Index), гендерна пріоритетизація (Gender Mainstreaming), гендерне насильство (Gender-based Violence), чоловіки і гендерна рівність (Men and gender equality), тренінги із гендерних питань (Gender training).

«Єврогендерна мережа» («Euro Gender Network») – основна консультативна платформа Європейського інституту з питань гендерної рівності, яка надає можливість її 10000 користувачам (дослідникам, експертам, політикам із держав-членів ЄС та різних інституцій) обмінюватися ресурсами, знаннями та успішними практиками у сфері забезпечення гендерної рівності. Будучи автономним органом (EIGE) «Єврогендерна мережа» працює в рамках політик та ініціатив Європейського Союзу.

Окрім того, EIGE розробив індекс гендерної рівності (Gender Equality Index), у якому для порівняння стану гендерних відносин у країнах ЄС було взято 6 показників:

- 1) робота (позиції чоловіків і жінок на ринку праці, тривалість трудового життя та якість роботи й захист);
- 2) гроші (розрив між доходами чоловіків і жінок, а також ризик бідності);
- 3) знання (кількість чоловіків і жінок, які здобувають освіту

різного рівня);

4) час (скільки часу витрачається на неоплачувану діяльність, зокрема, догляд за дітьми та домашня робота, участь в культурних заходах тощо);

5) влада (представленість чоловіків і жінок у політичній та економічній сферах);

б) здоров'я (доступ до структур охорони здоров'я).

Сьогодні EIGE – це реалізація Єдиної програми, розрахованої на 2017–2019 рр., що передбачає виконання наступних завдань:

1) EIGE працюватиме над покращенням якості своїх унікальних продуктів: Індексу гендерної рівності, Звітів про впровадження Пекінської платформи дій, своєї бази даних гендерної статистики, за допомогою вдосконаленої методології, визначення якісніших даних або підготовки результатів спеціально розроблених для задоволення потреб зацікавлених сторін;

2) EIGE має забезпечити доступ до нових досліджень та даних, а також розкриє прогалини, особливо щодо гендерного насильства. Крім того, щоб посилити вплив своїх головних дій, Інститут має вивчити найефективніші способи передачі своїх основних продуктів.

Отже, Європейський Інститут з питань гендерної рівності (EIGE) посідає одне з чільних місць в інституційному механізмі, створеному для вирішення гендерних проблем в ЄС. За мету створення та діяльності Інститут має сприяння діалогу та обміну досвідом між усіма зацікавленими сторонами і, зокрема, соціальними партнерами, неурядовими організаціями та дослідницькими центрами. Адже подібна взаємодія є однією з найдієвіших форм забезпечення та реалізації гендерної рівності.

Європейський інструмент сприяння демократії та прав людини

За ініціативи Європейського Парламенту у 1994 р. була розроблена спеціальна програма ЄС, яка здійснює фінансування проектів, спрямованих на просування прав людини та розвиток демократії в світі – Європейська ініціатива в сфері демократії і прав людини. В грудні 2006 р. програма отримала нову назву – Європейський інструмент сприяння демократії та прав людини.

До основних цілей програми відносяться:

1) підвищення поваги до прав і свобод людини в країнах і регіонах, де існує найбільший ризик їх порушення;

2) зміцнення ролі громадянського суспільства в просуванні прав людини та демократичних реформ, активізації участі у політичному житті, а також запобігання конфліктам;

3) сприяння в реалізації заходів у таких сферах як: діалог з питань заохочення і захисту прав людини, діяльність правозахисників, скасування смертної кари, боротьба з застосуванням тортур, діти у збройних конфліктах і насильство щодо жінок;

4) підтримка і зміцнення міжнародної та регіональної систем захисту прав людини, правосуддя, верховенства закону і розвитку демократії;

5) формування довіри та зміцнення віри в надійність та прозорість демократичних виборчих процесів, зокрема, шляхом їх моніторингу.

Діяльність Європейського інструменту сприяння демократії та прав людини здійснюється за чотирьома пріоритетними напрямками:

1) зміцнення демократії, належного управління («good governance») і верховенства закону (наприклад, підтримання політичного плюралізму та свободи засобів масової інформації);

2) скасування смертної кари в державах, національне законодавство яких передбачає таку міру покарання;

3) боротьба з тортурами за допомогою превентивних заходів (наприклад, навчання поліції і освіта) та репресивні заходи (створення міжнародних трибуналів і кримінальних судів);

4) боротьба з расизмом і дискримінацією шляхом забезпечення поваги до політичних і цивільних прав людини.

Програма також фінансує проекти щодо забезпечення гендерної рівності та захисту дітей, сприяє взаємодії між ЄС та іншими організаціями, що займаються захистом прав людини, наприклад, ООН, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Радою Європи та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі.

Отже, Європейський інструмент сприяння демократії та прав людини створений для зміцнення, розвитку і консолідації демократії і верховенства закону, а також поваги прав людини в усьому світі. Мета ЄІДПЛ полягає в підвищенні шанобливого ставлення до прав людини і фундаментальних свобод, в просуванні демократичних реформ в третіх країнах за рахунок підтримки організацій громадянського суспільства.

Європейський інспектор із захисту даних

Посада Європейського інспектора із захисту даних створюється в 1991 р. Діяльність інспектора спрямована на забезпечення дотримання принципу захисту персональних даних та поваги права на недоторканність приватного життя в роботі органів та інститутів ЄС. Інспектора з захисту даних та його помічника призначають Європейський Парламент і Рада ЄС на 5 років із правом подовження мандата.

Згідно з Регламентом (ЄС) № 45/2001 Європейський інспектор із захисту

даних здійснює:

1) моніторинг процедури обробки персональних даних у ЄС та її оцінку на предмет дотримання вимоги про захист персональних даних. Наглядові функції інспектора досить диверсифіковані: від перевірки конкретних операцій з обробки даних, що представляють загрозу з точки зору дотримання принципу захисту персональних даних, до розгляду скарг і проведення розслідувань;

2) консультування Європейської комісії, Європейського Парламенту і Ради щодо політичних, правових та інших питань, що стосуються захисту персональних даних і дотримання принципу недоторканності приватного життя;

3) співробітництво з широким колом органів аналогічної компетенції для забезпечення узгодженості дій по захисту персональних даних в Європі.

У процесі роботи з особистими даними інститути або органи ЄС зобов'язані поважати право особи на таємницю приватних даних. Інспектор має впевнитись у тому, що вони дотримуються встановлених правил і надати їм пораду щодо всіх аспектів обробки особистих даних (збирання, реєстрація та зберігання інформації, надсилання або надання її іншим людям, вилучення для використання у довідкових або консультаційних цілях, а також блокування або знищення даних).

В ЄС діють досить суворі правила щодо роботи з особистими даними. Так, інститутам або органам ЄС заборонено оперувати даними, які стосуються расового або етнічного походження громадянина, його політичних переконань, релігійної приналежності або філософських поглядів, членства в профспілках. Ця ж заборона поширюється й на інформацію щодо стану здоров'я або сексуального життя особи, якщо ці дані не потрібні для медичних цілей. Але й у цьому випадку з даними має працювати медик або інша особа, яка присягнула зберігати професійну таємницю. Для забезпечення належного застосування правил захисту даних, Європейський інспектор із захисту даних співпрацює з відповідними інспекторами в кожному інституті або органі ЄС.

Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності

Роль Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності (EMCDDA) полягає у зборі, аналізі та розповсюдженні «об'єктивної, надійної та співставної інформації» про наркотики та наркоманію. Цільовою аудиторією центру є політики, які використовують цю інформацію для розробки узгоджених стратегій у боротьбі з наркоманією на національному рівні та на рівні ЄС.

Європейський моніторинговий центр з расизму та ксенофобії

Європейський моніторинговий центр з расизму та ксенофобії (EUMC) створений з метою надання ЄС об'єктивних, надійних і співставних даних на європейському рівні з проблем расизму, ксенофобії та антисемітизму, для того щоб допомогти державам-членам вжити необхідних заходів для розробки варіантів дій в рамках їх відповідних сфер компетенції.

Європейський омбудсман

Європейський омбудсман – призначається Європейським Парламентом посадова особа, яка проводить незалежні розслідування за фактами порушення порядку управління з боку інститутів та інших органів Союзу. Посада Європейського Омбудсмана була заснована Договором про Європейський Союз (ст. 228 ДФЄС), а також закріплена ст. 43 Хартії основних прав ЄС.

Омбудсман призначається після кожних виборів до Європейського Парламенту строком на п'ять років, тобто термін повноважень Омбудсмана відповідає терміну повноважень Парламенту. Резиденція Омбудсмана теж знаходиться в Страсбурзі. Йому допомагає секретаріат, директора якого призначає Омбудсман. Омбудсмен працює повністю незалежно і неупереджено, тому не приймає жодних вказівок і інструкцій від будь-яких урядів або організацій. Крім того, упродовж усього терміну повноважень Омбудсман не має права займатися жодною іншою оплачуваною чи неоплачуваною професійною діяльністю. Діяльність Омбудсмана припиняється або по завершенні терміну його повноважень, або ж в результаті добровільної чи обов'язкової відставки. Якщо посада звільняється раніше закінчення терміну повноважень Омбудсмана, то його наступник буде призначений упродовж трьох місяців на той час, що залишається до нових виборів у Парламент і призначення нового Омбудсмана. Якщо Омбудсман більше не відповідає вимогам, необхідних для виконання його обов'язків, або винен у серйозній провині, то він, на вимогу Європейського Парламенту, може бути зміщений з посади Судом ЄС.

Омбудсман уповноважений отримувати скарги від громадян ЄС, приватних або юридичних осіб, які проживають або мають законне постійне місце проживання в державах-членах ЄС. Він допомагає викривати недоліки управління, прорахунки в роботі установ і інститутів ЄС. Тільки Суд ЄС, Суд першої інстанції та Трибунал державної служби, які виконують місію правосуддя, не потрапляють під його юрисдикцію. Омбудсман, таким чином, виконує роль посередника між громадянами і владою ЄС. Він має право давати рекомендації установам ЄС і виносити питання на обговорення Європейським Парламентом, щоб останній міг в разі потреби застосувати

заходи політичного впливу стосовно окремих посадових осіб або установ ЄС.

Скарга до Європейського Омбудсмана повинна бути представлена упродовж двох років після дати, на яку припадають основні факти, що наводяться позивачем як доказ його правоти. Скаргу можна подати поштою, факсом або електронною поштою. Крім того, позивач до подачі скарги Омбудсману повинен вжити всіх відповідних адміністративних заходів щодо інституту або установи, на яку він скаржить. Скарга вважається безпідставною, якщо передбачуваний факт порушення є на даний момент або раніше був предметом судового розгляду. У будь-якій скарзі, адресованій Омбудсману, має бути чітко і ясно викладено її суть, вказані особисті дані позивача, який може, однак, просити про збереження своєї конфіденційності. У разі необхідності Омбудсман може порадити позивачеві звернутися до іншої службової особи. Омбудсман може робити будь-які запити, які вважатиме необхідними, щоб розібратися в ситуації. Потім він інформує про проблему або конфлікт інститут чи установу ЄС, які мають відношення до розгляду справи і можуть висловити свою позицію. Інститути та установи зобов'язані забезпечити Омбудсмана будь-якою інформацією, яку він у них запросить, і забезпечити йому доступ до всіх документів, які мають відношення до справи. Відмова у видачі документів можлива тільки на підставі юридично підтвердженої умови доцільності збереження конфіденційності даних документів або інформації.

Якщо Омбудсман не може провести розслідування (наприклад, якщо це стосується національних, регіональних або місцевих адміністрацій держав-членів), то він все ж буде намагатися допомогти у вирішенні проблеми. Досить часто це стосується передачі справи до члена Європейської мережі омбудсманів або надання поради про звернення до члена Мережі. Заснована у 1996 р., мережа охоплює всіх національних та регіональних омбудсманів держав-членів ЄС, країн-кандидатів на членство в ЄС, Норвегії та Ісландії, а також представників від Комітету з петицій.

Якщо Омбудсман виявляє факт порушення порядку управління, то він повідомляє про це винному в помилці або порушенні відповідній установі і дає попередні рекомендації яким чином необхідно усунути недоліки. Установі відводиться три місяці на те, щоб представити детальну відповідь на повідомлення. Рапорт Омбудсмана направляється до Європейського Парламенту та залученій в справу установі. Позивачеві, якщо розгляд було розпочато за його скаргою, також повідомляють про результати розслідування. Щорічно Омбудсман представляє Європейському Парламенту звіт про результати проведених ним розслідувань.

Першим Омбудсманом ЄС став Якоб Содерман (Jacob Soderman), призначений на цю посаду Європейським Парламентом в липні 1995 р. і переобраний на другий термін в 1999 р. У 2003 р. цю посаду зайняв Нікіфорос

Діамандоурос (Nikiforos Diamandouros), колишній національний Омбудсман Греції. 20 січня 2010 р. він був переобраний на другий п'ятирічний термін.

Європейський Парламент

Європейський Парламент – одна із семи ключових інституцій Європейського Союзу, його законодавчий орган, який обирається прямим голосуванням громадянами ЄС. Первинна назва (до 1962 р.) – Парламентська Асамблея (Parliamentary Assembly) – відображала його невисокий статус та обмежений вплив. Для піднесення свого престижу збори спочатку обрали назву «Європейські парламентські збори», а потім їх перейменували в Європейський Парламент. Представниками зборів були делегати національних парламентів (тобто вони мали подвійний мандат), які призначалися відповідно до національних процедур за квотами, встановленими засновницькими договорами.

У 1976 р. Рада Міністрів ухвалила акт про прямі вибори, відповідно до якого перші прямі й загальні вибори до Європейського Парламенту були проведені в 1979 р. Згідно з цим актом до набрання чинності однорідної виборчої процедури мали використовуватися національні виборчі процедури.

Починаючи з 1979 р., членів Європарламенту обирають строком на п'ять років на засадах прямого загального виборчого права шляхом вільного таємного голосування. Місця в ньому розподілені між державами-членами відповідно до чисельності населення. Дотепер не існує стандартної електоральної системи, усі держави-члени використовують певні різновиди пропорційної системи. Відповідно до ст. 20 ч. 2 п. в Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) громадяни ЄС мають право обирати та бути обраними на виборах до Європарламенту та на місцевих виборах у своїй державі-члені проживання на таких же умовах, як і громадяни цієї держави.

Нині парламент складається з 750 членів і 1 головуєчого, які представляють найчисельніший міжнаціональний демократичний електорат у світі. Представництво громадян є дегресивно пропорційним з мінімальним порогом з шести представників від держави-члена. Жодна держава-член не може отримати більше, ніж 96 місць. Європарламентарі виконують свої обов'язки незалежно і не можуть бути обмежені інструкціями або якимись актами. Вони можуть мати подвійний мандат, що передбачає одночасне членство в національному парламенті, однак воно є несумісним з діяльністю в національному уряді, а також зі службою в ЄС як члена Комісії, Суду аудиторів, Економічного та соціального комітету та інших комітетів, судді, генерального адвоката або чиновника Суду, деяких посадових осіб Європейського інвестиційного банку чи будь-якої посадової особи або

службовця інституцій ЄС, або спеціалізованих органів, створених у них. На час виконання службових обов'язків члени Європарламенту мають право на привілеї і недоторканність, що відповідає статусу інституції, в якій вони виконують свої представницькі повноваження. Останні вибори в ЄС відбулись у 2014 р.

За 50 років свого існування Європейський Парламент зазнавав суттєвих змін – від скромної ролі спостерігача, передбаченої засновницькими договорами, до представницького органу з політичними, наглядовими, бюджетно-фінансовими, кадровими, дорадчими й окремими законодавчими функціями. Проте ці функції, незважаючи на їх певну схожість з класичними парламентськими функціями, не збігаються з усталеними моделями парламентського устрою в багатьох державах-членах ЄС. Основна причина цього полягає у відсутності чіткого розмежування між законодавчою і виконавчою владою у Євросоюзі.

Роль Європарламенту у законодавчому процесі було істотно посилено Амстердамським договором. Так, спільно з Радою ЄС Парламент отримав право брати участь у законодавчому процесі й використовувати власні повноваження у процедурах співпраці та спільного ухвалення рішень щодо європейських політик. Його також було наділено правом давати згоду на укладання міжнародних угод, зокрема, угод про розширення ЄС, розподіл структурних фондів та фонду згуртування, долучатись до ухвалення рішень з питань зовнішньої політики ЄС. Наприклад, у питаннях сільськогосподарської політики, міграційної політики Рада ЄС самостійно виконує законодавчу, а Парламент – консультативну функцію.

Інші засновницькі договори ЄС також продовжили курс на поступове розширення сфери законотворчості представницького органу. Так, Лісабонський договір суттєво посилив законодавчі повноваження Парламенту щодо сільськогосподарської та бюджетної політик. Як головний європейський форум Європарламент закликає Раду і Комісію започатковувати нові та переглядати діючі спільні політики, тому він виконує також політичну функцію. Робота сучасного Європейського Парламенту регламентується ст. 14 та ст. 223–234 ДФЄС. Відповідно до них разом він виконує законодавчу, бюджетну, консультативну функції та функцію політичного контролю.

Європейський Парламент має помітні відмінності від національних законодавчих органів, оскільки він виконує свої законодавчі функції спільно з Радою ЄС і Європейською Комісією через різні процедури (спільне ухвалення рішень, співпраця, узгодження, консультативний висновок тощо). Хоча парламент наділений такою законодавчою владою, якої Рада і Комісія не мають, він формально не володіє законодавчою ініціативою, на кшталт більшості національних парламентів. Парламент розділяє законодавчі та бюджетні повноваження з Радою (за винятком деяких випадків, коли

застосовуються спеціальні законодавчі процедури). Європейська комісія як виконавчий орган ЄС підзвітний парламенту. Зокрема, парламент обирає голову Комісії та затверджує чи відхиляє призначення її членів. Також Парламент, висловивши вотум недовіри, може відправити Комісію у відставку. Європарламент може створювати тимчасові комітети з розслідування, повноваження яких не обмежуються вивченням діяльності інституцій ЄС, а можуть поширюватись і на дії держав-членів із упровадження політики ЄС. Парламент призначає Омбудсмана, уповноваженого розглядати скарги від громадян ЄС стосовно порушень у діяльності інституцій та органів ЄС.

Органи управління Європарламенту складаються з Президента, 14 віцепрезидентів, 6 квесторів, наради голів фракцій, наради голів комітетів, загального секретаріату. Засідання Парламенту зазвичай відбуваються впродовж одного тижня щомісяця (за винятком серпня). У нинішньому його складі діють 9 політичних транснаціональних фракцій, які мають офіційне визнання та дістають відповідну адміністративну підтримку. Основна діяльність відбувається в 20 постійних і двох тимчасових комітетах, кожен з яких співвідноситься з відповідним напрямом політики ЄС. Склад комітетів визначають політичні фракції відповідно до їх пропорційного представництва в Парламенті. Кожен комітет призначає доповідача, який готує програму обговорення та проекти резолюцій комітету, які пізніше виносяться на розгляд пленарних засідань Парламенту.

Європарламент засідає в трьох місцях: Брюсселі (Бельгія), Люксембурзі, Страсбурзі (Франція). Пленарні засідання проходять у Страсбурзі, парламентські комітети розміщені у Брюсселі. Тут проводяться засідання комітетів і додаткові пленарні засідання. Загальний секретаріат Парламенту розміщений у Люксембурзі.

17 січня 2017 р. депутати Європейського Парламенту його Президентом обрали італійця Антоніо Таяні. На цій посаді він змінив Мартіна Шульца – німецького політика, члена соціал-демократичної партії ФРН.

Європейський підрозділ співпраці у галузі юстиції

Європейський підрозділ співпраці у галузі юстиції (Євроюст) стимулює і координує розслідування і судові переслідування між компетентними органами в державах-членах, покращує співпрацю між компетентними органами держав-членів, зокрема шляхом сприяння виконанню міжнародної взаємної правової допомоги та здійснення прохань про екстрадицію. Компетенція Євроюсту охоплює такі види злочинів і правопорушень: тероризм, незаконний обіг наркотиків, торгівля приватними даними, підробка, відмивання грошей, комп'ютерні злочини, злочини проти власності

або суспільних благ, включаючи шахрайство та корупцію, злочини, що впливають фінансові інтереси ЄС, екологічні злочини та участь у злочинній організації. Крім того, Євроюст може допомагати державам-членам ЄС у розслідуванні інших злочинів.

Конкретні кроки по створенню цієї структури почали здійснюватися за ініціативи Португалії, Франції, Швеції та Бельгії в 2000 р., коли було утворено «Про-Євроюст» – підготовчий орган, який складався з національних прокурорів, і мав на меті напрацювати схему діяльності Євроюсту в майбутньому.

Прискорила створення Євроюсту трагедія 11 вересня 2001 р. у США. А вже після неї акцент на боротьбу з тероризмом зміщується від регіональних/національних структур на міжнародний рівень. На посилення боротьби з тяжкими транснаціональними злочинами у 2002 р. було прийнято рішення Ради ЄС про створення, фінансування і діяльність Євроюсту. Згодом до рішення 2002 р. було внесено зміни – Рішенням Ради 2003-659-ЖНА про зміни до Рішення 2002/187/ЮВС та новим Рішенням про Євроюст 2009/426/ЮВС. У Договорі про функціонування ЄС (ст. 85) передбачено: призначенням Євроюсту є підтримка та посилення координації і співробітництва національних органів, відповідальних за проведення розслідувань і кримінального переслідування за фактами тяжких злочинів, що зачіпають дві чи більше держав-членів або потребують проведення кримінального переслідування на загальних засадах – виходячи з операцій, які здійснюються органами держав-членів та Європолем, і на базі наданої ними інформації.

Відповідно до ст. 3 Консолідованої версії рішень про Євроюст від 15 липня 2009 р. перед Євроюст ставляться наступні завдання:

а) розвивати й покращувати координацію між компетентними органами держав-членів щодо дій з розслідування і кримінального переслідування, які вони проводять на своїй території, з урахуванням будь-якого запиту, що надійшов від компетентного органу однієї з них, а також будь-якої інформації, наданої компетентним органом на підставі розпоряджень, виданих відповідно до установчих договорів;

б) зміцнювати співробітництво між компетентними органами держав-членів, зокрема, шляхом сприяння виконанню запитів у сфері судової співпраці, зокрема щодо документів, котрі потребують взаємного визнання;

в) підтримувати іншими способами зусилля компетентних органів держав-членів для підвищення ефективності розслідувань та заходів із кримінального переслідування.

Для досягнення окреслених цілей, Євроюст може звертатися до компетентних органів відповідних держав-членів із запитом про розслідування чи переслідування в судовому порядку конкретних дій;

координацію між державами; визнання того, що одна країна перебуває в кращому становищі для кримінального переслідування, ніж інша; створення Спільної групи з розслідування; надання Євроюсту інформації, необхідної для виконання його завдань. Євроюст також забезпечує, щоб компетентні органи влади інформували один одного про розслідування і кримінальне переслідування, про які їх було поінформовано; сприяє компетентним органам у забезпеченні максимально ефективної координації розслідувань та судових переслідувань; надає допомогу для поліпшення співробітництва між компетентними національними органами влади; співпрацює і консультується з Європейською судовою мережею, а також використовує її базу даних і вдосконалює свою.

Євроюст також може здійснювати координацію між компетентними органами і направляти запити про надання правової допомоги, якщо розслідування проводиться компетентним органом держави-члена, або стосується конкретної справи, або потребує його втручання для координації дій. Крім того, він може допомагати Європолу, зокрема, висновками, ґрунтованими на аналізі, проведеному Європолом, а також надавати матеріально-технічну підтримку, наприклад, у перекладі, тлумаченні та організації координаційних нарад.

Окрім Європолу, Євроюст активно співпрацює з такими організаціями як Європейська судова мережа (European judicial network, EJN), Європейське бюро з боротьби з шахрайством (European Anti-fraud Office, OLAF), Європейська агенція з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів ЄС (Frontex) та Європейський поліцейський коледж (European Police College, CEPOL).

Основними органами Євроюсту є колегія та адміністрація. Функціонуванням та організацією агенції керує Колегія, що складається із 27 членів, яким допомагають заступники та асистенти, а також національні експерти, які входять до адміністрації Євроюсту. Колегія відповідальна за діяльність організації, затверджує проект бюджету й передає затверджений варіант до Єврокомісії.

Роботі колегії сприяє адміністрація, яку очолює директор. Його основні обов'язки полягають у поточному управлінні Євроюстом, керівництві персоналом, наглядом за реалізацією щорічної програми роботи. Крім того, адміністративний директор розробляє проект бюджету, що надається потім до колегії. Обов'язки з виконання бюджету теж покладено на адміністративного директора. Адміністрація складається із секретаріату Колегії, відділу бюджету, фінансів і закупівель, відділу аналізу справ, відділу кадрів, відділу захисту інформації, відділу інформаційного управління, юридичної служби, служби зв'язків з громадськістю.

Важливу роль відіграє Спільний наглядовий орган (СНО), що є

незалежним зовнішнім органом у сфері захисту даних, установленим статтею 23 Рішення про Євроюст. Цей орган складається із суддів та постійних членів, які виконують надважливе завдання – забезпечення відповідності процедури обробки персональних даних нормативно-правовим актам, які регламентують діяльність Євроюсту та інших актів ЄС.

СНО здійснює моніторинг діяльності Євроюсту, пов'язаної з обробкою персональних даних, і гарантує, що вона провадиться відповідно до Рішення про Євроюст. Для виконання своїх завдань СНО має повний доступ до всіх відповідних документів. Євроюст надає йому всю необхідну інформацію й допомагає цьому органу у виконанні завдань іншими способами. СНО є другою інстанцією для звернення офіцера Євроюсту із захисту даних у разі порушення, а Колегія не вирішила це питання протягом прийнятного періоду часу. Крім того, СНО розглядає звернення від осіб, щодо яких проводиться розслідування, і здійснює контроль.

Методи роботи, використовувані Євроюстом в процесі виконання поставлених завдань, дають можливість домагатися бажаного ефекту координації та співпраці між усіма 27 державами-членами ЄС. Це робить Євроюст потужним і ефективним органом з боротьби з транскордонною злочинністю і тероризмом.

Європейський поліцейний коледж

Європейський поліцейний коледж (CEPOL) був утворений рішенням Європейської ради 2000/820/ЖНА від 2000 р., однак фактично він почав функціонувати з 1 січня 2001 р. (із його тимчасовим перебуванням у Копенгагені (Данія). Рішенням Європейської ради 2004/566/ЖНА CEPOL отримав статус юридичної особи. Після прийняття рішення 2004/567/ЖНА Європейської ради коледж перебазувався в Брамшиль (Великобританія), а також почав діяти постійний секретаріат при Раді Керуючих. З 1 січня 2006 р. CEPOL почав функціонувати як агентство Європейського Союзу.

Коледж щорічно формує план навчання для співробітників національних поліцій країн ЄС, Норвегії та Ісландії. Крім того, CEPOL координує діяльність місцевих навчальних закладів з метою підготовки майбутніх та діючих правоохоронців до боротьби з міжнародною та транскордонною злочинністю. На базі коледжу проводяться міжнародні мовні курси для старих поліціантів, метою яких є розвиток співпраці та підвищення комунікаційних здібностей різних правоохоронних систем країн ЄС. Окрім того, на базі коледжу проводять навчання по боротьбі з тероризмом для національних правоохоронців та антитерористичних відомств.

Завдання коледжу визначені наступні:

- 1) розширювати пізнання офіцерів поліції в сфері європейської

юстиції (Євроюст, Європол);

2) проводити підготовку офіцерів поліції у країнах-кандидатах на вступ в ЄС;

3) проводити підготовку офіцерів поліції країн ЄС до спільних дій з врахування європейського митного законодавства;

4) розширювати пізнання офіцерів поліції стосовно поліцейських систем країн-членів ЄС.

СЕРОL організує близько 70–100 курсів, семінарів і конференцій на рік. Здійснення заходів націлене на національну підготовку старших поліцейських навчальних закладів держав-членів. При проведенні підготовки коледж має право співпрацювати з національними навчальними закладами країн-членів ЄС та країн-кандидатів на вступ.

Європейський соціальний та економічний комітет

Європейський соціально-економічний комітет – консультативний представницький орган, який було створено згідно Договору про заснування Європейської спільноти (1958 р.) для ефективнішого забезпечення представництва інтересів різних економічних і соціальних груп.

Комітет складається з 350 членів, які призначаються Радою ЄС терміном на 5 років за рекомендацією національних урядів. Члени Соціально-економічного комітету належать до певних категорій так званого «організованого громадянського суспільства» – роботодавці, профспілкові діячі та представники різних груп інтересів (професійних об'єднань, фермерів, захисників довкілля, споживачів тощо). Вони мають звання «радників» і призначаються Радою ЄС з кандидатур, представлених країнами-членами, що їх у свою чергу пропонують організації громадянського суспільства, представлені на національному рівні. Після завершення терміну їх повноваження можуть бути поновлені. Загалом радники можуть продовжувати вести професійну діяльність у країнах їх походження та з'являються в Брюсселі лише для виконання своїх повноважень. Вони не одержують винагороду за свою діяльність, але їм відшкодовуються дорожні витрати та витрати на зібрання, що їх визначає та встановлює Рада.

Соціально-економічний комітет представляє їхню позицію та відстоює інтереси в діалозі з Європейською Комісією, Радою ЄС та Європейським Парламентом. Із Комітетом обов'язково консультуються у випадках, передбачених Угодами, а також в усіх випадках, коли ці установи вважатимуть це за доцільне. Комітет також може залучатися попередньо тією чи іншою установою, або проявляти власну ініціативу, висловлюючи свою думку (близько 15% порад). Комітет у середньому ухвалює 150 суджень на рік з різноманітних тем, що стосуються устрою Європи. Він бере активну

участь у процесі формування політики та підготовки рішень Європейської спільноти.

Європейський соціально-економічний комітет складається з шести спеціалізованих секцій, що покривають досить широкий спектр завдань співтовариства:

- 1) економічний та монетарний союз, економічне та суспільне єднання (ECO);
- 2) єдиний ринок, виробництво та споживання (INT);
- 3) транспорт, енергетика, інфраструктура та інформаційне суспільство (TEN);
- 4) праця, суспільні справи та громадянство (SOC);
- 5) сільське господарство, розвиток сільських місцевостей та довкілля (NAT);
- 6) зовнішні відносини (REX).

Завдання Соціально-економічного комітету полягає в забезпеченні більшого єднання та ширшої участі організованого громадянського суспільства у європейському проекті, як на національному, так і на європейському рівні; укріпленні ролі організованого громадянського суспільства у країнах, географічно зв'язаних з країнами поза межами Європейської спільноти, або де розвивається структурований діалог з організаціями громадянського суспільства, зокрема, це країни-кандидати на приєднання до Європейського Союзу, країни-партнери з регіону Середземномор'я, країни Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону, Індія, Китай, Латинська Америка (загальний ринок Південної Америки) та Бразилія.

Таким чином, Соціально-економічний комітет відіграє роль містка між Європейським Союзом та громадянами. За угодами Комітет є інституційним та представницьким органом організованого громадянського суспільства. Внаслідок свого складу та функції в інституційному комплексі Союзу, Комітет продовжуватиме нести особливу відповідальність за втілення активної участі в державному управлінні та за налагодження структурованого діалогу між організованим громадянським суспільством та інституціями Союзу. Комітет також відіграє важливу роль у сфері зовнішніх відносин, сприяючи розповсюдженню європейської моделі суспільства та роблячи значний внесок у впровадження та поліпшення механізмів консультування громадянського суспільства в країнах та регіонах, з якими Європейський Союз підтримує стосунки.

Європейський соціальний фонд

Європейський соціальний фонд (надалі – ЄСФ) – фінансова організація,

яка діє в ЄС з 1960 року. За статутом кошти фонду призначені для фінансування заходів, які забезпечують зайнятість і вільне переміщення робочої сили в країнах ЄС. З коштів фонду компенсується, за дотримання відповідних умов, 50% витрат, витрачених урядовими або державними організаціями держав-членів на перекваліфікацію робітників, а також 50% коштів, виданих на субсидії робітникам, котрі переселяються, і на тимчасову (до відновлення їх повної зайнятості) допомогу робітникам, які повністю або частково втратили роботу у зв'язку з переходом підприємств, де вони працювали, на виробництво інших видів продукції.

Фондом розпоряджається Комісія ЄЕС. Операції фонду включаються до її бюджету. ЄСФ керує Комісія, якій у цьому допомагає Комітет, що складається з представників урядів, профспілок та організацій роботодавців.

ЄСФ має на меті підвищення рівня зайнятості працівників, посилення їх географічної та професійної мобільності у межах ЄС, полегшення їх пристосування до економічних змін та змін у виробничій системі шляхом професійного навчання й перепідготовки.

Основні функції ЄСФ:

- 1) підтримка заходів, спрямованих на запобігання безробіттю та боротьба з ним;
- 2) розвиток трудових ресурсів та заохочення соціальної інтеграції на ринку праці;
- 3) підвищення рівня зайнятості;
- 4) надання рівних можливостей жінкам і чоловікам;
- 5) підтримка адаптації та модернізації національних освітніх політик і систем навчання, освіти й зайнятості за межами регіонів;
- 6) заохочення заходів, що сприяють розвитку людських ресурсів;
- 7) сприяння місцевим трудовим ініціативам;
- 8) соціальний вимір і зайнятість в інформаційному суспільстві;
- 9) боротьба з усіма формами дискримінації та нерівності на ринку праці.

У рамках діяльності ЄСФ або у зв'язку з нею здійснюються такі європейські соціальні програми як: YOUTHSTART, COMETT, FORCE, EUROTCHNET, LINGUA, PETRA.

Крім ЄСФ, соціальні проблеми розв'язуються також за допомогою інших фондів: Європейського фонду регіонального розвитку (1975 р.) Аграрного фонду (1964 р.), Риболовного фонду (1994 р.), Фонду єднання (1994 р.), Фонду солідарності (2002 р.).

Європейський суд аудиторів

Європейський суд аудиторів – наділена контрольними функціями

інституція ЄС, яка перевіряє законність і правильність прибутків й видатків Союзу згідно з бюджетом, а також оцінює управління фінансами.

Всі інституції та установи ЄС, які оперують коштами від його імені, а також державні ревізійні органи чи урядові відомства зобов'язані надавати документи на запит Суду аудиторів. Результати своїх досліджень він оприлюднює у вигляді звітів – регулярних річних та спеціальних тематичних. Окрім того, за законом, перш ніж ухвалювати фінансові й антишахрайські законодавчі акти, Рада запитує думку Суду аудиторів.

Надання йому статусу «інституту» було обумовлено важливістю проведення зовнішньої і незалежної ревізії бюджету Союзу з метою недопущення марнування ресурсів ЄС, відмивання коштів і шахрайства. Цей крок підкреслив як важливість завдань ревізії, так і незалежність Палати стосовно інших інститутів Союзу, а також національних урядів. Враховуючи чітко виражений наднаціональний характер Рахункової палати, правомірно стверджувати, що жодне інше інтеграційне об'єднання не має подібного органу фінансового контролю.

Рахункова палата, на думку фундаторів, мала стати наднаціональною за своїм характером і незалежною інституцією. Під час виконання своїх обов'язків її члени не могли вимагати або приймати інструкцій від будь-якого уряду або інших органів, повинні утримуватись від будь-яких дій, що несумісні з їхніми обов'язками (ст. 206 ДЄЕС). Слід зазначити, що в Договорі ретельно прописані гарантії незалежності і вимоги відданості членів Палати інтересам Співтовариства (Союзу) не лише під час виконання ними своїх обов'язків, але й після їх припинення. Крім установчих договорів, повна адміністративна і бюджетна незалежність Рахунковій палаті надавалася фінансовим регламентом 1977 р. (оновлений у 1990 р.).

Правовий статус Рахункової палати було чітко визначено і піднято до максимального в ЄС рівня Маастрихтським договором (1992 р.). Договір невдовзі був доповнений положеннями Амстердамського договору (1997 р.), що суттєво розширювали її повноваження, зокрема в сфері другої і третьої опор, оскільки витрати за цими напрямками діяльності становлять значну частку бюджету ЄС, а також підтвердив право Рахункової палати звертатися до Суду першої інстанції для захисту своїх прерогатив від посягання з боку інших інститутів ЄС. Ніццький договір (2001 р.) підтвердив принцип формування складу Палати – по одному аудитору від кожної держави-члена; надав право створювати внутрішні палати як структурні підрозділи Рахункової палати заради зменшення навантаження і підвищення ефективності роботи (п. 4 ст. 287 ДФЄС), передбачив можливість збільшення ролі останніх при затвердженні деяких видів звітів і висновків, аби Палата мала змогу не збиратися у повному складі; підкреслив необхідність співпраці між Палатою і вищими національними контрольними органами в рамках системи

фінансового контролю Союзу.

У порядку створення і функціонування Рахункової палати досить чітко можна спостерігати дію механізму стримувань і противаг. Аудиторів призначає Рада шляхом одностайного голосування з кандидатур, запропонованих державами-членами ЄС, але після обов'язкових попередніх консультацій з Європейським Парламентом. Аудитором може стати особа, що працює або працювала в національних органах зовнішнього аудиту, або яка має необхідну кваліфікацію для того, щоб зайняти цю посаду. Перебування на посаді обмежується шістьма роками, але мандат може бути подовжено (ст. 286 ДФЄС). Очолює Палату Голова, який обирається її членами зі свого складу строком на три роки з правом переобрання на новий строк. Голова є першим серед рівних (*primus inter pares*): він головує на засіданнях Палати, слідкує за виконанням прийнятих Палатою рішень, забезпечує компетентне управління організацією і діяльністю Палати, представляє її у стосунках з інститутами, органами і установами ЄС, а також органами національної влади.

У рамках своїх статутних повноважень Рахункова палата виконує ряд важливих функцій, серед яких слід назвати: виявлення порушень у бюджеті ЄС; аналіз причин порушень; зміна діяльності об'єкта контролю за допомогою усунення причин порушень; попередження подібних порушень у майбутньому; дотримання норм і вимог законодавчих актів у сфері використання коштів бюджету ЄС. Під час здійснення своїх повноважень Рахункова палата приділяє увагу питанням підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів не лише виявленням порушень або відхилень в бюджетному процесі (власне фінансовий аудит), але й шляхом визначення кращого способу управління грошовими коштами Союзу (аудит ефективності). Тобто діяльність Рахункової палати сприяє пошуку більш ефективного і раціонального способу досягнення суспільно значущих цілей ЄС в рамках існуючих бюджетних можливостей.

Європейський суд з прав людини

Європейський суд з прав людини – одна з інституцій Ради Європи, яка була заснована в 1959 р. і розташована в Страсбурзі (Франція). Головною метою створення та функціонування Європейського суду з прав людини є забезпечення дотримання прав і свобод людей і організацій, закріплених в Європейській конвенції по захисту прав і основоположних свобод 1950 р. (ратифікована в 1953 р.). На конференції Віденського саміту глав держав і урядів держав-членів Ради Європи у жовтні 1993 р. ухвалюється рішення про створення нового Європейського суду з прав людини, який замінить колишню двоступеневу систему захисту прав та свобод. Після набрання чинності Протоколу №11, відкритого для підписання у 1994 р., контрольний механізм

ЄКПЛ було реформовано шляхом скасування інституту Європейської комісії з прав людини і запровадження єдиного постійно діючого Європейського суду з прав людини з автоматичним правом індивідуальної петиції, здійснення якого не залежатиме від спеціального визнання цього права державою-учасницею. Реформований Суд розпочав свою роботу 1 листопада 1998 року.

Офіційними мовами ЄСПЛ є англійська та французька, а це означає, що судові засідання і судове діловодство здійснюється на одній із них. Робочими мовами є всі мови 47 держав-учасниць Конвенції, тому скарга може бути подана будь-якою мовою держави-учасниці. З квітня 2010 р. суддею Європейського суду з прав людини від України є Ганна Юдківська.

Число суддів ЄСПЛ дорівнює кількості держав-членів Ради Європи. Судді обираються на дев'ять років Парламентською Асамблеєю Ради Європи із списку кандидатів, до якого кожен учасник Ради Європи вносить по 3 кандидатури. Судді не можуть бути переобрані. Суддя може бути звільнений з посади, якщо рішення про його невідповідність встановленим вимогам буде ухвалене іншими суддями більшістю у дві третини голосів (ст. 24).

Члени ЄСПЛ діють як незалежні судді. Вони повинні мати високі моральні якості та кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, чи бути юристами з визнаним авторитетом. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися ніякою діяльністю, що є «несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на постійній основі».

Стаття 27 Конвенції передбачає створення в межах Суду трьох різних типів органів: комісій, палат і Великої палати.

Комісія, до складу якої входить три судді, може визнати неприйнятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення. Кожна така ухвала є остаточною і особа, що звернулася із заявою, не може вимагати її перегляду.

В палатах, на другому рівні організаційної структури Суду, здійснюється більша частина його роботи. До складу палат входять сім суддів, включаючи й члена палати за посадою – суддю, якого було обрано від зацікавленої держави-учасниці, або особу, яка призначається для участі в засіданнях в разі відсутності такого судді.

Окрім створення комісій, палата приймає ухвали щодо прийнятності та суті міждержавних і індивідуальних заяв, які не були визнані неприйнятними у комісіях. Як правило, палата приймає рішення щодо прийнятності окремо від рішення по суті.

Велика палата – третій рівень, на якому здійснюється робота Суду. До складу Великої палати входять сімнадцять суддів. Окрім члена палати або Великої палати за посадою, до складу Великої палати входять Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, які визначаються відповідно до

регламенту Суду.

Велика палата повноважна розглядати лише ті справи, які були їй передані. Відповідно до ст. 30 передбачено три випадки, коли палата може відмовитись від своєї юрисдикції на користь Великої палати. По-перше, коли приймається рішення щодо заяв, у яких порушується питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї. По-друге, якщо Комітет Міністрів вважає, що будь-яка сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі. І, по-третє, розглядає запити про надання консультативних висновків з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

Звертатися зі скаргами до Європейського суду з прав людини можна тільки проти держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Це означає, що скарги проти приватних осіб (фізичних або юридичних) не є припустимими. Однак в деяких випадках держава несе відповідальність за дії приватних осіб. Тим не менше скарга в будь-якому випадку подається проти держави. Держава несе відповідальність за дії всіх своїх органів і представників. Муніципальні органи також підпадають під дію звернення до Європейського суду з прав людини в коло відповідальних суб'єктів, хоча формально не є державними органами. У деяких випадках до Суду можна звертатися в зв'язку з діями комерційних організацій, які не є ні державними, ні муніципальними, проте в керівництві яких держава відіграє певну роль.

Європейський суд виносить три основних види рішень (всього їх понад 10):

- 1) рішення про неприйнятність скарги, оформлене у вигляді листа, адресованого заявнику (понад 95%);
- 2) рішення щодо неприйнятності або прийнятності скарги у вигляді окремого мотивованого документа;
- 3) остаточне рішення у справі, в якому Суд може визнати порушення прав людини.

За понад 50 років свого існування ЄСПЛ виніс більше, ніж 42 млн. мотивованих рішень і постанов, 90% з яких було винесено за останніх 20 років. Постанови ЄСПЛ є обов'язковими для держав-учасників і змушують уряди вносити зміни в законодавство, міняти адміністративну та судову практику.

Повноваження Європейського суду з прав людини полягають в наступному:

- 1) визнавати факт порушення прав людини;
- 2) присуджувати компенсацію жертвам;
- 3) визнавати відповідача який не виконав остаточне рішення Європейського суду;
- 4) надавати консультативні висновки;

5) наказувати відповідачу вжити певних заходів щодо усунення порушень прав людини, вказавши на характер цих заходів.

Наслідки для держави (або Європейського Союзу) винесення постанови Європейським судом, в якому буде визнано порушення, залежать від їхнього характеру і можуть бути наступні:

- 1) виплата компенсації;
- 2) проведення розслідування, якщо мова йде про потерпілого у злочині, перегляд як цивільної, так і кримінальної справи (індивідуальні заходи);
- 3) зміна законодавства або прийняття інших загальних заходів по виправленню ситуації в цілому (заходи загального характеру).

Наслідками невиконання постанови Європейського суду можуть стати притягнення до міжнародно-правової відповідальності, а у окремих випадках – призупинення членства або виключення з членів Ради Європи.

Європейський фонд регіонального розвитку

Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) фінансує проекти, спрямовані на зміцнення економічної та соціальної згуртованості в ЄС, коригування дисбалансів між її регіонами.

Фондом здійснюються наступні види організаційно-фінансової допомоги:

1. Пряме інвестування компаній (зокрема, малі та середні підприємства) з метою створення постійних робочих місць.
2. Фінансування інфраструктури для досліджень та інновацій, телекомунікацій, охорони навколишнього середовища, енергетики та транспорту.
3. Вкладення коштів у фінансові інструменти (фонди ризикового капіталу, фонди місцевого розвитку тощо) для підтримки регіонального та місцевого розвитку і зміцнення співпраці між містами і регіонами.
4. Заходи технічної (методичної) допомоги.

На основі «Пакета Делора» було визначено п'ять основних напрямів регіональної політики:

- 1) структурна перебудова відсталих регіонів;
- 2) реконструкція регіонів і галузей, особливо потерпілих від економічних криз;
- 3) регулювання заходів щодо вирішення проблеми довгострокового безробіття,
- 4) вирішення проблеми зайнятості серед молоді;
- 5) регіональні проблеми, пов'язані з сільським господарством.

Наприклад, у рамках національних програм у 1994–1999 рр.

фінансувалося понад 600 так званих операційних програм і єдиних програмних документів. У цей же період було виділено асигнування на реалізацію близько 500 програм за 13 ініціативами ЄС: INTERREG II, LEADER II, REGIS II, EMPLOYMENT, ADAPT, RECHAR II, RESIDERII, RETEX, KONVER, SMES, URBAN, PESCA, PEACE.

У новому програмному періоді 2000–2006 рр. кількість ініціатив скоротилася з 14 до 4 програм: 1) INTERREG – прикордонна, транснаціональна й міжрегіональна співпраця для стимулювання гармонійного, збалансованого та сталого розвитку на всій території ЄС; 2) URBAN – економічне й соціальне відродження міст, а також приміських регіонів, які перебувають в кризовій ситуації, з метою створення умов для сталого міського розвитку; 3) LEADER – сільський розвиток; 4) EQUAL – транснаціональна співпраця в розробці нових засобів боротьби з усіма формами дискримінації й нерівності на ринку праці.

Для ефективного розвитку регіонів ЄС у майбутньому Європейська комісія визначила нові пріоритети регіональної політики на період 2007–2013 рр. Насамперед нова політика значно звузила сферу своїх цілей, на які будуть спрямовані основні зусилля: 1) конвергенція – згладжування нерівності між країнами й регіонами; 2) збільшення трудової зайнятості й конкурентоспроможності регіонів; 3) «європейська міжтериторіальна співпраця» (транскордонна, транснаціональна й міжрегіональна).

Ключовими завданнями ЄФРР на сучасному етапі є: інноваційна й економічна діяльність, що ґрунтується на наукових знаннях, екологія й запобігання природним катастрофам, прогрес у досягненні повної зайнятості, поліпшення якості й продуктивності праці, соціальна участь і згуртування.

Європейський фонд розвитку

Європейський фонд розвитку (ЄФР) – фінансово-кредитна організація, заснована Римським договором (1957 р.) при Єврокомісії. Мета створення – надання багатосторонніх пільгових кредитів для країн, що розвиваються, асоційованих в ЄС; провадження кредитної політики, спрямованої на стимулювання регіональної інтеграції, спільного фінансування тощо. При прийнятті рішень у ЄФР асоційовані країни мають право дорадчого голосу. ЄФР не є юридичною особою. Основні форми кредитування ЄФР – субсидії (до 80% загального обсягу операцій) та пільгові позики (1% річних, термін сплати – 40 років, пільговий період – 10 років). Капітал ЄФР формується за рахунок внесків держав-членів ЄС на момент укладання чергової конвенції про асоціацію на весь термін її дії (5 років). Крім цього, ресурси спрямовуються на фінансування конкретних проектів розвитку: об'єктів національного значення та інфраструктури (дороги, аеропорти, зв'язок тощо).

ЄФР є координатором двосторонніх програм офіційної допомоги розвитку держав-членів ЄС. Фонд реалізує свою діяльність за допомогою таких інструментів як гранти, вкладення капіталу з ризиком, а також кредитування приватного сектору.

Європейський центр з профілактики та контролю захворюваності

Європейський центр з профілактики та контролю захворюваності (ЄЦКЗ) є незалежним органом ЄС, місія якого полягає в зміцненні оборони Європи по боротьбі з інфекційними захворюваннями. Центр було створено в 2005 р., він розташований у Стокгольмі (Швеція).

Відтоді, як в ЄС поглибилася економічна інтеграція та розширилися відкриті кордони, співробітництво з питань суспільної охорони здоров'я стали вкрай важливими.

Європейський центр профілактики та контролю захворюваності на даний час працює на матричній структурі, заснованій на п'яти одиницях:

1. Офіс головного вченого.
2. Спостереження і підтримка операцій з реагування.
3. Потенціалу громадської охорони здоров'я і зв'язку.
4. Управління ресурсами та координації.
5. Інформаційно-комунікаційні технології.

Офіс головного вченого складається з восьми програм хвороб, розділ координації мікробіології та Наукова секція Координаційної Ради. Дві наступні одиниці – спостереження та підтримки операцій з реагування та потенціалу громадської охорони здоров'я і зв'язку – забезпечують особливий досвід. Група інформаційних і комунікаційних технологій надає інфраструктуру, розробку додатків і підтримку. Управління ресурсами та координації контролює Європейський центр профілактики та контролю захворюваності в людських і фінансових ресурсах. П'ята одиниця – інформаційно-комунікаційні технології – публікує численні наукові та технічні доповіді з різних питань, пов'язаних з профілактикою та боротьбою з інфекційними захворюваннями.

Місія центру полягає у сприянні зміцненню Європи у боротьбі з інфекційними захворюваннями, такими як грип, атипова пневмонія, ВІЛ/СНІД. Він має невеликий кістяк співробітників та розгалужену мережу партнерів по ЄС і ЄП/ЄАВТ держав-членів. ЄСРС працює в партнерстві з національними органами охорони здоров'я для зміцнення і розвитку континенту, епідеміологічного нагляду та систем раннього попередження.

ЄЦКЗ має штат близько 300 осіб і річний бюджет понад €50 мільйонів.

Європейський центр розвитку професійної освіти

Європейський центр розвитку професійної освіти (ЄЦРПО) – агенція, яка допомагає розвитку професійно-технічної освіти та підготовки кадрів у країнах ЄС. Центр надає експертну допомогу Європейській комісії, країнам-членам ЄС і соціальним партнерам у впровадженні політики у сфері професійної освіти і навчання (VET). Створений у 1975 р., центр був одним із перших спеціалізованих децентралізованих установ. У 1995 р. головний офіс CEDEFOP був переведений з Берліна в Салоніки, водночас працює відділення й у Брюсселі. Принцип діяльності центру – безперервне навчання по всьому ЄС.

CEDEFOP спрямовує свою діяльність на:

- 1) надання технічної допомоги та ідей щодо політики у сфері професійної освіти і навчання;
- 2) розбудову нових підходів у сфері професійної освіти і навчання з урахуванням новітніх тенденцій розвитку і сучасних викликів;
- 3) підвищення привабливості і розуміння значущості професійної освіти і навчання;
- 4) об'єднання політиків, соціальних партнерів, дослідників і практиків для обговорення ідей і шляхів покращення політики у сфері професійної освіти і навчання;
- 5) допомогу і підтримку в об'єднанні європейських підходів, принципів та інструментів покращення політики у сфері професійної освіти і навчання.

Завдання ЄЦРПО полягають у наступному:

- 1) компіляція окремих документів і аналіз даних;
- 2) сприяння розвитку і координації наукових досліджень;
- 3) використання і поширення інформації;
- 4) заохочення до розробки спільних підходів у професійному навчанні;
- 5) забезпечення функціонування форуму для обговорення та обміну ідеями.

ЄЦРПО презентує свою інформацію в електронних та друкованих ЗМІ, а також об'єднує людей за допомогою ознайомлювальних поїздок, конференцій і семінарів. Інформація CEDEFOP спрямована на професійне навчання та підготовку політиків, дослідників і практиків в ЄС та за його межами.

Європейський центральний банк

Європейський Центральний банк (ЄЦБ) є базовим елементом Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), який, як юридична особа,

розпочав роботу з 1 червня 1998 р. Центральний офіс знаходиться у Франкфурті-на-Майні (Німеччина). Основним завданням Європейського Центрального банку є підтримка євро та стабілізації цін у єврозоні.

Найвищий орган ЄЦБ – Управлінська рада, до якої входять члени правління ЄЦБ та керівники центральних банків держав-членів ЄС. Ухвали потребують простої більшості голосів, кожний член управлінської ради має лише один голос. Правління ЄЦБ очолює Президент, якому підпорядковується віце-президент та чотири заступники. Їхні призначення узгоджують з головами держав та урядів держав-учасниць. Ухвали правління також потребують простої більшості голосів. Головне завдання правління ЄЦБ – виконання вказівок та ухвал Управлінської ради, що передбачає залучення до їхнього виконання центральних банків держав-членів ЄС.

Європейський Центральний Банк є юридичною особою. Його керівними органами є: Керуюча рада та Виконавчий комітет. Керуюча рада ЄЦБ складається з членів Виконавчого комітету Європейського Центрального Банку та Керуючих національних центральних банків. Тільки члени Керуючої Ради, мають право голосу. Кожен з них має один голос. При голосуванні вони повинні бути присутнім особисто. Рішення приймаються простою більшістю. У разі рівності голосів, голос Президента – вирішальний. Голоси зважуються у відповідності з частками національних центральних банків у передплатному капіталі. Засідання проводяться не менше десяти разів упродовж року. Керуюча рада визначає орієнтири банківської діяльності, формує валютну політику, і приймає рішення з метою вирішення завдань Європейської системи центральних банків.

Виконавчий комітет ЄЦБ – це Президент, Віце-президент і чотири інших члени. Вони виконують свої обов'язки на постійній основі. Їм заборонено займатися будь-якою оплачуваною діяльністю. Ні один член Виконавчого комітету не може займатися іншою діяльністю, крім як у винятковому порядку за дозволом Керуючої ради. Президент, Віце-президент та інші члени Виконавчого комітету призначаються за спільною згодою урядів держав-членів за рекомендацією Ради, після консультації з Європейським Парламентом та Управляючим радою. Термін їх повноважень – 8 років. Цей термін не продовжується. Членами Виконавчого комітету можуть бути лише громадяни держав-членів.

Виконавчий комітет реалізує валютну політику у відповідності з орієнтирами та рішеннями, Керуючої ради та дає відповідні вказівки центральним банкам. Організаційно-правова форма центрального банку не є раз і назавжди сталою і може вдосконалюватися. Правові форми і внутрішні організаційні структури центральних банків досить різноманітні, що створює можливість експериментувати. Однак при всьому розмаїтті центральних банків є деякі загальні закономірності: по-перше, це турбота центральних

банків про громадян своїх країн, про стабільність цін, по-друге, це широке представництво соціальних інтересів, яке знаходить законодавче закріплення в організації центральних банків, по-третє, це наявність механізмів контролю з боку суспільства та його інститутів за діяльністю Центробанку, з тим щоб його практичні цілі не розходилися з цілями громадянського суспільства. Тим самим забезпечується необхідна прозорість в організації та функціонуванні центральних банків країн та Європейського Центрального Банку.

Європейські комісари

Європейські комісари – незалежні, призначувані державами-членами ЄС після консультацій з головою Європейської комісії посадові особи, уповноважені виконувати покладені на них обов'язки. Команда кандидатів із 28 осіб (включно з головою) піддається обговоренню в Європейському парламенті, який повинен або відхилити, або прийняти склад Комісії в цілому. Якщо Європейський парламент заперечує проти якогось з кандидатів, президент Комісії зобов'язаний змінити напрямки роботи членів команди (перетасувати їх), або запросити нового кандидата від держави-члена. У парламенті не можуть голосувати проти окремих кандидатів. Як тільки команда буде схвалена Парламентом, вона офіційно приступає до виконання повноважень. Важливо зауважити, що члени Комісії не представляють інтересів окремої держави-члена, а діють виключно від імені Єврокомісії.

1 листопада 2014 р. приступив до роботи новий склад Європейської комісії на чолі з її президентом Жаном-Клодом Юнкером. Напередодні склад Єврокомісії був схвалений Європарламентом. Його підтримали 423 депутати, 209 – виступили проти, ще 67 – утрималися. До складу Єврокомісії із 28 осіб увійшли 14 комісарів, що є представниками Європейської народної партії (до неї належить і сам Юнкер), а також 9 жінок.

За погодженням нового складу комісії в Європарламенті у Юнкера особливих труднощів не виникло. Довелося забракувати лише одну кандидатуру. Через претензії парламентаріїв Юнкеру довелося відмовитися від співпраці з экс-прем'єром Словенії Оленкою Братушек. Їй пророкували посаду еврокомісара з енергетики, проте вона дісталася Марошу Шефковичу.

У складі комісії залишаться попередні комісари, але на інших посадах. Повноваження членів органу виконавчої влади ЄС триватимуть 5 років і закінчаться 31 жовтня 2019 р.

До нинішнього складу Європейської комісії, окрім її Голови, входять:

1. Високий представник ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки, віце-президент – Федеріка Могеріні (Federica Mogherini), Італія, 41 рік;
2. Перший віце-президент з питань удосконалення регуляторної діяльності, міжінституційних відносин, верховенства права і Хартії

фундаментальних прав ЄС – Франс Тіммерманс (Frans Timmermans), Нідерланди, 53 роки;

3. Віце-президент з питань бюджету і гуманітарних ресурсів – Крісталіна Георгієва (Kristalina Georgieva), Болгарія, 61 рік;

4. Віце-президент з питань спільного ринку цифрових технологій – Андрус Ансіп (Andrus Ansip), Естонія, 57 років;

5. Віце-президент з питань енергетичного союзу – Марош Шевчович (Maros Sefcovic), Словаччина, 48 років.

6. віце-президент з питань євро і соціального діалогу – Валдіс Домбровскіс (Valdis Dombrovskis), Латвія, 42 роки;

7. Віце-президент з питань створення робочих місць, економічного розвитку, інвестицій та конкурентної спроможності – Юрки Катайнен (Jyrki Katainen), Фінляндія, 42 роки;

8. Єврокомісар з питань сільського господарства і сільського розвитку – Філ Хоган (Phil Hogan), Ірландія, 54 роки;

9. Єврокомісар з питань клімату та енергетики – Мігель Аріас Кане (Miguel Arias Canete), Іспанія, 64 роки;

10. Єврокомісар з питань конкурентної спроможності – Маргрет Вестагер (Margrethe Vestager), Данія, 46 років;

11. Єврокомісар з питань цифрової економіки та суспільства – Гюнтер Еттінгер (Gunther Oettinger), Німеччина, 60 років;

12. єврокомісар з фінансово-економічних справ, податках і митних союзів – П'єр Московіц (Pierre Moscovici), Франція, 56 років;

13. Єврокомісар з питань освіти, культури, молоді та громадянства – Наврачич Тібор (Tibor Navracsics), Угорщина, 46 років;

14. Єврокомісар з питань зайнятості, соціальних справ, професійних навичок і трудової мобільності – Маріан Тиссен (Marianne Thyssen), Бельгія, 58 років;

15. Єврокомісар з питань навколишнього середовища, морських справ і рибальства – Кармен Велла (Karmenu Vella), Мальта, 64 роки;

16. Єврокомісар з питань європейської політики сусідства і переговорів по розширенню – Йоханнес Хан, (Johannes Hahn) Австрія, 56 років;

17. Єврокомісар з питань фінансової стабільності, фінансових послуг та спілки ринків капіталу – Джонатан Хілл (Jonathan Hill), Великобританія, 53 роки;

18. Єврокомісар з питань охорони здоров'я та продуктової безпеки – Вітеніс Андріукайтис (Vytenis Andriukaitis), Литва, 63 роки;

19. Єврокомісар з питань гуманітарної допомоги та реагування на кризові ситуації – Крістос Стіліанідес (Christos Stylianides), Кіпр, 56 років;

20. Єврокомісар з питань внутрішнього ринку, промисловості, малого та середнього підприємництва – Ельжбета Беньковська (Elzbieta Bienkowska),

Польща, 50 років;

21. Єврокомісар з міжнародного співробітництва та стабільному розвитку – Невен Міміца (Neven Mimica), Хорватія, 60 років;

22. Єврокомісар з питань юстиції, захисту прав споживачів та гендерної рівності – Віра Йоурова (Vera Jourova), Чехія, 49 років;

23. Єврокомісар з питань міграції та внутрішніх справ – Дімітріс Аврамопулос (Dimitris Avramopoulos), Греція, 61 рік;

24. Єврокомісар з питань регіональної політики – Коріна Крету (Corina Cretu), Румунія, 47 років;

25. Єврокомісар з питань науково-дослідної діяльності та інновацій – Карлос Моедас (Carlos Moedas), Португалія, 43 роки;

26. Єврокомісар з питань торгівлі – Сесілія Мальмстрем (Cecilia Malmstrom), Швеція, 46 років;

27. Єврокомісар з питань транспорту і космосу – Віолета Булц (Violeta Bulc), Словенія, 50 років.

31 січня 2018 р. Єврокомісія прийняла новий кодекс поведінки єврокомісарів. Про підготовку такого кодексу раніше заявив Президент Юнкер у своїй промові про стан Союзу. Нові правила кодексу поведінки для єврокомісарів встановлюють найвищі етичні стандарти в Європі.

Основні положення вдосконаленого кодексу поведінки полягають в наступному:

1. Новий кодекс поведінки розширює з 18 місяців до 2 років період, протягом якого колишні єврокомісари не можуть займати посади в приватних структурах, відповідно до пропозиції Президента Юнкера від листопада 2016 року. Для Президента Єврокомісії цей період становить три роки.

2. Новий кодекс поведінки вперше визначає, що таке «конфлікт інтересів». Також він встановлює принцип, відповідно до якого Єврокомісари не лише мають уникати конфлікту інтересів, але й ситуацій, які можуть виглядати як такий конфлікт.

3. Єврокомісари матимуть декларувати інвестиції понад 10 тис. євро, незалежно від можливості конфлікту інтересів. У випадку виникнення конфлікту інтересів щодо якогось із активів єврокомісара, Президент зможе вимагати їх вилучення або розміщення в сліпий трастовий фонд.

4. Кожні два місяці буде публікуватись інформація щодо транспортних витрат кожного єврокомісара. Вперше такі дані стануть публічними в лютому 2018 року.

5. У дотриманні кодексу Коледжу допомагатиме новий Незалежний етичний комітет з посиленням статусом.

7 лютого Європарламент має погодити оновлення Рамкової угоди між Європейським Парламентом та Єврокомісією. В результаті, єврокомісари можуть брати участь у виборах до Європарламенту як кандидати без потреби

брати відпустку, відповідно до пропозиції Президента Юнкера від листопада 2016 р.

Віце-голови (заступники голови) утворюють другий після Голови рівень у внутрішній організації Комісії. Як і інші комісари, вони несуть відповідальність за певні галузі управління, а також заміщають Голову в разі його відсутності. Порядок розподілу відповідних прерогатив встановлює Голова Комісії (§ 3 ст. 3 ВР).

Кількість заступників Голови Комісії не є фіксованим. Відповідно до установчих документів ЄС одним з віце-голів за посадою є Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки. «В рамках Комісії він відповідає за виконання обов'язків, які покладені на останню в сфері зовнішніх зносин, і за координацію інших аспектів зовнішньополітичної діяльності ЄС» (§ 4 ст. 18 ДЕС). У підпорядкуванні Верховного представника знаходиться Європейська служба зовнішньополітичної діяльності, що є самостійним органом Союзу, який найбільше нагадує міністерство закордонних справ.

Інші віце-голови можуть призначатися Головою за власною ініціативою. Крім Верховного представника Союзу у закордонних справах, до них відносяться: віце-голова з питань правосуддя, основних прав і громадянства; віце-голова з питань конкуренції; віце-голова з питань транспорту; віце-голова з питань цифрових технологій; віце-голова питань промисловості та підприємництва; віце-голова з міжінституційних відносин і адміністрації.

Третій рівень у внутрішній організації Комісії займають рядові комісари, тобто інші члени Комісії. Кожен комісар є повноправним членом Комісії, наділений правом голосу.

Комісар здійснює загальне керівництво конкретною галуззю управління або групою галузей. На цій посаді комісарам підпорядковуються Генеральний директорат чи інші служби Комісії.

Комісари в своїй роботі підзвітні Комісії в цілому і особисто Голові, який може давати їм керівні вказівки. За потреби Голова може створювати робочі групи з двох і більше комісарів (§ 4 ст. 3 ВР).

Офіси єврокомісарів розташовані в будівлі Берлаймонт, що знаходиться в центрі Брюсселя (Бельгія). Заробітня платня комісара зафіксована на рівні 112,5% максимальної заробітної платні для цивільної служби ЄС, що становить близько 20 тис. €.

Заспокійливий лист

Заспокійливий лист – адміністративний лист, який надсилається сторонам повідомленої угоди, і який неформально та без жодної мотивації підтверджує, що Комісія не бачить підстав для протесту проти угоди

відповідно до ч. 1 ст 81 ДЄС, оскільки угода не обмежує конкуренцію та/або не впливає на торгівлю між державами-членами (заспокійливий лист про негативне очищення) або підтверджує, що угода відповідає умовам для надання виключення відповідно до ч. 3 ст. 81 ДЄС (заспокійливий лист про виключення).

Інвестиційний фонд сусідства

Інвестиційний фонд сусідства надає гранти та кредити для фінансування великих інфраструктурних проектів в таких напрямках, як транспорт, енергетика, соціальне забезпечення і захист навколишнього середовища, а також сприяє розвитку приватного сектора (особливо підприємств малого та середнього бізнесу) в регіоні Європейської політики сусідства.

Навесні єврокомісар Йоганнес Ган запропонував Україні новий контракт «Реформи заради інвестицій», що відкриває доступ до нового фінансового інструменту ЄС – Зовнішнього інвестиційного плану – і має об'єднати більшість наявних інвестиційних програм Євросоюзу у країнах сусідства ЄС та тропічної Африки в рамках єдиного інструменту Європейського фонду сталого розвитку. І хоча основним фокусом Плану є Африка, його дія буде поширюватися також на Україну.

Ключові компоненти Плану: мобілізація інвестицій, активізація технічної допомоги, покращення інвестклімату та загальної політичної ситуації в країнах-партнерах. Мета – залучити 44 млрд євро інвестицій до 2020 р. через механізм страхових гарантій для інвесторів. Власне ЄС виділить для фінансування Плану 4,1 млрд євро зі свого бюджету. За найкращих обставин у ЄС планували акумулювати інвестиції в розмірі 88 млрд євро. При цьому кожна держава-член ЄС, надаючи фінансування до Фонду гарантування EFSD, зможе визначити сектор економіки, регіон або ж країну, де ці кошти будуть використані.

Основою для фінансування Плану інвестицій в країнах СхП стане Європейський фонд сусідства, в рамках якого традиційно більше уваги приділятиметься Середземномор'ю – ЄС неухильно притримується пропорції 3:1 на користь південних сусідів. Лобізм партнерів у стратегічній раді фонду зможе допомогти залучити більше інвесторів до проектів у країнах СхП.

Інституційний баланс

Принцип інституційного балансу означає, що кожен орган діє в межах повноважень, відведених йому договорами згідно з розподілом повноважень. Сам принцип не чітко формулюється в договорах, але впливає зі змісту одного з рішень Суду Європейських співтовариств. Так, саме визначення даної

засади Суд наводить у рішенні по справі *Meroni* (1958 р.), де зазначається, що «баланс влад є характеристикою інституційної структури Співтовариства, фундаментальною гарантією, наданою Договором». Таким чином, Суд при прийнятті рішення виходив з необхідності забезпечення демократизації Союзу та необхідності забезпечення балансу між усіма інституціями.

У зв'язку з цим поняття «інституційний трикутник» означає відносини між Європейською Комісією, Радою Європейського Союзу та Європейським Парламентом. Їх взаємовідносини та передбачені договорами повноваження суттєво змінилися з плином часу, особливо це стосується Парламенту, політична вага якого значно зросла. Проте, навіть зважаючи на досягнутий в Договорі про ЄС та Амстердамському договорі прогрес, як і раніше має місце нерівність між законодавчими повноваженнями Ради та Парламенту, так як тільки в тих сферах, де реалізація законодавчих повноважень потрапляє під процедуру спільного прийняття рішень, ці інститути виступають як рівноправні.

Інституційний механізм ЄС

Інституційний механізм ЄС – система інститутів та органів, утворених відповідно до установчих договорів, та інших органів, які були створені на основі вторинного права ЄС. Термін «інститут» в праві ЄС відноситься до установ Союзу, які наділені повноваженнями приймати юридично обов'язкові рішення. В інших випадках використовується поняття «орган». Всього у ЄС нараховується 7 інститутів: Європейський Парламент, Рада Європейського Союзу, Європейська комісія; Європейська рада, Рада ЄС, Європейський Парламент, Європейська комісія, Суд ЄС, Суд ЄС, Європейський центральний банк, Рахункова палата (Палата аудиторів). Інститути доповнюють наступні органи: Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів, Європейський інвестиційний банк, Уповноважений ЄС з прав людини (європейський омбудсмен) тощо. До категорії органів також відносять й утворення, які позначаються терміном «установи», наприклад, Європейський соціальний фонд або Європейське агентство з питань навколишнього середовища.

Інституції ЄС

Інституції Європейського Союзу – органи ЄС, які представляють і забезпечують загальні інтереси всіх держав-членів. Інститути (головні органи) ЄС націлені на просування його цінностей і цілей; обслуговування інтересів ЄС, інтересів її громадян та держав-членів; гарантування послідовності, ефективності та безперервності її політики і дій. Кожна інституція діє в межах своїх повноважень, визначених Договорами та у відповідності із процедурами,

умовами та цілями.

На даний момент сформовано сім керівних інституцій ЄС: Європейська рада, Рада ЄС, Європейський Парламент, Європейська комісія, Суд ЄС, Європейський центральний банк та Європейський суд аудиторів.

Роль Європейської ради полягає у визначенні стратегічних орієнтирів розвитку ЄС. Вона окреслює пріоритети і здійснює загальне політичне керівництво ЄС. Рада не наділена законодавчими функціями, а тому не приймає юридично обов'язкових документів. Європейська рада збирається чотири рази на рік. Рішення приймаються шляхом консенсусу.

Рада ЄС складається з представників держав-членів і спільно з Європейським Парламентом є законодавчим органом ЄС. Робота Ради проходить за формаційним підходом (всього існує 10 формацій). Залежно від сфери діяльності існує Рада міністрів закордонних справ, Рада міністрів фінансів, Рада міністрів сільського господарства, Рада міністрів транспорту тощо. Галузеві міністри приймають рішення, що стосуються майбутнього багатьох європейських країн. Рада ЄС приймає рішення більшістю голосів її членів, якщо не передбачено іншого. Однак з важливих питань встановлюються вилучення з принципу рівності і голоси розподіляються іншим чином.

Важливою частиною інституційного механізму є Європейський парламент. Кількість депутатів у Європарламенті становить 750+1. Представництво громадян має бути регресивно-пропорційним, з мінімальним порогом у 6, але не більше 96 депутатів від кожної держави-члена ЄС. Європарламент проводить щорічні сесії, проте він може бути скликаний на надзвичайну сесію на вимогу більшості його членів, Ради чи Комісії. Європарламент приймає рішення абсолютною більшістю поданих голосів.

Європейська комісія вважається основним «двигуном» європейської інтеграції. Вона враховує національні інтереси держав ЄС, але її головне завдання – узгодження інтересів держав і Союзу. Єврокомісія має широке коло повноважень (законодавчі, виконавчі, організаційні, бюджетні, зовнішньополітичні). На даний час Єврокомісія складається з Голови та 28 європейських комісарів. Термін її повноважень становить п'ять років. Сфери діяльності в Єврокомісії розподіляються між її членами або «комісарами», зокрема, з питань конкуренції, з питань торгівлі, по бюджету, з питань правосуддя і внутрішніх справ тощо.

Суд ЄС відіграє важливу роль в європейській інтеграції. У завдання Суду ЄС входить: забезпечення застосування європейського права; розгляд спорів між державами та інститутами ЄС; забезпечення однакового тлумачення і застосування права ЄС в державах-членах. Суд ЄС складається з 28 суддів, які призначаються державами-членами ЄС за принципом загальної згоди. До складу суду повинні входити по одному судді від кожної держави ЄС. Термін

повноважень судді – шість років.

Європейський центральний банк є незалежною фінансовою установою у здійсненні своїх повноважень і в сфері управління фінансами. ЄЦБ самостійно приймає такі заходи, які необхідні для виконання своїх завдань. ЄЦБ спільно з національними центральними банками складають Європейську систему центральних банків (ЄСЦБ). ЄЦБ разом з національними центральними банками держав-членів, валютою яких є євро, проводять грошово-кредитну політику Союзу. Основне завдання ЄСЦБ полягає в забезпеченні цінової стабільності. Без шкоди для цієї мети, ЄСЦБ надає підтримку загальної економічної політики в рамках Союзу для досягнення поставлених цілей.

Рахункова палата, як незалежний орган, допомагає Європейському парламенту та Раді Європейського Союзу здійснювати контроль бюджету ЄС. До складу Європейської рахункової палати входить по одному члену від кожної країни-учасниці ЄС. У завдання Палати входить контроль за витрачанням фінансових коштів ЄС. Вона також досліджує звіти про всі доходи та витрати всіх органів ЄС. Рада ЄС призначає членів Європейської рахункової палати строком на шість років.

«Іоаннінський компроміс»

Іоаннінський компроміс отримав свою назву після неформальної зустрічі міністрів закордонних справ в грецькому місті Іоанніна 29 березня 1994 р. На цій зустрічі було прийнято рішення Ради, яке стосувалося застосування принципу кваліфікованої більшості при розширенні ЄС до 16 членів. Прийняття компромісу відобразило позицію уряду Великої Британії, який був стурбований тим, що після чергового розширення ЄС граничне значення блокуючої меншості з 23 голосів збільшиться до 26. Сутність компромісу виражалася в наступній формулі: «Якщо члени Ради, які представляють від 23 (стара гранична величина блокуючої меншості) до 26 голосів (нова гранична величина блокуючої меншості), висловлюють наміри протистояти прийняттю рішення кваліфікованою більшістю, Рада докладе максимум зусиль, щоб знайти в розумних часових межах задовільне рішення, яке може бути прийняте щонайменше 65 голосами з 87».

Декларація, додана до Амстердамського договору (1997 р.), вказувала на термін дії Іоаннінського компромісу (до наступного розширення ЄС). Ніццьким договором (2004 р.) дію Іоаннінського компромісу було скасовано.

Карлсбергове повідомлення

Карлсбергове повідомлення – вид інформації, якою Комісія сповіщає треті сторони про певну справу та запрошує їх висловити своє ставлення до неї

або прокоментувати її. Запрошення містить коротке резюме даної справи. Повідомлення публікується в «Офіційному віснику» зі згоди її сторін. Така можливість одержання інформації, що стосується справи вперше, була використана Комісією 1992 р. у справі «Карлсберг». На відміну від повідомлення на підставі ч. 3 ст. 19, «Карлсбергове повідомлення» не має юридичної сили і тому виконує виключно інформаційну роль.

«Кваліфікована більшість»

При затвердженні Радою ЄС переважачою частини законодавчих і незаконодавчих актів застосовується спосіб їхнього прийняття, який вимагає підтримки кваліфікованої більшості. Відповідно до Лісабонського договору використання кваліфікованої більшості в Раді визнано загальним правилом, а інших способів – винятком: «Рада діє кваліфікованою більшістю, якщо інше не передбачено Договорами» (§ 3 ст. 16 ДЕС).

З 1 листопада 2014 р. голосування в Раді з питань, які не є пропозиціями Комісії чи Високого представника Євросоюзу із закордонних справ та політики безпеки, потребуватиме кваліфікованої більшості принаймні у 72% членів Ради, що представляють держави-члени, населення яких становить близько 65% населення Союзу (суперкваліфікована більшість). Також у разі, якщо не всі члени Ради братимуть участь у голосуванні, кваліфікованою більшістю вважатимуться голоси 55% членів Ради, що представляють держави-члени, які беруть участь у голосуванні та населення котрих становить близько 65% населення Союзу (кваліфікована більшість). «Блокуюча меншість» має складатися хоча б із мінімальної кількості членів Ради, що представляють понад 35% населення держав-членів, які беруть участь у голосуванні, плюс один член (не менше 4 держав). Утримання під час голосування не перешкоджатиме прийняттю рішення, що потребує одностайності.

Жодна з держав-членів не може перешкодити прийняттю Радою акту кваліфікованою більшістю. Їм надається тільки право вимагати повторного обговорення і голосування, що проводиться в разі, коли члени Ради, які голосували «проти», в сукупності володіють кількістю голосів, близькою до «блокуючої меншості». Ухвалений акт діє на всій території ЄС і в державах-членах, представники яких заперечували проти його прийняття зокрема. Винятки з цього правила допускаються лише з окремих питань (СЗППБ, внутрішні компетенції ЄС, зокрема, з питань соціального забезпечення працівників-мігрантів, з питань кримінального та кримінально-процесуального права).

Таким чином, в рамках нових правил кваліфікована більшість в Раді визначається за двома альтернативними варіантами, кожен з яких призводить

до схвалення документа:

1) або «за» проголосувало 15 з 28 членів Ради (в даний час це становить 55% від його складу), які представляють держави-члени, де проживає 65% всього населення ЄС (визначатиметься за даними Євростату);

2) або «за» проголосували 25 з 28 членів Ради (тобто не набирається блокуюча меншість в чотири члени). В рамках цього варіанту акт може бути прийнятий, навіть якщо «проти» виступили представники трьох найбільших за чисельністю населення держав-членів (на даний час це Німеччина, Франція, Великобританія, в яких до початок 2011 р. проживало близько 40% населення ЄС).

Особливістю прийняття рішень в Раді ЄС є й те, що засідають в ній представники окремих держав-членів, які позбавлені права голосу з деяких питань. Така ситуація може мати місце, наприклад, у разі накладання на державу-члена санкцій у вигляді зупинення окремих прав, пов'язаних з членством в ЄС (у разі серйозного і системного порушення цінностей ЄС). Представник зацікавленої держави-члена не голосує і в момент прийняття Радою відповідного рішення про накладення санкцій.

Поширенішими на практиці є випадки, коли Рада ЄС приймає акти, що діють не в усіх державах-членах, наприклад, правові акти з питань грошової політики ЄС (діють тільки в межах зони євро, тобто 19 із 28 держав-членів), з питань спільної візової політики (діють тільки в межах Шенгенського простору, тобто 26 із 28 держав-членів). У всіх подібних випадках у голосуванні беруть участь лише члени Ради, що представляють держави-члени, де буде діяти відповідний правовий акт.

Квестори

Квестори – посадові особи Європейського Парламенту, яким доручаються «адміністративні та фінансові питання, що безпосередньо стосуються депутатів» (ст. 29 Внутрішнього регламенту). Квестори підзвітні Бюро Європарламенту, до складу якого вони входять з правом дорадчого голосу. Квестори обираються депутатами зі свого складу терміном на 2,5 роки. Квесторів всього шість, і між ними встановлюється «порядок старшинства».

Внутрішній регламент Європарламенту покладає на квесторів обов'язок по веденню спеціального реєстру фінансової і професійної діяльності парламентаріїв. Тому кожен депутат Європарламенту зобов'язаний щорічно подавати квесторам декларацію, що включає відомості про його професійну та іншу оплачувану діяльність, і про доходи, що отримуються на додаток до платні парламентарія від третіх осіб у зв'язку з його політичною діяльністю (ст. 9 ВР).

До повноважень квесторів також відноситься і видача перепусток

особам, «які бажають часто відвідувати місцезнаходження Парламенту з метою надання інформації депутатам в рамках їх парламентського мандата» (§ 4 ст. 9 ВР). Серед зазначених осіб в даний час чимало лобістів. Їх доступ до будівлі Європарламенту, відповідно, проводиться за згодою квесторів. Те ж саме стосується й помічників депутатів, максимальне число яких також встановлюють квестори (ст. 2 «Помічники» додатка X до ВР).

Керівник відділу агентства досліджень

Керівник відділу агентства досліджень розпочав свою роботу в 2008 р. і став повністю автономним 15 червня 2009 р. Він виконує оцінку пропозицій, управління та підтримку проектів, що лежать в основі досліджень. Керівник відділу здійснює ці оцінки та регулювання процесами упродовж більшої частини поточної рамкової програми досліджень – РП7. В компетенцію керівника відділу агентства досліджень входять питання: стипендій та пов'язаних з ними рішень; конкретних науково-дослідницьких грантових угод в інтересах малих і середніх підприємств; мульти-партнерських проектів в галузі космічних досліджень; мульти-партнерських проектів в галузі досліджень безпеки; прийому пропозицій та оцінки об'єкта в будівлі Ковент-Гарден в центрі Брюсселю; «Єдиного вікна» довідкової служби для запитів про РП7; унікального об'єкта реєстрації партнерами за проектом для зменшення кількості документів, що беруть участь в управлінні проектами.

Комісар з питань юстиції, основних прав та громадянства ЄС

Посаду комісара з питань юстиції, основних прав та громадянства ЄС (одночасно є Віце-головою Європейської комісії) вперше було запроваджено у 2010 р. Упродовж 2010–2014 рр. цю посаду обіймала Вів'єн Редінг з Люксембургу. Основними цілями діяльності Комісії упродовж наступних п'яти років були: по-перше, розбудова дійсної Європейської зони правосуддя, яка має ґрунтуватися на взаємному визнанні та взаємній довірі; по-друге, Комісар у цій сфері мала стати гарантом виконання Хартії основних прав ЄС, яка набула юридичної обов'язковості, з метою інкорпорації стандарту дотримання прав людини до політики ЄС у всіх сферах діяльності, а також заохочення держав-членів ЄС до поваги положень Хартії під час реалізації положень права ЄС.

Ще одним напрямом діяльності Комісара була розбудова громадянства ЄС. Зокрема, у сфері вільного руху громадян ЄС, посилення консульського захисту за кордоном, кращого доступу до інформації про діяльність ЄС, а також поліпшення процесу взаємного визнання документів та свідоцтв, виданих національними органами влади держав-членів.

Окрема увага Комісара зосереджувалася на проблемі рівності жінок та чоловіків на території всього Союзу та в усіх сферах політики ЄС. Зокрема, йдеться про зменшення різниці в оплаті праці, збільшення кількості жінок на керівних посадах, а також боротьбу з насильством проти жінок.

В новому складі Єврокомісії (з 2014 р.) напрями діяльності комісара були перерозподілені й увійшли до компетенції інших єврокомісарів.

Комітет з питань політики та безпеки

Комітет з питань політики та безпеки називають «пусковим механізмом» європейської безпекової та оборонної політики та спільної зовнішньої й безпекової (СЗБП) політики. Він підпорядкований Раді ЄС. Рішення про його створення ухвалила Ніццька Європейська рада в грудні 2000 р., поклавши на Комітет стратегічне керівництво та політичний контроль за операціями з подолання кризових ситуацій. Крім того, Комітет стежить за розвитком міжнародних подій у царині СЗБП, допомагає визначати напрямки цієї політики та наглядає за її втіленням.

Під наглядом Ради Комітет з політики і безпеки забезпечує політичним і стратегічним керівництвом діями по реалізації кризового управління. Так, Рада може уповноважити Комітет приймати рішення в конкретних кризових ситуаціях. Йому допомагають Військово-політична група, Комітет з цивільних аспектів врегулювання кризових ситуацій, Військовий комітет та Військовий штаб.

До складу Комітету входять по одному представникові від кожної держави-члена, що призначаються міністерствами закордонних справ держав-членів ЄС.

Комітет із зайнятості

Комітет із зайнятості та ринку праці, як передбачалось Амстердамським договором, було замінено в 1996 р. на Комітет із зайнятості. Комітет бере на себе раніше виконувані Комітетом з зайнятості та ринку праці завдання в сфері координації національних політик в сфері забезпечення зайнятості та ринку праці. Основним завданням Комітету є підготовка роботи Ради в контексті європейської стратегії зайнятості і в рамках застосовуваних цією стратегією засобів.

Комітет із зайнятості здійснює моніторинг політики держав членів у сфері зайнятості та ринків праці, сприяє її координації та висловлює свою думку. До нього входять по два представника від кожної держави-члена і два представника від Комісії. Для успішної реалізації своїх завдань він вислуховує думки соціальних партнерів на європейському рівні. Згідно з метою,

визначеною в Лісабоні, до 2010 р. загальна зайнятість в ЄС повинна сягнути 70%.

Станом на 2017 р., кількість зайнятих осіб у державах-членах Євросоюзу сягнула понад 235 мільйонів. Це найвищий рівень, який коли-небудь був зафіксований. Порівняно із 2008 р. кількість працевлаштованих осіб зросла майже на 4 мільйони людей. Основним рушієм відновлення зайнятості стало економічне зростання. З другого кварталу 2016 р. до другого кварталу 2017 р. ВВП зріс на 2,4%. У серпні 2017 р. в ЄС було на 1,9 мільйона менше безробітних, ніж у попередньому році, з яких 1,3 мільйони знаходилися в країнах зони євро. Рівень безробіття становив 7,6% (найнижчий показник з листопада 2008 р.). Зниження рівня безробіття є загальним, що зменшується майже у всіх країнах-членах, серед чоловіків і жінок та у всіх вікових групах, і особливо серед молоді.

Комітет постійних представників

Комітет постійних представників (КОРЕПЕР) – впливове об'єднання глав (послів) і членів постійних представництв країн Європейського Союзу у Брюсселі. КОРЕПЕР (Coreper, акронім від назви комітету французькою) відіграє ключову роль у системі ухвалення рішень Союзу. Він є водночас і форумом для діалогу (між самими представниками і між ними та національними урядами їхніх країн), і органом політичного контролю (керує роботою експертних груп і наглядає за їхньою діяльністю).

Комітет готує засідання Ради ЄС, зокрема, він веде переговори щодо порядку денного Ради (пропозиції та проекти рішень готує Європейська комісія). При цьому робиться спроба досягти згоди в комітеті по зазначених пунктах. Якщо ж це не вдається, комітет може запропонувати Раді необхідну програму дій. Комітет також попередньо розглядає питання, чимало з яких Радою ухвалюються формально.

У 1962 р. Комітет було розділено на КОРЕПЕР I, до складу якого увійшли Заступники Постійних Представників і КОРЕПЕР II, що складається із Постійних Представників. КОРЕПЕР II займається загальними та політичними питаннями, а КОРЕПЕР I вирішує технічні питання.

Очолює КОРЕПЕР Постійний Представник держави, яка на той момент головує в Раді ЄС. Представникам та заступникам асистує штат з дипломатів і службовців, кількість якого може перевищувати 100 осіб. Діяльність КОРЕПЕР забезпечують близько 160 комітетів та робочих груп. Засідання відбувається окремо і в рамках КОРЕПЕР I і в рамках КОРЕПЕР II. Напередодні засідань відбуваються підготовчі зустрічі відповідних робочих груп. Підготовкою засідань КОРЕПЕР I і КОРЕПЕР II займаються дві спеціальні робочі групи, які готують порядок денний обох частин: «Група

Антічі» (Antici group) створена у 1975 р. за пропозицією тодішнього Голови КОРЕПЕР Паоло Антічі (Італія) та «Група Мертенса» створена у 1993 р. за пропозицією Вінсента Мертенса (Бельгія). Засідання КОРЕПЕР I проходять щотижня, по середах, інколи їх можуть перенести на п'ятницю. КОРЕПЕР II збирається на свої засідання як правило в четвер. У ті тижні, коли відбувається засідання Ради ЄС із загальних або із економічних та фінансових питань, КОРЕПЕР II збирається в середу. В свою чергу, на власних засіданнях, Рада ЄС оперує двома переліками питань: перелік А – погоджені на рівні КОРЕПЕР, перелік В – непогоджені.

Зазначимо, що саме Комітет постійних представників в грудні 2016 р. затвердив від імені Ради ЄС текст угоди, погоджений з Європейським Парламентом, щодо механізму призупинення безвізового режиму, а в кінці квітня 2017 р. підтримав рішення щодо запровадження безвізового режиму для України.

Комітет регіонів

Комітет регіонів – консультативний орган ЄС, що висловлює думку місцевих і регіональних органів влади, яку мають враховувати Рада ЄС, Європарламент та Єврокомісія. Комітет регіонів було створено згідно з ДЄС (1992 р.), свою діяльність він розпочав у 1994 р. Він складається з представників місцевих і регіональних органів управління, яких призначає Рада за пропозиціями держав-членів терміном на 5 років. При ухваленні рішень з питань, що стосуються місцевих й регіональних інтересів (освіта, молодіжна політика, культура, охорона здоров'я, соціальне й економічне гуртування тощо), консультації з Комітетом регіонів є обов'язковими. Амстердамський договір (1999 р.) розширив коло цих питань, включивши до них охорону довкілля, розпорядження коштами з Європейського соціального фонду, професійно-технічну освіту, транскордонну співпрацю і транспорт. Окрім того, Комітет регіонів може готувати висновки і з власної ініціативи. Кількість і розподіл місць у Комітеті регіонів такі ж, як у Європейському соціально-економічному комітеті. Ніццький договір (2000 р.) не змінив розподілу місць в Комітеті регіонів між державами-членами. Він лише вказує, що кількість місць у Комітеті не повинна перевищувати 350. Його члени повинні або займати обраний пост у відповідних регіональних/місцевих органах влади, або бути підзвітні обраному органу.

Комітет статті 71

Комітет статті 71 – постійний Комітет, передбачений ст. 71 Розділу V ДФЄС, який є спеціальною робочою групою Ради, в діяльності якої можуть

брати участь інші органи та агентства ЄС. Роль Комітету полягає в координації оперативної співпраці держав-учасниць в сфері свободи, безпеки та правосуддя. Постійний комітет також надає підтримку Комітету з питань політики і безпеки в співпраці Радою в плані реалізації пункту щодо солідарності ЄС.

Комітети Європейського Парламенту

Європейський Парламент відповідно до своїх повноважень заснував різноманітні комітети, що готують пленарні наради. У рамках роботи цих парламентських комітетів здійснюється більша частина законотворчої роботи. Члени відповідного комітету обираються з числа європейських депутатів терміном на 5 років залежно від їхньої партійної приналежності і професійних компетенцій. Кожен комітет має голову, чотирьох віце-голів та членів, кожен із яких має члена-заступника. Кожен комітет має репортера, який призначається головою комітету зі складу його членів, обов'язком якого є складання звітів від імені комітету.

Згідно з регламентом роботи Європейського Парламенту, його депутати визначають кількість і сфери діяльності комітетів. Так, в ході шостого терміну повноважень (2004-2009 рр.) було вирішено збільшити з 17 до 20 кількість постійних спеціальних комітетів, розподілених за сферами повноважень (внутрішній ринок, сільське господарство, зайнятість, промисловість, культура, конституційні та судові питання). Наразі в структурі Парламенту діє 25 постійних комітетів.

Слід зазначити, що парламентські комітети можуть мати внутрішню і/або зовнішню компетенцію в Європейському Союзі. Внутрішня компетенція стосується території ЄС, а зовнішня – застосовується за її межами.

1. Комітет із закордонних справ (AFET) [внутрішня]: Комітет приймає рішення про розподіл європейських коштів для просування інтересів і цінностей Союзу за межами його кордонів, а також, спостерігаючи за процесом його розширення, визначає ту форму, яку він прийме в майбутньому. Він також розглядає всі міжнародні угоди, що визначають роль ЄС у світі, зокрема, угоди про асоціацію та рамкові угоди, які Євросоюз укладає зі своїми численними партнерами. Також комітет стежить за роботою інших європейських установ, зокрема, Єврокомісії та Європейської служби зовнішньої дії (ЄСЗД).

2. Комітет із питань бюджету (BUDG) [внутрішня]: Іноді Європарламент називають «фінансовим органом», тому що саме він приймає бюджети Євросоюзу. Комітет обговорює майбутні бюджети і працює з усіма їх елементами.

3. Комітет із економічних та валютних питань (ECON) [здебільшого

внутрішня]: Комітет відповідає за питання, що мають відношення до Економічного і валютного союзу (ЕВС), до керівництва фінансовими службами, вільного руху капіталів і платежів, до податкової політики і політики в сфері конкуренції, а також до міжнародної фінансової системи.

4. Комітет із зайнятості та соціальних питань (EMPL) [внутрішня]: До компетенції Комітету відносять питання в сфері політики зайнятості й всього того, що має відношення до соціальної політики, до умов праці, до професійного навчання, до вільного руху працівників і пенсіонерів.

5. Комітет із промисловості, досліджень та енергетики (ITRE) [здебільшого внутрішня]: Комітет стежить за тим, щоб завдяки правовій та економічній базі Євросоюзу його промисловий сектор набував інноваційнішого характеру. Він сприяє розвитку малого та середнього бізнесу на європейському рівні, впровадження цифрового ринку і пошуку рішень для забезпечення енергетичної безпеки Європи.

6. Комітет із питань внутрішнього ринку та захисту прав споживачів (IMCO) [внутрішня]: Комітет відповідає за сфери, пов'язані з оглядом і контролем законодавства, що регулює вільний рух товарів, послуг, фахівців, а також митну політику, стандартизацію та захист економічних інтересів споживачів в рамках ЄС.

7. Комітет із питань транспорту та туризму (TRAN) [внутрішня]: Комітет розробляє правові інструменти в сфері транспорту, туризму та поштового обслуговування в ЄС.

8. Комітет із регіонального розвитку (REGI) [внутрішня]: Комітет відповідає за регіональний розвиток та політику згуртування на основі міжнародних угод. Комітет працює в тісній співпраці з Європейською Радою і Комісією, з Комітетом регіонів, з організаціями, пов'язаними з міжрегіональним співробітництвом, з місцевими та регіональними органами влади, створюючи законодавчу базу для регіонального розвитку та політики згуртування, зокрема, на місцевому рівні.

9. Комітет із сільського господарства та розвитку сільських районів (AGRI) [внутрішня]: Комітет працює за наступними напрямками: єдина сільськогосподарська політика (ЄСП), здоров'я і благополуччя тварин, здоров'я рослин, якість сільськогосподарської продукції, лісове господарство та агролісомеліорація.

10. Комітет із рибальства (PECH) [внутрішня]: Комітет займається рибальською політикою і примиренням різних інтересів з метою забезпечення сталого існування морського середовища, рибних запасів, рибалок, а також галузей промисловості, пов'язаних з рибальством, і населенням прибережних районів.

11. Комітет із освіти та культури (CULT) [внутрішня]: Комітет займається всім, що пов'язується з культурними аспектами Євросоюзу, з

поширенням культури, культурної спадщини, з культурним і мовним різноманіттям через освіту, аудіовізуальну політику або культурно-освітні аспекти інформаційного суспільства, молоді та спорту.

12. Комітет із громадянських свобод, правосуддя та внутрішніх справ (LIBE) [внутрішня]: Комітет відповідає за законодавство і демократичний контроль за державною політикою в галузі правосуддя та внутрішніх справ. Він гарантує дотримання всередині Євросоюзу Хартії ЄС про основні права і свобод людини і Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, а також посилення європейського громадянства. Комітет, зокрема, займається боротьбою з міжнародною злочинністю і тероризмом, захистом основних прав і свобод людини, захистом особистих даних і конфіденційності інформації, боротьбою проти дискримінації за ознакою раси та етнічного походження, релігії та переконань, інвалідності, віку і сексуальної орієнтації.

13. Комітет із конституційних справ (AFCO) [внутрішня]: Комітет займається оцінкою застосування нововведень Лісабонського договору і на підставі цих оцінок пропонує реформи.

14. Підкомітет із прав людини (DROI) [зовнішня]: Цей підкомітет Комітету із закордонних справ займається питаннями, пов'язаними з правами людини, із захистом меншин і зміцненням демократичних цінностей в країнах, що знаходяться за межами Євросоюзу. Підкомітет з ПЛ щорічно вручає премію Андрія Сахарова особам і організаціям, які зробили внесок в захист прав людини.

15. Підкомітет із питань безпеки і оборони (SEDE) [зовнішня]: Даний підкомітет Комітету із закордонних справ відповідає за застосування єдиної політики в сфері безпеки і оборони (ЄПБО). Метою ЄПБО є посилення участі Євросоюзу в міжнародному врегулюванні воєнних і цивільних кризових ситуацій.

16. Комітет із розвитку (DEVE) [зовнішня]: Комітет надає підтримку і здійснює парламентський контроль за використанням допомоги в цілях розвитку; він бере участь у виділенні Євросоюзом бюджету на цілі допомоги та розробці відповідного законодавства. Місією Комітету також є контроль за діяльністю Європейської служби зовнішньої дії, а також всіх суб'єктів, використовують кошти Євросоюзу, призначені для надання допомоги. Комітет з розвитку регулярно скликає посадовців, експертів всіх країн та зацікавлені сторони для обговорення рішень і отримання відомостей про проблеми на місцях.

17. Комітет із міжнародної торгівлі (INTA) [зовнішня]: Комітет бере участь у формуванні торгової політики Євросоюзу. Робота комітету має значний вплив на місцях, так як торгове законодавство і міжнародні торговельні угоди можуть застосовуватися лише за згодою Європарламенту.

18. Комітет із бюджетного контролю (CONT) [зовнішня і внутрішня]:

Комітет контролює використання коштів бюджету Євросоюзу (приблизно 130 млрд. євро на рік). Бюджетом в основному управляє Єврокомісія, яка витрачає 80% бюджету на потреби держав-членів, близько 13% – на програми розвитку інших країн і 7% – на адміністративні потреби. Комітет перевіряє, щоб ресурси використовувалися коректно і щоб політичні цілі були досягнуті. Спільно з Європейським судом аудиторів Комітет контролює Європейське бюро по боротьбі з шахрайством та Європейський інвестиційний банк.

19. Комітет із питань навколишнього середовища, громадського здоров'я та безпеки харчових продуктів (ENVI) [зовнішня і внутрішня]: Комітет відповідає за низку сфер політики, наприклад, політика з питань забруднення повітря і води, управління відходами та захист біорізноманіття. У центрі уваги Комітету передусім знаходиться боротьба проти кліматичних змін. Ця проблема є пріоритетною серед стратегічних завдань з урахуванням майбутніх самітів щодо зміни клімату.

20. Комітет із правових питань (JURI) [внутрішня і зовнішня]: Комітет відповідає за всю сферу інтелектуальної власності. Комітет буде продовжувати свою роботу над реформуванням норм, керуючих брендами, комерційними таємницями і майбутнім авторських прав всередині Євросоюзу, спираючись на попередню роботу в сфері управління правами на цифрову інформацію і захисту авторських прав в інформаційному суспільстві.

21. Комітет із прав жінок і гендерної рівності (FEMM) [внутрішня і зовнішня]: Комітет компетентний у всіх питаннях, пов'язаних з жінками і гендерною рівністю. Робота Комітету в основному пов'язана з розривом в оплаті праці між чоловіками і жінками, бідністю серед жінок, недопредставлених жінок у керівних органах, з правами в сфері статевого та репродуктивного здоров'я, з торгівлею людьми та насильством щодо жінок та дівчаток.

22. Комітет із розгляду петицій (PETI) [внутрішня і зовнішня]: Комітет займається петиціями, які приходять до Європарламенту. Відповідно до міжнародних договорів всі громадяни ЄС мають право звертатися до Європейського Парламенту з усіх проблем, що зустрічаються в повсякденному житті, за умови, що їх питання стосується сфери повноважень ЄС.

23. Комітет із протидії відмиванню грошей, ухилянню від сплати податків та податковому шахрайству (PANA) [внутрішня і зовнішня]: Європейський Парламент після оприлюднення панамських документів 8 червня 2016 р. вирішив заснувати Комітет з розслідування порушень і неправомірного адміністрування в застосуванні законодавства Союзу щодо відмивання грошей та ухилення від сплати податків. Протягом свого 12-місячного мандата 65 членів Комітету отримають можливість розслідувати факти подібних правопорушень. Організація слухань за участю експертів і місій зі встановлення фактів, запрошення свідків, запит і ретельна перевірка

конфіденційної інформації, пов'язаної з мандатом, є деякими інструментами, які будуть використовуватися Комітетом. Після закінчення періоду дії мандату буде представлений звіт.

24. Комітет із тероризму (TERR) [внутрішня і зовнішня]: Повноваження цього Спеціального комітету, прийнятого на пленарному засіданні Парламенту 6 липня 2017 р., є як широкими, так і вимогливими: комітет буде проводити консультації і приймати заяви від основних учасників, що беруть участь в інституціях ЄС і національних експертів по боротьбі з тероризмом, а також фахівців щодо запобігання радикалізації і надання підтримки жертвам тероризму. По завершенні свого мандату Спеціальний комітет складатиме доповідь, що містить пропозиції для подання Раді і Комісії. Він ставить собі за мету внести істотний внесок в посиленні здатності Європи реагувати на тероризм і боротися з ним.

25. Комітет із процедури дозволу на використання пестицидів (PEST) [внутрішня і зовнішня]: Після зростаючого занепокоєння багатьох громадян ЄС стосовно шкідливого впливу гліфосату на їхнє здоров'я Європейський Парламент в лютому 2018 р. прийняв рішення про створення Спеціального комітету по процедурі отримання дозволу Союзу по пестицидах за участю 30-ти членів з усіх політичних груп Парламенту. Комітету дали 9 місяців для оцінки процедури санкціонування доступу до пестицидів ЄС, його незалежності по відношенню до індустрії пестицидів, прозорості процесу прийняття рішень та методів здійснення, а також висловлення конкретних пропозицій щодо вдосконалення процедур. У грудні 2018 р. Комітет представить свою доповідь з рекомендаціями, які він вважатиме за необхідне висунути щодо процедури надання дозволів на застосування пестицидів, з тим щоб забезпечити високий рівень захисту здоров'я людей, тварин і навколишнього середовища.

Найважливішим завданням постійних комітетів є перевірка нових законопроектів, що виносяться на розгляд Європейською Комісією, і складання відповідних звітів. На основі угоди, прийнятої між окремими фракціями і Парламентом, для кожної пропозиції по законопроекту або кожної законодавчої ініціативи призначається доповідач. Його звіт розбирається в комітеті, до нього вносяться поправки, і лише потім – приймають. Кінцевий варіант звіту передається на розгляд пленуму, який щомісячно засідає в Страсбурзі. На підставі звіту здійснюється голосування.

Парламент за потреби може створювати підкомітети, тимчасові комітети та слідчі комітети. Функцією слідчих комітетів є розслідування можливих порушень права ЄС або випадків неналежного його застосування. Так, наприклад, в 1997 р. був створений слідчий комітет для розслідування зволікань, пов'язаних з реалізацією заходів ЄС щодо подолання кризи, викликаної епідемією ящура. Тимчасові комітети призначаються на 12 місяців.

Термін їхньої діяльності може бути продовжений на необмежений час. Проведені розслідування можуть виходити за певні рамки застосування права ЄС.

Стосовно затвердження складу Європейської комісії, то парламентські комітети проводять слухання висунутих на членство в Комісії кандидатур, майбутні обов'язки яких потрапляють в коло повноважень комітетів.

Консультаційна процедура

Лісабонським договором запроваджуються дві законодавчі процедури прийняття рішень в ЄС: звичайна та спеціальна. Основним різновидом останньої є процедура консультацій, при використанні якої передбачаються два варіанти процедури санкціонування: 1) Європарламент після схвалення Ради ЄС приймає рішення; 2) Рада ЄС після схвалення Європарламентом приймає рішення. Вибір різних видів законодавчих процедур залежить від суті питання або від виду компетенції ЄС.

Згідно з ч. 2 ст. 289 ДФЄС, в особливих випадках, передбачених договорами, прийняття регламенту, директиви або рішення Європейським Парламентом за участю Ради або Радою за участю Європейського Парламенту здійснюється шляхом спеціальної законодавчої процедури. Варто підкреслити, що незалежно від того, чи зазначені правові акти приймаються шляхом звичайної законодавчої процедури або спеціальної законодавчої процедури, вони вважаються законодавчими актами.

До спеціальних законодавчих процедур відноситься процедура консультацій, в рамках якої Парламент виносить висновок щодо проекту законодавчого акту перед прийняттям його у Раді. Європарламент може затвердити або відхилити проект акту або запропонувати до нього поправки. Рада не зобов'язана брати до уваги думку Парламенту, але згідно з рішенням Суду Справедливості вона не може прийняти рішення без отримання такого висновку.

Слід зазначити, що термін «консультативна процедура» є терміном неофіційним, який використовується здебільшого у правовій доктрині. Консультаційна процедура з'явилася однією з перших у практиці Європейських співтовариств. Уряди держав-учасниць ЄС, не цілком довіряючи парламентаріям вирішення важливих питань функціонування Співтовариств, закріпили в установчих договорах порівняно обмежений перелік питань, вирішення яких передбачало участь Парламенту. Лише при наявності прямої вказівки в установчому договорі Рада або Комісія зобов'язані були звертатися за висновком Парламенту, але обов'язковим він не був.

Консультативна процедура мала по суті головним чином інформаційний характер. Практика, однак, показала, що Рада та Комісія нерідко зверталися за

висновком Парламенту навіть у тих випадках, коли це безпосередньо в установчих договорах не передбачалося. Європарламент за допомогою свого регламенту вжив заходи для того, аби підвищити значення консультативної процедури. Він встановив, що Європарламент може за власною ініціативою скеровувати висновки Раді та Комісії. У практиці Європарламенту нерідко зустрічалися випадки обговорення питань та прийняття, якщо не на рівні пленуму, то парламентських комісій, рішень, у яких оцінювалася практика Ради або Комісії, особливо, якщо вони приймали рішення без інформування або тим більше без отримання висновку Парламенту.

Консультативна процедура застосовується щодо обмеженого кола сфер правотворчості: 1) співробітництво поліції та судових установ у кримінальних справах; 2) зміни договорів ЄС; 3) дискримінація за расовою, статевою або етнічною належністю, за релігійними та політичними переконаннями, непрацездатністю, за віком та сексуальною орієнтацією; 4) сільське господарство; 5) візи, політичний притулок, імміграція та інші сфери, пов'язані зі свободою переміщення осіб; 6) транспорт (якщо значно впливає на регіон); 7) правила конкуренції; 8) податковий режим; 9) економічна політика; 10) поглиблене співробітництво.

Іншими різновидами спеціальної законодавчої процедури буде порядок, коли законодавчий акт приймається одноособово Європарламентом, але після схвалення Радою, або, навпаки, одноособово Радою після схвалення Європарламентом. Цей порядок відомий у доктрині як «процедура санкціонування», яка має відповідно два варіанти. Перший варіант санкціонування («Європарламент після схвалення Радою приймає...») передбачений для видання законодавства про правовий статус депутатів Європарламенту, про реалізацію Європарламентом слідчих повноважень та про статус Європейського омбудсмена (§2 ст. 223, ст. 226, §4 ст. 228 ДФЄС). Другий варіант передбачає, що в деяких законодавчих сферах вимагається згода Європарламенту в рамках спеціальної законодавчої процедури. Ця процедура надає Парламенту право вето. Роль Парламенту полягає в тому, щоби схвалити або відхилити проект без подальших поправок, а Рада не може поступити всупереч позиції Парламенту.

Звичайна законодавча процедура, яка на сьогоднішній день використовується у ЄС поряд із спеціальною законодавчою процедурою, надає рівні правотворчі можливості Європейському Парламенту та Раді ЄС щодо широкого кола питань. Для громадян ЄС це означатиме те, що їх представники, депутати Європейського Парламенту, яких вони обирають безпосередньо, матимуть більше можливостей відстояти громадянську позицію своїх держав у правотворчому процесі ЄС.

Непрямі позови до Суду ЄС

Непрямі позови до Суду ЄС – вид позовів, які Суд ЄС розглядає за запитами судових органів держав-членів. Преюдиціальні запити складають наразі майже половину всіх справ, які розглядає Суд ЄС. Якщо національний суд стикається з необхідністю застосувати норму права ЄС, то він може (а в деяких випадках зобов'язаний) спочатку звернутися до Суду ЄС за офіційним роз'ясненням. На відміну від справ прямої юрисдикції, Суд ЄС у цьому випадку не виносить рішення по суті конфлікту. Це здійснює національний суд на підставі власної оцінки фактичних обставин справи. Роль Суду ЄС полягає у роз'ясненні правової колізії або неясності, із якою стикаються органи правосуддя держав-членів, застосовуючи норми права ЄС. Рішення Суду ЄС обов'язкове для національного суду, який направив преюдиціальний запит. Воно також слугує прецедентом для всіх інших судових інстанцій, що стикаються з аналогічними проблемами у своїх країнах. Тим самим завдяки преюдиціальним запитам забезпечується однаковість судової практики на території ЄС.

Орган спостереження за Європейською супутниковою системою глобального позиціонування

Орган спостереження за Європейською супутниковою системою глобального позиціонування – контролюючий орган, що є установою ЄС, яка створена в 2004 р. Метою цього органу є забезпечення належним чином основних інтересів Європейського Союзу у сфері супутникової навігації програми (ГАЛІЛЕО і EGNOS). Агентство відповідає за управління та контроль за використанням коштів програми.

«Подвійна більшість»

Розширення ЄС викликало потребу в розробці заходів по підтриманню балансу між «великими» і «малими» країнами при прийнятті рішень у Раді ЄС. Збереження існуючої системи голосування в Раді могло привести до того, що кваліфікована більшість голосів у Раді може забезпечуватися меншістю громадян ЄС. Тому держави-члени з найбільшою кількістю населення висловились на користь запровадження системи «подвійної більшості», яка б свідчила, що більшість в Раді представляє не лише більшість держав-членів, але й більшість громадян ЄС.

У лютому 2002 р. на міжурядовій конференції було прийняте рішення про запровадження системи підрахунку голосів в поєднанні з подвійною чи навіть потрійною більшістю для прийняття рішень в Раді. Не зважаючи на те,

що переважування голосів працює на користь великих держав-членів, кваліфікована більшість повинна також представляти більшість держав-членів. Ця система поєднана з системою, яка отримала назву «мережа демографічної безпеки» і передбачає, що кожна держава-член може вимагати перевірки того, чи представляє кваліфікована більшість (62% населення) Союзу. Якщо ця умова не виконується, то рішення не може бути прийняте. Ці нові правила набрали чинності 1 листопада 2004 р. замінено на кваліфіковану більшість.

Отже, при визначенні кваліфікованої більшості в Раді ЄС застосовується метод «подвійної більшості», що передбачає виконання двох основних умов (ст. 16 Договору про ЄС):

- 1) підтримку проекту рішення з боку не менше 55% членів Ради ЄС;
- 2) члени ради ЄС, які проголосували «за», повинні представляти як мінімум 65% населення ЄС, тобто рішення приймається більшістю держав-членів, в яких зосереджено більшість населення ЄС.

В якості додаткових вимог, передбачених у тій же статті, виступають наступні:

- 1) кількість тих, хто проголосував «за» членів Ради ЄС в абсолютному вираженні повинна налічувати не менше 15 осіб. Для ЄС у складі 28 і більше держав-членів ця умова виконується автоматично (55% від 28 членів Ради ЄС складають 15 осіб);

- 2) блокуючу меншість (кількість членів Ради ЄС, здатних перешкодити прийняттю рішення) має включати не менше чотирьох членів.

Внаслідок подібної вимоги три найбільші держави-члена (в даний час це ФРН, Франція і Великобританія), навіть якщо в них проживають понад 35% населення ЄС, не можуть перешкодити прийняттю рішення Радою ЄС. Для цього їм потрібно як мінімум один додатковий голос «проти», тобто підтримка з боку хоча б ще однієї держави-члена. Таким чином, кількість голосів членів Ради ЄС побічно залежить від чисельності населення країн, які вони представляють.

Порядок судочинства в Суді ЄС

Порушення справи починається з подачі позовної заяви. Позовна заява повинна в обов'язковому порядку включати в себе: повне найменування і постійне місце перебування позивача; вказівку сторони, проти якої спрямований позов; визначення предмета спору і опис причин, що його викликали; висновки, до яких приходять позивач, а також перелік доказів, якщо вони мають місце. Всі необхідні додаткові процесуальні документи, зокрема свідоцтва та інші акти, включаються в дос'є, яке додається до позовної заяви. Якщо позивач приватна особа, то нею призначається адвокат або спеціальний представник, якому доручається ведення справи. Прийняття

справи до розгляду супроводжується вказівкою інстанції, яка розглядає справу по суті. Розгляд справ преюдиціального порядку і суперечок між державами-членами та інститутами в обов'язковому порядку передається пленуму Суду ЄС. На пленарні засідання виносяться також справи, в яких привілейовані позивачі (держави-члени та інститути) є однією зі сторін, особливо в випадку, якщо таку вимогу заявлено безпосередньо державою-членом або інститутом ЄС. Всі інші справи розглядаються палатами.

Процедура розгляду справ у Суді складається, як правило, з двох стадій. Перша – письмова стадія включає в себе обмін документами і заявами між сторонами. На цій стадії Суд може запитувати додаткову документацію та висновок експертів. Спеціально призначається суддя-доповідач або його заступник. Узагальнену оцінку справи готує спеціально призначений для її вивчення генеральний адвокат (останнє правило не стосується Суду першої інстанції та Трибуналу публічної служби в яких інститут генеральних адвокатів відсутній). Судовий розгляд має бути призначений упродовж трьох тижнів. Усна стадія включає в себе виклад справи і претензій зацікавленими сторонами, яке може супроводжуватися питаннями з боку суддів, які адресовані адвокатам або представникам сторін спору. Мовою судочинства може бути будь-яка з офіційних мов ЄС. Цією ж мовою й виносяться рішення.

Сторони мають бути представлені на всіх стадіях розгляду справи. Суд має право витребування поданих ними додаткових відомостей або документів, при необхідності він може запрошувати свідків і експертів, а також виїжджати безпосередньо на місце. Прийняття подібних заходів оформляється винесенням ухвали і повністю залежить від розсуду Суду. Діючі процесуальні правила передбачають можливість доручення до справи третіх осіб, як на стороні позивача, так і на стороні відповідача, якщо вони можуть довести або підтвердити свій прямий інтерес у даній справі. Подібна заява про вступ у справу може мати місце не пізніше трьох місяців з дня опублікування сповіщення по даному позові. Прийнятність такого роду заяви про вступ у справу визначається Судом.

Кожна зі сторін справи може просити Суд винести рішення про вжиття заходів щодо забезпечення позову, які, не вирішуючи наперед рішення по суті, повинні попередити настання негативних наслідків, які завдають збитків одній зі сторін. Подібні тимчасові заходи здійснюються на основі ухвали Суду. Схожим є також прохання будь-якої із зацікавлених сторін про тимчасове призупинення виконання акту, що оскаржується зацікавленими сторонами. Рішення з цього питання також виносяться Судом у формі ухвали. Найбільш часто вони зустрічаються в практиці Суду першої інстанції.

Рішення по суті розглянутої справи виносяться Судом (пленумом чи палатою) у закритому порядку. Таємниця нарадчої кімнати – одне з абсолютних правил судочинства. Розголошення таємниці дорадчої кімнати

вважається серйозним правопорушенням, яке тягне за собою можливість застосування адміністративних санкцій аж до зміщення з посади судді. Рішення Суду ЄС є остаточним і оскарженню не підлягає. Рішення Суду першої інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку до Суду ЄС упродовж двох місяців після прийняття рішення Судом першої інстанції. Правом оскарження володіє кожна зі сторін спору, а також треті особи, які можуть навести докази нанесення їм безпосередньо збитку прийнятим рішенням.

Подача касаційної скарги не зупиняє виконання рішення. Якщо особа, яка подала касаційну скаргу, вважає доречним призупинення виконання рішення, вона може просити про це Суд ЄС, який виносить відповідну ухвалу. При оскарженні Суд ЄС розглядає тільки питання права. Підставами для оскарження можуть стати відсутність компетенції у Суду першої інстанції, процесуальні порушення, які завдали збитків інтересам позивача, а також порушення матеріального права ЄС. При оскарженні Суд ЄС може прийняти справу до власного розгляду, винести самостійне рішення, він може також повернути справу для розгляду в Суду першої інстанції і, нарешті, він може відмовити в задоволенні скарги. У тих випадках, коли скарга є явно неприйнятною або необґрунтованою, Суд обмежується винесенням відповідної ухвали. Виконання рішень проводиться у відповідності з процесуальними правилами країни, в якій це рішення підлягає виконанню.

Преюдиціальна процедура

Преюдиціальна процедура – процедура розгляду «непрямих позовів» у Суді ЄС, згідно з якою судами держав-членів подаються запити щодо тлумачення певних положень установчих договорів ЄС. Подібні звернення мають місце в разі, коли питання про тлумачення установчих договорів або актів інституцій, органів, служб та агенцій Союзу порушено в будь-якому суді держави-члена та національний суд вважає, що без рішення Суду ЄС неможливо винести правомірне і обґрунтоване рішення на національному рівні.

Незважаючи на те, що Суд ЄС в межах прямої юрисдикції наділений повноваженнями вирішувати по суті багато суперечок, що виникають у зв'язку із застосуванням права ЄС, переважна більшість подібних справ все ж розглядається в національних судах (судах держав-членів).

За загальним правилом, саме національним судам підсудні цивільно-правові та інші суперечки між фізичними і юридичними особами, які підпадають під дію норм права ЄС. Те ж саме відноситься до публічно-правових справ, коли зацікавлені особи оскаржують дії (бездіяльність) національної влади, які, на їхню думку, порушують їх суб'єктивні права, що

впливають з права ЄС. Нарешті, саме через національні суди та інші уповноважені органи держав-членів залучають фізичних і юридичних осіб до кримінальної чи іншої відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних з недотриманням права ЄС.

При розгляді та вирішенні всіх подібних справ національні суди застосовують відповідні джерела права ЄС, але можуть зіткнутися з труднощами в їх тлумаченні. Іншою проблемою є те, що різні суди можуть тлумачити одні і ті ж норми по-різному, що порушить цілісність права ЄС як єдиного нормативного регулятора суспільних відносин у всіх державах-членах.

Саме тому з метою подолання цих проблем установчі документи ЄС ще на початку 50-х рр. передбачили можливість звернення органів правосуддя держав-членів із запитами до Суду ЄС. Подібні звернення (запити) в європейській правовій доктрині називаються преюдиціальними запитами. Юрисдикція Суду ЄС з розгляду преюдиціальних запитів, відповідно, називається преюдициальною юрисдикцією.

Отже, преюдиціальна юрисдикція Суду ЄС включає в себе повноваження розглядати запити судових органів держав-членів, пов'язані з тлумаченням і застосуванням норм права ЄС. Подібні запити оформлюються національними судами, якими вони припиняють розгляд справи і формулюють на адресу Суду ЄС «преюдиціальне питання» (франц. *question prejudicielle*).

Згідно зі ст. 267 ДФЕС Суд ЄС наділяється преюдициальною юрисдикцією при тлумаченні Договорів та дійсності і тлумачення актів інституцій, органів або установ Союзу.

Запити до Суду ЄС можуть подаватися в наступних випадках:

1) коли подібне питання ставиться перед юрисдикційним органом держави-члена, даний орган, вважаючи, що рішення з цього питання є необхідним для вирішення ним справи по суті, може запросити Суд ЄС винести своє рішення з цього питання;

2) коли подібне питання стосується справи, що знаходиться на розгляді в національному юрисдикційному органі, рішення якого згідно з внутрішнім правом не підлягають судовому оскарженню, даний орган зобов'язаний звернутися до Суду ЄС;

3) якщо подібне питання виникає у справі, що знаходиться на розгляді в національному юрисдикційному органі, яке стосується особи, взятої під варту, то Суд ЄС виносить рішення в максимально короткий термін.

Запити про офіційне тлумачення права ЄС у багатьох випадках мають на меті встановити відповідність чи невідповідність внутрішньодержавного права праву ЄС. Якщо національний суд самостійно встановив факт суперечності, то відповідно до принципу верховенства права ЄС він «відкладає в сторону» закон або інший внутрішньодержавний акт, який не відповідає праву ЄС.

Однак якщо факт суперечності неочевидний (є сумніви), то він може звернутися за роз'ясненнями до Суду ЄС.

Рішення Суду ЄС, констатує факт суперечності або відсутність такого, також має нормативний характер. Виходячи зі сформульованих в ньому правових позицій, надалі оцінюватиметься відповідність (невідповідність) праву ЄС аналогічних норм і правил, що діють у всіх державах-членах.

Нарешті, ще однією метою, з якою національні суди звертаються з преюдиціальними запитами до Суду ЄС, є перевірка актів інститутів, органів і установ ЄС як джерел вторинного права Союзу на відповідність установчим документам та Хартії Європейського Союзу про основні права як джерела первинного права.

Відповідно до принципу верховенства права ЄС національні суди самостійно не уповноважені вирішувати питання про те, чи відповідає одне джерело права ЄС іншому, що має вищу юридичну силу. Стаття 267 ДФЕС наділяє їх правом направляти в Суд ЄС запити відносності «дійсності» актів вторинного права. Якщо Суд ЄС встановить, наприклад, що конкретна стаття регламенту ЄС суперечить ДФЕС, то дана стаття втрапить чинність на всій території ЄС.

Можливість за допомогою преюдиціальних запитів перевіряти «дійсність» актів інститутів, органів, установ, що дозволяє усунути проблеми, пов'язані з оскарженням цих актів за допомогою позовів про анулювання, для яких в ст. 263 ДФЕС встановлений вельми короткий двомісячний термін позовної давності.

За загальним правилом, звернення до Суду ЄС з преюдиціальним запитом – це право будь-якого національного суду, яке він реалізує як за власною ініціативою, за ініціативи сторін справи та третіх осіб. Запит може стосуватися правового становища не тільки держав-членів, громадян і юридичних осіб Союзу, але й громадян, юридичних осіб третіх країн, яких джерела права ЄС, зокрема міжнародні угоди Союзу, наділяють суб'єктивними правами і обов'язками.

Понад те, оскільки багато правових спорів у державах-членах вирішуються органами правосуддя, що не входять до судової гілки влади (наприклад, адміністративні трибунали, що функціонують як незалежні інстанції при виконавчих органах), преюдиціальні запити до Суду ЄС також можуть направляти квазісудові юрисдикційні органи за умови, що вони уповноважені вирішувати певні види справ на підставі законодавства держави-члена.

Принцип «таємниці дорадчої кімнати»

Принцип «таємниці дорадчої кімнати» є одним з головних правових

засобів забезпечення суддівської незалежності.

У Суді ЄС даний принцип доведений до своєї логічної межі. Тут не тільки заборонений доступ сторонніх осіб до нарадчої кімнати, але й взагалі не допускається розголошення будь-якої інформації про характер обговорення і голосування суддів при винесенні рішення (ст. 35 Статуту Суду ЄС від 2001 р.).

Дане правило звернено насамперед до самих суддів. Їм заборонено висловлювати особливі думки, а також іншим чином повідомляти про індивідуальні позиції у конкретній справі як їх самих, так і інших суддів, які брали участь в ухваленні рішення. Рішення виносяться від імені всіх суддів незалежно від того, чи голосував конкретний суддя «за» або «проти».

При вступі на посаду кожен член Суду виголошує присягу в якій він зобов'язується не розголошувати таємницю дорадчої кімнати, зокрема й після закінчення терміну своїх повноважень.

Принцип таємниці дорадчої кімнати, який застосовується в Суді, на перший погляд, може здатися недемократичним, як такий, що блокує індивідуальність членів Суду. Насправді ж «обітниця мовчання», накладена на суддів, служить дієвою гарантією їхньої реальної незалежності. Він позбавляє держав-членів та інших зацікавлених осіб можливості чинити тиск на членів Суду, оскільки встановити, як насправді поведе себе суддя в нарадчій кімнаті, нереально.

Це особливо важливо в тих справах, в яких відповідачами є держави-члени. За відсутності в Суді принципу «таємниці дорадчої кімнати», можна було б припустити, наприклад, що судді – німецькі громадяни – часто голосували б на підтримку своєї країни, навіть якщо ФРН дійсно порушила право ЄС, французькі судді – «за» Францію тощо. Замість правових інтересів визначальне значення мали б політичні та інші міркування.

Процедура співпраці

Процедура співпраці (ст. 252 Договору про заснування Європейського Співтовариства) була введена Єдиним європейським актом. Це дозволило Європейському Парламенту мати значніший вплив на законодавчий процес. Спочатку обсяг застосування цієї процедури було суттєво розширено Маастрихтським договором, однак згодом, Амстердамським договором, ця тенденція змінювалася на протилежну, надавши перевагу процедурі спільного прийняття рішень (ст. 251 ДЄС). Так процедура співпраці тепер застосовується виключно до сфери економічного і валютного союзу (статті 99, 102, 103, 106 Договору).

Процедура співпраці завжди ініціюється пропозицією Комісії, яка направляється до Ради та Європейського Парламенту. У першому читанні,

Парламент приймає висновок щодо пропозиції Комісії. Рада кваліфікованою більшістю голосів формує спільну позицію, яка направляється до Парламенту разом з усією необхідною інформацією. Парламент розглядає цю спільну позицію на другому читанні і упродовж трьох місяців може її прийняти, змінити або відхилити. У двох останніх випадках рішення приймається абсолютною більшістю голосів депутатів Парламенту. Потім Комісія упродовж одного місяця переглядає пропозицію, на якій заснована спільна позиція Ради і може на свій розсуд прийняти чи відхилити доповнення, запропоновані Парламентом.

Донедавна процедура співпраці була однією з найпоширеніших при прийнятті рішень. Зниження значимості процедури співпраці не дозволяє включити її до числа основних законодавчих процедур Європейського Союзу. Після вступу в силу Лісабонського договору 2007 р. ця процедура не застосовується.

Процедура спільного прийняття рішень

Процедура спільного прийняття рішень була передбачена Маастрихтським договором (1992 р.). Європейському Парламенту, відповідно до процедури, надавалося право спільно з Радою приймати законодавчі акти. Ця процедура включає одне, два або три читання. Внаслідок введення цієї процедури зросла взаємодія між Парламентом і Радою, з одного боку та Європейською Комісією, з іншого. На практиці вона посилила законодавчу роль Парламенту в наступних сферах: вільне пересування працівників, послуги, внутрішній ринок, освіта (стимулюючі заходи), охорона здоров'я (стимулюючі заходи), споживча політика, транс'європейські мережі (вказівки), довкілля (загальна програма дій), культура (стимулюючі заходи) та дослідження (рамкова програма).

Амстердамський договір спростив процедуру спільного прийняття рішень, зробивши її швидшою і ефективнішою. Міжурядова конференція, що розпочалася у лютому 2000 р., закликала до розширення сфери застосування спільного прийняття рішень паралельно з розширенням процедури голосування кваліфікованою більшістю у Раді. Сім положень стосовно яких Конференція планувала запровадити голосування кваліфікованою більшістю, таким чином, є також предметом спільного прийняття рішень. До таких положень належать: заходи для боротьби з дискримінацією, судове співробітництво у цивільних справах, особливі заходи підтримки промисловості, дії щодо економічної і соціальної єдності (поза структурними фондами), статус європейських політичних партій та заходи, що стосуються віз, притулку та імміграції. З іншого боку, Конференція не поширила процедуру спільного прийняття рішень на сфери регулювання щодо яких вже

існує голосування кваліфікованою більшістю, зокрема, сільськогосподарська і торгова політика. Тому щодо всіх законодавчих рішень все ще відсутній визначальний зв'язок між голосуванням кваліфікаційною більшістю і процедурою спільного прийняття рішень.

Після вступу в дію Лісабонського договору процедура спільного ухвалення рішень стала звичайною законодавчою процедурою в ЄС. Вона передбачає, що ні Європейський Парламент, ні Рада ЄС не можуть без спільної згоди ухвалити законодавчий акт. Наразі близько 95% законодавства ЄС приймається за процедурою спільного ухвалення рішень. Спільна згода Європейського Парламенту, Ради та Комісії передбачають встановлення відвідних положень щодо їхньої співпраці. На досягнення цієї мети інституції можуть, згідно з Договорами, укласти міжінституційні угоди, які можуть бути зобов'язальними (ст. 295 ДФЄС).

З прийняттям Лісабонського договору звичайна законодавча процедура стала основною серед усіх інших процедур прийняття рішень у ЄС. Ця процедура надає рівні правотворчі можливості Європейському Парламенту та Раді ЄС щодо широкого кола питань, зокрема це сфера економіки, імміграції, транспорту, енергетики, охорона природного навколишнього середовища, захист прав споживачів. Більшість європейських правових актів відтепер приймається спільно Європейським Парламентом та Радою ЄС, тим самим посилюється роль Європарламенту. Це свідчить про чергове зміцнення його ролі у механізмі управління ЄС.

Особливості цієї процедури полягають у наступному: 1) Комісія надсилає свій проект Парламенту та Раді ЄС; 2) обидва інститути по черзі два рази аналізують проект та обговорюють його; 3) якщо після двох читань не досягнуто порозуміння, проект передається до погоджувального комітету, який складається з рівної кількості представників Парламенту та Ради ЄС; 4) представники Комісії також приймають участь у засіданнях комітету та приймають участь у дискусії; 5) коли комітету вдається знайти консенсус, погоджений текст надсилається до Парламенту та Ради ЄС для третього читання, щоби можна було остаточно прийняти його як правовий акт; 6) остаточне порозуміння між обидвома інститутами свідчить про безсумнівне прийняття акту; 7) навіть якщо погоджувальний комітет спільно узгодить текст, Парламент може відхилити запропонований правовий акт більшістю голосів.

Отже, процедура спільного прийняття рішення є результатом компромісу між демократизацією законодавчого процесу в ЄС шляхом посилення позицій Європейського Парламенту і збереженням традиційної ролі Ради як основного законодавчого органу. Лісабонський договір 2007 р. значно розширив сферу застосування процедури спільного ухвалення рішень, визнавши її по суті найважливішою законодавчою процедурою в ЄС. Ним змінюється її назва, яка

відтепер вживається у вигляді «звичайна законодавча процедура».

Пряма юрисдикція Суду ЄС

У межах прямої юрисдикції Суд ЄС розглядає і вирішує по суті правові суперечки, що виникають за участю держав-членів, інститутів, органів, установ ЄС, а в деяких випадках також фізичних та юридичних осіб, зокрема й негромадян ЄС. До прямої юрисдикції Суду ЄС передусім віднесені публічно-правові справи, в яких до відповідальності за порушення права ЄС притягуються держави-члени або інші інститути, органи і установи Союзу. Подібні справи в установчих документах ЄС поділяються на декілька категорій правових спорів (видів позовів).

Найважливішими серед них є наступні:

1. Позови про порушення обов'язків до держав-членів.

Відповідно до принципу «лояльного співробітництва» держави-члени зобов'язані вживати «будь-які заходи загального або спеціального характеру, які здатні забезпечити виконання обов'язків, що випливають із договорів або випливають з актів інститутів Союзу». Ця вимога уточнюється в ДФЕС, згідно з яким: «Держави-члени вживають усіх заходів у сфері внутрішнього права, необхідні для втілення в життя юридично обов'язкових актів Союзу» (§ 1 ст. 291).

Таким чином, порушення державою-членом будь-якого положення установчих документів (договорів), а так само регламентів, директив, інших юридично обов'язкових актів ЄС є його правопорушенням перед Союзом, за яке вона повинна нести відповідальність. Дане правопорушення за своєю об'єктивною стороною може виступати не тільки у вигляді дії чи бездіяльності.

Держава-член притягується до відповідальності перед Судом ЄС незалежно від терміну давності і незалежно від того, які національні органи, установи або посадові особи вчинили дії (бездіяльності), що суперечать праву ЄС (законодавчі виконавчі або судові, центральні, регіональні або муніципальні).

За загальним правилом, подачу позовів до Суду ЄС до держав-членів про порушення обов'язків здійснює Європейська комісія, а відповідні відносини виступають у вигляді правового спору «Комісія проти держави-члена». У цих справах, як і в рамках інших своїх повноважень, Комісія діє як повністю незалежний інститут, який стоїть на сторожі загальних інтересів Союзу в цілому, що вимагають повного і неухильного дотримання права ЄС на всій його території. При порушенні відповідних справ Комісія діє як за власною ініціативою, так і виходячи зі скарг, отриманих нею від держав-членів та приватних осіб. У разі повного або часткового задоволення позову Суд ЄС виносить рішення, яке є безумовно обов'язковим для держави-порушника і

підлягає виконанню в найкоротші терміни.

2. Позови про анулювання до інститутів, органам і установам ЄС.

Позови про анулювання – найбільш поширена на практиці категорія справ прямої юрисдикції, в рамках якої до відповідальності за порушення права ЄС перед Судом ЄС залучаються інші інститути, органи, установи ЄС, зокрема й законодавчі інститути.

За допомогою позовів про анулювання можуть бути оскаржені і скасовані будь-які правові акти Союзу, а також інші акти інститутів, органів, установ ЄС, які породжують правові наслідки, за винятком рекомендацій чи висновків як правових актів, що не мають обов'язкової сили: «Суд Європейського Союзу контролює правомірність законодавчих актів, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, крім рекомендації чи висновку, а також актів Європейського Парламенту і Європейської ради, спрямованих на створення правових наслідків щодо третіх осіб. Крім того, Суд Європейського Союзу контролює правомірність актів органів або установ Союзу, спрямованих на створення правових наслідків щодо третіх осіб» (ст. 263 ДФЕС).

Отже, позови про анулювання – позови, за якими відповідачами виступають інститути, органи, установи ЄС, що видали з точки зору позивача неправомірний акт.

3. Позови з бездіяльності до інститутів, органам і установам ЄС (ст. 265 ДФЕС). На відміну від позовів до держав-членів про порушення обов'язків, за допомогою яких в Суді ЄС в рівній мірі оскаржуються їх дії або бездіяльність, для оскарження порушень права ЄС в формі бездіяльності інститутів, органів, установ ЄС передбачений окремий вид позовів, відомий під назвою «позови з бездіяльності».

Подібний позов може бути прийнятий до розгляду, тільки якщо відповідному інституту, органу чи установи було запропоновано здійснити певну дію. Якщо після закінчення двомісячного терміну з моменту такої пропозиції інститут, орган або установа не визначилися зі своєю позицією, то позов може бути поданий в межах наступного двомісячного терміну.

У разі задоволення позову інститут, орган чи установа ЄС, «бездіяльність яких було визнано таким, що суперечить Договорами, зобов'язані вжити заходів, необхідних для виконання рішення Суду Європейського Союзу» (ст. 266 ДФЕС).

4. Позови про оскарження штрафів, накладених на підприємства Європейською Комісією або Європейським центральним банком.

Відповідно до ст. 261 ДФЕС, якщо законодавчі акти Європейського Парламенту і Ради ЄС у формі регламентів наділяють інші інститути, органи, установи ЄС, які мають повноваження накладати заходи відповідальності (санкції), то одночасно з цим вони «можуть наділяти Суд Європейського

Союзу всеосяжною юрисдикцією щодо передбачених у цих регламентах санкцій».

Визначені ними санкції виступають в формі штрафів, а їх адресатами є підприємства (фізичні та юридичні особи, які займаються господарською діяльністю). Це, наприклад, штрафи Комісії на підприємства, які зловживають домінуючим становищем на спільному внутрішньому ринку ЄС.

При розгляді позову про оскарження штрафу Суд ЄС наділяється, як зазначається в ст. 261ДФЕС, «всеосяжною юрисдикцією». Це означає, що Суд ЄС може не тільки скасувати оскаржуване рішення, а й змінити (скоротити або збільшити) розмір штрафу.

5. Позови позадоговірної відповідальності ЄС.

Розгляд позовів про позадоговірної відповідальності Союзу, тобто позовів про відшкодування збитків, завданих діями (бездіяльністю) його інститутів та посадових осіб, є ще одним видом справ прямої юрисдикції, підсудних Суду ЄС на підставі ст. 268ДФЕС.

Характер і розмір збитків або компенсація визначається Судом ЄС відповідно до загальних принципів права, які склалися з даного питання в правових системах держав-членів. Це означає, зокрема, що відшкодуванню підлягає не тільки реальний збиток, але й упущена вигода.

Завдані збитки відшкодовуються, за загальним правилом, з бюджету ЄС, а відповідні позови подаються до інституту, органу чи установи ЄС, діями (бездіяльністю) якого заподіяно шкоду (в якості дії можуть розглядатися і правові акти, видані інститутом, органом, установою).

Інститути, органи і установи ЄС виступають відповідачами щодо запропонованих позовів і в тому випадку, якщо підставою позадоговірної відповідальності Союзу виступають дії (бездіяльність) співробітників їх апарату (європейської адміністрації), вчинені в рамках службових обов'язків. Надалі ці співробітники можуть бути залучені до персональної відповідальності перед ЄС. Навпаки, ЄС не несе відповідальності за дії (бездіяльність) держав-членів, навіть якщо вони вчинені на підставі права ЄС.

Як позивачі за позовами про позадоговірну відповідальність можуть виступати будь-які суб'єкти права, зокрема, фізичні та юридичні особи. Для подачі подібних позовів встановлено тривалий термін позовної давності – п'ять років.

6. Позови про договірну відповідальність ЄС або його контрагентів.

Союз укладає не тільки міжнародні угоди з третіми країнами і міжнародними організаціями, а й численні договори (контракти) з фізичними та юридичними особами, наприклад, договори купівлі-продажу або поставки в цілях закупівлі обладнання, інших матеріалів для своїх приміщень або угоди про надання субсидій (грантів) на виконання наукових досліджень чи інших робіт, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів ЄС (грантові угоди).

Подібні договори (контракти) від імені ЄС, зазвичай, укладаються Європейською Комісією, Європейським центральним банком і установами ЄС, які мають статус юридичної особи, укладають їх від власного імені.

У разі виникнення суперечок, що випливають із договорів, «договірна відповідальність Союзу регулюється правом, що підлягає застосуванню до відповідного договору» (ст. 340 ДФЕС), тобто законодавством ЄС або конкретної країни, спільно обраними сторонами, а при відсутності вибору – нормами міжнародного приватного права.

Розгляд суперечок про договірну відповідальність Союзу або його контрагентів є ще одним видом справ, віднесених до прямої юрисдикції Суду ЄС: «Суд ЄС повноважний виносити рішення на підставі арбітражних застережень, які містяться в публічно-правових або приватноправових контрактах, укладених Союзом або від його імені» (ст. 272 ДФЕС).

Особливістю цього виду справ є те, що вони розглядаються Судом ЄС в межах добровільної підсудності, тобто при наявності в договорі спеціальної вказівки (арбітражного застереження) на те, що можливі суперечки вирішуватиме саме Суд ЄС.

Термін позовної давності і характер відповідальності визначаються положеннями відповідного договору. Найчастіше мова йде про відшкодування збитків.

7. Службові суперечки.

Відповідно до ст. 274 ДФЕС «Суд Європейського Союзу повноважний виносити рішення у будь-яких спорах між Союзом та його співробітниками в межах і на умовах, які визначаються Статутом службовців Союзу і режимом, що підлягає застосуванню до інших співробітників Союзу».

Таким чином, службові суперечки – суперечки між ЄС і фізичними особами, які працюють в апараті ЄС, тобто приходять або прийшли на публічну (громадську) службу ЄС або працюють на підставі укладеного з ЄС трудового договору. Службові суперечки стосуються таких питань, як умови праці та відпочинку, соціальне забезпечення, оскарження результатів конкурсів при призначенні на посади тощо.

В якості позивачів у службових спорах найчастіше виступають співробітники ЄС, а відповідачів – інститути, органи або установи Союзу, в яких вони працюють. Однак можлива і зворотна ситуація, коли співробітник притягується до відповідальності перед Судом ЄС його роботодавцем.

Відповідно до Статуту службовців ЄС (ст. 91) позови службовців ЄС подаються до Суду ЄС тільки після попереднього звернення до керівництва відповідного інституту, органу або установи ЄС протягом трьох місяців після відхилення відповідної скарги (рекламації). Аналогічні правила діють для співробітників європейської адміністрації, які працюють за трудовим договором.

8. Інші категорії справ.

Подібні справи рідко зустрічаються в судовій практиці Суду ЄС (за винятком спорів у сфері інтелектуальної власності). Зокрема, в спеціальну категорію справ прямої юрисдикції виділені деякі суперечки, пов'язані з діяльністю банків ЄС, – Європейського центрального банку як інституту, відповідального за єдину грошову політику в рамках зони євро та Європейського інвестиційного банку як установи ЄС, що надає кредити і гарантії для фінансування інвестиційних проєктів, особливо тих, які є важливими для економічного, соціального та територіального згуртування держав-членів.

Відповідно до ст. 271 ДФЕС Суд ЄС уповноважений розглядати спори, що стосуються виконання державами-членами обов'язків, які випливають з установчих документів ЄС та доданих до них протоколів про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку, про Статут Європейського інвестиційного банку. При подачі відповідних позовів Європейський центральний банк і Європейський інвестиційний банк мають такі ж прерогативи, як і Європейська комісія при подачі до держав-членів позовів про порушення інших обов'язків, що випливають з права ЄС.

Як особлива категорія справ прямої юрисдикції виступають суперечки у сфері інтелектуальної власності. Наразі ці суперечки пов'язані, головним чином, з оскарженням рішень установ Союзу, які реєструють єдині європейські «титули» на інтелектуальні права, автоматично дійсні на всій території ЄС.

Позови до Суду ЄС подаються на підставі відсутності компетенції, порушення суттєвих процедурних вимог, порушення установчих документів ЄС, самого Регламенту про товарний знак, а також будь-якої норми права, що відноситься до їх застосування, або в разі зловживання повноваженнями. При цьому Суд ЄС має право не тільки скасувати, але й змінити оскаржуване рішення. Право звернення до установ ЄС, які реєструють європейські «титули» на інтелектуальну власність, мають будь-які зацікавлені особи, зокрема й фізичні та юридичні особи третіх країн.

Окрім цих позовів, відповідно до ст. 269 ДФЕС Суд ЄС уповноважений розглядати звернення будь-якої держави-члена, яка визнана порушником цінностей Союзу (цінності свободи, демократії, поваги прав людини тощо), що може спричинити припинення прав як держави-члена ЄС. На відміну від позовів про анулювання, при розгляді подібних звернень Суд ЄС може перевіряти тільки «дотримання процедурних вимог» Європейською Радою та Радою ЄС при прийнятті відповідних рішень.

До особливої категорії справ прямої юрисдикції Суд ЄС належать справи про відсторонення від посади і (або) про позбавлення прав на пенсію деяких

посадових осіб Союзу, зокрема, членів Європейської комісії, членів Дирекції Європейського центрального банку, Європейського омбудсмена, членів Суду ЄС. Наділення Суду ЄС подібною юрисдикцією є додатковою гарантією незалежності згаданих посадових осіб, що забезпечує можливість притягнення їх до відповідальності в разі вчинення правопорушення.

Окрім того, керівники центральних банків держав-членів, для яких право ЄС також встановлює гарантії незалежності, мають право оскаржити в Суді ЄС будь-яке рішення про їхнє звільнення з посади, якщо, на їхню думку, подібне звільнення відбулося з інших мотивів, ніж невідповідність «умов, необхідних для здійснення своїх функцій «або вчинення» серйозного проступку». Подібні позови можуть бути подані протягом двох місяців з дня, коли керівник національного центрального банку був повідомлений або дізнався про відповідне рішення (ст. 14 Протоколу про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку).

І, нарешті, на підставі ст. 272 ДФЕС держави-члени за допомогою арбітражної угоди можуть передавати на розсуд Суду ЄС будь-які інші суперечки між ними, якщо подібні суперечки «пов'язані з предметом Договорів», тобто установчих документів ЄС. Дана норма поки що не отримала практичного застосування.

Прямі позови до Суду ЄС

Прямі позови до Суду ЄС – позови, що безпосередньо подаються державами-членами, інституціями, фізичними або юридичними особами про захист прав та інтересів, гарантованих установчими договорами та іншими нормами права ЄС.

Рада ЄС

Рада Європейського Союзу – одна з семи інституцій ЄС. Як один із органів, представлений у «законодавчому трикутнику», її було створено одночасно з Європейським Парламентом у 50-ті рр. XX ст. Оскільки в Раді збираються міністри держав-членів, вона отримала назву Рада міністрів ЄС. Проте рішення, які вони приймають у складі Ради, не можуть бути змінені в односторонньому порядку. Рада ЄС водночас наділена функціями наднаціональної та міжурядової організації, оскільки, з одного боку, вона є одним із ключових інститутів ЄС, а, з іншого, – своєрідним форумом, де держави-члени ЄС мають можливість озвучити свої національні інтереси.

До 1993 р. головним місцезнаходженням Ради ЄС був Люксембург, але у грудні 1992 р. було прийнято остаточне рішення про перенесення резиденції Ради ЄС до Брюсселя. Однак у квітні, червні та жовтні засідання відбуваються

у Люксембурзі. Рада ЄС збирається кілька разів на місяць. Усі її засідання є відкритими: вона проводить публічні дебати з важливих питань відповідно до національних інтересів держав-членів ЄС та їхніх громадян.

Залежно від питань, які розглядаються на засіданнях Ради, уряди держав-членів делегують на своїх міністрів, тому Рада ЄС не має постійного складу і збирається в різних конфігураціях. Однак, попри це, Рада ЄС залишається цілісною інституцією, і рішення, ухвалені будь-якою з її конфігурацій, вважаються правовим актом, прийнятим від імені Ради. Так, у 1967 р., після злиття ЄЕС, ЄОВС та Євратому та їх керівних органів, Рада ЄС збиралася в 7 різних конфігураціях і провела 20 засідань; у 1975 р. існувало 12 конфігурацій Ради і відбулось загалом 56 засідань; у 1987 р. Рада збиралась у 17 різних варіантах її складу та провела 81 засідання; у 1999 р. було 22 конфігурації та 82 засідання. З червня 2000 р. існувало 16 конфігурацій Ради, а з червня 2002 р. – 9.

З набуттям чинності Лісабонського договору (1 грудня 2009 р.) передбачено 10 конфігурацій Ради, які стосуються різних сфер діяльності ЄС:

- 1) Рада із загальних питань;
- 2) Рада із зовнішніх справ;
- 3) Рада з економічних та фінансових питань;
- 4) Рада з питань судочинства та внутрішніх справ;
- 5) Рада з питань зайнятості, соціальної політики, охорони здоров'я та політики захисту споживачів;
- 6) Рада з питань конкурентоспроможності (внутрішній ринок, промисловість, дослідження та космічний простір);
- 7) Рада з питань транспорту, телекомунікацій та енергетики;
- 8) Рада з питань сільського господарства та рибальства;
- 9) Рада з питань довкілля;
- 10) Рада з питань освіти, молоді, культури та спорту.

Окрім вищезгаданих Рад, за необхідності можуть відбуватися засідання неформального характеру. Вони не мають офіційного порядку денного засідання, і на них не ухвалюються рішення.

Головують держави-члени в Раді ЄС за принципом ротації (по півроку) у порядку, затвердженому одногосно всіма країнами-членами.

До основних функцій Ради ЄС належать:

- 1) ухвалення правових актів ЄС (спільно з Європейським Парламентом);
- 2) координація загальної економічної політики держав-членів ЄС;
- 3) укладення міжнародних угод між ЄС та третіми країнами або міжнародними організаціями;
- 4) затвердження бюджету ЄС (спільно з Європейським Парламентом);
- 5) розроблення спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, яка базується на керівних принципах, сформульованих Європейською Радою;

б) координація співпраці між національними судами та силами поліції у кримінальних справах.

Головою Ради ЄС є міністр закордонних справ держави-голови; він головує на засіданнях Ради з загальних та питань. Інші конфігурації Ради очолюють профільні міністри уряду держави-голови (наприклад, Раду з сільського господарства та рибальства – міністр сільського господарства тощо). Голова Ради ЄС виконує наступні функції:

1) адміністративну – керівництво поточною діяльністю Ради ЄС (скликання засідань Ради ЄС, формування порядку денного засідань, проведення голосування, підписання протоколів та ухвалених правових актів);

2) ініціативну – має можливість висувати в процесі переговорів власні ініціативи головуючої країни як в інтересах окремої держави-члена, так і в загальноєвропейських інтересах (зважаючи на короткий термін головування, це досить складна справа, оскільки процедура ухвалення політичних домовленостей, як правило, довготривала);

3) координаційну – координує роботу як усередині Ради ЄС, так і у співпраці з Європейською Комісією та Європейським Парламентом;

4) посередницьку – забезпечує порозуміння між державами-членами ЄС, узгоджує їх позиції в процесі переговорів та ухвалення відповідних рішень;

5) репрезентативну – представляє Раду ЄС у відносинах з іншими органами ЄС та зовнішніх зв'язках з третіми країнами і міжнародними організаціями.

Рішення, які ухвалює Рада ЄС, є обов'язковими. Правові акти, прийняті Радою ЄС, існують у вигляді постанов, директив, рішень, спільних дій чи спільних позицій, рекомендацій чи думок. Рада ЄС також ухвалює висновки, декларації чи резолюції. Постанови Ради ЄС є обов'язковими для виконання і стають частиною національного законодавства держав-членів. Директиви також є обов'язковими, проте вони залишають за державами право вибору способів виконання.

Над підготовкою рішень Ради працюють близько 250 робочих груп і комітетів. Вони виконують технічну роботу і передають документи в Комітет постійних представників (КОРЕПЕР), який здійснює політичну підготовку рішень. Засідання Комітету проводяться щотижня двома складами:

КОРЕПЕР I – заступники глав постійних представників держав-членів;

КОРЕПЕР II – глави постійних представництв держав-членів.

Під час переговорів представники готують два переліки справ:

- перелік А охоплює рішення, які вимагають суто формальної процедури схвалення;

- перелік В містить справи, що вимагають переговорів та дебатів на рівні Ради ЄС.

До спеціальних комітетів, які підпорядковуються Раді ЄС, належать:

Політичний комітет, Координаційний комітет зі співробітництва у сфері правосуддя у кримінальних справах та охорони порядку, Стратегічний комітет з питань імміграції, зовнішніх кордонів та надання політичного притулку, Спеціальний комітет із сільського господарства, Економічний і фінансовий комітет, Комітет із зайнятості тощо.

Організаційну роботу виконує Генеральний секретаріат на чолі з генеральним секретарем Ради. Генеральний секретаріат складається з юридичної служби та вісьмох Генеральних дирекцій: 1) персонал та адміністрація; 2) сільське господарство та рибальство; 3) конкурентоспроможність, інновації та дослідження, промисловість та інформаційне суспільство, внутрішній ринок, конкурентоспроможність, мита, транспорт, енергетика; 4) зовнішні та політично-військові справи; 5) преса, обмін інформацією; 6) економічні та соціальні справи; 7) юстиція та внутрішні справи; 8) зміни клімату, охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, безпека споживачів, продовольство, освіта, молодь, культура, аудіовізуальні послуги.

Рішення в Раді ЄС приймаються голосуванням міністрів, які беруть участь у засіданні, «простою», «кваліфікованою» та «подвійною» більшістю. При прийнятті рішення кваліфікованою більшістю кожна країна-член має кількість голосів відповідно до її розмірів. Що більша чисельність населення країни, то більше голосів, якими вона володіє. Але при цьому малі держави мають більшу кількість голосів, ніж вони мали би відповідно до чисельності населення. Поділ голосів між державами-членами ЄС здійснено таким чином, щоб унеможливити блокування рішень окремими державами. До того ж, під час голосування в Раді використовується механізм подвійної більшості, за яким рішення повинно набрати порогову кількість голосів і здобути підтримку більшості держав-членів.

З 1 січня 2007 р. «кваліфікована більшість» досягалася в разі, якщо «за» подано більшість голосів держав-членів (в окремих випадках – дві третини) або ж «за» подавалося не менше 255 голосів, що дорівнювало 73,9% від загальної кількості голосів. Крім того, держава-член могла вимагати підтвердження, що голоси, подані «за», становлять не менше 62% від загальної чисельності населення ЄС. Якщо ж цього рівня не було досягнуто, рішення не приймалося.

З 1 листопада 2014 р. (згідно з Лісабонським договором) «кваліфікована більшість» становить щонайменше 55% голосів членів Ради ЄС, які представлятимуть не менше, ніж 15 держав-членів, загальна кількість населення яких дорівнює щонайменше 65% населення Європейського Союзу. «Блокуючу меншість» забезпечують щонайменше 4 держави-члена Ради ЄС, у протилежному ж випадку, «кваліфікована більшість» вважається досягнутою.

Суд

Назва «Суд» практично збігається з назвою всього судового інституту ЄС – «Суд Європейського Союзу». Такий збіг не випадковий. Він зумовлений тим, що саме Суд є в структурі Суду ЄС судом загальної юрисдикції. Тільки він уповноважений або відразу, або в порядку оскарження рішень підлеглих йому інстанцій (Трибуналу і спеціалізованих трибуналів) розглядати всі справи, віднесені до юрисдикції судового інституту ЄС.

До складу Суду входять по одному судді від кожної країни-члена. Суддям, які висуваються за спільною згодою урядами держав-членів терміном на шість років, допомагають 11 генеральних адвокатів (раніше – 8). Судді та адвокати обираються з числа відомих особистостей і призначаються за спільною згодою урядів держав-членів після консультацій зі спеціальним комітетом.

Часткова зміна складу Суду відбувається кожні три роки. Судді обирають Голову Суду ЄС зі свого складу на трирічний термін з можливістю переобрання. Суд може проводити засідання в форматі палати (3–5 судей), Великої палати (13 суддів) або в повному складі.

Правовою основою діяльності Суду є Договір ЄС, Договір про функціонування ЄС та 28 Статут Суду, що міститься у відповідному Протоколі. Основним призначенням Суду з моменту його створення і дотепер є забезпечення права ЄС, шляхом його тлумачення та застосування. Це завдання Суд реалізує шляхом здійснення правосуддя в межах власної юрисдикції, чим здобув статус авторитетного, впливового інституту ЄС, який забезпечив як непорушність засад європейської інтеграції, так і динамічний розвиток правової системи ЄС. Саме в рішеннях Суду ЄС були сформульовані найважливіші принципи права ЄС, зокрема, принцип прямої дії, принцип верховенства права тощо.

До юрисдикції Суду належить розгляд таких основних категорій справ:

1) Запити попереднього рішення.

Національні суди в кожній державі ЄС несуть відповідальність за забезпечення того, щоб право ЄС належним чином застосовувалось. Але є ризик, що суди в різних країнах можуть тлумачити норми права ЄС по-різному. Для того, щоб цього не сталося, існує процедура «попереднього рішення» (ст. 260 ДФЄС). Якщо національний суд має сумніви щодо тлумачення або дії норм права ЄС, він може, а іноді навіть зобов'язаний, звернутися до Суду з преюдиціальним запитом або за «попереднім рішенням». Звернення до Суду з преюдиціальним запитом є обов'язковим для національних судів, рішення яких не підлягають оскарженню. У разі якщо при розгляді справи національним судом у нього виникають сумніви щодо чинності актів вторинного права, які, на його думку, не відповідають

установчим договорам, він також має звернутися до Суду з преюдиціальним запитом. Рішення Суду з преюдиціальних запитів є обов'язковим для суду, який звернувся з запитом, а також для всіх інших національних судів, які розглядатимуть подібні справи. Рішення, які містять тлумачення фактично є загальнообов'язковими.

2) Позови про невиконання зобов'язань.

Провадження щодо порушення зобов'язань може бути ініційовано Комісією проти держави-члена ЄС (ст.258 ДФЄС). Така держава, якщо її відповідальність буде встановлена Судом, має вжити всіх заходів, необхідних для виконання рішення Суду, в протилежному випадку на державу може бути покладено штраф та пеня. Позови про невиконання зобов'язань можуть подаватися однією державою-членом ЄС проти іншої (ст.259 ДФЄС). Перед тим, як держава-член подає позов проти іншої держави-члена про інкриміноване порушення зобов'язань за договорами, держава виносить це питання на розгляд Комісії, яка надає обґрунтований висновок. Якщо Комісія не надала висновок протягом трьох місяців від дати, коли питання було винесено на її розгляд, відсутність висновку не перешкоджає розгляду справи в Суді.

3) Позови про анулювання (недійсність).

Юрисдикція Суду щодо таких позовів визначена в ст. 263 ДФЄС. У разі браку компетенції, порушення суттєвої процесуальної вимоги, порушення Договорів або будь-якої норми права, пов'язаної з їх застосуванням, або зловживання повноваженнями Суд має юрисдикцію встановити недійсність актів Ради, Комісії, Європейського центрального банку, Європейського Парламенту. Суд також переглядає правомірність актів органів, служб та агенцій ЄС, що мають правові наслідки для третіх осіб. З позовами про недійсність до Суду можуть звертатись держави-члени ЄС, Європарламент, Рада, Комісія, а також Суд аудиторів, Європейський центральний банк та Комітет регіонів з метою захисту їхніх прерогатив. Якщо Суд визнає позов про недійсність обґрунтованим, він оголошує оскаржуваний акт недійсним. Право на подання позову про недійсність обмежено 2 місяцями від дати оприлюднення акту (дії) чи його повідомлення позивачеві або за відсутності цього – від дати, коли позивач дізнався про акт (дію); Ст.263 ДФЄС встановлює, що будь-яка фізична або юридична особа також може подати позов про недійсність щодо рішення, адресованого цій особі, або проти рішення, що стосується її безпосередньо та особисто, а також проти регуляторного акту (навіть регламенту), що стосується її безпосередньо та не передбачає виконавчих заходів. Рішення Суду, яким встановлюється недійсність правового акту мають загальну силу, всі органи держав-членів та Євросоюзу мають взяти до уваги таке рішення Суду і діяти відповідно.

4) Позови про бездіяльність.

У випадку бездіяльності Європарламенту, Європейської ради, Ради, Комісії або Європейського центрального банку, а також інших органів, служб, агенцій ЄС при порушенні Договорів держави-члени та інші інститути Союзу можуть подати позов про бездіяльність. Такий позов є прийнятним у випадку, якщо до відповідної інституції, органу, служби або агенції попередньо зверталися із закликом діяти. Якщо протягом двох місяців від дати звернення відповідна установа не визначила своєї позиції, позов можна подати протягом наступних двох місяців. Фізичні та юридичні особи також можуть подавати позови про бездіяльність.

5) Позови про відшкодування завданої шкоди.

Будь-яка фізична або юридична особа, якій було завдано шкоди в результаті дії або бездіяльності інститутів, органів, агенцій Євросоюзу або його співробітників можуть подати позов про відшкодування завданої їм шкоди (ст.268 ДФЄС). Згідно ст. 269 ДФЄС, Суд також розглядає позови держав-членів проти рішень Європейської ради на підставі ст.7 ДЄС (обмеження прав членства держави в разі порушення цінностей Союзу). Такий позов подається протягом одного місяця з дати ухвалення відповідного рішення Європейської ради. Суд приймає рішення протягом одного місяця. Суд надає висновки щодо відповідності міжнародних угод, які укладають між ЄС з однією чи більше державами чи міжнародними організаціями. Якщо угода не відповідає положенням установчих договорів, вона не може бути укладена без відповідних змін. Рішення Суду є остаточними і не підлягають оскарженню.

Суд ЄС

Суд ЄС займає важливе місце в інституційній системі Європейського Союзу. Його особливе положення визначається завданнями, які були покладені на цей інститут Договорами про заснування Європейського Співтовариства. Так, протягом всієї історії свого існування Суд ЄС був покликаний забезпечувати дотримання права при тлумаченні і застосуванні положень установчих договорів. Для цих цілей Договори наділили Суд юрисдикцією, яка здійснювалася ним як в рамках позовного провадження, так і в рамках преюдиціальної процедури. Суд ЄС був уповноважений не тільки вирішувати спори, пов'язані із застосуванням права ЄС, але й виносити рішення про дійсність норм вторинного права ЄС, давати обов'язкове тлумачення як положень установчих договорів, так і норм вторинного права ЄС.

Суд був заснований відповідно до Угоди про Європейське співтовариство вугілля та сталі у 1952 р. як Суд Європейського співтовариства з вугілля та сталі. З набранням чинності Римських договорів в 1958 р. Суд став

спільним інститутом для трьох Співтовариств (ЄСВС, ЄЕС, Євроатом). Із набранням чинності Лісабонського договору в 2009 р. назву Суду було змінено на теперішню. Відповідно до ст. 19 ДЄС «Суд справедливості Європейського Союзу повинен включати Суд справедливості, загальний суд та спеціалізовані суди». Таким чином, термін «Суд справедливості Європейського Союзу» позначає всю судову систему ЄС в сукупності і включає: Суд – найвища ланка судової системи Європейського Союзу; Загальний Суд (раніше Суд першої інстанції створений у 1989 р. та перейменований Лісабонським договором 2007 р. на Трибунал); Трибунал у справах публічної служби (створений у 2004 р.). Центральний офіс суду знаходиться у Люксембурзі.

Супутниковий центр ЄС

Супутниковий центр ЄС є установою Європейського союзу яка збирає інформацію за допомогою супутникових зображень. Центр заснований в 1992 році, а 1 січня 2002 р. перетворений в агентство Євросоюзу. EUSC діє під егідою Системи колективної європейської безпеки (CSDP).

Центр надає аналітичні продукти на основі космічних зображень та іншої геопросторової інформації розвідувального характеру політичному керівництву і оборонним відомствам Євросоюзу. Інші країни, за угодою про асоціацію з EUSC, також можуть використовувати його ресурси. Центр знаходиться в Торрехон-де-Ардос (Іспанія) і очолюється Томашем Ловренчіком.

Супутниковий центр нещодавно підписав з компанією ESRI España багаторічну Корпоративну ліцензійну угоду (ELA), що надає агентству широкі можливості використання сучасної технології географічних інформаційних систем (ГІС), а також послуги з навчання і консалтингу. Багато його постійних співробітників і залучені фахівці з різних країн-членів ЄС є експертами в області аналізу зображень, обробки іншої геопросторової інформації та роботі з програмним ГІС-забезпеченням.

Підписана корпоративна угода дозволяє розширити сферу і масштаби застосування ГІС персоналом EUSC, забезпечити прямий доступ до програмного забезпечення та додаткових послуг від компанії ESRI España, тобто зберегти час, скоротити і консолідувати витрати. В кінцевому підсумку, EUSC отримує швидко різноманітну підтримку, що сприяє виконанню його основної місії з проведення всебічного аналізу зображень та своєчасної публікації затребуваних і точних геопросторових продуктів і сервісів для Євросоюзу.

Новітня технологія ESRI може реально допомогти Центру на найвищому сучасному рівні проводити аналіз зображень і створювати картографічну продукцію для військових фахівців Євросоюзу для проведення миротворчих

операцій і при реагуванні на природні стихійні лиха в усьому світі.

Трибунал ЄС

Трибунал ЄС (Суд першої інстанції) – другий елемент в структурі Суду ЄС. Він був створений в 1989 р. на підставі поправок Єдиного європейського акта (1986 р.) з метою частково розвантажити Суд ЄС від зростаючої кількості справ. Спочатку Суд першої інстанції Європейських Спільнот мав доволі вузьку юрисдикцію: він розглядав лише кадрові суперечки в установах ЄС та спірні питання в галузі конкуренції, переважно позови компаній. Відповідно до початкового рішення Ради ЄС про створення Суду першої інстанції Європейських Спільнот, його завданням вважалося слухання справ, що потребували «вивчення численних фактів». З 1993 р. Рада ЄС розширила повноваження Суду першої інстанції, передавши йому всі справи за позовами фізичних та юридичних осіб, окрім справ проти заходів із захисту торгівлі ЄС (таких як антидемпінг).

Суд першої інстанції складається з 28 суддів – по одному від кожної з держав-членів, яких на 6-ти річний термін з правом продовження повноважень призначають за загальною згодою урядів держав-членів. Судді вибирають з-поміж себе президента на 3-річний термін з правом продовження повноважень. На відміну від Суду ЄС, в Суді першої інстанції ЄС немає генеральних адвокатів.

Лісабонський договір вносить зміни в структуру судової системи ЄС, у порядок її організації та правила судочинства. Змінюється принцип перерозподілу юрисдикції між Судом ЄС і Трибуналом, згідно з яким останній стає в межах ЄС судом загальної юрисдикції. Наразі Трибунал відіграє в структурі Суду ЄС, головним чином, роль адміністративного суду. Саме Трибунал по першій інстанції розглядає і вирішує справи за позовами до інститутів, органів та установ ЄС, що подаються фізичними або юридичними особами. До юрисдикції Трибуналу в першій інстанції також передані позови про договірну відповідальність ЄС і його контрагентів на підставі арбітражних застережень, що містяться у відповідних договорах (контрактах) між ними.

Окрім того, в останні роки Трибунал був уповноважений розглядати в першій інстанції деякі види позовів до інститутів, органів і установ ЄС, які подаються державами-членами або іншими інститутами, органами, установами ЄС з метою оскарження незаконних актів Союзу з окремих питань. Це, зокрема, акти Європейської комісії, рішення Ради ЄС про санкціонування як виняток державної допомоги підприємствам, антидемпінгові та інші захисні заходи проти продукції з третіх країн, які затверджуються Радою в рамках спільної торговельної політики ЄС, виконавчі акти Ради (ст. 31 Статуту Суду Європейського Союзу).

Надалі планується нове розширення юрисдикції Трибуналу, яке може здійснюватися відразу або поступово. Для цього достатньо внесення поправок до Статуту Суду ЄС, які затверджуються в спрощеному порядку (рішенням Європейського Парламенту і Ради ЄС, що не вимагає ратифікації з боку держав-членів).

Відповідно до ст. 256ДФЕС в юрисдикцію Трибуналу додатково можуть бути передані: 1) всі види справ прямої юрисдикції; 2) справи преюдиціальної юрисдикції, але тільки «в спеціальних сферах».

Установчі документи прямо забороняють передавати в юрисдикцію Трибуналу певні справи. Так, справи попереднього контролю або звернення держави-члена, що зазнає санкцій за порушення цінностей Союзу, в першій і остаточній інстанції розглядає тільки Суд ЄС. Те ж саме стосується відмови від посади членів Комісії, інших посадових осіб ЄС.

Окрім розгляду справ, віднесених до його юрисдикції в першій інстанції, Трибунал розглядає і вирішує скарги на рішення спеціалізованих трибуналів.

У свою чергу, рішення Трибуналу не мають остаточного характеру і можуть бути переглянуті Судом ЄС. Відповідно до Статуту Суду ЄС «оскарження в Суді обмежене питаннями права», тобто мова йде про можливий касаційний порядок. «Він може проводитися на таких підставах, як відсутність повноважень у Трибуналу; процесуальні порушення в Трибуналі, які завдають шкоди інтересам сторони, що звертається зі скаргою; порушення Трибуналом права Союзу» (ст. 58 Статуту).

Скарга до Суду ЄС на рішення Трибуналу подається протягом двох місяців з моменту повідомлення про оскаржуване рішення (ст. 56 Статуту). Скарга не зупиняє виконання оскаржуваного рішення, однак Суд ЄС за клопотанням зацікавленої особи може постановити про призупинення рішення Трибуналу (ст. 60 Статуту).

Стаття 61 Статуту Суду ЄС вказує: «Якщо скарга є обґрунтованою, то Суд скасовує рішення Трибуналу. В такому випадку Суд може або сам винести остаточне рішення у справі, коли стан справи дозволяє вирішити його, або передати справу на новий розгляд до Трибуналу з тим, щоб останній виніс рішення. У разі передачі справи на новий розгляд, Трибунал зв'язаний вказівками з питань права, передбаченими рішенням Суду».

Особливий порядок встановлений для перегляду рішень Трибуналу, що виносяться по преюдиціальним запитам національних судів. Відповідно до § 3 ст. 256ДФЕС рішення Трибуналу по преюдиціальним запитам можна буде оскаржити в суді тільки «як виняток», в разі «наявності серйозної загрози нанесення шкоди єдності або внутрішній узгодженості права Союзу».

Згідно з тією ж статтею, коли справа преюдиціальної юрисдикції, на думку Трибуналу, «потребує вирішення принципового характеру, яке здатне зачіпати єдність або внутрішню узгодженість права Союзу», Трибунал може

відмовитися від розгляду справи і передати його на розсуд Суду ЄС.

Трибунал у справах публічної служби ЄС

Поява третьої ланки в судовій системі ЄС була передбачена Ніщьким договором 2001 р., який уможлиблював створення при Трибуналі (Судові першої інстанції) спеціалізованих судових палат з окремих видів позовів або проваджень у певних сферах. Існуюча раніше можливість підтверджена ст.257 ДФЕС в редакції Лісабонського договору. В ній, зокрема, йдеться, що Європейський Парламент та Рада можуть засновувати при Загальному суді спеціалізовані суди. Парламент та Рада приймають такі рішення у формі регламентів за пропозицією Комісії та після консультації з Судом ЄС або за пропозицією Суду ЄС після консультації з Комісією. Таким чином, найменування, юрисдикція та кількість спеціалізованих трибуналів прямо установчими документами не визначаються.

Першим і наразі єдиним спеціалізованим судом ЄС став Трибунал у справах публічної служби, який було створено відповідно до Рішення Ради ЄС 2004/752 від 2 листопада 2004 р. Повноваження даного спеціалізованого трибуналу включають в себе розгляд у першій інстанції однієї категорії справ прямої юрисдикції – службових суперечок між ЄС та службовцями, іншими співробітниками, які працюють або влаштовуються на роботу в інститути, органи та відомства ЄС.

Відповідно до ст. 257 ДФЕС рішення спеціалізованих трибуналів можуть бути оскаржені і переглянуті в Трибуналі. При цьому може встановлюватися як касаційний, так і апеляційний порядок оскарження. Стосовно Трибуналу у справах публічної служби був обраний перший варіант, а сама процедура оскарження його рішень аналогічна процедурі оскарження рішень Трибуналу в Суді ЄС. Відповідно до § 2 ст. 256 ДФЕС рішення Трибуналу за скаргами на рішення спеціалізованих трибуналів можуть підлягати перегляду Судом тільки «як виняток», «у разі наявності серйозної загрози нанесення шкоди єдності або внутрішній узгодженості права Союзу».

З пропозицією про перегляд може виступити Перший генеральний адвокат Суду, до якого має право звернутися з відповідним клопотанням сторона, яка прогнала справу. Дана пропозиція має бути подана протягом місяця з моменту винесення рішення Трибуналу. Протягом наступного місяця Суд ЄС «розглядає доцільність внесення переглядати рішення Трибуналу» (ст. 62 Статуту Суду ЄС). У разі, якщо є підстави для перегляду, Суд ЄС скасовує рішення Трибуналу і передає справу на новий розгляд Трибуналу.

Управління офіційних публікацій ЄС

Управління офіційних публікацій ЄС (Бюро публікацій), що знаходиться в Люксембурзі, є міжвідомчим бюро, завданням якого є видання публікацій установ Європейського Союзу (рішення 2009/496/ЄС, Euratom). Його основні види діяльності включають виготовлення і поширення юридичних та загальних публікацій у різних паперових або електронних форматах, управління декількома веб-сайтами, що надають громадянам ЄС, урядам і підприємствам цифровий доступ до офіційної інформації та даних з ЄС, включаючи EUR-Lex, Портал відкритих даних ЄС, Книжковий магазин ЄС, TED (Тендери Electronic Daily), CORDIS і забезпечення довгострокового збереження контенту, створеного інститутами і органами ЄС.

Бюро публікацій публікує щоденний офіційний журнал Європейського Союзу на 23 офіційних мовах ЄС (24, коли потрібна ірландська мова).

Станом на 1 липня 2013 р. електронна версія OJ (e-OJ) є достовірною і дає юридичні наслідки (Постанова (EU) № 216/2013).

Щороку Бюро публікацій публікує численні публікації в контексті політики та комунікаційної діяльності інститутів ЄС та інших органів, робить їх доступними в паперовому або електронному форматі.

Бюро публікацій управляє різними веб-сайтами, які пропонують конкретні послуги європейським громадянам:

1) EUR-Lex надає безкоштовний доступ до законодавства Європейського Союзу на 23 офіційних мовах ЄС (24, коли потрібна ірландська мова). База даних оновлюється щодня і містить більше 3 мільйонів предметів з деякими текстами, що відносяться до 1951 р.

2) Книжковий магазин ЄС – онлайн-бібліотека і книжковий магазин публікацій установ та інших органів Європейського Союзу.

3) Портал відкритих даних ЄС

Відкритий інформаційний портал ЄС є єдиною точкою доступу до даних з установ та інших органів Європейського Союзу.

4) TED (Tenders Electronic Daily) – онлайн-версія «Доповнення до офіційного журналу Європейського Союзу», присвячена європейським державним закупівлям. У TED щорічно публікується близько 1 700 повідомлень про державні закупівлі.

5) EU Whoiswho є офіційним довідником Європейського Союзу. У ньому перераховані контактні адреси всіх інститутів ЄС і інших органів.

6) CORDIS (Інформаційна служба досліджень і розробок Співтовариства) є основним публічним сховищем і порталом Європейської комісії, використовуваним для поширення інформації про всі проекти досліджень, що фінансуються ЄС, їх результати в найширшому сенсі.

Фонд єднання

Створення в 1993 р. Фонду єднання (гуртування) було орієнтоване на допомогу державам-членам, ВНД на душу населення в яких становить менше 90% від середнього по ЄС. Фонд гуртування служить для скорочення економічного і соціального відставання, а також для стабілізації економіки відстаючих регіонів, фінансуючи різноманітні програми і проекти.

Наразі Фонд гуртування підкоряється тим же правилам програмування, управління та моніторингу, що і два інших Структурних фонду – ЄСФ і ЄФРР. У 2007-2013 рр. кошти з ФГ виділялися наступним реципієнтам: Болгарія, Кіпр, Чехія, Естонія, Греція, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина і Словенія. Іспанія має право на отримання коштів Фонду на основі «поетапного виведення» з фінансування, оскільки поки її ВНД на душу населення менше, ніж середній по ЄС-15.

Фонд гуртування фінансує діяльність за наступними напрямками:

- 1) транс'європейські транспортні мережі (зокрема, проекти, визначені ЄС як пріоритетні і представляють інтерес для Європи);
- 2) навколишнє середовище (у даній області ФС також підтримує проекти, пов'язані з енергетикою і транспортом, якщо вони є сприятливими для довкілля: раціональне використання енергії, застосування відновлюваних джерел енергії, розвиток залізничного транспорту, розвиток мережі громадського транспорту тощо).

Фонд допомагає фінансувати масштабні інвестиції в галузі навколишнього середовища і транспортної сфери. Він фінансує проекти вартістю понад 10 млн євро. Кошти фонду розподіляються на підставі програм співфінансування у сфері захисту навколишнього середовища і розвитку транспорту (транс'європейські мережі) у країнах, що мають ВВП на душу населення нижче 90% середнього по ЄС. Черговість здійснення проектів визначається спільно Європейською Комісією та державами-членами ЄС. Кошти, що виділяються з цього фонду, складають 80-85% всього капіталу, необхідного для реалізації проектів у зазначених сферах. Комісія ЄС вважає, що не менше 50% коштів з Фонду єднання має спрямовуватися на виконання екологічних проектів, що відповідає загальним цілям і завданням політики ЄС у сфері довкілля.

ПРАВОВА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Амстердамський договір

Амстердамський договір – один із установчих договорів ЄС. Його поява стала підсумком роботи міжурядової конференції, яка відбувалася на засіданні Європейської ради в Турині 29 березня 1996 р. Договір ухвалено на засіданні Європейської ради в Амстердамі 16–17 червня 1997 р. 2 жовтня 1997 р. його підписали міністри закордонних справ 15 держав-членів. Він набрав чинності 1 травня 1999 р. після ратифікації усіма державами-членами згідно з національними конституційними вимогами. З юридичного погляду вносить поправки у деякі положення Договору про ЄС, Договору про створення Європейської спільноти та інших відповідних актів. Амстердамський договір 1997 р. був спрямований на забезпечення дієвості ЄС під час запланованого розширення на Схід, його відповідності глобальним викликам. Важливим аспектом Договору є захист основних прав громадян ЄС, реформа Спільної зовнішньої та безпекової політики, подальше зміцнення Європейського Парламенту, а також імплементація Шенгенської угоди.

Апроксимація законодавства

Апроксимація законодавства – процес досягнення певного рівня узгодженості законодавства відповідних суб'єктів. Зближення національних законодавств виступає одночасно механізмом і результатом створення єдиного правового простору всередині ЄС. Апроксимація здійснюється за допомогою адаптації, гармонізації, уніфікації та рецепції законодавства, що відрізняються між собою предметом і методом правового регулювання, обсягом, глибиною, ступенем досягнення відповідності правових систем, джерелами, їхнім співвідношенням з національним правом, метою правового регулювання, колом суб'єктів нормотворення, способом введення в дію та способами імплементації.

«Білі книги»

«Білі книги» – документи, складені Європейською Комісією, що містять пропозиції щодо діяльності Союзу. Інакше кажучи, це розроблені експертами та офіційними службами конкретні напрямки внутрішньої та зовнішньої політик ЄС. У деяких випадках, появи «Білої книги» передують публікації відповідної «Зеленої книги», мета якої – започаткувати консультативний процес на європейському рівні. Якщо та чи інша «Біла книга» отримує позитивну оцінку Ради, то це може слугувати підставою для вироблення програми дій Союзу в певній галузі. Як приклад можна назвати «Білі книги» по завершенню формування внутрішнього ринку (1985 р.), «Зростання,

конкурентоспроможність, зайнятість» (1993 р.) і книгу «Про європейське управління» (2000 р.). Останнім часом завдяки Білій книзі «Про послуги, орієнтовані на суспільне благо» (2004 р.), і Білій книзі «Про європейську політику комунікації» (2006 р.) були ініційовані найважливіші зміни в політиці ЄС.

Вторинне право ЄС

Поряд з первинним правом у праві Європейського Союзу існує вторинне право, яке часто називають похідним правом. Під ним розуміється «сукупність правових актів, прийнятих інститутами та іншими органами Союзу відповідно і в рамках своїх правотворчих повноважень». Сама назва «вторинні джерела права» зовсім не означає, що вони не такі важливі як первинні і мають менший вплив, ніж установчі договори. Назва «вторинні джерела права» має на увазі те, що дані джерела виникають на підставі первинних джерел, спираються на них і не можуть їм суперечити.

Незважаючи на своє «другорядне» становище за юридичною силою, зазначені документи виступають найбільш динамічним компонентом правової системи Європейського Союзу. Саме за допомогою регламентів, директив та інших актів вторинного права наддержавні інститути Союзу здійснюють регулювання суспільних відносин з питань, віднесених до компетенції цієї інтеграційної організації. Найпоширенішим і найбільш важливим по значенню джерелом вторинного права Європейського Союзу виступає нормативний правовий акт, що видається його органами на підставі установчих документів у порядку, ними встановленим. Нормативні акти, як і в національному праві, можуть видаватися в різних формах, які відрізняються один від одного своїми юридичними властивостями. Серед вторинних джерел права виділяють: регламенти, директиви, рішення, рекомендації, висновки.

В окрему категорію джерел «вторинного» права ЄС можна виділити акти Суду ЄС, роль якого в процесі європейській інтеграції постійно зростає. Своїми рішеннями – (Humblet, 1960 р.), (Costa/ENEL, 1964 р.), (Van Gend en Loos, 1963 р.), (Internationale Handelsgesellschaft, 1970 р.), (Simmenthai, 1978 р.), (Schaffleisch, 1979 р.) – Суд ЄС поставив європейське право принципово вище національного. У ряді випадків акти вторинного права можуть бути прийняті за ініціативою групи держав-членів або Європейського Парламенту, за рекомендацією Європейського Центрального банку, на вимогу Європейського інвестиційного банку.

Гармонізація законодавства

Гармонізація законодавства – багатосторонній процес узгодження

законодавства, результатом якого є подолання суперечностей та формулювання мінімальних правових стандартів за допомогою затвердження загальних правових принципів для відповідних суб'єктів. У праві ЄС гармонізація здійснюється за допомогою директив та рекомендаційних актів.

Декларація

Термін «декларація» вживається для позначення різних міжнародних документів. Однак декларації не у всіх випадках є юридично обов'язковими. Цей термін часто навмисно вибирається для демонстрації того, що сторони не мають намірів встановлювати юридично обов'язкових зобов'язань, а лише хочуть декларувати певні сподівання або наміри. У той же час декларації також можуть являти собою договори в загальному сенсі слова, які повинні мати обов'язкову силу по міжнародному праву. У зв'язку з цим в кожному окремому випадку необхідно визначати, чи мали намір сторони встановлювати юридично обов'язкові зобов'язання. З'ясування намірів сторін часто може бути складним завданням.

Декларації, які повинні мати обов'язкову силу, можна класифікувати наступним чином:

а) декларація може бути договором у власному розумінні слова. Наприклад, 25 березня 2017 р. лідери країн Євросоюзу ухвалили Римську декларацію, в якій окреслили чотири основні напрямки роботи на наступне десятиліття. Серед них – розвиток економіки, соціальна згуртованість, безпека та лідерство на світовій арені.

б) декларація про тлумачення являє собою документ, який додається до договору з метою дати тлумачення або роз'яснення його положень. Наприклад, в Договір про Європейський Союз включено всього 65 декларацій. Зокрема, Декларація 1 стверджує, що ЄС діє лише в межах обговорених повноважень, це означає, що будь-яка юридична сила статуту підзвітна Європейській Конвенції, тим самим обмежуючи дії ЄС. Декларація 4 виділяє додаткові дії щодо Італії. Декларація 7 розглядає процедури голосування у Раді, що мають вступити в силу з 2014 р.

в) декларацією може також називатися неофіційна угода з якого-небудь незначного для ЄС питання. Наприклад, Декларація Європейської ради щодо України від 17 грудня 2004 р. Європейська рада закликала органи державної влади України забезпечити проведення переголосування другого туру президентських виборів 26 грудня 2004 р. згідно зі стандартами ОБСЄ та Ради Європи щодо демократичних виборів.

г) ряд односторонніх декларацій (заяв) можуть становити угоди, які мають обов'язкову силу. Наприклад, Декларація Відповідності (DOC) випускається в обов'язковому порядку, у випадках коли продукція підпадає

під обов'язкове маркування CE (CE Mark). Виробники третіх країн не мають право випуску ЄС Декларації Відповідності із правом нанесення маркування CE (CE Mark), вони зобов'язані призначати, відповідно до вимог Директив ЄС, Уповноваженого Представника в ЄС, який і випускає EC Declaration of Conformity під свою відповідальність і є власником технічної документації на території Європейського Співтовариства й у необхідних випадках контактує з наглядовими органами країн членів ЄС.

Джерела права ЄС

Джерела права ЄС – зовнішні форми вираження закріплення норм права, що регулюють відносини, пов'язані з діяльністю ЄС. Вони мають вищу юридичну чинність на території кожної держави-члена навіть у тому разі, якщо певна держава голосувала проти ухвалення даного документа.

Система джерел права ЄС має певну своєрідність. Традиційно в правовій доктрині під джерелами права розуміються форми його вираження. Виділяють три головних різновиди джерел права: нормативно-правові акти, звичаї, судові прецеденти. Така класифікація джерел цілком відповідає і праву ЄС. Однак останнє має безсумнівну специфіку, що породжується особливостями його формування і функціонування.

Систему джерел права ЄС утворюють такі її складові елементи: 1) установчі договори; 2) нормативно-правові акти ЄС; 3) загальні принципи права; 4) рішення Суду ЄС; 5) міжнародні договори.

Розподіл права ЄС на утворюючі його елементи певною мірою зумовлений природою його джерел. Особлива значимість установчих договорів для створення і функціонування Європейського Союзу послужила підставою для їхнього визначення як джерел первинного права. В свою чергу акти, що видаються на основі й на виконання цих джерел первинного права (регламенти, директиви, рішення, а також прецеденти Суду ЄС), утворюють основні джерела вторинного права ЄС.

Право ЄС вирізняється досить високим рівнем пропрацювання його джерел. Складна, а часом навіть громіздка процедура підготовки і прийняття нормативно-правових актів, значною мірою компенсується порівняно високою технічною досконалістю більшості актів.

Винятково важливу роль у формуванні й еволюції права ЄС відіграє Суд ЄС. Відповідно рішення Суду, що носять характер прецеденту, істотно впливають на європейську правову систему. Судова практика дозволила уточнити, а в ряді випадків і розширити предметну юрисдикцію ЄС, підтвердити принцип верховенства права ЄС і затвердити пряму дію його норм, незалежно від форм його вираження. Положення і принципи, зафіксовані в рішеннях Суду ЄС, нерідко передують і слугують появі

відповідних положень у нормативно-правових актах.

Директива

Директива – один із видів законодавчих актів Європейського Союзу. На відміну від постанови чи рішення, інструментів прямої дії, директива запроваджується через національне законодавство. Вона зобов'язує державу-члена у певний термін вжити заходів, спрямованих на досягнення визначених у ній цілей.

У договорі про заснування Європейського співтовариства, де визначається статус актів, що виходять від різних органів Європейського союзу, не дається визначення «директиви», а вказується лише на те, що директива «обов'язкова для будь-якої держави-члена, якій вона адресована, в тому, що стосується очікуваного результату, зберігаючи за національною владою свободу вибору форм і засобів». Проводячи паралель з регламентом ЄС, директива вимагає інкорпорації в національне право і є більш гнучким інструментом права Співтовариства, ніж регламент, який не має дискреційного права для розгляду національних особливостей і необхідності. При цьому директива надає вибір застосовуваних форм і методів для її реалізації на розсуд держав-членів. Дане джерело вторинного права ЄС на практиці використовуються для гармонізації національного законодавства, регламентів і адміністративних положень.

Директиви – підпорядкований інструмент, вони повинні відображати положення установчих договорів, а тому так само, як і договори, мають верховенство над національним правом. Тож якщо якась країна не запровадила вчасно відповідну директиву до національного законодавства, вона однаково має силу закону в цій країні, а її порушення може бути оскаржено в Суді ЄС.

Хоча директиви, як правило, публікуються в Офіційному віснику, вони набирають чинності після повідомлення про них державам-членам, яким їх адресовано. Останні мають на національному рівні, протягом визначеного в директивах терміну, вжити заходів, потрібних для їх імплементації. Недотримання цього терміну буде порушенням законодавства Спільноти.

Договір про функціонування ЄС

Договір про функціонування ЄС – один із установчих договорів ЄС. Його основою вважаються Договір про заснування Європейського економічного співтовариства (був підписаний 25.03.1957 р.) та Договір про Європейський Союз (підписаний 07.02.1992 р.). На сьогодні діє під назвою Договору про функціонування Європейського Союзу зі змінами від 13.12.2007 р., внесеними Лісабонським договором (редакція набрала чинності 01.12.2009 р.), що

деталізує повноваження ЄС та його інституцій у різних сферах предметної компетенції: визначає особливості розподілу повноважень між ЄС та державами-членами, напрямки їхньої співпраці у тому числі з третіми країнами, регулює громадянство ЄС, містить інституційні та фінансові положення тощо.

«Доробок Співтовариства» (*acquis communautaire*)

Правовий доробок Європейської спільноти – сукупність спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх державах-членах ЄС. Доробок постійно змінюється і узагальнюється. Він охоплює: зміст, принципи та політичні цілі угод; закони, ухвалені на виконання угод, та рішення Суду ЄС; декларації та резолюції Союзу; заходи в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики; заходи у сфері правосуддя та внутрішніх справ; міжнародні угоди, укладені Спільнотою, а також державами-членами між собою у сфері діяльності Союзу.

Перш ніж вступити до Європейського Союзу, країни-заявники повинні прийняти доробок Спільноти. Винятки можливі лише за особливих обставин, і тому їхня сфера обмежена. Союз сповнений рішучості зберігати доробок у його цілісності та розвитку.

Таким чином, спільний доробок (*acquis communautaire*) можна визначити як сукупність правових норм, судових рішень, доктринальних понять, рекомендацій, домовленостей тощо, які виникли за час існування європейських інтеграційних об'єднань. Вони є основою правопорядку Євросоюзу і мають сприйматися беззастережно державами-членами та країнами-претендентами на вступ до Євросоюзу. Треба також враховувати й те, що зміст спільного доробку постійно змінюється. Оскільки *acquis communautaire* стосується насамперед держав-членів та країн-претендентів на членство в Євросоюзі, то обов'язкове використання терміна *acquis communautaire* у широкому сенсі в українському законодавстві на теперішній час не є конче необхідним.

Європейська конвенція з прав людини

Європейська конвенція з прав людини, яка була підписана у Римі під егідою Ради Європи 4 листопада 1950 р., встановила безпрецедентну систему міжнародного захисту прав людини, надаючи особам можливість звернення до міжнародного суду за захистом своїх прав. Конвенція була ратифікована всіма державами-членами Союзу.

Європейська конвенція з прав людини стала першим міжнародним правозахисним документом, який був спрямований на захист широкого

спектру громадянських та політичних прав. Конвенція, будучи юридично обов'язковим договором для Високих Договірних Сторін, запровадила систему контролю за імплементацією прав на внутрішньодержавному рівні. Держави, що ратифікували Конвенцію, тим самим взяли на себе подвійні зобов'язання відповідно до статті 1 Конвенції. По-перше, вони гарантують відповідність свого внутрішнього законодавства положенням Конвенції. Для виконання цих зобов'язань в окремих випадках їм необхідно вносити певні зміни у своє законодавство та правозастосовчу практику. По-друге, нові держави, що ратифікують Конвенцію, мають виправити будь-які існуючі порушення тих основних прав і свобод, які захищає Конвенція.

Конвенція – це унікальна система, що виступає в якості «міжнародного загального права» і функціонує в режимі прийнятності та незалежності. Про неї можна говорити як про систему загального права в тому сенсі, що вона розвивається завдяки створюваному Судом прецедентному праву.

Конвенція про захист прав і основних свобод людини складається із 3 розділів: Розділ 1. Права і свободи (ст. 2–18), Розділ 2. Європейський суд з прав людини (ст. 19–51), Розділ 3. Інші положення (ст. 52–59) і всього 59 статей. До Конвенції було прийнято 14 протоколів. Необхідність в додаткових протоколах обумовлювалася необхідністю розширення прав, які не включені до Конвенції, міжнародними функціями членів Європейської комісії з прав людини та Європейського суду, необхідністю забезпечити їх незалежність при здійсненні ними своїх повноважень. Наприклад, в Протоколі №1 закріплені деякі права і свободи, які не включені до розділу 1 Конвенції – право на вільне володіння своїм майном, право на освіту, право на вільні вибори. Протокол №4 також гарантує деякі права і свободи, що не включені до Конвенції – заборона ув'язнення за борг, свобода пересування, заборона вислання громадян та заборона колективного вислання іноземців. Протоколом № 6 було скасовано смертну кару. У Протоколі №7 закріплено процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців, право на оскарження в кримінальних справах, відшкодування в разі незаконного засудження. В Протоколі № 12 закріплено заборону дискримінації.

Для «забезпечення додержання зобов'язань, взятих на себе Високими Договірними Сторонами згідно Конвенції» існує такий контролюючий механізм як Європейський суд з прав людини. Структура Суду визначається Європейською конвенцією з прав людини. Юрисдикція Суду поширюється «на всі справи, які стосуються тлумачення і застосування цієї Конвенції. Суд може не лише приймати рішення про те, чи відбулося порушення Конвенції; він може також призначати «справедливе відшкодування» за завдану шкоду.

Тема приєднання ЄС до ЄКПЛ почала обговорюватися ще з кінця 70–х рр. ХХ ст. В 1979 році Європейська комісія готує Меморандум, де формулюється завдання розпочати процес переговорів з Радою Європи.

Першим підсумком цього процесу став Висновок Суду ЄС 2/94 (1996 р.), де неможливість приєднання ЄС до ЄКПЛ обґрунтовувалась відсутністю у ЄС відповідної компетенції, яка не була передбачена Установчими договорами. Тобто таке приєднання могло мати місце лише за наявності релевантної правової бази. Зважаючи на цю обставину стає більш зрозумілою пропозиція прийняття Хартії основних прав ЄС, що була вперше проголошена на саміті ЄС у 1999 р. Це мало б означати фактичну заміну завдання приєднання до ЄКПЛ створенням автономної і альтернативної системи захисту прав людини. Однак тривала політична дискусія суттєво змінила початковий задум.

Відповідно до Лісабонського договору 2007 р. Хартія вже не розглядалась у якості такої альтернативи, оскільки в п. 2 статті 6 ДЄС передбачалось зобов'язання щодо приєднання ЄС до ЄКПЛ. Включення цих положень мало сприяти «вирішенню однієї з найбільш складних для ЄС проблем». Одночасно з набуттям чинності Протоколу №14 до ЄКПЛ відбувалась трансформація системи захисту прав людини Ради Європи. Зокрема, ч.2 статті 59 ЄКПЛ передбачала можливість приєднання ЄС до ЄКПЛ. За наявності таких правових засад переговорний процес за участю Ради Європи та ЄС став реальним і конструктивним.

У квітні 2013 р. Європейська комісія затвердила Проект Угоди та передала його на розгляд Суду ЄС, який 18 грудня 2014 р. прийняв Висновок 2/13. Оцінка Судом ЄС проекту Угоди має ключову тезу: якщо приєднання ЄС до ЄКПЛ відбудеться відповідно до правил та процедур, що визначені у Проекті Угоди, то буде створено ризики руйнації базових засад конституційної системи ЄС. Позиція Суду ЄС обґрунтовується наступними положеннями Протоколу №8 до Лісабонського договору (2007) передбачається, що угода про приєднання ЄС до Конвенції 1950 р. міститиме положення, спрямовані на збереження специфічної природи ЄС та його правової системи. Зокрема, це стосується спеціальних положень щодо можливої участі ЄС у контролюючих органах Конвенції 1950 р., а також означатиме, що судові позови, позивачами в яких будуть держави, що не є членами ЄС, та індивідуальні особи, подаватимуться відповідним чином оформлені проти держав-членів ЄС та/або безпосередньо ЄС.

У свою чергу, Протоколом № 14 до Конвенції 1950 р. доповнено ст. 59 цього міжнародного договору новим пунктом про те, що «до цієї Конвенції 1950 р. може приєднатися Європейський Союз».

Керуючись необхідністю дотримання принципу верховенства права ЄС Суд робить висновок, що в сферах, де діють гармонізовані норми, національне законодавство не може створювати додаткові гарантії захисту прав людини. Якщо держави – члени ЄС будуть керуватись ст.53 ЄКПЛ, то правовий порядок ЄС втратить автономність, уніфікацію та цілісність. Встановлення більш високих у порівнянні з Хартією національних стандартів захисту прав

людини стає можливим виключно в тих сферах, де не застосовуються відповідні норми права ЄС.

Після набуття чинності Протоколу 16 до ЄКПЛ виникає ризик конкуренції двох процедур отримання консультативних (преюдиційних) висновків: а) передбаченого Протоколом 16 механізму реалізації права національних вищих судових органів на отримання висновку ЄСПЛ щодо тлумачення положень ЄКПЛ; б) процедури, що встановлена ст. 267 ДФЄС і передбачає виключне право Суду ЄС на попередні рішення (висновки) стосовно тлумачення договорів за запитом національних судів. Проблема полягає в тому, що «діалог» Суду ЄС та національних судів (відповідно до ст. 267 ДФЄС), навіть з урахуванням вже очевидної суперечливості практики його реалізації національними судами, є однією з ключових умов підтримання ефективності та наднаціональної природи права ЄС. Однак за умов чинності Протоколу 16 національні суди в ситуаціях розгляду порушень прав людини отримують можливість вибору між двома, що створює побоювання щодо «більшої привабливості ЄСПЛ», включно з можливістю появи «конкуруючих висновків (рішень)».

З викладеного вбачається, що Конвенція 1950 р. набуває в праві ЄС, також, як і в праві Ради Європи, «статутного характеру». На підставі цього можна припустити, що вона має належати до джерел первинного права ЄС, які передбачають захист прав людини і основоположних свобод, визначених у положеннях Конвенції 1950 р. Такий підхід надасть можливість «кожному» звертатися до Євросуду з позовом на дії чи бездіяльність не тільки органів національної влади держав-членів Ради Європи, а також і наднаціональних інституцій ЄС. Характерно, що в обох випадках повинна зберігатися на сьогодні існуюча умова про вичерпність всіх національних засобів юридичного захисту, а щодо ЄС – пред'явлення позовів до Суду ЄС.

Європейська Конституція

Проект Конституції ЄС був підготовлений спеціально створеним Конвентом, упродовж року широко обговорювався публічно і на міжурядовій конференції, зазнав певних змін, і зрештою був ухвалений 18 червня 2004 р. главами держав та урядів 25 держав ЄС. Урочисте підписання Конституційного договору відбулося 29 жовтня 2004 р. в Римі; він мав набути чинності після ратифікації в усіх державах Європейського Союзу.

Конституція для Європи – об'ємний документ принципово нової для ЄС якості. Текст Конституції для Європи написаний 21 офіційною мовою розширеного Євросоюзу.

За структурою Конституція для Європи розділена на частини, які, в свою чергу, складаються із розділів та підрозділів. Договір про запровадження

Конституції для Європи складається з Преамбули, 448 статей, викладених у чотирьох частинах, та додаткових протоколів. У частині I визначені основні елементи конституційного устрою ЄС: цінності та цілі Союзу; розподіл повноважень між державами-членами та Союзом, а також окреслено процедури ухвалення рішень у інституціях ЄС. Окрім цього, у I частині містяться положення щодо громадянства Союзу, а також визначаються принципи демократії та фінансової політики Союзу. «Хартія основних прав Союзу», проголошена в грудні 2000 р., викладена у II частині Конституції для Європи. У частині III Конституції для Європи в основному закріплено положення Договору про заснування Європейського Співтовариства, що визначають засади внутрішньої та зовнішньої політики Європейського Співтовариства. А в частині IV окреслені положення щодо порядку набуття чинності та внесення до неї змін, прикінцеві положення Конституції для Європи.

У Договорі про запровадження Конституції для Європи визначається ряд суттєвих новацій порівняно з чинними на даний час установчими договорами. Хотілось би детальніше зупинитись саме на таких нововведеннях.

1. Надання правосуб'єктності Європейському Союзу, що як вбачається, якнайкращим чином сприятиме досягненню державами-членами спільної мети в результаті координації та реалізації повноважень (визначених в Конституції для Європи), що надані Європейському Союзу, а також ствердженню ідентичності ЄС, його єдності та зміцненню позицій на міжнародній арені.

2. Щодо розподілу компетенцій, то в Конституції для Європи вперше було здійснено класифікацію компетенцій, зокрема, визначено, що коли Конституція для Європи надає Союзові виключну компетенцію в певній сфері, лише Союз може здійснювати законодавчу діяльність й ухвалювати юридично обов'язкові акти; держави-члени мають право діяти в цій сфері самостійно лише якщо вони отримали від Союзу належні повноваження чи з метою виконання положень правових актів, ухвалених Союзом. Коли Конституція для Європи надає Союзові спільну з державами-членами компетенцію в певній сфері, то тоді і Союз, і держави-члени мають право розробляти і ухвалювати нормативно-правові акти в цій сфері. В Конституції для Європи визначено, що держави-члени застосовують свої компетенції в обсязі, в якому Союз не застосував чи вирішив припинити застосування своїх компетенцій. Окрім цього, в тексті Конституції для Європи визначено і сфери, в яких Союз може вживати підтримуючі, координуючі чи доповнюючі заходи. Союзу, зокрема, належить виключна компетенція: щодо митного союзу; щодо встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; щодо монетарної політики (для держав-членів, що запровадили євро); щодо збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики в сфері рибальства; щодо спільної торгівельної політики. Також Союзові належить

виключна компетенція укладати міжнародні угоди, якщо укладання таких угод обумовлене законодавчим актом Союзу або є необхідним для здійснення Союзом своєї внутрішньої компетенції або має вплив на внутрішні правила Союзу чи може змінити їх.

Отже, можна зробити висновок, що в Конституції для Європи уточнена і структурована компетенція ЄС, проведено чітко та зрозуміле розмежування компетенцій, в результаті чого існуватиме досконаліша система поділу повноважень між загальноєвропейськими і національними відомствами і структурами, що сприятиме належній координації їх діяльності та узгодженості дій.

3. Зростання ролі Європейського Парламенту. Європейський Парламент разом з Радою Міністрів, як визначено в Конституції, ухвалює законодавство та виконує бюджетну функцію, а також здійснює консультативну функцію та функцію щодо політичного контролю. Парламент обирає Голову Європейської комісії. Кількість членів Парламенту не може перевищувати сімсот п'ятдесяти. Представництво європейських громадян у Європейському Парламенті є дегресивно-пропорційним, але не менше 6 і не більше 96 представників від однієї держави-члена. Європейський Парламент обирають строком на 5 років громадяни ЄС на засадах прямого загального виборчого права шляхом вільного таємного голосування. Європейський Парламент обирає із своїх членів голову та членів президії.

Передбачається, що в результаті зростання ролі Європейського Парламенту в ЄС відбудеться зміцнення демократії. Більш ефективно спрацьовуватиме система стримувань і противаг завдяки контролю Парламентом, що має легітимні важелі впливу, діяльності виконавчої влади ЄС.

4. Дещо змінюється статус Європейської ради. Орган, що об'єднує голів держав чи урядів держав-членів, стає інститутом ЄС. Відповідно до положень Конституції для Європи Європейська рада визначає загальні політичні напрями та пріоритети діяльності Союзу. При цьому законодавчих функцій Європейська рада не здійснює. До складу Європейської ради входять голови держав чи урядів держав-членів, Голова Європейської ради та Голова Комісії. Міністр закордонних справ Союзу бере участь в її роботі. Європейська рада збирається щоквартально, її скликає Голова Європейської ради. У разі потреби Голова Європейської ради скликає позачергове засідання Європейської ради.

Зміна статусу Європейської ради, безперечно, сприятиме кращій, ніж існує на даний час, організації роботи Європейської ради, швидшому прийняттю рішень та досягненню консенсусу головами держав чи урядів держав-членів ЄС, їх тіснішій співпраці, поглибленню співробітництва з іншими інституціями ЄС, а також ефективнішому вирішенню нагальних проблем Європейського Союзу.

5. У Конституції для Європи передбачено створення посади Голови Європейської ради. На заміну існуючого порядку ротації головуючих протягом шести місяців в Європейській раді представників держав-членів, які досить часто використовують своє службове становище для вирішення проблемних питань, що існують в їх державах, у Конституції для Європи передбачено обрання кваліфікованою більшістю Європейської ради Голови Європейської ради строком на два з половиною роки з правом переобрання на один строк, при цьому Голова Європейської ради не може мати національного мандату.

Отже, Голова Європейської ради, очолюючи Раду та керуючи її роботою, забезпечуватиме належне здійснення роботи Європейської ради у співпраці з Головою Комісії.

6. Спрощення процедури прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів. В Конституції для Європи визначається, що кваліфікована більшість становить не менше 55% голосів як мінімум 15 членів Ради Міністрів, що представляє не менше ніж 65% населення ЄС. А у тому випадку, коли Рада Міністрів діє не на підставі пропозиції Комісії чи Міністра закордонних справ Союзу, кваліфікована більшість має становити як мінімум 72% голосів членів Ради Міністрів, що представляє не менше ніж 65% населення ЄС. Також, згадані положення поширюються на діяльність Європейської ради, коли передбачено, що вона повинна ухвалювати рішення кваліфікованою більшістю голосів.

Таким чином, нова спрощена процедура прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів прискорить прийняття важливих для ЄС рішень з чималої кількості проблемних питань. А також буде адекватніше відображати інтереси більшості населення ЄС.

7. Змінюється порядок формування та структура Комісії. Після закінчення строку повноважень членів першої, після ратифікації Конституції, Комісії (до складу якої входить по одному представнику від кожної держави-члена, включаючи її Президента та Міністра закордонних справ Союзу), до складу Комісії входитимуть Голова Комісії, Міністр закордонних справ Союзу та представники двох третин усіх держав-членів ЄС, якщо Європейська рада одноголосно не вирішить змінити цю кількість. Члени Комісії вибиратимуться із числа громадян держав-членів на підставі системи рівномірної ротації держав-членів. Ця система повинна бути встановлена європейським рішенням, що приймається одноголосно Європейською Радою на підставі наступних принципів: (а) держави-члени є цілком рівноправними стосовно визначення послідовності й тривалості перебування їхніх громадян на посадах членів Комісії; різниця між сумами строків перебування на посаді громадян будь-яких двох держав-членів не може перевищувати один строк. (б) З огляду на пункт (а), склад кожної наступної Комісії повинен достатньою мірою

відбивати демографічний та географічний діапазон усіх держав-членів Союзу.

Запропонований у Конституції для Європи порядок формування та структура Комісії в результаті зменшення числа членів Комісії до двох третин усіх держав-членів ЄС, з одного боку, сприятиме більш швидкому прийняттю рішень, реалізації координуючої та виконавчої функцій, покладених на Комісію, а також економії бюджетних коштів Союзу, а з іншого – явно обмежить представництво однієї третини держав-членів ЄС в цій інституції.

8. В Конституції для Європи передбачено створення посади Міністра закордонних справ ЄС на заміну посади Верховного представника ЄС з питань безпеки та зовнішньої політики. Призначатиме Міністра закордонних справ Союзу Європейська рада за згодою Голови Комісії кваліфікованою більшістю голосів. Він здійснюватиме спільну зовнішню політику та політику безпеки Союзу. Також, в Конституції для Європи визначено, що Міністр закордонних справ ЄС обійматиме посаду одного з заступників Голови Комісії.

Запроваджувана в Конституції для Європи посада Міністра закордонних справ безумовно є одним з багатьох позитивних нововведень Конституції для Європи, оскільки є важливим інструментом посилення зовнішньої політики Союзу, адже його визначено відповідальною особою за зовнішні відносини та координацію зовнішніх дій Європейського Союзу.

9. Зміни в судовій системі ЄС, що відповідно до положень Конституції для Європи складатиметься з Суду справедливості ЄС (даний суд виконуватиме функції верховного та конституційного суду), Загального суду та спеціалізованих судів. Реформування судової системи ЄС, як вбачається, покращить якість роботи судової системи ЄС, прискорить процес розгляду справ, ефективність роботи судової системи, неупередженого повного та всестороннього розгляду справ, що, в свою чергу, сприятиме утвердженню принципу верховенства права в ЄС.

10. Спрощення системи правових актів ЄС. У Договорі про запровадження Конституції для Європи відзначається, що Союз здійснюватиме надані Конституцією для Європи повноваження, використовуючи такі нормативно-правові акти: європейські закони, європейські рамкові закони, європейські регламенти, європейські рішення, рекомендації та висновки.

Отже, на заміну чисельної кількості нормативно-правових актів Союзу, в Конституції для Європи запропонована більш проста та зрозуміла система нормативних актів, що діятиме ефективніше.

11. Закріплення в Конституції для Європи положень щодо права громадян на внесення до Комісії ЄС пропозицій щодо ухвалення нормативно-правових актів. Не менше ніж один мільйон осіб, що є громадянами значної кількості держав-членів, можуть запропонувати Комісії висунути будь-яку пропозицію з питань, які, на їхню думку, необхідно врегулювати в

нормативно-правовому акті Союзу.

Дана норма надає право населенню безпосередньо долучатися до законодавчого процесу в ЄС, виражаючи його волю стосовно необхідності правового врегулювання питань загального інтересу. Таким чином, наявність даної норми в Конституції для Європи визначатиме панування в ЄС загальних принципів демократії.

12. Право держави-члена ЄС вільно залишити Союз. Так, в Конституції для Європи відзначається, що будь-яка держава-член може вирішити вийти з Європейського Союзу згідно з положеннями конституції відповідної держави-члена. Держава-член, що вирішила вийти із ЄС, сповіщає про свій намір Європейську Раду. З огляду на настанови Європейської ради, Союз провадить переговори з цією державою та укладає угоду, в якій належить сформулювати положення про її вихід з урахуванням рамок майбутніх відносин з Союзом. Цю угоду від імені Союзу укладає Рада Міністрів, діючи кваліфікованою більшістю, яка має становити як мінімум 72% голосів членів Ради Міністрів, що представляє не менше ніж 65% населення ЄС, після отримання згоди Європейського Парламенту. Представник держави-члена, що виходить із Союзу, не бере участі в обговоренні та ухваленні рішень щодо цієї держави в Європейській раді чи Раді Міністрів.

Отже, в Конституції для Європи визначена демократична процедура виходу із ЄС, що, вбачається, заснована на таких принципах міжнародного права як рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею в умовах повної свободи, а також визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні. Таким чином, право виходу із Союзу ще раз підтверджує, що ЄС є союзом держав, який ґрунтується на демократичних принципах

13. Інкорпорація Хартії основних прав ЄС. Включення названої Хартії до тексту Конституції для Європи є вищим проявом визнання основних прав і свобод людини загальними принципами права Союзу, що ідентифікує ЄС, як союз, підвалинами якого є принципи демократії та верховенства права. Вбачається, що права людини в ЄС будуть захищені якнайкраще.

14. Створення Європейської Прокуратури. В Конституції для Європи, зокрема, визначено, що задля боротьби проти злочинності, що спричиняє негативний вплив на фінансові інтереси Союзу, Рада Міністрів європейським законом може створити Європейську Прокуратуру при Євроюсті. Обов'язком Європейської Прокуратури при цьому має бути розслідування разом з Європолем злочинів, що мають транскордонний характер в межах ЄС, та злочинів проти фінансових інтересів Союзу, а також переслідування та притягнення до суду виконавців злочинів та їх спільників. Окрім цього, передбачено, що Європейська Прокуратура, повинна виконувати щодо таких злочинів функції зі звинувачення в компетентних судах держав-членів.

Зі створенням такого органу, передбачається, що співпраця держав-членів з питань боротьби зі злочинністю вийде на абсолютно новий рівень, що сприятиме зменшенню числа злочинів, підвищенню ефективності заходів із розкриття злочинів, а також, координації діяльності з розкриття злочинів транскордонного характеру, що в свою чергу призведе до покращення криміногенної обстановки.

15. Створення Європейського Агентства з озброєння, досліджень та військового потенціалу. В Конституції для Європи передбачено, що Рада Міністрів кваліфікованою більшістю ухвалює рішення, що визначає правовий статус, місце перебування та правила функціонування такого Агентства.

Таким чином, таке Агентство допомагатиме визначати мету в сфері військового потенціалу держав-членів, пропонуватиме багатосторонні проекти, спрямовані на досягнення мети у сфері військового потенціалу, забезпечуватиме координацію програм, що їх здійснюють держави-члени, та керуватиме окремими програмами співпраці держав-членів, підтримуватиме досліджування оборонних технологій та координуватиме й плануватиме спільну дослідницьку діяльність, а також допомагатиме визначати і, в разі потреби, виконати будь-які необхідні заходи, щоб зміцнити промислову та технічну базу оборонного сектору.

16. Спрощення системи установчих договорів та заміна установчих договорів ЄС Конституцією для Європи. В Конституції для Європи зазначається, що з моменту вступу в дію Конституції для Європи втрачають чинність: Договір про заснування Європейського Співтовариства, Договір про Європейський Союз, акти й договори, що доповнюють чи вносять зміни до них, а також перелічені в Протоколі, доданому до Договору про запровадження Конституції для Європи.

Отже, на заміну громіздкої системи установчих договорів розроблено єдиний документ, який передбачає комплексне регулювання питань, що однозначно спростить систему права ЄС, зробить її більш прозорою та зрозумілою, а також, хочеться вірити, діятиме ефективніше.

17. Встановлена процедура перегляду Договору про запровадження Конституції для Європи. Передбачається, що керівництво будь-якої держави-члена, Європейський Парламент чи Комісія можуть подати до Ради Міністрів пропозиції про внесення змін до Договору про запровадження Конституції для Європи.

Необхідність такої процедури викликана тим, що навіть за умови ефективного функціонування норм, врегульованих у Конституції для Європи, будуть з'являтися положення, які не відповідатимуть вимогам майбутнього, стримуватимуть розвиток ЄС.

18. Конституція встановлює процедуру, за допомогою якої 1/3 усіх національних парламентів може вимагати перегляду Комісією проекту, що

розглядається з порушенням принципу субсидіарності.

Дане положення закріплено у Конституції для Європи для гарантування дотримання одного з основних принципів Європейського Союзу – принципу субсидіарності.

Таким чином, прийняття Конституції для Європи мало принести наступні позитиви в сферу права Європейського Союзу: зміцниться легітимність Європейського Союзу, має зрости його авторитет на міжнародній арені і рівень самоідентифікації; з ліквідацією громіздкої системи трьох «опор» Європейський Союз перетвориться в більш монолітну наддержавну організацію; буде вдосконалено структуру інститутів та органів Європейського Союзу шляхом їх демократизації; буде запроваджено досконалішу модель поділу компетенцій; значно спроститься система нормативно-правових актів Європейського Союзу; забезпечення високого рівня захисту прав людини.

Обов'язковою умовою вступу в силу Договору про запровадження Конституції для Європи є його ратифікація державами-членами ЄС. Даний процес відбувається відповідно до встановлених конституціями держав-членів вимог. Механізм ратифікації може передбачати затвердження Договору про запровадження Конституції для Європи шляхом голосування в парламенті держави-члена, шляхом референдуму, або змішаним, коли відбувається і голосування в парламенті і референдум. Відповідальною за депонування документів про ратифікацію Договору про запровадження Конституції для Європи визначена Італійська Республіка.

Процес ратифікації Конституції для Європи в державах-членах виявився досить складним та непередбачуваним. Першою державою членом, яка ратифікувала Конституцію для Європи, була Іспанія. Також, вже ратифікували Договір про запровадження Конституції для Європи Австрія, Кіпр, Латвія, Мальта, Литва, Словенія, Словаччина, Угорщина, Італія, Греція.

Але внаслідок того, що референдуми про ратифікацію у Франції (травень 2005 р.) і Нідерландах (червень 2005 р.) дали негативний результат, Конституційний договір не набув чинності. Тим не менше, базові конституційні положення знайшли свою юридичне втілення в Лісабонському договорі 2007 р.

Європейська соціальна хартія

Європейська соціальна хартія – конвенція Ради Європи, ухвалена в Турині 1961 року. Набула чинності 26 лютого 1965 р. Беручи до уваги Загальну декларацію прав людини ООН, уряди держав-членів Ради Європи у Римі 4 листопада 1950 р. підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. За роки Конвенція збагатилася новими положеннями,

які спрямовувалися на забезпечення і подальше здійснення прав людини та основних свобод: право на життя; заборона рабства та примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність; право на повагу до приватного і сімейного життя; свобода думки, совісті й віросповідання, свобода зібрань та об'єднань; право на шлюб; заборона дискримінації та ін. 18 жовтня 1961 р. в Турині держави-члени Ради Європи для підвищення життєвого рівня та поліпшення соціальної забезпеченості населення підписали Європейську соціальну хартію. Доповнена і розширена протоколами 1988, 1991 і 1995 рр. Європейська соціальна хартія визначала низку соціальних прав людини: на працю; на справедливі умови праці; на безпечні й здорові умови праці; на справедливу винагороду; на створення організацій; на укладання колективних договорів; право дітей та підлітків на захист; право працюючих жінок на захист; на професійну орієнтацію; на професійну підготовку; на охорону здоров'я; на соціальне забезпечення; на соціальну та медичну допомогу; на користування соціальними службами; право осіб з фізичними або розумовими вадами на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію; право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист; право матерів і дітей на соціальний та економічний захист; право займатися прибутковою діяльністю на території інших договірних сторін; право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу.

У квітні 1996 р. у Комітет Міністрів Ради Європи схвалив її нову редакцію під назвою «Переглянута Європейська соціальна хартія». Новий варіант Європейської соціальної хартії був підписаний в Страсбурзі 3 травня 1996 р. і набрав чинності 1 червня 1999 р. після її ратифікації першими чотирма державами. Переглянута Хартія 1996 р. посилює принцип рівноправності жінок, закріплює право інвалідів на індивідуальну соціальну інтеграцію, на особисту незалежність і участь у громадському житті та визначає деякі інші права, такі як належні умови проживання, посилення захисту дітей та молоді, захист від бідності та соціального відчуження тощо. За застосуванням Хартії здійснюється контроль на міжнародному рівні. За даними на квітень 2003 р. з 45 держав – членів Ради Європи Європейську соціальну хартію 1961 р. підписали 11 і ратифікували 18, а Переглянуту Європейську соціальну хартію 1996 р. підписали 32 та ратифікували 15 держав – членів Ради Європи. Таким чином, Європейська соціальна хартія підписана 43 і ратифікована 33 державами, що дає підстави говорити про створення та функціонування на її основі авторитетного і ефективного європейського регіонального міжнародно-правового механізму захисту соціальних та економічних прав людини. Особливістю згаданого механізму є його еволюційний та гнучкий характер, який дає змогу здійснювати захист регламентованих Хартією соціальних та економічних прав з урахуванням еволюційних процесів, що відбуваються в суспільному середовищі, соціально-

економічних змін і особливостей економічного і соціального рівня розвитку європейських держав та потреб окремих індивідів. Гнучкість механізму визначається можливістю вибіркового (часткового, поетапного) приєднання до зобов'язань за Європейською соціальною хартією, що відрізняє її від інших міжнародно-правових документів в галузі захисту прав людини, відкриваючи можливості та перспективи для приєднання до Хартії і таким чином інтеграції до Європейської регіональної системи захисту соціальних та економічних прав людини держав з різним рівнем соціального та економічного розвитку.

Європейське право

Під європейським правом розуміють систему правових норм, яка стрімко розвивається завдяки міжнародним та наднаціональним правовим нормам, що відносяться до різних галузей права. В широкому сенсі під європейським правом розуміється правове регулювання відносин в Європі, що охоплюють організацію і діяльність практично всіх європейських міжнародних організацій, всю сукупність економічних, соціальних, політичних, наукових і культурних відносин.

На сьогодні в науковій доктрині існує декілька концептуальних підходів до розуміння європейського права і відповідно до визначення його поняття, які можна умовно об'єднати в чотири основні групи.

У рамках першого підходу терміном «європейське право» позначається сукупність юридичних норм, які утворюються і діють в рамках правових систем європейських держав. У цьому випадку «європейське право» виступає узагальнюючим поняттям щодо всієї сім'ї національних правових систем окремих держав Європи (Є. Харитонов та О. Харитонова).

Прихильники другого підходу під європейським правом розуміють систему правових норм, які регулюють суспільні відносини в рамках Європейського Союзу (ЄС), тобто європейське право і право ЄС розглядаються ними як тотожні, синонімічні поняття (Б. Топорнін, К. Петрова, Л. Ентін).

У своєму третьому значенні європейське право розуміється як частина міжнародного права, його регіональна підсистема. В рамках цього підходу до європейського права відносять: по-перше, договірне право європейських держав (тут термін «європейське право» використовується для позначення сукупності всіх міжнародно-правових норм, які містяться у двосторонніх і багатосторонніх договорах, укладених між державами Європи з різних питань). По-друге, право всіх європейських регіональних міжнародних організацій (Ю. Шемшученко, М. Гердеген, Ю. Колосов).

У рамках четвертого підходу під європейським правом розуміється сукупність правових норм, які спільні для всіх або принаймні більшості

європейських держав і народів. Європейське право у цьому розумінні виступає як спільне право Європи – загальноєвропейське право – на противагу національному праву окремих держав або міжнародному праву, що діє на універсальному рівні. В минулому до європейського права у цьому значенні належало церковне канонічне і римське право після його рецепції європейськими державами (Л. Луць).

Отже, європейське право є особливою багаторівневою системою взаємопов'язаних, взаємообумовлених та взаємодіючих норм, формування і дія яких відбувається як на рівні національних правових систем європейських держав, так і на наднаціональному (в рамках ЄС), і на регіональному міжнародному (в рамках європейських міжнародних організацій) рівнях. Тому європейське право слід розглядати як складне, багатоаспектне і унікальне явище, якому притаманна внутрішня система і поділ на окремі структурні компоненти, пов'язані між собою. Європейське право продовжує перебувати в процесі динамічного формування і розвитку.

Європейські угоди

Європейські угоди – особливий тип угод про об'єднання (асоціацію), які Європейський Союз уклав у 1990–х рр. з 10 країнами Центральної та Східної Європи, а саме: з Болгарією, Естонією, Латвією, Литвою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією, Угорщиною та Чехією. Вони базуються на дотриманні прав людини, демократії, верховенстві права та ринковій економіці й мають на меті підготувати асоційовані держави до вступу в ЄС. Ідея запропонувати статус асоційованих членів новим демократичним країнам уперше стала предметом дискусій наприкінці 1989 р. Ініціатором цього питання в листопаді 1989 р. стала прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер, яка запропонувала запровадити турецьку модель асоціації, що діє з 1963 р. як можливий механізм відносин ЄС з країнами ЦСЄ. Слід зазначити, що механізм асоціації передбачено ст. 310 консолідованих угод про ЄС (ст. 238 Римських угод). Ідею угод про асоціацію розвивав також канцлер ФРН Гельмут Коль, який у промові 28 листопада 1989 р. як можливий формат співробітництва запропонував «специфічну форму асоціації, яка має привести реформовані країни Центральної та Східної Європи до Європейського Співтовариства».

На засіданні Європейської ради в Страсбурзі в грудні 1989 р. лідери держав ЄС висловилися за необхідність визначити «відповідні форми асоційованих» відносин з країнами ЦСЄ та доручити Комісії розробити потрібні пропозиції. У квітні 1990 р. на спеціальному засіданні Європейської ради в Дубліні спеціальний уповноважений з питань міжнародних відносин Європейської комісії Франс Андріссен подав на розгляд загальний проект

угоди про асоціацію, яка встановлювала низку умов для країн ЦСЄ, таких як удосконалення законодавства, захист прав людини, встановлення багатопартійної системи, проведення вільних виборів, лібералізація економіки та впровадження ринкових відносин. У серпні 1990 р. за ініціативи Комісії в її формальному зверненні до Європейської ради та Парламенту майбутня система угод з країнами ЦСЄ отримала назву «Європейських угод», що мало відрізнити їх як за назвою, так і за змістом від асоційованих угод ЄС з іншими країнами. В пропозиціях Європейської комісії передбачалося шість основних напрямів розвитку співробітництва в межах зазначених угод: політичний діалог; свобода торгівлі та пересування; економічне співробітництво; фінансове співробітництво; культурне співробітництво; заснування асоційованих інституцій для проведення спільних консультацій на різних рівнях. Однак мандат ЄК у переговорах з країнами ЦСЄ щодо Європейських угод Європейською Радою було затверджено лише 18 грудня 1990 р. і ще рік знадобився на підписання перших асоційованих угод з Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною.

Досить тривалим був також процес ратифікації угод, зумовлений як наявністю в Європейських угодах так званих змішаних положень, що вимагали ратифікації в Європарламенті, в парламентах держав-членів ЄС та парламентах держав-кандидатів, так і розбіжностями в оцінках значення та ролі цих угод. Якщо підписання Європейських угод з країнами Вишеградської групи та Чехословаччиною відбулося в Брюсселі 16 грудня 1991 р., то їх остаточна ратифікація з Польщею та Угорщиною – лише у лютому 1994 р. Щодо Чехословаччини, то після її розпаду в січні 1993 р. нові Європейські угоди були підписані окремо з Чеською Республікою та Словаччиною в жовтні 1993 р. Того ж року аналогічні угоди ЄС підписав з Болгарією та Румунією, в 1995 р. – з країнами Балтійського регіону, в 1996 р. – зі Словенією. Те, що на підготовку та підписання угод Європейською Комісією та Європейською Радою знадобилося стільки часу, пояснюється низкою причин. Але передусім слід зазначити, що хоча в їх основу були покладені положення вже чинних угод про асоційоване членство з іншими країнами, все ж вони мали значні відмінності, оскільки підписувалися з країнами перехідної економіки.

Єдиний європейський акт

Єдиний європейський акт (ЄЄА) був ухвалений у 1986 р. і набув чинності 1 липня 1987 р. Цим актом визначалася чітка програма створення єдиного внутрішнього ринку з єдиними митними, тарифними і торговельними правилами й обмеженого тільки зовнішніми державними кордонами держав-учасниць. Ухвалення ЄЄА стало важливою віхою в розвитку Європейського Союзу.

Назва цього акту не є випадковою, адже він містив у собі положення, які вносили зміни у три установчі договори та у міжурядову співпрацю у сфері зовнішньої політики. В основу ЄСА була покладена «Біла Книга». Так, відповідно до ст. 13 ЄСА (імплементована у ДЄЕС як ст. 8а) – «Співтовариство повинно здійснити необхідні заходи з метою створення внутрішнього ринку за період до 31 грудня 1992 р. Внутрішній ринок повинен становити простір без внутрішніх кордонів, у якому буде забезпечено вільний рух товарів, людей, послуг, капіталів у відповідності до Договору».

Слід звернути увагу ще на такі новели ЄСА:

1) розширення предметної компетенції ЄЕС. До ведення інституційної структури Європейських Співтовариств були віднесені та сфери спільної політики: регіональна, науково-технічна, екологічна;

2) Рада міністрів отримала можливість приймати законодавчі рішення необхідні для будівництва внутрішнього ринку шляхом кваліфікованої більшості голосів;

3) були збільшені законодавчі повноваження Європейського Парламенту. Була запроваджена процедура співробітництва (cooperation procedure), яка передбачала що вето Парламенту, Рада міністрів могла подолати тільки шляхом одностайного прийняття рішення;

4) створювався суд Першої інстанції;

5) відповідно до ст. 2., Європейська рада була формально включена до інституційної структури ЄС;

6) нова ст. 102 (а) ДЄЕС передбачала створення економічного та валютного союзів;

7) вперше європейська політична співпраця була формалізована (ст. 30 ЄСА). З метою забезпечити швидке прийняття та імплементацію спільних позицій, держави-члени повинні були утримуватись від вжиття заходів, які могли відстрочити досягнення консенсусу і реалізації сумісних дій. Також передбачалася тісна співпраця між інститутами ЄС та ЄПС, тобто робилися спроби комуніторизувати Європейське політичне співробітництво.

Законодавчий процес в ЄС

Під законодавчим процесом в Європейському Союзі розуміють передбачені в установчих договорах процедури прийняття інститутами та органами Європейського Союзу нормативно-правових та інших актів вторинного права.

Законотворчий процес в ЄС є найбільш значущою та дієвою складовою особливого політико-правового механізму розвитку європейської інтеграції, який полягає у передачі частини суверенітету держав-членів ЄС на користь наднаціональних органів влади на європейському рівні, тим самим наділяючи

їх повноваженнями видавати законодавчі акти як для самих держав та їх органів, так і для громадян та юридичних осіб, а також активне залучення кожної держави-члена до законодавчого процесу на європейському рівні.

Характерною особливістю законотворчого процесу в ЄС є його складність, різноманітність та багатогранність, що безпосередньо пов'язано зі значною кількістю та різноманітністю сфер регулювання, а також широким колом суб'єктів законотворчої діяльності, які повинні діяти й, що найбільш важливіше, взаємодіяти в межах наданої компетенції. При цьому діяльність, здійснюючись в інтересах Союзу в цілому, ґрунтується на відповідному балансі, а саме враховує інтереси держав-членів.

Отже, законотворчий процес в ЄС – це цілеспрямована, логічно-послідовна, взаємопов'язана діяльність його суб'єктів відповідно до положень установчих договорів, у межах чітко встановлених процедур та відповідно до визначених повноважень щодо створення, внесення змін та доповнень, перегляду та скасування правових актів ЄС, які слугують інструментом просування євроінтеграційних процесів.

Законодавчі акти ЄС

Правові акти, ухвалені згідно з законодавчою процедурою, називаються законодавчими актами. Важливо зазначити, що в окремих випадках, передбачених Договорами (ДФЄС та ДЄС), законодавчі акти можуть ухвалюватися за ініціативою групи держав-членів або Європейського Парламенту, за рекомендацією Європейського центрального банку або на запит Суду чи Європейського інвестиційного банку. Це означає, що тривала монополія Європейської комісії на законодавчу ініціативу вже подолана.

У законодавчих актах чітко визначаються цілі, зміст, сфера застосування та тривалість делегування повноважень. Істотні елементи сфери закріплюються за законодавчими актами та відповідно не є предметом делегування повноважень. Законодавчі акти чітко встановлюють умови, якими регулюється делегування; ці умови можуть бути такими: Європейський Парламент або Рада можуть прийняти рішення скасувати делегування; делегований акт може набути чинності, лише якщо Європейським Парламентом або Радою не було висловлено жодного заперечення протягом періоду, встановленого законодавчим актом.

Згідно зі ст. 291 держави-члени ухвалюють всі заходи національного законодавства, необхідні для впровадження актів Союзу, що є зобов'язальними. У разі потреби в уніфікованих умовах для впровадження актів Союзу, що є зобов'язальними, такі акти покладають імплементаційні повноваження на Комісію, а у належним чином обґрунтованих окремих випадках та у випадках, передбачених статтями 24 та 26 ДЄС, – на Раду.

Для цілей частини 2 Європейський Парламент та Рада, діючи за допомогою постанов згідно зі звичайною законодавчою процедурою, заздалегідь встановлюють правила та загальні принципи стосовно механізмів контролю з боку держав-членів реалізації Комісією імплементаційних повноважень. Слово «імплементаційний» додається до заголовку імплементаційних актів. Ухвалення рекомендації здійснює Рада, згідно ст. 292. Вона діє за пропозицією Комісії в усіх випадках, коли Договори передбачають ухвалення актів за пропозицією Комісії. Рада діє одностайно у тих сферах, у яких для ухвалення акту Союзу вимагається одностайність. Комісія та Європейський центральний банк ухвалюють рекомендації в окремих випадках, передбачених Договорами.

Законодавчі процедури в ЄС

Законодавчий процес в Європейському Союзі існує в декількох законотворчих процедурах. Ці процедури чимось схожі, проте мають певні відмінності, що дає підстави для їхньої класифікації.

За сферою поширення процедури прийняття рішень в Європейському Союзі слід виокремити в дві групи: загальні та спеціальні.

До загальних відносяться ті, які використовуються при прийнятті рішень в різних сферах крізь призму уповноважуваних статей. Теоретично загальні процедури можуть бути поширені на будь-яку сферу діяльності Союзу. Спільними процедурами є процедура «Комісія – Рада», процедура консультацій, процедура спільного ухвалення рішень, процедура санкціонування, процедура співпраці. Загальні законодавчі процедури можна поділити за ступенем їх поширеності на основні і неосновні. Основними є найбільш поширені – процедури консультацій та спільного прийняття рішень, до них також можна віднести і процедуру «Комісія – Рада». Не є основними процедури співпраці та санкціонування.

До спеціальних процедур відносяться ті, які використовуються тільки при прийнятті рішення з певного питання. Вони не можуть бути застосовані щодо інших питань. Спеціальна процедура знаходиться в залежності від специфіки проблематики, а характер проходження процедури органічно пов'язаний зі сферою прийняття рішення. Так, бюджетна процедура залежить від структури статей витрат бюджету Союзу, а, наприклад, процедура укладання міжнародних угод ЄС – від специфіки укладання міжнародних угод та їх трансформації в правопорядок Союзу.

Спільними рисами, характерними для законодавчих процедур Європейського Союзу, є наявність одних і тих же суб'єктів, що беруть участь в ухваленні рішення, а також те, що процес прийняття рішення завжди проходить три етапи: підготовка проекту і законодавча ініціатива, обговорення

проекту рішення, прийняття рішення. При цьому основні відмінності в законодавчих процедурах Союзу проявляються в другій фазі – фазі обговорення.

Після набуття чинності Лісабонського договору 2007 р. про реформу Європейського Союзу поняття «законодавчий процес» і «законодавчі процедури» відносяться тільки до прийняття юридично обов'язкових (як правило, нормативних) актів законодавчими інститутами Союзу – Європейським Парламентом та Радою. Вид процедури, у межах якої відбувається розробка та прийняття правового акта, зумовлюється рівнем складності та «чутливості» питання, що потребує врегулювання, специфікою сфери суспільних відносин, його значущості в контексті просування інтеграційних процесів. Закріплення застосування звичайної законодавчої процедури для прийняття законодавчих актів практично у всіх сферах діяльності, за винятком сфери СЗППБ, слугує доказом значного посилення законодавчої влади Парламенту та надає підстави стверджувати, що наразі Рада та Європарламент мають рівні законодавчі повноваження. Для прийняття незаконотворчих актів застосовуються інші процедури, такі, зокрема, як комітологічні процедури, або делегування законодавчих повноважень Комісії, що регламентуються правилами процедур або відповідними законодавчими актами.

Засновницькі договори ЄС

До засновницьких договорів ЄС належать: Паризький договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС) (1951 р.), до якого ввійшли шість держав: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція («європейська шістка», яка в подальшому стала «локомотивом» європейської інтеграції); Договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) (1957 р.), яким ставилось завдання створення загального ринку товарів, послуг, капіталів і робочої сили, заснованого на митному союзі (1957 р.); Договір про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом) (1957 р.), яким створювалося підґрунтя для діяльності по створенню і розвитку ядерної промисловості, що передбачає спільне проведення дослідницьких робіт державами-членами, обмін технічною інформацією, створення спільного ринку устаткування і сировини, контроль над використанням матеріалів. Договори 1957 р. за місцем їх підписання називаються Римськими.

До договорів, які вносять зміни до засновницьких договорів ЄС, відносяться: Єдиний європейський акт (ЄСА) (1986 р.), який визначив створення єдиного внутрішнього ринку з єдиними митними, тарифними і торговельними правилами й обмеженого тільки зовнішніми державними

кордонами держав-учасниць; Маастрихтський договір про Європейський Союз (1992 р.), який закладав нові напрями європейської інтеграції, що включали створення економічного валютного та політичного союзів; Амстердамський договір (1996 р.) вносив ряд змін і уточнень в механізм здійснення спільної зовнішньої політики і політики безпеки, деталізує порядок визначення загальних зовнішньополітичних принципів, орієнтації і стратегії, умови і порядок вироблення загальної позиції, прийняття спільних рішень і їх реалізації, посилив вплив права на соціальну сферу ЄС; Ніццький договір (2001 р.) вніс зміни в механізми інституційного розвитку ЄС з огляду на його майбутнє розширення; Лісабонський договір (2007 р.), який замінив проект європейської Конституції і одночасно ввібрав у себе доповнені й перероблені положення раніше укладених угод про принципи життєдіяльності об'єднаної Європи – Римського договору (1957), Маастрихтського (1992), Амстердамського (1996) й Договору Ніцци (2000).

«Зелені книги»

Зеленими книгами називають документи Європейської комісії, що мають на меті ініціювати громадське обговорення та розпочати процес консультацій на європейському рівні з певної тематики (соціальна політика, єдина валюта, телекомунікації тощо). Результатом таких консультацій згодом може стати публікація офіційних «Білих книг», де висновки дебатів узагальнені у формі практичних пропозицій Комісії. «Зелені книги» під назвами «Дух підприємництва в Європі» (2003 р.), «Перед обличчям демографічних змін – нова солідарність поколінь» (2005 р.) або «Європейська стратегія використання стабільної, конкурентоспроможної і безпечної енергії» (2006 р.) є прикладами тем, що обговорюються в цих публікаціях.

Ієрархія джерел права ЄС

Право Європейського Союзу має оригінальну систему джерел. Форми (джерела) права утворюють цілісну систему джерел з властивою для такої системи ієрархією актів. Система джерел права Європейського Союзу включає в себе дві групи актів – акти первинного права і акти вторинного права.

До актів первинного права відносяться усі установчі договори Європейського Союзу. За своєю юридичною природою акти первинного права є міжнародними договорами. Норми актів первинного права мають вищу юридичну силу по відношенню до всіх інших норм Європейського Союзу, що містяться в актах вторинного права.

Особливістю Європейського Союзу є те, що в його основі лежать кілька міжнародних договорів установчого характеру. В першу чергу це Паризький

договір про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі 1951 року, Римський договір про заснування ЄС 1957 р., Римський договір про створення Європейського співтовариства по атомній енергії (Євратом) 1957 р., Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 р., Лісабонський договір 2007 р., так звані «установчі договори у вузькому сенсі». Дані договори мають «конструкційний» характер для Європейського Союзу. До «засновницьких договорів у широкому сенсі» зазвичай відносять всі перераховані вище акти, а також міжнародні договори, які їх змінюють і доповнюють: Брюссельський договір, який засновував єдину Раду і єдину Комісію європейських співтовариств (Договір про злиття) 1965 р., Бюджетний договір 1970 р., Бюджетний договір 1975 р., Єдиний європейський акт 1986 р., Амстердамський договір про зміну Договору про Європейський Союз, договори, що засновували європейські співтовариства і ряд пов'язаних з ними актів 1997 р. На конференції держав-членів, що завершилася 11 грудня 2000 р. в Ніцці, були схвалені чергові зміни до установчих договорів Союзу (Ніццький договір 2001 р.). Ці зміни були остаточно оформлені 14 лютого 2001 р.

Загальновизнані принципи і норми міжнародного права як норми *jus cogens* є універсальними і обов'язковими для всіх суб'єктів міжнародного права (ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.), що підтверджується у преамбулі Договору про ЄС і Конституціях ряду держав-членів ЄС (наприклад, ст. 9–1 Конституції Австрії, ст. 10 Конституції Італійської Республіки) і є обов'язковими для держав-членів ЄС.

До актів вторинного права відносяться акти, які приймаються інститутами Союзу, а також всі інші акти, що приймаються на основі установчих договорів. У визначенні джерел вторинного права спостерігається зіткнення підходів до розуміння джерел в континентальній і загальній (англосаксонській) правових сім'ях (визнання як джерела юрисдикційних актів), а також вплив концепції джерел в міжнародному праві.

Вторинне право Європейського Союзу має своїми джерелами різні категорії правотворчих форм. Перша категорія актів вторинного права – це нормативні акти, до яких відносяться регламенти, директиви, рамкові рішення, спільні рішення Європейського об'єднання вугілля і сталі, рекомендації Європейського об'єднання вугілля і сталі. Друга категорія – індивідуальні акти, до яких належать рішення (окрім спільних вирішень Європейського об'єднання вугілля і сталі). Третя категорія – рекомендаційні акти, до яких відносяться рекомендації (крім рекомендацій Європейського об'єднання вугілля і сталі) і висновки. Наступною категорією актів вторинного права є акти про координацію Спільної зовнішньої політики і політики безпеки, а також співробітництва поліцій і судових органів в кримінально-правовій сфері. До даної категорії актів відносяться принципи і загальні орієнтири, спільна позиція, спільна акція, загальна стратегія. Окрему категорію актів складають

юрисдикційні акти – рішення Суду ЄС.

До джерел вторинного права відносяться акти *sui generis* – «неофіційні» форми права, не передбачені установчими договорами акти, які видаються органами Союзу (зазвичай виражаються, як рішення конкретного органу або резолюція). Останню категорію джерел вторинного права можна позначити як міжнародні акти, в неї входять рішення і акти представників держав-членів, конвенції між державами-членами укладені на основі установчих договорів, міжнародні договори Європейського Союзу.

Інституційне право ЄС

Під інституційним правом ЄС розуміють сукупність норм, що визначають та регулюють його організаційну структуру. В якості підстави для виокремлення інституційного права використовуються положення статті 13 «Договору про Європейський Союз» (в редакції Лісабонського договору): «Союз має інституціональний механізм, покликаним проводити в життя його цінності, здійснювати його цілі, служити його інтересам, інтересам її громадян та держав-членів, а також забезпечувати послідовність, ефективність та спадкоємність його політики і його дій. Інституційне право, таким чином, має свій предмет регулювання; інший аргумент для його виділення – комплексний характер. Інституційне право виходить за рамки однієї галузі права, оскільки інститути ЄС мають багатоаспектне призначення і в своїй діяльності застосовують норми багатьох галузей права.

В інституційному праві йдеться головним чином про проблеми політичної, адміністративної та юридичної організації ЄС. Це, по-перше, норми щодо статусу, функцій та повноважень численних інституцій, органів та установ ЄС. Зокрема, до таких органів належать такі інститути як: Європейська рада, Рада Європейського Союзу, Європейський парламент, Європейська комісія, Суд ЄС, Рахункова палата та Європейський центральний банк. До найважливіших консультативних органів відносять Економічний та соціальний комітет та Комітет регіонів. По-друге, інституційне право включає норми щодо джерел права в ієрархії юридичних актів у рамках ЄС, договорів та угод, регламентів, директив та рішень. Крім цього, сюди належать норми, що регулюють відносини щодо поєднання юридичного режиму ЄС із внутрішніми юридичними режимами держав-членів ЄС.

Комунітарне право

Комунітарне право – особлива система права, створювана керівними органами інтеграційних об'єднань для досягнення поставлених перед ними цілей. Термін «комунітарне право» має французьке походження (*communaute* –

Спільнота). Воно вважається квінтесенцією правових норм країн Західної Європи в тому сенсі, що загальні для всіх держав-членів ЄС правові норми могли бути сформульовані лише на зрілому етапі розвитку національних правових систем, на основі глибоких порівняльно-правових досліджень галузей і інститутів права окремих держав, а також конвергенції різних (часто прямо протилежних) моделей вирішення правових проблем.

Консолідовані договори ЄС

Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (ДЄС) та Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) з'явилися завдяки ухваленню в Лісабоні (звідси і назва «Лісабонський договір») 13 грудня 2007 р. Договору про реформування Європейського Союзу, який вніс зміни переважно до двох засновницьких договорів ЄС – Договору про Європейську Економічну Спільноту (Римський договір, 1957 р.) та Договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір, 1992 р.). На Лісабонському саміті було досягнуто домовленості про те, що після набуття чинності Договір про реформування ЄС не буде використовуватися. Натомість застосовуватимуться змінені ним Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу (колишній Договір про Європейську Економічну Спільноту), а також Договір про Євратом. Лісабонський договір проходив процедуру ратифікації протягом двох років у парламентах 27 держав-членів ЄС, а з грудня 2009 р. вступив у дію у вигляді консолідованих версій.

Набуття чинності цих засновницьких договорів ознаменувало собою кінець багаторічної конституційної кризи в ЄС, спричиненої несприйняттям європейцями, а відповідно і неприйняттям ними Договору про запровадження Конституції для Європи. ДЄС та ДФЄС, які стали компромісною редакцією попереднього проекту Договору про запровадження Конституції для Європи, відіграють важливу роль не лише у розв'язанні конституційної кризи в ЄС, але є також конституційно-правовою основою відновлення інституціональної спроможності Союзу органічно функціонувати для всіх держав-членів у перспективі.

Головною структурною особливістю ДЄС та ДФЄС є те, що вони за формою (архітектонікою) не відтворюють проект Договору про запровадження Конституції для Європи (проект Європейської Конституції) з атрибутами конституційного акта федеративного об'єднання, а мають традиційний (класичний) формат договору про зміни та доповнення до чинних засновницьких договорів ЄС. Це означає, що ДЄС та ДФЄС по збавлені подвійної юридичної природи, притаманної проекту Договору про запровадження Конституції для Європи, за якою він мав бути, з одного боку,

угодою, предмет якої складала б норми міжнародного права, а з іншого – основним законом, що містив би елементи конституційного характеру.

Консолідована версія ДЄС містить преамбулу та 6 розділів, присвячених загальним положенням, положенням щодо демократичних принципів, інституцій, посиленої співпраці, загальним положенням щодо зовнішніх дій Союзу та безпекової політики, прикінцевим положенням. В 55 статтях цих розділів закріплено правові норми, положення яких врегульовують відносини в окреслених розділами сферах суспільного життя в Європейському Союзі.

Консолідована версія ДФЄС, крім преамбули, містить сім частин, в яких йдеться про принципи, громадянство Союзу, політику Союзу та внутрішню діяльність, асоціювання заморських країн та територій, зовнішню діяльність Союзу, інституційні і фінансові положення та загальні і прикінцеві положення.

Частина перша «Принципи» вміщує один розділ про категорії та сфери повноважень Союзу та другий – про положення загального застосування. Частина третя «Політика Союзу та внутрішня діяльність» є найбільш об'ємною, оскільки до неї входить 25 розділів. Вони, зокрема присвячені: внутрішньому ринку; сільському господарству і рибальству; вільному руху осіб, послуг та капіталу; простору свободи, безпеки та правосуддю; транспорту; спільним правилам конкуренції оподаткування та наближення законодавства; економічній та монетарній політиці; зайнятості; соціальній політиці; Європейському соціальному фонду; освіті, професійному навчанню, молоді та спорту; культурі; охороні громадського здоров'я; захисту споживачів; транс'європейським мережам; промисловості; економічній, соціальній та територіальній згуртованості; дослідженням, технічному розвитку і космосу; довкіллю; енергетиці; туризму; цивільному захисту; адміністративному співробітництву. Частина п'ята ДФЄС «Зовнішня діяльність Союзу» містить 7 розділів, в яких знайшли своє конституційно-правове закріплення загальні положення щодо зовнішньої діяльності Союзу, спільна торгівельна політика, співробітництво з третіми країнами та гуманітарна допомога, обмежувальні заходи, міжнародні угоди, відносини Союзу з міжнародними організаціями і третіми країнами та місії Союзу, застереження щодо солідарності. Частина шоста «Інституційні та фінансові положення» ДФЄС включає окремі розділи про інституційні положення, про фінансові положення та про посилену співпрацю. Частина сьома присвячена загальним та прикінцевим положенням. Всього в ДФЄС 358 статей.

До ДЄС та ДФЄС додаються 37 протоколів, 2 додатки, 65 декларацій, 2 таблиці відповідності та Хартія основоположних прав Європейського Союзу.

Котонуська угода

Котонуська угода – документ, який регулює відносини між ЄС та

країнами Африки та Карибського і Тихоокеанського басейнів (АКТ). Котонуська угода – новий етап у співпраці з країнами АКТ, початок якій поклала у 1964 р. Яундеська конвенція і продовжили чотири Ломеські конвенції. Котонуську угоду про співпрацю між ЄС та країнами АКТ підписали 23 червня 2000 р. в столиці Беніну місті Котону. Головними цілями співробітництва є зменшення бідності, інтеграція країн АКТ до світової економіки та постійний розвиток. Найважливішим нововведенням Котонуської угоди, в порівнянні з попередніми договорами про партнерство, стало розширення співпраці в політичній сфері та дотримання принципу взаємності зобов'язань. Надання допомоги з боку ЄС обумовлюється певними політичними вимогами до країн-партнерів щодо дотримання миру, поваги до прав людини, чесного урядування тощо.

Лаакенська декларація

Через рік після прийняття Ніццького договору і однойменної декларації, в яких йшлося про необхідність продовження інституційних реформ на основі рішень Міжурядової конференції 2000 р. Європейська рада, що засідала в Лаакені (Бельгія) 15 грудня 2001 р. прийняла «Лаакенську декларацію про майбутнє Європейського Союзу» і закликала тим самим Союз до більшої демократичності, прозорості та ефективності його роботи.

У декларації сформульовано 60 вузькоспеціальних питань про майбутнє Європейського Союзу, що стосуються чотирьох основних тем: розподіл і розмежування повноважень, спрощення договорів, інституційний устрій та підготовка конституції для європейських громадян. Одночасно скликається конвент, покликаний віднайти відповіді на ці питання і об'єднати учасників дискусії довкола майбутнього Союзу. Завданням цього конвенту стала перевірка ключових питань щодо майбутнього розвитку Союзу для забезпечення якомога широкомасштабнішої і прозорішої підготовки Міжурядової конференції 2004 р. Конвент закінчив свою роботу 10 липня 2003 р. і представив проект європейської конституції. 18 червня 2004 р. глави держав та урядів ухвалили цей конституційний проект з деякими компромісними поправками.

Лісабонський договір

Розроблений у 2004 р. Договір про запровадження Конституції для Європи мав стати новим етапом в стратегії розвитку розширеного Євросоюзу. Його метою було підвищення ефективності функціонування інституцій Союзу завдяки більшій прозорості, залученню громадян до процесу вироблення рішення, а також запровадженню нових форм законодавчих актів. Цієї мети не

вдалося досягти, оскільки негативні результати референдумів у Франції та Нідерландах означали припинення процесу його ратифікації. Проблема законодавчого забезпечення шляхів розвитку ЄС залишилася нерозв'язаною.

Новий базовий договір ЄС був покликаний замінити проект європейської Конституції і одночасно увібрати у себе доповнені й перероблені положення раніше укладених установчих угод про принципи життєдіяльності об'єднаної Європи – Римських договорів (1957), Маастрихтського (1992), Амстердамського (1996) й Ніццького (2000) договорів.

13 грудня 2007 р. підписується Лісабонський договір. Ним внесено зміни до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейських Співтовариств. Цей договір став своєрідним виходом із конституційної кризи в ЄС. 20 лютого 2008 р. Європейський парламент ратифікував текст акта, що, став своєрідною «конституцією» для ЄС.

Лісабонський договір у редакції, запропонованій його творцями, мало нагадував конституцію, він радше був схожий на акт про внесення змін і фактично вважався багатьма фахівцями матеріалом для «латання» чинних установчих договорів. Складається договір із семи статей, дві з яких вносять зміни до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейських співтовариств, а решту – п'ять – становлять прикінцеві положення і також численні протоколи та додатки.

Проте навряд чи можна вважати зазначений факт принциповою вадю Лісабонського договору, адже всі попередні договори, крім перших, були складені саме в такий спосіб – «методом латання». У кожному наступному договорі було зазначено, що саме та в якій частині необхідно змінити чи доповнити до старих. Відтак у ЄС склалася усталена практика формування консолідованих версій договорів, коли новий матеріал інтегрувався в тексти старих договорів, і, як наслідок, утворювався новий документ, що відбивав відповідні своєму часу реалії Європейського Союзу.

Крім того, європейські законодавці розробили консолідовану версію Лісабонського договору, що вже має вигляд цілісного документа й оприлюднений на офіційному сайті Європейського Союзу під назвою «Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу».

Проаналізувавши правову природу цього документа, можна припустити, що за своїм статусом та ознаками він є певною мірою наднаціональною Конституцією – документом, який одночасно поєднує в собі ознаки Конституції та міжнародного договору. Такий складний характер його зумовлений передусім природою права Європейського Союзу, що є продуктом правового синтезу і перебуває на межі міжнародного та внутрішньодержавного права.

Його «конституційна» складова полягає в тому, що документ: 1) має

основний, установчий характер, адже закріплює підвалини майбутнього функціонування Союзу; 2) регулює широке коло суспільних відносин – політичних, соціальних, економічних, екологічних тощо, його норми є первинним законодавством Євросоюзу та мають пряму дію для всіх держав-членів; 3) має гуманістичний характер – утілює світові стандарти прав людини, прописані у Хартії основоположних прав Європейського Союзу, що містить реальний перелік прав, які мають його громадяни; 4) відтворює нинішню систему суспільних відносин у Європейському Союзі.

«Договірна» складова полягає у тому, що цей документ: 1) укладений державами-членами – суб'єктами міжнародного права; 2) є основоположним актом, що регулює важливі сфери міжнародних відносин.

До основних інституційних змін, які вносить Лісабонський договір, належить передусім визнання Євросоюзу юридичною особою – *de jure* – суб'єктом міжнародного права, злиття трьох «стовпів», на яких було побудовано Союз, що дає йому змогу бути учасником міжнародних договорів та міжнародних організацій.

Ще однією важливою інновацією для Європейського Союзу є запровадження посади Високого представника із закордонних справ та політики безпеки, який представлятиме Союз на міжнародній арені, а також «постійного» Голови Європейської ради (яка стає інституцією ЄС), котрого обиратимуть на 2,5 роки, що забезпечить більшу узгодженість зовнішньої діяльності Союзу.

Що стосується Європейського Парламенту, то він, з одного боку, стає значущішим, оскільки матиме статус, рівний статусу Ради, а з другого, планується оптимізувати його діяльність, зокрема шляхом зменшення кількості депутатів до 750.

Запровадження нового правила прийняття рішень «подвійною більшістю» дасть Євросоюзу можливість уникати «патової ситуації» під час ухвалення рішень, до того ж забезпечить належне представництво всіх громадян держав-членів у процесі їх вироблення. З 1 листопада 2014 р. голосування в Раді з питань, які не є пропозиціями Комісії чи Високого представника Євросоюзу із закордонних справ та політики безпеки, потребуватиме кваліфікованої більшості принаймні у 72% членів Ради, що представляють держави-члени, населення яких становить близько 65% населення Союзу. Також у разі, якщо не всі члени Ради братимуть участь у голосуванні, кваліфікованою більшістю вважатимуться голоси 55% членів Ради, що представляють держави-члени, які беруть участь у голосуванні та населення котрих становить близько 65% населення Союзу. Блокувальна меншість має складатися хоча б із мінімальної кількості членів Ради, що представляють понад 35% населення держав-членів, які беруть участь у голосуванні, плюс один член. Утримання під час голосування не

перешкоджатиме прийняттю рішення, що потребує однастайності.

Новелою Лісабонського договору стало надання громадянам права «громадянської ініціативи». Громадяни отримають можливість висувати пропозиції до Парламенту та Ради щодо зміни законодавства. Кожен громадянин матиме право звернутися до європейського Омбудсмана. Крім того, у договорі міститься перехресне посилання на Хартію основоположних прав Європейського Союзу. І попри те, що її тексту не внесено в договір, вона має таку саму силу, як і договори.

Визначаючи роль ЄС на світовій політичній арені, Лісабонський договір запроваджує спільну оборонну політику як частину спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Також додано клаузулу солідарності, що передбачає спільні дії Євросоюзу та його держав-членів у разі терористичних атак.

Лісабонський договір розділив рівні компетенції у різних сферах політики між державами-членами та Союзом за трьома категоріями: виключна, спільна та допоміжна. Згідно з договором ЄС матиме виключну компетенцію у сфері митного союзу, запровадження правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку, збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики у сфері рибальства, а також спільної комерційної (торговельної) політики. Спільна компетенція передбачає таке: держави не можуть реалізовувати компетенцію у сферах, де це вже зробив ЄС, зокрема таких, як внутрішній ринок, економічна, соціальна та територіальна єдність, сільськогосподарська політика та політика у сфері рибальства, за винятком збереження морських біологічних ресурсів, де Союз має виключну компетенцію, довкілля, захист прав споживачів, транс'європейські мережі, транспорт, енергетика, простір свободи, безпеки та правосуддя, питання, що стосуються охорони здоров'я. У рамках допоміжної компетенції Євросоюз може здійснювати діяльність, спрямовану на підтримку, координацію та доповнення дій держав-членів. Вона охоплює такі сфери: охорона та поліпшення здоров'я, промисловість, культура, туризм, освіта, молодь, спорт та професійне навчання, цивільний захист (запобігання лихам) та адміністративна співпраця.

Лісабонський договір – це результат збалансованої інституційної рівноваги між міжурядовими та наднаціональними чинниками, великими й малими державами-членами, який об'єктивно надає змогу розширеному ЄС діяти ефективніше й узгодженіше в межах здійснення спільних політик і на міжнародній арені. Лісабонський договір відкриває нові перспективи для Європейського Союзу та держав-кандидатів на вступ.

Маастрихтська угода

Маастрихтська угода або Угода про утворення Європейського Союзу була підписана в Маастрихті (Нідерланди) 7 лютого 1992 р. Набула чинності 1 листопада 1993 р. Маастрихтський договір визначає перш за все склад і структуру Європейського Союзу, його цілі і принципи. Згідно статті 1 цього Договору Союз створюється на основі Європейських співтовариств. Новими політиками і формами співпраці стали за Договором 1992 р. загальна зовнішня політика і політика безпеки, а також співпраця у сфері юстиції і внутрішніх справ.

Союз ставить своїм завданням збереження досягнень Співтовариств і на цій основі подальше просування до тіснішої і згуртованої взаємодії в економічному і соціальному розвитку, утвердження індивідуальності Союзу на міжнародній арені, захист прав і свобод людини та здійснення на цій основі співпраці у сфері юстиції і внутрішніх справ. Європейський Союз включав в себе три складові: по-перше, всі три існуючі Співтовариства; по-друге, спільну зовнішню політику і політику безпеки і, по-третє, співпраця поліцій і судів в кримінально-правовій сфері.

Маастрихтський договір, відрізняючись досить складною структурою і значним об'ємом, містить, з одного боку, положення, що відносяться безпосередньо до Європейського Союзу, з іншого боку, положення, які вносять зміни до вже діючих засновницьких договорів про ЄОВС, Європейське економічне співтовариство і Євроатом. Маастрихтський договір, особливо підкреслюючи ту обставину, що Європейське економічне співтовариство явно переросло за рамки чисто економічного співробітництва і перетворилося з функціонального в універсальне об'єднання, змінив його найменування. Відтепер воно стало називатися Європейське Співтовариство. Основні складові Союзу отримали найменування трьох опор.

Маастрихтський договір визначає основні цілі Союзу, маючи на увазі забезпечення більшої згуртованості народів і держав, що його утворюють. Союз характеризується не тільки як об'єднання держав, але і як союз народів держав-членів Союзу. Він передбачає забезпечення подальшого економічного і соціального прогресу шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, побудову Економічного і валютного союзу (ЕВС) і введення єдиної європейської валюти. Створення Європейського Союзу покликане було також зміцнити його позиції на міжнародній арені, укріпивши одночасно безпеку держав, що входять в Союз, а також розповсюдити взаємодію держав Союзу на таку важливу сферу, як захист прав і свобод громадян, посиливши співпрацю правоохоронних органів.

Найважливішим завданням Співтовариства проголошується побудова Економічного і валютного союзу. З цією метою Маастрихтський договір

встановлює програму і графік реалізації ЕВС і введення загальної валютної одиниці. Договір і додатки до нього визначили умови участі держав-членів у Валютному союзі і остаточну дату введення в обіг нової загальної валютної одиниці – євро. Кінцевою датою реалізації цієї мети повинно було стати 1 січня 1999 р. Не дивлячись на наявні складнощі та скептичне ставлення багатьох впливових політичних сил в країнах ЄС і навіть з боку окремих урядів, мета, поставлена Маастрихтським договором, була досягнута. Дійсно, з 1 січня 1999 р. 11 держав-членів Європейського Союзу (з 15) ввели в дію нову валютну систему і нову валютну одиницю. Вже однієї цієї обставини було б цілком достатньо для того, щоб оцінити Маастрихтський договір і створення Європейського Союзу, як новий великий прорив на шляху європейської інтеграції. Одна з найважливіших сфер здійснення національного суверенітету перейшла в спільне відання держав-членів Європейського Союзу, що створили єдину валютну систему.

Другим не менш важливим наслідком утворення Європейського Союзу стало помітне розширення сфери відання інтеграційних об'єднань. З одного боку, помітно розширилася юрисдикція Європейського Співтовариства. У відання ЄС було передано здійснення повноважень в таких сферах, як: співпраця в сфері культури, охорони здоров'я, захист прав споживачів, координація політики у сфері зайнятості тощо. З іншого боку, із створенням Європейського Союзу в сферу його відання починають переходити нові й принципово важливі сфери взаємодії держав-членів, такі як зовнішня політика, безпека, співпраця у сфері юстиції, охорони прав громадян. Визначаються шляхи і методи цієї співпраці, створюються нові структури взаємодії і координації політик, приймаються конкретні рішення, які повинні сприяти захисту прав і свобод людини. У цьому плані особливий інтерес представляло введення на основі Маастрихтського договору інституту громадянства Європейського Союзу – ще один важливий крок, що свідчить про сприйняття форм характерних не для міжнародної, а для державно-правової публічної організації.

Разом з тим, створення Європейського Союзу помітно підсилило гетерогенність, тобто неоднорідність нового утворення. За десятиліття, що пройшли з моменту створення Європейських співтовариств, в рамках цих об'єднань склалася достатньо чітка система інститутів, сформувався правова система Співтовариств, яка відігравала і продовжує відігравати важливу роль в забезпеченні інтеграційних процесів і життєдіяльності самих Співтовариств. З появою Європейського Союзу і створенням другої і третьої опор виникла проблема правового оформлення і регулювання цих двох сфер діяльності Європейського Союзу. Вже з самого початку було ясно і очевидно, що на ці сфери, які зачіпають виключно важливі і чутливі для кожної суверенної держави області, не може бути автоматично поширений механізм прийняття і

реалізації рішень, який був відпрацьований стосовно Європейських співтовариств. У такій важливій і чутливій сфері, як політична співпраця держав, рішення не могли прийматися автоматично більшістю голосів, набуваючи форми обов'язкових нормативно-правових актів, виданих інститутами ЄС. У будь-якому разі їх правовий режим повинен був помітно відрізнятися від того, який встановлений відносно актів Співтовариств.

Маастрихтським договором давалась відповідь на деякі питання. Зокрема, в тексті Договору досить зрозуміло і чітко записано, що рішення прийняті в рамках другої і третьої опор Європейського Союзу, є обов'язковими для держав-членів, проте вони не мають прямої дії і не підлягають юрисдикційному контролю з боку Суду ЄС. Таким чином, два найважливіші моменти відрізняють правовий режим рішень, що приймаються Союзом в рамках другої і третьої опор, від актів Європейських співтовариств. Прийняті в рамках другої і третьої опор рішення є переважно не нормативно-правовими актами, а політичними рішеннями. Вони обов'язкові до виконання державами, які ці рішення прийняли (саме тими державами, які їх прийняли, а не всіма членами Європейського Союзу). Невиконання цих рішень, як і інші спори, що з них виникають, не можуть бути оскаржені в судовому порядку. Можливі і застосовні лише процедури політичного узгодження і співпраці. Обов'язкові нормативні акти, за загальним правилом, оформлюються у вигляді конвенцій.

Враховуючи те, що рішення, прийняті в рамках другої і третьої опор, не мають прямої дії, слід також прийняти до уваги відмінність національних конституційних підходів до застосування міжнародно-правових актів. У окремих державах-членах Європейського Союзу конституції передбачають пряму інкорпорацію міжнародно-правових норм і принципів в систему національного права. У даному випадку вказівка на те, що рішення Європейського Союзу не має прямої дії, не так суттєво, якщо саме це рішення оформлене у вигляді відповідної міжнародної угоди. У країнах, де автоматичне застосування міжнародно-правових норм не має місця, де потрібна імплементація міжнародно-правових актів з метою їх інкорпорації в національну правову систему (Великобританія, Італія і ін.), можливість прямої дії рішень Європейського Союзу в рамках другої і третьої опор виключена.

Таким чином, із створенням Європейського Союзу, з одного боку, розширювалася сфера застосування права Європейських співтовариств, а з іншого – з'являлися нові сфери в рамках другої і третьої опор, в межах яких право Співтовариств, окрім чітко обумовлених випадків, застосуванню не підлягало.

Матеріальне право ЄС

Матеріальне право ЄС – право, створюване Європейським Союзом з метою врегулювання суспільних відносин, які складаються на його території між громадянами, юридичними особами, державами-членами та іншими суб'єктами. Це, по суті, масив галузевих норм, що визначають реалізацію ЄС інтеграційних завдань. Серед цих норм – норми підприємницького, антимонопольного, соціального, економічного та інших галузей права. Особливістю матеріального права ЄС є його тісніший зв'язок і взаємопроникнення з національним правом держав-членів. У цьому полягає його відмінність від інституційного права, яке має відокремлений характер та орієнтоване на виконання внутрішніх завдань ЄС, на встановлення порядку функціонування інститутів та інших органів.

Незаконодавчі акти ЄС

Окрім законодавчих актів, яких не було в ЄС згідно з попередніми засновницькими актами, ст. 290 ДФЄС передбачає, що законодавчі акти можуть делегувати Комісії повноваження ухвалювати незаконодавчі акти загального застосування для доповнення або внесення змін до певних неістотних елементів законодавчого акту. Незаконодавчі акти можуть бути обов'язковими та рекомендаційними. Обов'язкові незаконодавчі акти ухвалюються Європейським Парламентом, Радою ЄС, Європейською Радою, Комісією та ЄЦБ у формі регламентів, директив, рішень.

Серед цих актів виділяють делеговані й виконавчі. Вказівка на приналежність до певного виду актів міститься у заголовку. Делеговані акти – акти Комісії, спрямовані на реалізацію повноважень, делегованих їй ЄП або Радою ЄС, що містять уточнення певних несуттєвих елементів законодавчого акту. Формами делегованих актів є регламент, директива, рішення. Виконавчі – це акти, призначені для створення рівних умов щодо виконання обов'язкових рішень ЄС. Згідно ст.291 ДФЄС спільною позицією Європарламенту та Радою ЄС визначаються загальні правила та принципи щодо здійснення контролю з боку держав-членів за реалізацією Комісії її виконавчих повноважень. Такий контроль забезпечується спеціальними комітетами, до яких входять експерти, делеговані державами-членами. Перед ухваленням акту Комісія має отримати висновки певного комітету, які можуть носити обов'язковий або рекомендаційний характер (висновки, рекомендації).

Ніщський договір

Ніщський договір – один із установчих договорів ЄС, прийнятий у грудні

2000 р. по завершенню Ніццької Європейської ради та підписаний 26 лютого 2001 р. Ніццький договір завершив Міжнародну конференцію, яка розпочалася в лютому 2000 р. Її метою було з'ясування стану готовності європейських інституцій до приєднання нових держав-членів. Основні зміни, закріплені в Договорі, стосуються обмеження кількості складу Комісії, розширення голосування кваліфікованою більшістю нового перерозподілу голосів в Раді, а також надання більшої гнучкості процедурам посиленої співпраці. Крім цього, було вирішено інші питання інституційного характеру: спрощення договорів, визначення повноважень, інкорпорація Хартії основоположних прав та роль національних парламентів. Ніццький договір було ратифіковано всіма державами-членами відповідно до їх відповідних конституційних правил. Набрал чинності 1 лютого 2003 р.

Нормативно-правові акти Співтовариства *sui generis*

Нормативно-правові акти Співтовариства *sui generis* – унікальна правова конструкція (акту, закону, статусу і т. д.), яка, незважаючи на наявність схожості з іншими подібними конструкціями, в цілому не має прецедентів. Унікальність будь-якого з випадків «*sui generis*» часто стає предметом зтяжних суперечок.

На сьогодні переважає точка зору, що Європейський Союз є міжнародною організацією *sui generis*. Це міжнародно-правове об'єднання, оскільки створене шляхом укладання державами міжнародних договорів, що регулюються міжнародним публічним правом. Ці договори є «первинним» правом Співтовариств і Союзу, на основі якого створені інституційна структура та «вторинне» право ЄС. Держави-члени залишаються суверенними, незважаючи на факт передачі частини своїх суверенних повноважень, оскільки це є добровільний акт без порушення норм міжнародного права.

Пакт про стабільність і зростання

Пакт про стабільність і зростання потрібно розглядати у контексті третьої фази економічного і валютного союзу, яка розпочалася 1 січня 1999 р. Його мета полягає у забезпеченні того, щоб держави-члени і надалі дотримувалися бюджетної дисципліни після введення єдиної валюти. Пакт складається з резолюції Європейської ради (прийнятої в Амстердамі 17 червня 1997 р.) та двох регламентів Ради від 7 липня 1997 р., що встановили детальні технічні заходи (один про нагляд за бюджетними позиціями і координацію економічної політики, а інший – про процедури у випадку надлишкового дефіциту). Пакт про стабільність і зростання надає Раді можливість карати будь-яку державу-член, яка не вживає належних заходів для запобігання

надлишковому дефіциту. Спочатку покарання буде мати форму безвідсоткового депозиту у Співтоваристві, але може бути перетворено у штраф, якщо надлишковий дефіцит не буде подолано протягом двох років.

Пізніше основні положення Пакту були включені до консолідованих версій Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (зокрема, протокол № 12 Про процедуру щодо надмірного дефіциту). Пактом стабільності та зростання встановлені жорсткі бюджетні обмеження: державний борг країни не може перевищувати 60% ВВП; бюджетний дефіцит загального уряду країни не може перевищувати 3% ВВП. Зазначені критерії обмежують ризик монетизації державного боргу, коли його збільшення не супроводжується зростанням ВВП.

Після тривалих дискусій у грудні 2004 р. було ухвалено принципове рішення про реформування Пакту. Остаточні поправки до Пакту, опрацьовані фінансистами 25 країн Євросоюзу, були затверджені на саміті ЄС у Брюсселі 22 березня 2005 р. Регламентом Ради № 1055/2005 було встановлено, що метою середньострокової бюджетної політики держав-учасниць зони євро повинно бути досягнення бездефіцитного циклічно скоригованого бюджету або розмір дефіциту такого бюджету не має перевищувати 1% ВВП.

У листопаді 2008 р. у зв'язку з кризовою фінансово-економічною ситуацією Європейська комісія запропонувала дещо пом'якшити правила Пакту стабільності та зростання стосовно бюджетного дефіциту. В умовах світової фінансової кризи державам-членам ЄС дозволено виходити за допустиму межу дефіциту державного бюджету на рівні 3% ВВП. Однак це послаблення поширюється тільки на країни, у яких дефіцит бюджету буде перевищувати встановлене значення у 3% ВВП лише незначною мірою та не більше одного року. Після цього країни ЄС зобов'язані поповнити нестатки бюджетних коштів, що виникли внаслідок послаблення фінансової політики та забезпечити довгострокову стабільність бюджетної позиції.

У листопаді 2011 р. зміни до Пакту стабільності та зростання внесені Регламентом № 1175/2011 Європейського Парламенту і Ради та Регламентом Ради № 1177/2011. Зазначені зміни спрямовані на посилення координації економічної та фіскальної політики держав-членів ЄС шляхом оцінювання і моніторингу національних програм стабільності (країни-члени зони євро) та конвергенції (інші держави ЄС) з боку Ради і Європейської комісії з метою попередження виникнення надмірного дефіциту бюджету загального уряду для підтримання у межах Союзу зростання та зайнятості. Кожна держава ЄС повинна мати середньострокові цілі для бюджетної позиції (у межах країн зони євро від 1% ВВП до профіциту циклічно скоригованого бюджету загального уряду). За підсумками 2011 р., тільки дві країни зони євро мали профіцит ний бюджет загального уряду: Естонія (1,0%) та Швеція (0,3% ВВП).

Середньострокові бюджетні цілі повинні переглядатися кожні три роки з

урахуванням впливу структурних реформ на стійкість державних фінансів. Зазначені бюджетні цілі мають бути включені до середньострокових бюджетних рамок країни відповідно до глави IV Директиви Ради 2011/85/ЄС від 8 листопада 2011 р. Програми стабільності та конвергенції повинні базуватися на найбільш імовірному макрофіскальному сценарії або на найбільш обережному (найменш витратному) сценарії розвитку з урахуванням останніх оновлених прогнозів Європейської комісії.

Встановлено новий контрольний показник щодо скорочення валового боргу загального уряду. Відтепер визначено, що валовий суверенний борг країн зони євро, у яких він перевищує 60% ВВП, зменшується достатньою мірою та в задовільному темпі наближається до контрольного значення лише у разі його скорочення на 5% у порівняно з середнім показником за попередні три роки.

Паризький договір

Паризький договір або Договір про заснування Європейської спільноти з вугілля та сталі став першим із чотирьох основоположних договорів ЄС (разом з Римськими договорами і Договором про Європейський Союз. Підписаний в Парижі 18 квітня 1951 р., набув чинності 23 липня 1952 р., втратив чинність 23 липня 2002 р. Після оприлюднення Декларації від 9 травня 1950 р. була скликана міжурядова конференція для розробки тексту угоди. 18 квітня 1951 р. в Парижі за її підсумками було підписано Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (неофіційна назва – Паризький договір).

Сторонами Паризького договору і, відповідно, державами-членами ЄОВС виступили 6 країн Західної Європи: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція і ФРН. До участі в новій організації наполегливо запрошувалось і Сполучене Королівство, однак Кабінет міністрів цієї країни не був готовий зважитися на такий крок (Великобританія не бажала поступатися суверенітетом).

Слідуючи «плану Шумана», Паризький договір своїм предметом охоплював три ключові сфери суспільного життя, які ставали також сферами інтеграції.

В економічній сфері було взято курс на злиття національних економік в загальний ринок (стосувався тільки вуглевидобувного сектору промисловості і сталеварного виробництва; іншими словами, виступав як загальний ринок вугілля і сталі. Паризький договір не тільки передбачив створення спільного ринку і визначив його гарантії (наприклад, скасування митних зборів, кількісних обмежень на рух товарів). Правовий режим спільного ринку вугілля і сталі охоплював також централізоване регулювання найважливіших

напрямків господарської діяльності: інвестиційної і фінансової допомоги підприємствам (глава III Договору про ЄОВС), виробництва (глава IV), цінової політики (глава V), охорони конкуренції (глави VI і VII) і т.д.

У політичній сфері Паризький договір оформив створення спільних органів влади, для їх позначення було введено термін «інститути»: Верховний орган – правотворчі і адміністративні функції; Спеціальна рада міністрів – орган вираження інтересів держав-членів – це був представницький орган; Асамблея – консультативні функції, Верховний орган – виконавчі повноваження.

Судова влада ЄОВС концентрувалася в руках наднаціонального Суду, в який отримали право позиватися не лише держави-члени, але і безпосередньо приватні особи (підприємства та їх об'єднання).

Починаючи саме з Договору про ЄОВС стала формуватися нова правова система – право Європейського Союзу, першим джерелом якої став Паризький договір 1951 р.

Можна виділити три основні характеристики ЄОВС: наднаціональні органи ЄОВС могли видавати нормативно-правові акти та зобов'язувати своїми рішеннями не лише держави-члени, але і їх приватних осіб; наднаціональні органи ЄОВС володіли фіскальними повноваженнями; зокрема, вони були правомочні застосовувати штрафні санкції до юридичних осіб держав-членів, коли ці особи порушували умови конкуренції на ринку вугілля і сталі; ЄОВС володів автономним бюджетом, що формувався переважно з системи власних ресурсів, а не за рахунок внесків держав-членів.

Паризький договір 1951 р. був підписаний строком на 50 років. 24 липня 2002 р. ця організація припинила своє існування. Всі її повноваження перейшли ЄС.

Первинне право ЄС

Первинне право Європейського Союзу – акти основоположного характеру, які мають вищу юридичну силу в її правовій системі. Джерела первинного права розробляються і приймаються спільно державами-членами і тому є за формою міжнародними договорами. Як джерела первинного права Союзу виступають, в першу чергу, його установчі документи (договори), наприклад, Договір про заснування Європейського економічного співтовариства (1957 р.), Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (1957 р.), Договір про Європейський Союз (1992 р.).

Крім установчих договорів, до первинного права Європейського Союзу належать джерела, які містять зміни або доповнення до них, так зване додаткове первинне право:

а) ревізійні договори, за допомогою яких вносяться поправки в Договір про Європейський Союз та інші установчі документи. Останнім ревізійним договором, в редакції якого діють нині установчі документи Союзу, став Лісабонський договір (підписаний 13 грудня 2007 р., набув чинності – 1 грудня 2009 р.) про внесення змін до Договору про Європейський Союз (1992 р.) та Договору про заснування Європейської спільноти (1957 р.), покликаний перетворити чинні угоди про Європейський Союз з метою реформування системи управління ЄС і замінив собою Конституцію для всієї Європи (2004 р.), яка не набула юридичної сили;

б) договори про приєднання, на підставі яких до Європейського Союзу вступають нові держави-члени. Подібні договори укладаються за згодою Європейського Парламенту між дійсними державами-членами, з одного боку, і державами-кандидатами на вступ – з іншого. Останні договори про приєднання, на підставі яких до Європейського Союзу вступили 12 країн Східної Європи і Середземномор'я, були підписані в 2003 і 2005 рр. і вступили в силу відповідно в 2005 і 2007 рр. Складовою частиною кожного договору про приєднання виступає Акт про умови приєднання, який вносить відповідні поправки в установчі документи (наприклад, про зміну чисельного складу «європейських» інститутів) і встановлює перехідний період для поступової адаптації нових держав-членів до вимог Європейського Союзу. До актів про умови приєднання, як і до установчих документів, прикладені численні протоколи, що є їх складовою частиною. Всього існує близько 100 подібних протоколів. Деякі з них містять перехідні положення, які з плином часу втрачають значення. Наприклад, Протокол «Про реструктуризацію чеської металургійної промисловості», прикладений до Акту про умови приєднання країн Східної Європи і Середземномор'я 2003 р. (набрав чинності в 2005 р.). Інші протоколи розраховані на постійне застосування. Вони можуть встановлювати спеціальні доповнення або вилучення відносно правового статусу вступаючих до Європейського Союзу держав. Наприклад: Протокол «Про Фарерські острови», прикладений до Акту про умови приєднання Великобританії, Ірландії та Данії 1972 року (в силі з 1973 р.), Протокол «Про використання специфічно австрійських термінів німецької мови в рамках Європейського Союзу», прикладений до Акту 1994 р. про умови приєднання Австрії, Фінляндії та Швеції (у силі з 1995 р.);

в) Акт «Про обрання представників до Європейського Парламенту загальним прямим голосуванням» від 20 вересня 1976 р. (зі змінами та доповненнями від 25 червня і 23 вересня 2002 р.). Даний Акт закріплює основоположні правила, відповідно до яких проходять вибори до представницького інституту Європейського Союзу на всій його території;

г) Рішення «Про систему власних ресурсів Європейських співтовариств» від 7 червня 2007 р., що встановлює джерела фінансування загального

бюджету Європейського Союзу на базі поєднання міжнародно-правових та державно-правових підходів.

З 1 грудня 2009 р. установчими документами ЄС є: Договір про Європейський Союз (1992 р.) та Договір про функціонування Європейського Союзу (1957 р.) (у редакції Лісабонського договору), додані до них протоколи, додатки і Хартія Європейського Союзу про основні права (2000 р.). За Лісабонським договором кількість норм первинного права скорочується, проте їх юридична сила зберігається.

Право ЄС

Право Європейського Союзу – особливий правовий порядок, створений в рамках функціонування Європейських співтовариств та Європейського Союзу. До найважливіших рис, які характеризують право ЄС, відносять мультикультуралізм, плюралізм, раціоналізм, динамізм, інтегралізм, професіоналізм, інструменталізм, легалізм, критицизм, європеїзм.

Право Європейського Союзу є унікальною правовою системою, що функціонує паралельно із національним законодавством держав-членів ЄС та поєднує в собі риси міжнародного права. Найбільший вплив на формування права ЄС, з-поміж національних систем, мають риси французького права (найперше – адміністративного права, значною мірою також судового права) і німецького права (цивільного, господарського й торгового). Право ЄС поєднує в собі культуру континентального права та загального права (*common law*). Домінування рис континентального права та водночас присутність рис *common law* виявляється в перейнятті англійських засад проведення судового процесу (*adversary system*), заслуховування іншої сторони (*audi alteram partem*), сприйняття способу ведення судового діалогу і надання переваги позасудовим способам розв'язання спорів.

Право ЄС утворює таким чином наднаціональну правову систему і правову культуру загальноєвропейського масштабу. Воно становить організовану і структуровану систему правових норм, з її джерелами, власними інституціями, процедурами творення, інтерпретації і застосування, створюючи свого роду конгломерат норм держав-членів і міжнародних норм. Право ЄС використовує офіційні мови Європейського Союзу. Всі ці мови формально визнаються як рівно автентичні в багатосторонніх і багатомовних нормативних актах ЄС.

Право законодавчої ініціативи в ЄС

В Європейському Союзі, відповідно до установчих договорів, головним інститутом, який здійснює право законодавчої ініціативи, виступає

Європейська комісія. Право законодавчої ініціативи є одним з найбільш важливих повноважень Єврокомісії у сфері нормотворчості. Пріоритетність і значущість цього права особливо підкреслюється установчими договорами у старій редакції та повністю підтверджується Лісабонським договором. Згідно існуючих у Союзі законодавчих процедур можна констатувати, що Комісія є ініціатором та активним учасником здійснення цих процедур. Іншими словами, законодавчий акт Союзу може бути ухвалений лише за пропозицією Комісії, окрім випадків, спеціально передбачених установчими актами. І хоча сьогодні в законотворчому процесі Комісії належить далеко не головна роль, проте саме вона дає поштовх процесу розробки тієї чи іншої норми права, ініціює законотворчість в Євросоюзі. Фактично руки в Європарламенту та Ради залишаються зв'язаними, допоки вони не отримали певної пропозиції Комісії.

Можливість ініціативи Комісії сьогодні обмежується здебільшого лише у сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки та спільної оборонної політики. Ініціатива тут, поряд з державами-членами, походить переважно від Верховного представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки або ж від нього спільно з Комісією. Що ж стосується прийняття рішень у сфері простору свободи, безпеки і правосуддя (колишня третя опора), то стандартною процедурою тут стає загальна законодавча процедура, де законодавча ініціатива належить саме Комісії.

Одночасно правом ініціативи, окрім Комісії, відповідно до Лісабонських реформ безпосередньо були наділені також інші суб'єкти. Відповідно до п. 4 ст. 289 ДФЄС в окремих випадках, передбачених договорами, законодавчі акти можуть ухвалюватися за ініціативою групи держав-членів або Європейського Парламенту, за рекомендацією Європейського центрального банку або на запит Суду чи Європейського інвестиційного банку. Наприклад, статті 129 або 219 ДФЄС передбачають можливість ухвалення рішень у фінансовій сфері Радою за рекомендацією Європейського центрального банку, а не Комісією, однак після проведення консультацій з Європейським Парламентом та Комісією. Тим не менш і у цьому випадку використовується альтернативна формула, бо Рада може діяти і за пропозицією Комісії, після проведення консультацій з Європейським Парламентом та Європейським центральним банком.

Лісабонський договір також наділив можливістю прямої участі в процесі прийняття рішень громадян Союзу. Відповідно до нової редакції розділу II ДЄС під назвою «Положення щодо демократичних принципів» право ініціювати розробку нових правових актів на рівні ЄС вперше надається і безпосередньо громадянам Союзу. Відтепер вони можуть звернутися до Комісії, щоб остання розробила пропозицію нормативного акта Союзу, необхідного, на думку громадян, для реалізації положень установчих

договорів. Це право отримало назву «громадянська ініціатива», для здійснення якої необхідна підтримка щонайменше 1 млн громадян з різних держав-членів Євросоюзу. Європейська громадянська ініціатива може стосуватись будь-якої сфери політики ЄС, в якій Європейська комісія має право на законодавчу ініціативу, наприклад охорона довкілля, сільське господарство, транспорт та ін. Таким чином, громадянам надані додаткові права та гарантії на участь у керівництві Європейським Союзом. Однак, як видно, ініціатива громадян реалізовується також через Комісію, яка, в свою чергу, не зобов'язана розробляти законодавчу пропозицію у відповідь на громадянську ініціативу.

Процедура реалізації громадянської ініціативи детально не була прописана в тексті Лісабонського договору. Після тривалих переговорів 16 лютого 2011 р. Європейським Парламентом та Радою ЄС було остаточно ухвалено проект постанови, яка містить базові засади та процедуру механізму громадянської ініціативи.

Право подачі петицій

Кожен громадянин ЄС має право, запроваджене відповідно до Маастрихтського договору, подавати петиції до Європарламенту. Петиція вивчається Комітетом з петицій Європарламенту, який приймає рішення щодо її прийнятності, а також спільно з Європарламентом є відповідальним за її розгляд.

Правовою основою права на подання петиції до Парламенту є статті 24 та 227 ДФЄС, а також ст. 44 Хартії основних прав ЄС. Право петиції було запроваджено для того, щоб громадяни ЄС та особи, які постійно проживають в ЄС, мали можливість у простішій формі звертатися до інститутів ЄС із побажаннями та скаргами.

Суб'єктом подання петиції є будь-який громадянин ЄС або будь-яка фізична чи юридична особа, яка проживає або має зареєстрований офіс у державі-члені.

Для того, щоб петиція була прийнятною, вона повинна підпадати під сфери діяльності ЄС та стосуватися безпосередньо заявника. Остання умова тлумачиться по-різному. Зокрема, це може бути порушення прав громадянина ЄС, закріплених в Установчих документах; питання захисту навколишнього середовища; порушення права на вільний рух осіб, товарів та послуг, принципів внутрішнього ринку; захист прав споживачів; питання зайнятості та соціальної політики; визнання професійних кваліфікацій; інші проблеми, пов'язані із реалізацією положень права ЄС. Однак запити про інформацію та загальні коментарі щодо політики ЄС не розглядаються Комітетом з петицій.

Процедура розгляду петиції викладена у положеннях 191–193 Правил процедури Парламенту, який надає таке повноваження парламентському

комітету, тобто Комітету з петицій. Перед початком розгляду кожної конкретної петиції Комітет визначає її прийнятність. Розрізняють формальну прийнятність, тобто петиції повинні містити прізвище, громадянство та адресу кожного заявника та повинні бути складені однією з офіційних мов ЄС та матеріальну прийнятність, тобто встановлюється, чи підпадають подані петиції під сферу діяльності ЄС. У разі визнання петиції непринятною Комітет інформує про це заявників, при цьому зазначає причини відмови та часто пропонує заявникам звернутися до іншого національного чи міжнародного органу. З 1924 петицій, що надійшли протягом 2009 р., 699 (45,5%) петицій були визнані Комітетом прийнятними, а 812 – непринятними. Найчастіше предметами петицій в 2009 р. були: екологія та водні ресурси, захист основних прав, юстиція, внутрішній ринок та захист прав споживачів, власність та реституція, працевлаштування, охорона здоров'я, транспорт, соціальні питання, освіта та культура тощо.

Після цього Комітет з петицій звертається до Комісії з проханням надати відповідну інформацію або визначити свою позицію щодо питань, порушених у петиції. Іноді він також консультується з іншими парламентськими комітетами, особливо якщо йдеться про ті петиції, які мають за мету зміну наявних норм права. Комітет з петицій також може провести слухання або направити своїх членів для проведення розслідування (у 2005 р. три такі місії були направлені до Мальти, Іспанії та Польщі).

У разі накопичення відповідної інформації петиція ставиться на порядок денний засідання Комітету, на який запрошується представник Комісії. На засіданні Комісія робить усну заяву та коментарі щодо своєї письмової відповіді на питання, порушені в петиції. Після цього члени Комітету з петицій мають можливість поставити питання представнику Комісії.

Залежно від обставин кожного конкретного випадку подальший розвиток розгляду справи може мати різний результат. Так, якщо петиція є специфічним випадком, який вимагає індивідуального вирішення, Комісія може зв'язатися із належними органами або передати справу до постійного представника відповідної держави-члена, якщо такий підхід може вирішити справу. У деяких випадках Комітет може попросити Президента Європарламенту звернутися до національних органів влади держави заявника.

Якщо петиція стосується питання загальної важливості, зокрема, якщо Комісія вирішить, що було порушено право Союзу, Комісія може розпочати судові провадження, яке може закінчитися розглядом справи у Суді ЄС. Петиція може стати приводом для різноманітних політичних акцій з боку Парламенту або Комісії. У будь-якому випадку заявник отримує відповідь із викладом результату вжитих заходів.

Засідання Комітету з петицій відбуваються щомісячно, окрім серпня, коли Парламент перебуває на канікулах. Комітету в його роботі надає

допомогу Постійний секретаріат, який має консультативну функцію та готує засідання Комітету.

Комітет з петицій може співпрацювати з національними та місцевими органами влади в державах-членах для вирішення питання, порушеного заявником. Однак він не може скасовувати рішення, прийняті компетентними органами держав-членів. Оскільки Європарламент не є судовим органом, він також не може приймати або скасовувати рішення, прийняті судовими органами держав-членів. Петиції, в яких порушуються подібні питання, до розгляду не приймаються.

Правова система ЄС

Правова система ЄС – новітній унікальний правовий порядок, утворений засновницькими договорами, що характеризується своєю автономністю та внутрішнім узгодженням системи правових джерел, а також особливою природою взаємодії правових норм Європейського Союзу та правових систем держав-учасниць. Одним з її ключових елементів є правова інтеграція, яка виявляється в наближенні, частковому перетворенні національних правових систем держав-членів в межах процесів гармонізації, узгодження аж до уніфікації права.

Прецедентне право ЄС

Прецедентне право ЄС становить окрему категорію джерел поряд з первинним і вторинним правом. За своєю юридичною силою джерела прецедентного права займають проміжне положення в ієрархії джерел права Союзу. Прецедентне право завжди доповнює і розвиває положення установчих договорів (тобто норм первинного права) і не може їх скасовувати. Що ж до вторинного права, то його норми не тільки доповнюються, але змінюються, а подекуди й скасовуються рішеннями судів Європейського Союзу.

Правила, вироблені судами ЄС, відіграють роль прецеденту (загальнообов'язкового стандарту) для національних органів правосуддя всіх держав-членів. Крім того, самі суди Союзу згодом встановлюють на їхній основі нові принципи та норми. З цієї причини в новітніх рішеннях часто зустрічається фраза: «на підставі сформованого прецедентного права».

З проміжного становища прецедентного права випливає наступне. З одного боку, рішення судів впливають зі змісту установчих договорів (насамперед Договору про Європейське співтовариство), але, з іншого – офіційне тлумачення Договору про ЄС здійснює саме Суд ЄС. З цієї причини він може визнати недійсним акти вторинного права на підставі протиріччя власним рішенням.

Джерела прецедентного права Європейського Союзу не є загальнообов'язковими. Однак рішення Суду ЄС і рішення Трибуналу першої інстанції обов'язкові для: сторін у справі; національних судів; самих Суду і Трибуналу в майбутньому. Всі органи держав-членів різних рівнів і гілок державної влади зобов'язані забезпечувати виконання рішення Суду в сферах своїх повноважень відповідно до Рішення у справі «Waterkeyn» (1981 р.).

Формально суди ЄС не вважаються правотворчими органами. Однак правотворчі функції Суду і Трибуналу виникають з повноважень щодо тлумачення установчих договорів. Норми *case law* з'являються в процесі правозастосовчої діяльності, а також в ході розгляду конкретних справ судами Союзу. Суд ЄС часто змушений заповнювати прогалини в праві, тому його рішення вважаються джерелом права ЄС, а він, не будучи зв'язаним своїми попередніми рішеннями, має поважати їх авторитет.

Принцип верховенства права ЄС

Принцип верховенства права ЄС означає, що правові норми, що входять в його правову систему, мають пріоритет перед нормами, закріпленими в законодавстві окремої держави-члена. Даний принцип одержав закріплення ще у 60-х рр. ХХ ст. у рішеннях Суду Європейських Співтовариств, а згодом його було включено до Декларації № 17 (Декларації про примат), яка додається до Лісабонського договору. Суд ЄС є головним гарантом дотримання принципу верховенства всіх правових актів ЄС.

З принципу верховенства права ЄС випливає низка наслідків для практики правосуддя держав-членів. Якщо одне й теж питання врегульовано в національному праві та праві Союзу по-різному, суд зобов'язаний при вирішенні справи керуватися саме джерелом права Союзу. При виникненні протиріччя між поточними нормами права ЄС та його установчих актів національний суд не має права самостійно здійснювати функції «конституційного суду» ЄС. Суд зобов'язаний призупинити процес та подати запит до Суду ЄС.

Принцип недискримінації в праві ЄС

Недискримінація є фундаментальним принципом Європейського Союзу. Стаття 13 Договору про заснування Європейського співтовариства передбачає вжиття заходів, потрібних для боротьби проти дискримінації на підставі статі, раси, етнічного походження, релігії чи віри, психічних чи фізичних вад, віку, сексуальної орієнтації.

Відповідно до ст. 2 ДФЄС визначено, що Євросоюз засновано на загальних цінностях держав-членів, якими, зокрема, є повага до людської

гідності, рівності, недискримінації. Стаття 21 Хартії ЄС про основні права забороняє будь-яку дискримінацію. Однак Хартія не надає органам ЄС компетенції щодо прийняття антидискримінаційних законів у сферах діяльності держав-членів або приватних осіб та не встановлює широкої заборони дискримінації в згаданих сферах. Компетенція ЄС стосовно прийняття законодавчих актів, включаючи гармонізацію законодавчих та процесуальних положень держав-членів, визначена у ст. 19 ДФЄС. Утім, така компетенція поширюється тільки на боротьбу з дискримінацією за ознакою статі, раси або етнічного походження, релігії або переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації.

Принцип охорони і захисту основних прав і свобод людини в праві ЄС

На початку своєї діяльності ЄС не приділяв особливої уваги питанням захисту прав людини, оскільки вважалося, що ці питання знаходяться поза межами економічної інтеграції, що знайшло своє віддзеркалення як у відсутності переліку прав людини у установчих договорах про Європейські співтовариства, так й у рішеннях Суду ЄС. Проте саме Суд ЄС розпочав процес поширення компетенції Співтовариств на сферу захисту прав людини. Певний тиск на нього здійснювали національні конституційні суди, відмовляючись визнавати примат права європейських співтовариств, якщо воно не гарантує захист прав людини.

Вперше принцип захисту прав людини у праві європейських співтовариств був визнаний Судом ЄС у справі C-29/69 *Stauder* [1970]. Суд ЄС визнав, що рішення Комісії 1969 р., яке надавало державам-членам дозвіл на встановлення пільгових цін для певних категорій населення, не містить нічого такого, що здатне порушити основні права людини, які охороняються Судом ЄС і закріплені у загальних принципах права європейських співтовариств. У справі 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* [1972] Суд ЄС визнав, що основні права людини є складовою конституційних принципів, спільних для держав-членів європейських співтовариств, і тому він має захищати основні права людини шляхом застосування відповідних положень конституцій і міжнародних угод з захисту прав людини, учасниками яких є держави-члени. У справі 136/79 *National Panasonic* [1980] Суд ЄС вирішив, що, хоча Європейська конвенція з захисту прав людини і основних свобод 1950 р. не є складовою права ЄС, її положення повинні виконуватися. Тому будь-які заходи, ухвалені в межах ЄС, не будуть дійсними, якщо вони суперечать Конвенції. Таким чином завдяки практиці Суду ЄС права людини були віднесені до загальних принципів права європейських співтовариств.

Принцип поваги до основних прав і свобод людини в праві ЄС

Повага до основних прав і свобод людини є одним з ключових напрямів діяльності Європейського Союзу відповідно до цілей та принципів цієї організації, закріплених в установчих договорах. Стаття 6 ДЄС закріплює принцип поваги до основних прав і свобод людини. В ній підкреслюється, що основні права, гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод і передбачені конституційними традиціями, спільними для всіх держав-членів, становлять загальні принципи права Союзу.

У ст. 2 ДЄС закріплено принцип поваги прав людини та основних свобод: «Союз створений на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави та дотримання прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин...». Порушення цього принципу інститутами ЄС може слугувати підставою для позовів до Суду ЄС, а якщо аналогічні порушення систематичного та стійкого характеру допускають держави члени, то до них можуть бути застосовані санкції за рішенням Ради ЄС (ст. 7). Усі держави-кандидати на вступ до ЄС зобов'язані відповідно до ст. 49 ДЄС поважати права людини.

Стаття 6 п. 1 містить посилання на Хартію основних прав: «Союз визнає права, свободи та принципи, передбачені Хартією основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. ...». Окрім того, п. 2 ст. 6 містить положення про те, що ЄС приєднується до ЄКПЛ, положення якої є загальним принципом права ЄС.

У ДФЄС закріплюється низка основних прав особи (наприклад, право петицій або свободу пересування та вибору місця проживання); «свободи спільного ринку» (свобода пересування робітників, свобода заснування тощо), принцип рівності жінок і чоловіків з питань оплати праці та деякі інші.

Принцип правової визначеності в праві ЄС

Європейський принцип правової визначеності походить від німецького принципу *Rechtssicherheit* (правова безпека), метою якого є забезпечення чіткості змісту законодавства та який переважно застосовується у справах щодо ретроактивної дії законодавства; принцип захисту законних очікувань походить від німецького *Vertrauensschutz* (захист довіри), метою якого є забезпечення того, щоб кожен, хто має довіру до легальності рішень і дій публічної адміністрації, підлягав захисту.

Принцип правової визначеності – основоположний принцип права, спрямований на забезпечення чіткості та зрозумілості правових норм з метою підвищення їх ефективності. Він знаходить своє відображення у джерелах права ЄС і застосовується у практиці Суду ЄС.

В установчих договорах Європейського Союзу принцип правової визначеності не закріплюється, проте Судом ЄС він визнається одним із загальних принципів європейського права. У справі *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Salumi* [1981] Суд ЄС наголосив, що дія (наслідки) права Співтовариства повинна бути чіткою і передбачуваною для тих, на кого воно поширюється. Далі Суд послався на свої попередні рішення у справах *Raske v Hauptzollamt Mainz* [1979] та *Hauptzollamt Landau* [1979], в яких ним неодноразово підкреслювалася важливість принципів правової визначеності і законних очікувань, а також вказав, що «принцип правової визначеності покликаний запобігати випадкам набрання чинності положеннями законодавства Співтовариства до моменту їх публікації і що така можливість є винятковою, коли це обумовлено цілями відповідного законодавства та у випадку, якщо законні очікування тих, на кого воно поширюється, належним чином забезпечені».

Принцип прямої дії права ЄС

Під принципом прямої дії розуміють безпосередню дію та обов'язковість застосування норм права ЄС на всій його території всіма суб'єктами права. Це означає, що норми права ЄС обов'язкові в усій своїй повноті для всіх держав-членів, інститутів ЄС, так само як фізичних і юридичних осіб, які перебувають під юрисдикцією держав-членів ЄС.

Принцип прямої дії має два важливі аспекти. По-перше, він зобов'язує держави-члени, національну адміністрацію і судові установи безпосередньо застосовувати норми права ЄС незалежно від того, яке ставлення демонструє адміністрація до врегулювання конкретних проблем, що виникають на рівні ЄС. Незастосування обов'язкових норм права ЄС або їх неповне або помилкове застосування кваліфікується як порушення чинного права і тягне за собою відповідальність. По-друге, принцип прямої дії передбачає, що норми права ЄС наділяють безпосередньо правами і накладають обов'язки на приватних фізичних і юридичних осіб. Відповідні права, засновані на нормі права ЄС, підлягають обов'язковому захисту з боку національних судових органів. Будь-яка фізична або юридична особа, яка вважає, що його права й інтереси порушені в результаті незастосування або неналежного застосування норми права ЄС, може звертатися за захистом до компетентних національних судових органів. Цей захист має бути забезпечений національним судом на тих же умовах і підставах, які визначають діяльність суду при пред'явленні позову на основі внутрішньодержавного права.

Принцип рівності в праві ЄС

Принцип рівності – один із ключових принципів в системі права ЄС. Він покликаний забезпечити однакові умови для реалізації всіх прав і свобод усіма людьми, перешкодити дискримінації. У зв'язку з цим в якості синонімів або близьких за значенням термінів в праві ЄС поряд з «рівністю» (англ. Equality; франц. Egalite) використовуються такі слова і вирази, як «недискримінація» (англ., франц. Non-discrimination) і «рівноправність», дослівно «рівне ставлення» або «рівність в зверненні» (англ. equal treatment; франц. egalite de traitement).

У розділі III «Рівність» Хартії Європейського Союзу про основні права на перше місце поставлено юридичну рівність: «Всі рівні перед законом» (ст. 20 «Рівність перед законом» Хартії). Юридична рівність має на увазі неприпустимість штучного поділу людей на стани, касты і інші групи, виходячи з належності до яких людина має більший або менший обсяг прав і обов'язків (подібна ситуація мала місце в умовах рабовласницького та феодалного суспільства). Аналогічним чином, юридична рівність забороняє надання необґрунтованих привілеїв окремим особам.

Принцип рівності в контексті права ЄС полягає у забороні нерівного ставлення до ситуацій, які можуть бути порівняні, або рівне ставлення до нерівних ситуацій, якщо подібне відношення не може бути виправдане об'єктивними причинами. Поняття рівності притаманне значній кількості положень ДФЄС, як загальних (статті 8, 10, які забороняють дискримінацію), так і спеціальних (стаття 45, що вимагає рівної оплати за рівну або рівноцінну працю).

Принципи права ЄС

Принципи права Європейського Союзу – основні положення його правової системи, які визначають зміст правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності Союзу загалом та його держав-членів.

Серед принципів права Європейського Союзу виділяються загальні та спеціальні. Загальні принципи права ЄС – це ті принципи, які відносяться до всієї правової системи загалом і стосуються будь-яких питань правового життя Союзу. Їх варто розділити на три групи: загальні принципи права, загальні принципи європейського права, принципи міжнародного права.

Загальні принципи права – це найпростіші фундаментальні категорії, що сформувалися і сформульовані ще в римському праві. До них можна віднести, наприклад, принцип правової визначеності, який не допускає зворотну силу приписів, які погіршують становище приватних осіб, принцип виключення подвійного покарання за одне й те саме діяння, принцип обов'язку дотримання

договорів. Ці принципи виражають загальні засади справедливості і використовуються сьогодні в кожній розвиненій національній правовій системі, а також у міжнародному праві, незалежно від того, чи зафіксовані вони в офіційних або інших письмових джерелах.

До загальних принципів європейського права відносяться основні положення, що утворюють правове надбання сучасної європейської цивілізації і відображені в законодавстві ЄС і рішеннях Суду ЄС. Найважливішим серед них є принцип поваги прав людини та основних свобод, закріплений у частині 2 ст. 6 Договору про Європейський Союз (1992 р.). Разом з цим принципом у першому параграфі тієї ж статті Маастрихтського договору закріплюються інші «загальні принципи конституційного ладу» Європейського Союзу: принцип свободи, принцип демократії, принцип правової держави, або панування права.

До розряду загальних принципів конституційного ладу Європейського Союзу доктринально можна віднести і принцип рівності, який закріплюється в Договорі про ЄС 1957 р. і Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р. Цей принцип ґрунтується в Європейському Союзі на п'яти його складових – юридичній рівності, недискримінації за державної приналежності, статевому рівності, соціальну рівність, повазі культурного, релігійного і мовного розмаїття, і застосовується, де це допустимо, у відношенні не тільки фізичних, а й юридичних осіб. До загальних принципів європейського права можна віднести і принципи, що зумовлюють розмежування компетенції в Європейському Союзі і гарантують невтручання органів влади верхнього рівня у справи органів влади нижчого рівня, а також у справи приватних осіб. Ці функції виконують принцип субсидіарності та принцип пропорційності, що містяться в ст. 5 Договору про ЄС. Загальні принципи європейського права також включають групу процесуальних принципів, які забезпечують змагальність і рівноправність сторін у процесі, а також ліберальний характер судочинства. Дані принципи були сформульовані в кількох рішеннях Суду і отримали відображення в Хартії Європейського Союзу про основні права. Серед них – право на судове оскарження, право на юридичну допомогу, на конфіденційність інформації, отриманої адвокатом або представником.

Принципи міжнародного права базуються на нормах *jus cogens* у їх трактуванні, поданому в ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.: імперативні норми, що складають загальновідомі принципи міжнародного права. Ці принципи, насамперед, містяться в Статуті ООН, інших міжнародних угодах, а також у різних документах міжнародного характеру, наприклад, у Гельсінському акті 1975 р. або Паризькій хартії для нової Європи 1990 р. До них відносяться принцип незастосування сили або погрози силою, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, принцип мирного вирішення міжнародних суперечок, принцип співпраці,

принцип суверенної рівності тощо. Про визнання цих принципів у праві Європейського Союзу говорить преамбула Договору про ЄС і ст. 11 Договору про Європейський Союз.

Спеціальні принципи права ЄС пов'язуються з діяльністю Євросоюзу в конкретних питаннях суспільного і правового життя. Спеціальні принципи об'єднують два типи принципів: галузеві та функціональні.

Галузеві принципи права діють в рамках конкретних галузей права Європейського Союзу. Так, принцип обережності і принцип відповідальності забруднювача (забруднювач – платить), закріплені в ст. 174 Договору про ЄС, є принципами екологічного права; принцип рівної оплати чоловіків і жінок за рівну працю, передбачений у ст. 141 Договору про ЄС, – принципом трудового права; принцип заборони державної допомоги, несумісною з умовами конкуренції, зазначений у ст. 87 Договору про ЄС, – принципом антимонопольного права Європейського Союзу.

Під функціональними принципами права розуміють основу права ЄС як інтегрованої правової системи, які визначають її співвідношення з правовими системами держав-членів. Саме ці принципи підкреслюють специфіку права Європейського Союзу як самостійної правової системи. Функціональні принципи були сформульовані в рішеннях Суду ЄС на основі тлумачення положень установчих договорів. До цього типу відносять принцип прямої дії і принцип верховенства права Європейського Союзу.

Принципи пропорційності та субсидіарності в праві ЄС

Принципи пропорційності і субсидіарності мають особливе значення для правового порядку ЄС. Формально вони закріплені в ст. 5 (3), (5) Договору про ЄС в Лісабонській редакції, а також у Протоколі про застосування принципів субсидіарності та пропорційності, ухваленому в 2007 р. разом із Лісабонським договором.

Принцип пропорційності означає, що дії ЄС не повинні виходити за межі, необхідні для досягнення цілей установчих договорів. Відповідний Протокол уточнює, що кожен з інститутів ЄС при здійсненні своїх повноважень повинен слідувати принципу пропорційності.

Своєрідним продовженням і доповненням принципу пропорційності є принцип субсидіарності. Субсидіарність передбачає, що у всіх тих випадках коли досягнення цілей ЄС неможливо здійснити зусиллями тільки окремих держав-членів, коли необхідні спільні дії всіх членів ЄС, здійснення цих дій стає справою самого ЄС. Тобто однією з головних умов застосування принципу субсидіарності є необхідність здійснення спільних дій.

Протокол

Протокол – додатковий елемент договору, що містить докладну інформацію щодо реалізації його положень. Протоколи, додані до установчих актів, зазвичай включають спеціальні та перехідні положення – статuti Суду, Європейського інвестиційного банку. Разом з Ніццьким договором було підписано протокол, що визначає наслідки закінчення строку дії Договору про ЄОВС.

Існують також спільні протоколи. Наприклад, в 1997 році разом із Амстердамським договором було підписано протокол «Про роль національних парламентів в Європейському Союзі», доданий одночасно до Договору про ЄС та до установчих актів трьох Європейських співтовариств.

Варто додати, що після ратифікації Лісабонського договору, правова база ЄС складається із Договору про Європейський Союз (ДЄС) та Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), а також Договору про Євроатом. Важливою інтегральною частиною змінених Договорів стали протоколи, які регулюють застосування політично важливих положень Договорів (наприклад, положення про відстрочку застосування формули подвійної кваліфікованої більшості при прийнятті рішень). Ці протоколи за своєю природою мають юридичну силу.

Процедура парафування договору

Парафування договору – попереднє підписання міжнародного договору ініціалами осіб, що брали участь в його підготовці (ініціали ставляться на кожній сторінці погодженого тексту проекту договору). Парафування не є обов'язковою стадією укладення міжнародного договору, здійснюється за бажанням сторін. Його юридичне значення полягає в тому, що воно зв'язує осіб, що підписали, зобов'язанням рахувати переговори по конкретних частинах або по тексту в цілому закінченими і позбавляє їх можливості відступати від вже погоджених формулювань. Проте юридично обов'язкового погодженого тексту для держав парафування не створює. Уряди цих держав можуть на свій розсуд, ознайомившись з проектом парафованого договору (або його частинами), внести до нього будь-які зміни або доповнення. За значенням парафований договір близький до договору, підписаному *ad referendum* (до остаточного рішення), який також не зв'язує договірні держави.

Рамкове рішення

Із набранням чинності Амстердамського договору рамкові рішення, застосування яких передбачено розділом VI Договору про Європейський Союз

(співпраця у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах) замінили спільну дію. Оскільки ці акти є більш зобов'язуючими і імперативними, вони слугуватимуть оптимізації діяльності в рамках реорганізованої третьої опори. Рамкові рішення використовуються для апроксимації (зближення) законів і підзаконних актів держав-членів. Пропозиція про прийняття рамкового рішення вноситься за ініціативою Комісії або держави-члена і приймається одностайно. Рамкові рішення є зобов'язуючими для держав-членів щодо результату, який має бути досягнутий, але залишають національній владі вибір форм і методів їх імплементації. Рішення використовуються для будь-яких цілей, окрім зближення законів і підзаконних актів держав-членів. Вони є зобов'язуючими і будь-які заходи, які є необхідними для їх імплементації на рівні Союзу, приймаються кваліфікованою більшістю Ради.

Регламент

Як випливає з положень ст. 249 Договору про заснування ЄС, регламент – це акт, що володіє поряд з іншими правовими джерелами найвищою юридичною силою. Він застосовується в тих випадках, коли необхідно деталізувати принципіві положення самих установчих договорів. Так, зокрема, в Європейському Союзі регламентами переважно регулюються такі сфери, як транспорт (ст. 71–75), сільське господарство (ст. 37), торгова політика (ст. 132–133) і припинення недобросовісної конкуренції (ст. 83), митні правила. Як приклад можна привести Регламент Ради ЄС про процедури банкрутства (2000 р.), Регламент про співпрацю між судовими органами держав ЄС у сфері отримання доказів у цивільних та комерційних справах (2001 р.) та ін.

Регламент призначений для загального застосування, тому є обов'язковим у всіх своїх частинах і має безпосереднє застосування до кожної з держав-членів. Регламенти наділяють адресатів (держави, інститути ЄС, юридичні та фізичні особи) суб'єктивними правами і покладають на них юридичні обов'язки.

Відповідно до ст. 229 Римського Договору про заснування ЄС, котра закріплює положення, згідно з яким «регламенти, прийняті спільно Європейським Парламентом і Радою, або Радою на основі норм цього Договору, можуть надати Суду найширшої компетенції в тому випадку, що стосується санкцій, передбачених у цих регламентах». Правила, закріплені в регламенті, підлягають застосуванню в державі незалежно від закріплення їх у внутрішньодержавному праві. Звідси можна зробити висновок про те, що регламентом створюються правовідносини не тільки між ЄС і державами-членами, але й між ЄС та громадянами держав-членів.

Регламенти набирають чинності із зазначеного в них часу або (якщо дата не вказана) на двадцятий день після їх опублікування в Офіційному віснику ЄС.

Резолюції

Резолюціями прийнято вважати вид рішень, які приймаються міжнародною конференцією або органом міжнародної міжурядової організації, що носить характер рекомендації. Наприклад, 23.11.2016 р. Європарламент ухвалив резолюцію щодо протидії російським ЗМІ. Резолюція має назву «Стратегічні комунікації ЄС як протидія пропаганді третіх сторін», її запропонувала польський депутат Ганна Фотига. У документі йдеться, що пропаганда є частиною «гібридної війни» і спрямована на те, щоб «спотворити правду, посіяти сумніви і ворожнечу між країнами союзу». У документі, зокрема, стверджується, що Росія надає фінансову підтримку опозиційним партіям і організаціям у країнах – членах ЄС, а також «використовує фактор двосторонніх міждержавних відносин для роз'єднання членів спільноти».

Пропаганда, сказано в резолюції, спрямована проти журналістів, конкретних політиків і громадян ЄС. Основні інформаційні загрози Євросоюзу – це агентство Sputnik, телеканал RT, фонд «Русский мир» і підвідомче російському МЗС федеральне агентство «Росструдничество». Серед інших джерел пропаганди, яким, згідно з резолюцією, має протистояти Євросоюз, називаються угруповання «Аль-Каїда» та «Ісламська держава».

Рекомендації та висновки

Рекомендації та висновки не носять загальнообов'язкового характеру, але можуть становити неодмінний етап у правотворчій процедурі при прийнятті вищеназваних правових актів. Змістом зазначених актів є звернення до визначених адресатів зробити які-небудь юридично значимі дії або утриматися від їх вчинення.

Для з'ясування специфіки та своєрідності рекомендацій і висновків як правових джерел ЄС слід звернутися до положень Договору про заснування ЄС. Так, наприклад, ст. 211 Договору, що визначає правовий статус Комісії ЄС, закріплює, що «для забезпечення належного функціонування і розвитку спільного ринку, Комісія... виносить рекомендації або висновки з питань, пов'язаних з цим Договором, якщо останній спеціально передбачає це або якщо Комісія вважає за необхідне...».

Різниця між рекомендаціями та висновками ЄС полягає в тому, що рекомендації – акти, за допомогою яких інститут ЄС пропонує добровільно вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Вони можуть мати як

індивідуальний, так і нормативний характер. Прикладом перших є рекомендації Ради ЄС відповідно до ст. 126 ДФЕС, адресовані конкретному державі-члену, в якому виник надмірний бюджетний дефіцит. Невиконання такої рекомендації в подальшому може спричинити прийняття на адресу держави-члена юридично обов'язкового рішення, зокрема накладає штрафні санкції. Нормативні рекомендації містять загальні правила поведінки, як, наприклад, в зазначеному вище Європейському кодексі гарної поведінки щодо електронних платежів, що передував виданню Директиви 2007/64/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку.

Висновки ж – акти, що виражають офіційну позицію інституту ЄС з будь-якого питання. Наприклад, якщо держави-члени порушують норми права ЄС, то Європейська комісія після поведінки розслідування направляє їм «мотивований висновок», в якому встановлюється строк для виправлення порушень. Після закінчення цього терміну, якщо держава не зробила необхідних заходів, Комісія має право порушити проти неї справу перед Судом ЄС (ст. 258 ДФЕС). В ході своєї діяльності висновки можуть приймати і інші інститути ЄС, наприклад, Рахункова палата (ст. 287 ДФЕС).

Незважаючи на те, що рекомендації та висновки, як такі, не мають юридично обов'язкової сили, дані акти не позбавлені правових наслідків. Зокрема, в тих випадках, коли законодавчі або інші юридично обов'язкові акти ЄС повинні прийматися після консультації з іншими інститутами, неотримання їх укладення (або ненадання розумного терміну для винесення висновку) розглядається Судом ЄС як істотне порушення процедури, яке може спричинити скасування прийнятого юридично обов'язкового акту.

Римські договори

Римські договори – два основоположні євроінтеграційні договори, підписані в Римі 25 березня 1957 р.: Договір про заснування Європейської економічної спільноти і Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії. Договори підписали країни-засновниці – Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина та Франція. Після перейменування Європейської економічної спільноти на Європейську Спільноту, згідно з Договором про Європейський Союз, відповідний Римський договір почали називати «Договором про заснування Європейської спільноти», і коли говорять про «Римський договір» в однині, то найчастіше розуміють саме його.

Рішення

Рішення є індивідуальним актом, хоча є приклади нормативних рішень

(наприклад, рішення Європарламенту про омбудсмена 1994 р.). Рішення є обов'язковими для тих, кому їх адресовано, а це може бути одна, декілька або навіть усі держави-члени, або ж одна чи кілька фізичних чи юридичних осіб. Це розмаїття потенційних адресатів зумовлене різноманітністю змісту рішень, які можуть варіюватися від квазірегламентів чи квазідиректив до конкретних адміністративних рішень. Вони набувають чинності після їх передання адресатам. У будь-якому разі Суд визначає, що рішення може мати пряму дію, яка надає окремим особам права, що їх має охороняти національна юрисдикція.

Скринінг законодавства

Скринінг – перевірка ступеню імплементації регуляцій ЄС до права держав-кандидатів шляхом розгляду нормативних актів та їхнього порівняння з *acquis communautaire*. Скринінг, який розпочався в квітні 1998 р. має особливе значення, оскільки служить підставою для двосторонніх переговорів Європейського Союзу з окремими країнами-кандидатами. Скринінг також служить для виявлення тих сфер в правовому доробку Співтовариства, в яких країні-кандидату необхідно буде досягти прогресу. Ці сфери розділяються на розділи, по яких окремо ведуться переговори.

Нормативно-правові акти, що діяли в державах ЦСЄ, було розділено на три категорії згідно зі структурою *acquis communautaire*. До першої категорії було віднесено ті з них, що містили правові норми, які повністю відповідали союзному законодавству, до другої увійшли підзаконні акти, адаптація яких зводилась до виконання процедур технічного характеру, третю категорію склали чинні законодавчі акти, окремі статті яких потребували узгодження на переговорах про вступ. Здійснюваний з 29 розділів скринінг (усього *acquis communautaire* містять 31 розділ) охопив усі держави ЦСЄ – і так званої люксембурзької групи, до якої увійшли Польща, Угорщина, Чехія, Естонія та Словенія, і гельсінської групи у складі Словаччини, Латвії, Литви, Румунії та Болгарії.

Скринінг відбувався у такий спосіб. Єврокомісією були розповсюджені два документи (Переліки «А» і «В»). До Переліку «А» увійшли основні обов'язкові нормативно-правові акти похідного права ЄС з кожного розділу *acquis communautaire*. Зазначені правові акти – регламенти, директиви і регуляції – мають пряму юридичну дію для держав-членів Євросоюзу і є головними інструментами права ЄС. Перелік «В» містив рекомендації та висновки союзних інституцій щодо правового регулювання окремих питань на території держав-членів ЄС. Висновки і рекомендації розглядаються в практичній діяльності ЄС як джерела права, але не створюють юридичних зобов'язань. Уряди держав-кандидатів доповнили зазначені переліки

висновками щодо актів національних законодавств, які, за їхньою оцінкою, відповідали союзним правовим нормам. У разі наявності у внутрішньому законодавстві норм, які суперечили *acquis communautaire*, розроблялась так звана Позиція уряду держави-кандидата з кожного розділу *acquis communautaire*. Комісією був здійснений експертний аналіз доповнених переліків. Затвердженню плану дій і графіку інкорпорації у національне законодавство держав-кандидатів союзних нормативних вимог передувало детальне обговорення змісту розбіжностей та терміну пропонованого перехідного періоду інкорпорації норм ЄС у внутрішнє право майбутніх членів організації. Деякі правові питання вимагали специфічних рішень, у такому разі порядок перегляду існуючих національних правил вносився до проекту договору про вступ.

Третинне право

Третинне (допоміжне, компліментарне) право охоплює правові норми, джерелом яких є акти, що відрізняються від установчих договорів та актів інститутів ЄС: міжінституційні угоди, внутрішні регламенти інститутів, нетипові акти з точки зору ст. 288 Договору про функціонування ЄС (вказівки, декларації, інструкції, заяви, комюніке тощо).

Угоди про асоціацію з ЄС

Угоди про асоціацію з ЄС мають поглибити економічне співробітництво та сприяти розвитку демократичних і правових структур в асоційованих державах. Хоча асоціація виходить за межі суто торговельних відносин, вона не передбачає автоматичного членства в ЄС, частіше містить приписи щодо політичного діалогу та співробітництва в таких сферах як культура, наука, освіта. Угода про асоціацію – це гарантія і обов'язкове проведення в країні масштабних реформ, удосконалення законодавства за стандартами Євросоюзу. В обмін на це можна отримати безмитний доступ до ринків ЄС, фінансову або технічну допомогу.

Уніфікація законодавства

Уніфікація законодавства – процес повного узгодження законодавства відповідних держав шляхом приведення їх до єдиної системи, однакових нормативів. У праві ЄС уніфікація здійснюється за допомогою регламентів.

Хартія основоположних прав ЄС

Хартія основних прав ЄС – міждержавний акт, офіційно проголошений на саміті в Ніцці (Франція) Європейським Парламентом, Радою ЄС та Європейською комісією 7 грудня 2000 року.

Мета прийняття Хартії:

- 1) забезпечення захисту прав та свобод людини від можливих порушень з боку наддержавних органів ЄС;
- 2) наповнення конкретнішим змістом інституту громадянства ЄС;
- 3) вирівнювання юридичних статусів (режимів) соціальних і економічних прав, з одного боку, та прав громадянських і політичних – з іншого;
- 4) фіксація принципів розподілу юрисдикції між Судом ЄС та Європейським судом з прав людини;
- 5) визнання необхідності тлумачення прав і свобод людини, гарантованих на території ЄС, відповідно до принципів інтерпретації Європейським судом з прав людини прав, закріплених у Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.;
- 6) забезпечення однакового застосування на території усіх держав-членів ряду прав людини, закріплених у нормах директив відповідних органів ЄС;
- 7) формування своєрідного типу «правозахисного» світогляду громадян, що перебувають під юрисдикцією ЄС.

Хартія основних прав поєднала в одному документі всі громадянські, політичні, економічні та соціальні права європейських громадян і мешканців ЄС. Вони базуються, зокрема, на фундаментальних правах і свободах, проголошених в Європейській конвенції з прав людини, конституційних традиціях держав-членів, Соціальній хартії Ради Європи, Хартії основних соціальних прав робітників ЄС та інших міжнародних конвенцій, членами яких є держави ЄС або сам ЄС.

Хартія складається із преамбули, які розподілені в 7 главах (розділах) і 54 статей.

У розділі I «Гідність» (статті 1–5) закріплені право на людську гідність, а рівно інші права і гарантії, пов'язані з самим буттям людської особи: право на життя, право на цілісність особи, заборону тортур, іншого нелюдяного або принижуючого гідність ставлення і покарання, заборону рабства і примусової праці.

Розділ II «Свободи» (статті 6–19) конкретизує зміст іншої основоположної цінності ЄС. Слово «свобода» узятє з назви в множині, оскільки йдеться про широку сукупність прав, в яких виражається свобода життєдіяльності людини і гарантується невтручання в неї властей і інших осіб. До них відносять право на свободу і особисту недоторканність, право на пошану приватного і сімейного життя, свобода виразу думок, свобода

мистецтва і науки, право власності, свобода професійної діяльності і право на працю (у значенні свобода праці) тощо.

У розділі III «Рівність» (статті 20–26) дана цінність ЄС виражена через такі права і принципи, як рівність перед законом, недискримінація, культурна, релігійна і лінгвістична різноманітність, рівність жінок і чоловіків, права дітей і літніх людей, принцип інтеграції в соціальне життя осіб з обмеженими можливостями (інвалідів).

Розділ IV «Солідарність» (статті 27–38) служить головним джерелом соціальних прав і принципів в Хартії. Норми цього розділу покликані сприяти зниженню гостроти суперечностей і розвитку гармонійних відносин між різними класами, соціальними групами і верствами європейського суспільства, тобто зміцненню соціальної солідарності усередині ЄС. Соціальна солідарність включає право працівників на інформацію і консультації в рамках підприємства, право на колективні переговори і колективні дії, зокрема на страйк, на справедливі і належні умови праці, на соціальне забезпечення і соціальну допомогу, принцип охорони навколишнього середовища тощо.

Розділ V «Громадянство» або ж «Права громадян» (статті 39–46) в структурі Хартії спочатку був задуманий з метою відтворення (дублювання) основних прав громадян Європейського Союзу, які вже містяться в його засновницьких документах (частина друга Договору про функціонування ЄС, раніше – Договори про створення Європейського співтовариства). Це право обирати і бути вибраним до Європейського Парламенту і в муніципальні органи на території будь-якої держави-члена, свобода пересування і мешкання на всій території Союзу, право петицій до Європейського Парламенту, право доступу до документів європейських інстанцій і ін. Проте, каталог прав розділу V Хартії був розширений за рахунок включення в нього положень про можливість визнання свободи пересування і мешкання в ЄС за громадянами третіх країн, що законно проживають на території однієї з держав-членів (параграф 2 статті 45) і «права на гарне управління» (стаття 41).

Розділ VI «Правосуддя» (статті 47–49) служить джерелом процесуальних прав і гарантій особи у сфері судового захисту і кримінального судочинства: право на ефективні засоби правового захисту і доступ до неупередженого суду, презумпція невинності і ін.

Розділ VII «Загальні положення, регулюючі тлумачення і застосування Хартії» (статті 50–54) – завершальний в структурі обговорюваного документа. Призначенням цього розділу з'явилося визначення умов і порядку застосування Хартії органами ЄС і держав-членів, а також врегулювання питання про співвідношення її норм з нормами інших джерел основних прав, які були прийняті на універсальному, європейському і внутрішньодержавному рівнях.

Проте існують обмеження дії Хартії, не дивлячись на те, що Хартія

закріплює основоположні права і принципи правового статусу людини і громадянина у всіх сферах, формальними її «адресатами» визнані тільки інститути, органи і установи самого ЄС, з одного боку, і держави-члени – з іншою. При цьому держави-члени ЄС виступають «адресатами» норм Хартії лише тоді, коли вони «запроваджують в життя право Союзу», тобто діють у виконання розпоряджень його засновницьких документів, міжнародних угод, правових актів і інтерпретуючої їх судової практики (прецедентного права) Суду Європейського Союзу. Таким чином, Хартію необхідно трактувати в повному обсязі як сукупність прав і свобод, які підтримують збереження і розвиток загальноєвропейських цінностей.

Хартія Співтовариства про фундаментальні соціальні права робітників

Хартія Співтовариства про фундаментальні соціальні права робітників була схвалена в 1989 р. усіма державами-членами (окрім Великобританії, яка приєдналася до неї в 1998 р.). Цілі Хартії були включені в Амстердамський договір після включення в нього положень Маастрихського соціального протоколу. У Розділі X Лісабонського договору, присвяченому соціальній політиці, міститься посилання на неї (Стаття 151ДФЕС). Договором також визнається Європейська соціальна хартія Ради Європи (1961 р.), яка була переглянута 3 травня 1996 р.

Хартія розглядається як політичний інструмент, що містить «моральні зобов'язання», мета яких полягає у встановленні гарантій того, що в зацікавлених країнах поважають певні соціальні права. Вони стосуються переважно ринку праці, професійного навчання, соціального захисту, рівності можливостей, охорони здоров'я та безпеки праці. Документ також містить чітку вимогу до Комісії висунути пропозиції щодо перенесення змісту Хартії в законодавство. Ухвалення Хартії супроводжувалося розробкою програм дії та спеціальних законодавчих ініціатив.

Шенгенські угоди

Шенгенські угоди поклали початок одному з найважливіших процесів європейської інтеграції – скасування внутрішніх кордонів по відношенню до поліцейських та митних формальностей при переміщенні фізичних осіб і товарів.

Угода й Конвенція, разом із деклараціями та рішеннями, прийнятими Шенгенською виконавчою радою, утворюють сукупність документів, відомих під назвою Шенгенський доробок. Коли готувався проект Амстердамської угоди, було вирішено включити цей доробок до Угоди, оскільки він

пов'язувався з одним із головних завдань спільного ринку – свободою пересування фізичних осіб. Юридичне включення Шенгена в Європейський Союз було доповнене інтеграцією інституцій. Рада перейняла на себе обов'язки і повноваження Шенгенського виконавчого комітету, а Генеральний секретаріат Ради – обов'язки та повноваження Шенгенського секретаріату.

Згідно угоди, підписаної в м. Шенгені (Люксембург) 14 червня 1985 р., Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург та Нідерланди дійшли згоди поступово усувати контроль на кордонах між ними і запроваджувати свободу пересування для всіх осіб, які є громадянами держав-членів ЄС, що підписали цю угоду, інших держав-членів та третіх країн.

19 червня 1990 р. ті ж п'ять країн підписали Шенгенську Конвенцію, у якій викладено заходи та гарантії щодо запровадження свободи пересування. Шенгенська Конвенція доповнює відповідні внутрішні заходи і підлягає ратифікації в національних парламентах. Відтоді до числа країн Європейського Союзу, що підписали Конвенцію, приєдналися Італія (1990), Іспанія і Португалія (1991), Греція (1992), Австрія (1995), Швеція, Фінляндія і Данія (1996).

18 травня 1999 р. було підписано угоду між Європейським Союзом та Ісландією і Норвегією, країнами, які не входять до ЄС, але підписали Шенгенську угоду. Згідно з цією угодою зазначені країни взяли на себе зобов'язання щодо реалізації та розвитку Шенгенського доробку, у ній також визначено, яким саме чином ці країни братимуть участь у реалізації принципів вільного пересування в Європейському Союзі.

У 2004 р. Шенгенська зона розширилась за рахунок приєднання до неї Угорщини, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словаччини, Словенії, Чехії, та Естонії. Швейцарія приєдналася до Шенгенської зони в грудні 2008 р., а Ліхтенштейн – у січні 2011 р.

Отже, 22 держави ЄС застосовують Шенгенські угоди в повному обсязі. Це Австрія, Бельгія, Угорщина, Німеччина, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція та Естонія.

Окрім них повністю застосовують Шенгенські угоди ще Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія, які хоч і не є членами ЄС, але будучи членами Європейської асоціації вільної торгівлі приєдналися до Шенгенських угод за допомогою існуючого в ЄС механізму розширеного зовнішнього співробітництва.

При приєднанні до ЄС Ірландія і Великобританія спеціально обумовили своє право на неучасть в загальній політиці ЄС щодо зовнішньополітичних дій і зовнішньої безпеки, і тому вони не застосовують більшу частину положень Шенгенських угод, зокрема зберігають паспортний контроль на своїх зовнішніх кордонах і ведуть самостійну візову політику.

Поза Шенгенською зоною, окрім Ірландії і Великобританії, залишаються ще чотири держави-члени ЄС: Болгарія, Румунія, Кіпр і Хорватія. Дотепер угоду з цими країнами не підписали. Це рішення пояснюється тим, що існує декілька причин відмови: або ж рівень корупції в країні значно високий, або ж інші держави-члени не підтримують рішення про їхнє прийняття. Також часто для відмови цим країнам у праві вступу до загального митного простору відсилаються на недосконалий державний устрій всередині країни. Загалом рішення про новий розгляд питання постійно відкладається на невизначений строк.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

А	
Альчіде де Гаспері.....	7
Асоціація	7
Б	
«Батьки-засновники» ЄС	8
Барр Раймон	8
Brexit	8
Бріан Арістід	9
Бюджет ЄС	10
В	
Виборчий процес в ЄС.....	13
Г	
Герман ван Ромпей.....	16
Гімн ЄС	16
Громадянство ЄС.....	17
Громадянська ініціатива	19
Д	
Девіз ЄС.....	20
День Європи.....	20
Держави-члени ЄС	20
«Дефіцит демократії» в ЄС	21
Дональд Францішек Туск	22
Е	
ЕКЮ	22
Етапи європейської інтеграції.....	22
Є	
Євро.....	25
Європейська інтеграція.....	25
Європейська політика сусідства	27
Європейські політичні партії	28

Європейське економічне співтовариство.....	29
Європейське співтовариство з атомної енергії	30
Європейське співтовариство з вугілля та сталі.....	31
Європейський економічний простір.....	32
Європейський Конвент	32
Європейський Союз	33
Європейський спільний ринок.....	34
Ж	
Жак Делор	34
Жак Сантер.....	35
Жан Моне	35
Жан-Клод Юнкер.....	36
З	
Західноєвропейський Союз	37
І	
Інституційний (Мадридський) критерій членства	39
К	
Кетрін Ештон	39
Компетенція ЄС.....	40
Конрад Аденауер	41
Країни Вишеградської угоди.....	42
Країни-кандидати на вступ до ЄС	43
«Криза порожнього місця».....	43
Критерії конвергенції (зближення).....	44
Критерії членства в ЄС (скорочена версія)	44
Критерії членства в ЄС (розширена версія)	45
Л	
Люксембургський компроміс.....	49
М	
Мартін Шульц.....	49
Мессінська конференція	50
Міжнародна правосуб'єктність ЄС	50
Міжурядова конференція	53
Місцезнаходження інститутів, органів і установ ЄС	53

О

Опори Європейського Союзу	55
Офіційний вісник ЄС	56
Офіційні мови ЄС	57

П

Переговори про вступ	57
«План Шумана»	58
Політика «східного партнерства»	59
Політика розширення ЄС	59
Прапор ЄС	60
Призупинення членства в ЄС.....	60
Принципи діяльності ЄС	61
Принцип ефективності в діяльності ЄС	62
Принцип європейського врядування в діяльності ЄС.....	62
Принцип єдиної правосуб'єктності в діяльності ЄС	63
Принцип інституційної рівноваги в діяльності ЄС	64
Принцип наділення повноваженнями в діяльності ЄС	65
Принцип поділу компетенції в діяльності ЄС	66
Принцип пропорційності в діяльності ЄС.....	68
Принцип субсидіарності в діяльності ЄС	68
Принцип сумлінної співпраці в діяльності ЄС	69
Припинення членства в ЄС	70
Програма «TACIS».....	70
Програма допомоги Співтовариства країнам Центрально-Східної Європи..	72
«Просунуте співробітництво».....	73
Процедура отримання згоди	73
Процедура прийняття до ЄС нових членів	74

Р

Ріхард Ніколас Куденгофе-Калергі	79
Робер Шуман	79

С

Саміти ЄС.....	80
Свободи ЄС	80
Спільна дія	80
Спільна стратегія	80

Т

Територія ЄС	81
--------------------	----

Тісніша співпраця	82
Ф	
Федеріка Могеріні	83

ЧАСТИНА 2 ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ УСТРІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

А	
Агенції ЄС	86
Агенція ЄС з фундаментальних прав людини	88
Аграрний фонд.....	88
Б	
Бюро ЄС з прав на різновиди рослин	89
В	
Виконавча агенція з питань громадської програми охорони здоров'я	89
Виконавча агенція освіти і культури	90
Виконавча агенція Транс'європейської транспортної мережі	90
Високий (Верховний) Представник ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки	90
Г	
Генеральна дирекція зовнішніх відносин і Європейської політики сусідства	91
Генеральний секретаріат Ради ЄС.....	91
Генеральні адвокати Суду ЄС	92
Генеральні директорати	93
Голова Європейського Парламенту	96
Голова Європейської комісії	97
Голова Європейської ради	98
Головування в Раді ЄС.....	100
Є	
Європейська агенція з авіаційної безпеки	101
Європейська агенція з безпеки й охорони здоров'я на роботі	102
Європейська агенція з безпеки харчових продуктів	102
Європейська агенція з відбудови	104
Європейська агенція з мережевої та інформаційної безпеки	104
Європейська агенція з морської безпеки	106

Європейська агенція з охорони довкілля	108
Європейська агенція з охорони зовнішніх кордонів ЄС.....	109
Європейська агенція з оцінювання лікарських засобів	111
Європейська агенція оборони	112
Європейська адміністративна школа	115
Європейська залізнична агенція	116
Європейська комісія	116
Європейська освітня фундація	120
Європейська рада	121
Європейська система центральних банків.....	123
Європейська служба зовнішньої діяльності.....	124
Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці	126
Європейське відомство по боротьбі з шахрайством	127
Європейське поліцейське відомство	128
Європейське управління відбору персоналу	132
Європейське хімічне агентство	132
Європейські угруповання з територіальної співпраці.....	132
Європейський банк реконструкції та розвитку.....	133
Європейський валютний інститут	135
Європейський інвестиційний банк	135
Європейський інвестиційний фонд	136
Європейський інститут гендерної рівності	137
Європейський інструмент із демократії та прав людини	139
Європейський інспектор із захисту даних.....	140
Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності	141
Європейський моніторинговий центр з расизму та ксенофобії	142
Європейський омбудсман	142
Європейський Парламент.....	144
Європейський підрозділ співпраці у галузі юстиції	146
Європейський поліцейський коледж	149
Європейський соціальний та економічний комітет	150
Європейський соціальний фонд.....	151
Європейський суд аудиторів	152
Європейський суд з прав людини	154
Європейський Фонд регіонального розвитку	157
Європейський фонд розвитку	158
Європейський центр з профілактики та контролю захворюваності	159
Європейський центр розвитку професійної освіти	160
Європейський центральний банк	160
Європейські комісари	162

З	
«Заспокійливий лист»	165
І	
Інвестиційний фонд сусідства.....	166
Інституційний баланс	166
Інституційний механізм ЄС	167
Інституції ЄС	167
Іоаннінський компроміс	169
К	
Карлсбергове повідомлення	169
«Кваліфікована більшість».....	170
Квестори	171
Керівник відділу агентства досліджень	172
Комісар з питань юстиції, основних прав та громадянства ЄС	172
Комітет з питань політики та безпеки	173
Комітет із зайнятості	173
Комітет постійних представників	174
Комітет регіонів	175
Комітет статті 71	175
Комітети Європейського Парламенту	176
Консультаційна процедура	181
Н	
Непрямі позови до Суду ЄС	183
О	
Орган спостереження за Європейською супутниковою системою глобального позиціонування	183
П	
«Подвійна більшість»	183
Порядок судочинства в Суді ЄС	184
Преюдиціальна процедура	186
Принцип «таємниці дорадчої кімнати»	188
Процедура співпраці	189
Процедура спільного прийняття рішень	190
Пряма юрисдикція Суду ЄС.....	192
Прямі позови до Суду ЄС	197

Р	
Рада ЄС	197
С	
Суд	201
Суд ЄС	203
Супутниковий центр ЄС	204
Т	
Трибунал ЄС	205
Трибунал у справах публічної служби ЄС	207
У	
Управління офіційних публікацій ЄС	208
Ф	
Фонд єднання	209

ЧАСТИНА 3 ПРАВОВА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

А	
Амстердамський договір	211
Апроксимація законодавства	211
Б	
«Білі книги»	211
В	
Вторинне право ЄС	212
Г	
Гармонізація законодавства	212
Д	
Декларація	213
Джерела права ЄС	214
Директива	215
Договір про функціонування ЄС.....	215
«Доробок Співтовариства» (acquis communautaire)	216

Є	
Європейська конвенція з прав людини	216
Європейська конституція	219
Європейська соціальна хартія	226
Європейське право	228
Європейські угоди	229
Єдиний європейський акт	230
З	
Законодавчий процес в ЄС	231
Законодавчі акти ЄС	232
Законодавчі процедури в ЄС	233
Засновницькі договори ЄС	234
«Зелені книги»	235
І	
Ієрархія джерел права ЄС	235
Інституційне право ЄС	237
К	
Комунарне право	237
Консолідовані договори ЄС	238
Котонуська угода	239
Л	
Лаакенська декларація	240
Лісабонський договір	240
М	
Маастрихтська угода	244
Матеріальне право ЄС	247
Н	
Незаконодавчі акти ЄС	247
Ніщський договір	247
Нормативно-правові акти Співтовариства sui generis	248
П	
Пакт про стабільність і зростання	248
Паризький договір	250
Первинне право ЄС	251

Право ЄС	253
Право законодавчої ініціативи в ЄС	253
Право подачі петицій	255
Правова система ЄС	257
Прецедентне право ЄС	257
Принцип верховенства права ЄС	258
Принцип недискримінації в праві ЄС	258
Принцип охорони і захисту основних прав і свобод людини в праві ЄС ...	259
Принцип поваги до основних прав і свобод людини в праві	260
Принцип правової визначеності в праві ЄС	260
Принцип прямої дії права ЄС	261
Принцип рівності в праві ЄС	261
Принципи права ЄС	262
Принципи пропорційності та субсидіарності в праві ЄС	264
Протокол	265
Процедура парафування договору	265
 Р	
Рамкове рішення	265
Регламент	266
Резолюції	267
Рекомендації та висновки	267
Римські договори	268
Рішення	268
 С	
Скринінг законодавства	269
 Т	
Третинне право	270
 У	
Угоди про асоціацію з ЄС	270
Уніфікація законодавства	270
 Х	
Хартія основоположних прав ЄС	271
Хартія Співтовариства про фундаментальні соціальні права робітників ...	273
 Ш	
Шенгенські угоди	273

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бережна К. В. Європейська комісія в інституційному механізмі Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. №6. С.126–131.
2. Бережна К. В. Перерозподіл юрисдикції судових органів Європейського Союзу після Лісабонської реформи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. №5. С.145–153.
3. Богачова Л. Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). URL: <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/6063/1/bogachova.pdf>
4. Бюро публікацій Європейського Союзу. Офіційний сайт. URL: <https://publications.europa.eu/en/web/about-us/who-we-are>
5. Вархов Г. В. Сім'ї політичних партій Європарламенту: засади функціонування та ідеологічні особливості. *Прикарпатський вісник НТШ*. Думка. 2013. № 3(23). С.41–48.
6. Волик В. С. Основні компетенції Європейської комісії. *Теорія та практика державного управління*. 2017. 1(56). С.1–5.
7. Волоско Я. Правовий статус Президента Європейської ради ЄС за Лісабонським договором 2007 року. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2011. Випуск 28. С.132–138.
8. Давиденко О. І. Правові засади функціонування Європейської служби зовнішньої діяльності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. №4. URL: <http://epub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/207/228>
9. Державна прикордонна служба України. Офіційний сайт. Європейська Агенція з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX). URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/vropeyska-Agenciya-z-pitan-upravlinnya-operativnim-spivrobitnictwom-na-zovnishnih-kordonah-derzhav-chleniv-vropeyskogo-Soyuzu-FRONTEX/>
10. Довгань Г. В. Процедури прийняття рішень в Європейському Союзі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 21. Частина II. Том 1. 2013. С.33–35.
11. Договор о Европейском Союзе от 07 февраля 1992 г. Европейский Союз: Основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями / С. Ю. Кашкин, О. Е. Кутафин, А. О. Четвериков; пер. с англ. А. О. Четвериков; под ред. С. Ю. Кашкина. М. : ИНФРА, 2008. С. 166–210.
12. Європейська політика і соціальне партнерство в ЄС : довідник / Н. Г. Діденко, І. Я. Тодоров, О. Р. Чугріна, О. К. Міхеєва / За заг. ред. Н. Г. Діденко. Донецьк: ДонНУ, 2012. 150 с.
13. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. Книга третя: Право зовнішніх зносин

Європейського союзу / В. І. Муравйов, М. М. Микієвич, І. Г. Білас та ін. К. : Ін Юре, 2015. 408 с.

14. Європейський Союз : словник–довідник / М. Марченко (ред.-упоряд.). К. : К.І.С., 2005. 142 с.

15. ЄС застеріг Лондон, що перехідного періоду після Brexit може й не бути. URL: <http://www.dw.com/>

16. Забезпечення якості харчових продуктів у ЄС. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29347.pdf>

17. Запорожець О. Ю. Політика Європейського Союзу в сфері інформаційної безпеки. Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Вип. 87. Ч.2. К., 2009. С.36–45.

18. Ірінеєва В. Євроюст у системі кримінально-правового співробітництва Європейського Союзу. *Віче*. 2012. №10. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/3124/>

19. Кашкин С. Ю. Право Европейского Союза в 2 т. Том 1. Общая часть в 2 кн. Книга 1 : учебник для бакалаврата и магистратуры / С. Ю. Кашкин, А. О. Четвериков ; отв. Ред. С. Ю. Кашкин. 4-е изд., пер. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2018. 325 с. URL: <https://biblio-online.ru/viewer/E8199DC1-B6C0-4F95-9218-734CAF7FA6B0/pravo-evropeyskogo-soyuza-v-2-t-tom-1-obschaya-chast-v-2-kn-kniga-1#page/24>

20. Копійка В. В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна. К. : Юрид. думка, 2005. 48 с.

21. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. Копійка, Т. Шинкаренко; Ін-т міжнар. відносин. К. : Ін Юре, 2001. 447 с.

22. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України : навчальний посібник. К. : Центр навч. літ., 2008. 172 с.

23. Кротінов В. Презавантаження судових систем ЄС і України: спільні потреби та принципи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. №1. С.151–158.

24. Круглашов А. М., Озимок І., Астапенко Т. С., Руссу В. В. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу. Ч.1. Чернівці, 2010. 212 с.

25. Марценок Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. 44 с.

26. Марценок Т. Ідея та цінність гендерної рівності у політиці Європейського Союзу. URL: <http://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji->

[rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/](#)

27. Муравйов В. І., Святун О. В. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини в Європейському Союзі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 117. Ч.1. 2013. С.3–16.

28. Найдич М. А. Гендерна проблематика у політиці Європейського Союзу. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1663/3/3442.pdf>

29. Основи права Європейського Союзу[Текст] : курс лекцій / Сушицька Н. В. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. юриста України, чл.-кор. НАПрН України О. Г. Мурашина; Відкр. міжнар. ун-т розв. людини «Україна», Ін-т права та суспіл. відносин. К. : Ун-т «Україна», 2012. 258 с.

30. Передерій О. С., Григоренко Є. І. Зміни правового статусу Європейського поліцейського офісу в контексті трансформації інституціонального механізму Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С.61–63.

31. Пістракевич О. Політична та управлінська сутність Європейської комісії. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Вип. 3 (18). Дніпропетровськ : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 43–51.

32. Політика європейської інтеграції: навчальний посібник / за ред. В. Г. Воронкової. К. : Професіонал, 2007. 512 с.

33. Право Європейського Союзу : навчальний посібник / В. М. Бесчасний, І. Я. Годоров, В. П. Філонов, О. В. Філонов, В. М. Субботін. К. : Знання, 2010. 366 с.

34. Практичний поради́ник державного службовця з організації регіонального співробітництва / Уклад. Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, І. Д. Шумляєва. Вип. 2 : Інституційна система Європейського Союзу. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2007. 57 с.

35. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. С. 367.

36. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

37. Сердюк О. В. Перешкоди приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод : Висновок Суду ЄС 02/13 (18.12.2014). URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9795/1/Serdyk.pdf>

38. Станкевич О. І. Право законодавчої ініціативи в Європейському Союзі. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11316/1/Stankevich_106-110.pdf

39. Стрельцова О. В. Європейське право як багатовимірний феномен: підходи до розуміння і визначення поняття. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/bmju_2011_7_12.pdf

40. Тішкова Н. Система органів управління охороною навколишнього середовища у Європейському Союзі. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 1. С. 98–109.

41. Толочкова Т. Б. Европейская счетная палата как основной институт системы финансового контроля в праве Европейского Союза : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. М. : МГИМО МИД РФ, 2010. С. 13.

42. Шпакович О. М. Принципи субсидіарності та пропорційності у праві Європейського Союзу. *Право України*. 2012. № 3/4. С. 321–328.

43. Яковюк І. В. Рахункова палата в інституційному механізмі ЄС: загальнотеоретична характеристика. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Випуск 19. 2010. С.35–45.

44. Яковюк І. Європейська рада: еволюція правового статусу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3(78). С.53–60.